T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛBEKİR KÂNÎ'YE AİT GÖSTERİLEN BE-NÂM-I HAVÂRİYYÛN BÜRÛC-I FÜNÛN [İNCELEME-TENKİTLİ METİN]

Elif TOK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Şanlıurfa
2024

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛBEKİR KÂNÎ'YE AİT GÖSTERİLEN BE-NÂM-I HAVÂRİYYÛN BÜRÛC-I FÜNÛN [İNCELEME-TENKİTLİ METİN]

Elif TOK

Tez Danışmanı: EKREM BEKTAŞ

2024

TEŞEKKÜR

Verdikleri eserler ile günümüze kadar varlığını idame ettiren edebî şahsiyetler, dil ve edebiyata katkı sağlamakla birlikte gelecek nesiller için de bilgi ve birikimle beslenen bir ilham kaynağı olmaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan klasik Türk edebiyatı da birçok edebî şahsiyeti bünyesinde barındırmakla birlikte bu şahsiyetlerin gerek nazım gerekse nesir sahasında kaleme aldıkları yüzlerce esere ev sahipliği yapmaktadır. Bu eserler; dil, üslup, muhteva özellikleri gibi sahip oldukları hususiyetler sayesinde toplumsal bellekte önemli bir konumda bulunmaktadır.

Günümüzde, geçmişe ışık tutacak olması ve elde edilecek veriler doğrultusunda bilimin ilerlemesine katkı sunacağının öngörülmesinden dolayı önceki dönemlerde yazılan eserlere önem verilmektedir. Bu sebeple de söz konusu eserler üzerine akademik anlamda çalışmalar yapılarak eserlerin ilim âlemine tanıtılması amaçlanmakta ve aynı zamanda sanatsal değeri olan bu eserler ile toplumun estetik zevk noktasında doygunluğa erişmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda klasik Türk edebiyatı bünyesinde kaleme alınan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eserin de literatüre kazandırılması, Türk edebiyatının değerlerini tanımak ve bunlardan istifa etmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Ebûbekir Kânî et-Tokadî'ye ait gösterilen *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* üzerine son zamanlarda akademik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen eserin çeviri yazı metni verilmemiştir. Bu bakımdan eser üzerine yapılan incelemeler, yüzeysel bir zeminde seyretmiş ve metnin inceliklerini yansıtması bakımından yetersiz kalmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla hazırlanan bu tez, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eserin günümüz Türkçesine aktarımı ve eserin incelemesi şeklinde iki temel esas üzerine inşa edilmiştir.

Tezin *Giriş* kısmında XVIII. yüzyıl hakkındaki muhtasar bir tanıtımın ardından konu ile ilgili kaynaklarda çalışmanın yazarı olarak kabul edilen Ebûbekir Kânî et-Tokadî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kânî'nin eserleri arasında yer verilen *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un müellifinin kim olduğu üzerine yaptığımız araştırmalar önemli saptamalar ile konuya yönelik farklı tespitleri ihtiva etmiştir.

Bölümler kısmında öncelikle eser üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Eserin adı, tertip hususiyetleri ve sebeb-i telifine dair malumatlar arz edilmiş; akabinde *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*, yabancılara Türkçe öğretimi, konuşma adabının öğretimi ve bir nasihatname olarak üç farklı perspektif etrafında tetkik edilmiştir. Ardından eseri oluşturan makalelerin muhtevası verilmiş ve eser dil -isim, sıfat, zarf, edat, zamir, zarf- ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilerek ayrıntılı bir tetkik gerçekleştirilmiştir. Akabinde alt başlıklar hâlinde eserin elde edilen yazma nüshaları tanıtılmış, bu nüshaların tavsifi yapılarak nüsha şeceresi oluşturulmuş ve metnin tesisi ve tenkitli metinde nüsha farklarının gösterilmesine yönelik açıklamalar verilmiştir. Bu açıklamaların hemen ardından *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser transkribe edilerek eserin üç yazma nüshası üzerinden tenkitli metni kurulmaya çalışılmıştır. *Sonuç* başlığı altında da eser üzerine toplu bir değerlendirme yapılmıştır.

Uzun uğraşlar verdiğimiz bu çalışmada, her ne kadar dikkat ve özenle çalışmış olsak da eksiklik ve hatalarımızın olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple yapılacak her türlü katkıyı memnuniyetle kabul edeceğimizi belirtmek isteriz.

Bu tezin hazırlanmasında ve nihayete erdirilmesinde değerli katkılarından, yapıcı görüş ve önerilerinden dolayı danışmanım Prof. Dr. Ekrem Bektaş'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Derslerine başladığım günden bu yana ilmî bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Alp'e yoğun bir mesai harcayarak bana yardım ettiği için en derin duygularımla teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tezin hazırlanma sürecinde zaman zaman görüş ve önerilerine başvurduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Çaldak ve Prof. Dr. Cafer Mum'a her türlü katkı ve desteklerinden ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak gerek eğitim hayatım gerekse şahsî hayatım boyunca yaşadığım her bir zorluğa göğüs germemde büyük bir fedakârlık ve özveri ile destek olan aileme en samimi duygularımla şükranlarımı arz ederim.

Elif TOK

Şanlıurfa, 2024

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR iii
İÇİNDEKİLER v
ÖZET vii
ABSTRACT viii
KISALTMALAR ix
1. GİRİŞ 1
1.1. Ebûbekir Kânî et-Tokadî 1
1.1.1. Hayatı 1
1.1.2. Edebî Kişiliği 6
1.1.3. Eserleri 10
1.1.3.1. Dîvân 10
1.1.3.2. Münşe'ât [Letâ'ifnâme ve Hezliyyât] 11
1.1.3.3. [Kânî'ye Ait Gösterilen] Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn 13
2. BÖLÜMLER 17
2.1. ESERİN ADI 17
2.2. ESERİN TERTİP HUSUSİYETLERİ 18
2.3. ESERİN SEBEB-İ TELİFİ 19
2.4. ESERİN FARKLI PERSPEKTİFLER ETRAFINDA TETKİKİ 21
2.4.1. Yabancılara Türkçe Öğretimi Bağlamında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* 21
2.4.2. Konuşma Adabının Öğretimi Bakımından *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* 25
2.4.3. Bir Nasihatnâme Olarak *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* 28
2.5. ESERİN MUHTEVA BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 35
2.5.1. Makâle-i Evvel/Birinci Makale 35
2.5.2. Makâle-i Sânî/İkinci Makale 36
2.5.3. Makâle-i Sâlis/Üçüncü Makale 37
2.5.4. Makâle-i Râbi'/Dördüncü Makale 38
2.5.5. Makâle-i Hâmis/Beşinci Makale 39
2.5.6. Makâle-i Sâdis/Altıncı Makale 40
2.5.7. Makâle-i Sâbi'/Yedinci Makale 42
2.5.8. Makâle-i Sâmin/Sekizinci Makale 44
2.5.9. Makâle-i Tâsi'/Dokuzuncu Makale 46
2.5.10. Makâle-i Âşir/Onuncu Makale 48
2.5.11. Makâle-i İhdâ 'Aşer/On Birinci Makale 50

2.5.12. Makâle-i İsnâ ‘Aşer/On İkinci Makale 53
2.6. ESERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 55
2.6.1. Dil Özellikleri 55
2.6.1.1. İsimler 56
2.6.1.2. Sıfatlar 57
2.6.1.3. Zarflar 58
2.6.1.4. Edatlar 59
2.6.1.5. Zamirler 59
2.6.1.6. Fiiller 60
2.6.2. Üslup Özellikleri 61
2.7. TESPİT EDİLEN YAZMA NÜSHALAR 66
2.8. TESPİT EDİLEN MATBU NÜSHALAR 67
2.9. YAZMA NÜSHA TAVSİFLERİ 69
2.10. NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ŞECERESİ 77
2.11. METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR 80
2.12. TENKİTLİ METNİN TESİSİNE YÖNELİK AÇIKLAMALAR 81
2.13. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ 83
2.14. METİN 84
3. SONUÇLAR 205
KAYNAKLAR 207

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛBEKİR KÂNÎ'YE AİT GÖSTERİLEN BE-NÂM-I HAVÂRİYYÛN BÜRÛC-I FÜNÛN [İNCELEME-TENKİTLİ METİN]

ELİF TOK

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Haziran 2024, Sayfa: 215

Köklü bir tarihi olan klasik Türk edebiyatı, XVIII. yüzyılda son büyük şair ve nasirlerle mevcudiyetini muhafaza etmiştir. Bu yüzyılın büyük simalarından biri de Ebûbekir Kânî et-Tokadî'dir. Ebûbekir Kânî üzerine yapılan çalışmalarda *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adıyla kaleme alınan eserin ona isnat edildiği görülmektedir. İlk olarak ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemekle birlikte bu isnat, mevcut varsayımların tekrarı neticesinde günümüze kadar sorgulanmaksızın devam ettirilmiştir. Ancak eserin kimi yazma nüshalarında yer alan istinsah/telif tarihleri incelendiği vakit, bu tarihlerin Kânî'nin daha çocukluk yıllarına denk geldiği görülmekte ve bu durum eserin Kânî'ye ait olmadığı düşüncesini doğurmaktadır. Kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinemeyen *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser, Eflak voyvodası İskerletzâde Konstantin'in isteği doğrultusunda kardeşi Alexander'in Türkçeyi öğrenebilmesine ve Osmanlı bürokrasisinde yer alabilmesine yardımcı olmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu eser ile birlikte sadece Alexander'e değil Türk dili ve adabına vukufiyetini arttırmak isteyen sair kimselere de rehberlik yapmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda deyim, atasözü, halk söyleyişleri gibi öğelerle desteklenen eserde Türkçenin inceliklikleri gösterilmek istenmiş ve Türk ahlak anlayışı hakkında ipuçları verilerek nasihat kitabı olma yolunda da bir adım atılmıştır. Bu bakımdan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un hem didaktik tarzda yazılmış bir Türkçe öğrenme ve öğretme kılavuzu hem adabımuaşeret kitabı hem de bir nasihatnâme olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser çeşitli başlıklar etrafında incelenmiştir. Eser, Kânî'ye aidiyet noktasında bazı soru işaretleri ile ele alınmış, konu ile ilgili literatürde yer alan tespitler yeniden tetkik edilerek eksiklikler/yanlışlıklar giderilmeye çalışılmış, dil ve muhteviyat özelinde yapılan incelemeler tenkitli metin kurulumu ile ortaya konulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Yabancılara Türkçe Öğretimi, Nasihatnâme, Nesir, Ebûbekir Kânî, Adabımuaşeret.

ABSTRACT

MASTER THESİS

BE-NÂM-I HAVÂRİYYÛN BÜRÛC-I FÜNÛN ATTRIBUTED TO EBÛBEKİR KÂNÎ [ANALYSİS-CRİTİCAL TEXT]

ELİF TOK

Harran University
GRADUATE SCHOOL OF SOCİAL SCİENCES
TURKISH LANGUAGE END LITERATURE

June 2024, Page: 215

Classical Turkish literature, which has a deep-rooted history, preserved its existence with the last great poets and nasirs in the XVIIIth century. One of the great figures of this century is Ebûbekir Kânî et-Tokadî. In the studies on Ebûbekir Kânî, it is seen that the work written under the title *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* is attributed to him. Although it is not known when and by whom this attribution was first made, it has been continued unquestioningly until today as a result of the repetition of existing assumptions. However, when the dates of the manuscript copies of the work are examined, it is seen that these dates coincide with the childhood years of Kânî and this situation leads to the idea that the work does not belong to Kânî. The work *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*, whose exact authorship is unknown, was written at the request of the Wallachian voivode Iskerletzâde Konstantin in order to help his brother Alexander learn Turkish and take part in the Ottoman bureaucracy. With this work, it was aimed to guide not only Alexander but also other people who wanted to increase their knowledge of Turkish language and manners. In this direction, in the work supported by elements such as idioms, proverbs, folk sayings, the subtleties of Turkish language were intended to be shown and a step was taken towards becoming a book of advice by giving clues about Turkish morality. In this respect, it has been determined that *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* is both a Turkish learning and teaching guide written in didactic style, a book of etiquette and a book of advice. In this study, the work *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* is analysed under various headings. The work has been handled with some question marks at the point of belonging to Kānī, the deficiencies/inaccuracies have been tried to be eliminated by re-examining the determinations in the literature on the subject, and the examinations made in terms of language and content have been revealed with the construction of a critical text.

KEY WORDS: Teaching Turkish To Foreigners, Book Of Advice, Prose, Ebûbekir Kânî, Etiquette.

KISALTMALAR

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H. : Hicrî

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazret-i

M. : Miladî

no. : Numara

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ö. : Ölümü

örn. : Örneğin

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

vs. : vesair

yy. : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Türk edebiyatının gelişimi içerisinde altı yüzyıllık bir zaman dilimini kapsayan klasik Türk edebiyatı, Fars edebiyatının etkisiyle şekillenmeye başlayan ancak daha sonraları kendine özgü bir yapıya ve ruha kavuşmuş olan edebiyatın adıdır. XIII. yüzyılın sonlarında belirgin örneklerini veren bu edebiyat, XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık son örneklerini ortaya koymaya başlamıştır. Son klasik dönem olarak adlandırılan bu dönem, sosyal ve kültürel hayatta yeni bir değişimin/gelişimin başladığı III. Ahmed'in (1703-1730) tahta çıkışından modernite sürecinde mühim bir dönüm noktası olan II. Mahmud (1808-1839) devrine kadar süregelen bir zamanı kapsamaktadır.[1]

Son klasik dönem içerisinde -XVIII. yüzyılın başından itibaren- görülmeye başlanan sosyal ve kültürel hayattaki çözülmenin edebiyata tezahür etmesi daha uzun bir zamana yayılmıştır. Edebiyat gibi çeşitli sanat dallarında klasik anlayıştaki çözülmenin izleri görülse bile bu durum temel yapıyı değiştirmekten uzak bir konumda yer almış, bu dönemde yetişen son büyük şair ve nasirlerle klasik edebiyatın özgün seyri birtakım yeniliklerle beraber takip edilebilmiştir. [2]

Her dönemde olabildiği gibi bu dönemde de bazı şair ve nasirler unutulurken bazıları ise edebiyattaki maharetleri dolayısıyla akranları arasından sıyrılarak günümüze kadar adlarını taşıyabilmiştir. Bunlardan biri de özellikle nesir sahasında şöhret bulan Ebûbekir Kânî et-Tokadî'dir.

1.1. Ebûbekir Kânî et-Tokadî

1.1.1. Hayatı

Ebûbekir Kânî'nin hayatı hakkında biyografik ve tarihî kaynaklarda verilen bilgiler hemen hemen birbirinin tekrarı mahiyetinde[3] ve sınırlı bir düzlemde işlenmektedir.

Ebûbekir Kânî, H. 1124/M.1712 yılında hüner ehlinin yani liyakat sahibi insanların menşei olarak bahsedilen Tokat şehrinde dünyaya gelmiş[4] ve bu münasebetle

[1] Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 11.
[2] Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti*, 12.
[3] Kânî'nin hayatı bağlamında tezkirelerden yola çıkılarak kaynaklar arası aktarımın tetkiki için bk. Gökhan Alp, "İntihal mi Yoksa Gelenek mi: Muahhar Kaynaklar Işığında Bir Biyografinin İnşası - Ebûbekir Kânî Et-Tokadî-" *6. Intenational Social Sciences and Innovation Congress*, ed. Assoc. Prof. Dr. Gökçe Cerev (İksad Publishing House, 2023), 944-953.

"Ebûbekir Kânî et-Tokadî", "Tokatlı Kânî", "Kânî-i Tokadî" gibi maskat-ı re'sine/doğum yerine işaret eden isimlerle anılmıştır.

Ailesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Kânî'nin eğitim süreci konusunda da ayrıntılı bilgiye tesadüf edilmemekle birlikte eğitimine Tokat'ta başladığı, çok genç yaşta nazım ve nesirle meşgul olarak eserlerinin zamanın edipleri tarafından makbul olduğu söylenmektedir.[5] Ayrıca *Dîvân*'ındaki Arapça ve Farsça şiirler, *Münşe'ât*'ındaki Arapça mektuplar ve Farsça ibareler vasıtasıyla Kânî'nin Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça'nın inceliklerine de vakıf olduğu anlaşılabilmektedir. Eğitimi hususunda bunlara ek olarak Kânî'nin Mevlevî tarikatına intisap ettiği zikredilmekte[6] ve bu tarikata intisabıyla Mevlevî şeyhi Abdülahad Dede'nin (ö. 1766) hizmetine girdiği bildirilmektedir. Bu husus Esrar Dede'nin (ö. 1797) Mevlevî şairlerini esas aldığı tezkiresinde şöyle ifade edilmektedir:

> "…'Abdü'l-ahad Dede câ-nişînleri olup bir müddet sonra Beşiktaş'a hânkâhına nakl olındılar. Ve kırk seneden mütecâviz anda ve bunda neşr-i fezâ'il-i bî-şümâr ve terbiyye-i müsta'idân-ı diyâr idüp hattâ 'asrımuzun Veysî-i nâmdârı olan Kânî Efendi nâm münşî-i rûzgâr ve şâ'ir-i pür-i'tibâr ol çeşmesâr-ı zülâl-i 'irfândan feyz-yâb olmagla âlûdegî-i evâ'il-i hâli âsûdegî-i evâhir-i me'âle netîce virüp vâsıl-ı ser-menzil-i sükûn olmışlardur."[7]

Bununla birlikte kaynaklarda "Safder Efendi, Kânî Efendi hazretlerinün terbiye-kerdesi ve hademe-i hâssıdur. Ba'zı gazelde Kânî tahallüs eyledigi dahı manzûrdur."[8] ifadeleriyle Kânî'nin Safder Efendi adında bir öğrencisinden bahsedilmesi, onun iyi

---

[4] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, haz. Mehmet Nuri Çınarcı, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2019), 87; Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2017), 419-420; Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, haz. Furkan Öztürk, (İstanbul: DBY Yayınları, 2015), 44; Şehabettin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı 'Osmâniyye*, (İstanbul: Sancakcıyan Matbaası, 1328), 231-232; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: 1983), 2: 751-52.

[5] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 87; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 255; Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 43-55.

[6] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 87; Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniyye, 1309), 5: 234-35; E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*, terc. Ali Çavuşoğlu, (Ankara: Akçağ Yayınevi, 1999) s. 377.

[7] Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, haz. İlhan Genç, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018), 272.

[8] Bu ifadeler Silahdârzâde ve Şefkat tezkirelerinde aynen tekrar edilmektedir. bk. Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, haz. Furkan Öztürk, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018), 227; Şefkat, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî*, haz. Filiz Kılıç, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), 2017), 250.

bir tahsil gördüğü fikrini pekiştirmekte ve ayrıca öğrenci yetiştirebilecek düzeye eriştiği kanısına da olanak tanımaktadır.

Bu ifadelerle eğitimine dair işarette bulunulan Kânî'nin asıl şöhreti yakalaması Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1758) vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa, 1755'te Trabzon valisiyken önce Anadolu beylerbeyliğine ve bir ay sonra üçüncü kez sadrazamlık makamına getirilmesi üzerine İstanbul'a çağırılmış[9] ve bu çağrıya icabeti esnasında yolda Tokat'a da uğramıştır. Bunu vesile olarak gören Kânî, Paşa'ya bir kaside ve tarih sunmuştur.[10] Bu münasebetle Kânî'nin kadrini, istidadını idrak eden Paşa, onu maiyetine almak istemiş ve bu isteğini de Kânî'nin şeyhi Abdülahad Dede'nin izniyle onu İstanbul'a götürerek gerçekleştirmiştir. [11]

Kânî'nin 1755 yılında Hekimoğlu Ali Paşa maiyetinde İstanbul'a gitmesi, onun için yeni bir kapı aralamıştır. İstanbul'da eğitim düzeyinin daha ileri seviyelere taşınması maksadıyla Ali Paşa tarafından daha iyi mevkilere geçmesine olanak sağlayacak olan Dîvân-ı Hümâyûn Kalemine yerleştirilen Kânî,[12] kısa bir zaman zarfında üstün kabiliyetinin muavenetiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn[13] gibi önemli bir rütbeye erişmiştir. Ancak hareketli ve laubali tabiatı onun tek bir yerde sabit kalmasına ruhsat vermemiş, yeni hayatındaki bu resmî gidişata adapte olamamıştır.[14]

Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadarette sadece üç ay kalabilmesi ve 18 Mayıs 1755 tarihinde azledilmesi üzerine[15] Kânî de görevinden istifasını istemiştir. Bu istifanın akabinde Silistre valisi olarak atanan bir ismin maiyetinde Silistre'ye giden Kânî[16], akabinde Bükreş, Rusçuk, Özi gibi bölgelere azimet etmiş ve oralarda çeşitli kimselerin kâtipliği ile meşgul olmuştur. Bu sergüzeştine hasbihalinde yer veren Kânî'nin ifadeleri şu şekildedir:

---

[9] M. Münir Aktepe, "Hekimoğlu Ali Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 166-168.

[10] Söz konusu tarih ve kasideye günümüzde ulaşılamamaktadır. Ayrıca Kânî'nin Ali Paşa'ya kaside ve tarih sunmasının sebebi de tam olarak bilinememektedir.

[11] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 87-88; Atilla Özkırımlı, "Kâni" *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, (Cem Yayınevi, 1987), 3: 715-716.

[12] Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, 87.

[13] Osmanlı bürokrasisinde yer alan bu makam hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 1: 693; Mehmet İpşirli, "Hâcegân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 430-431; Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 45.

[14] Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, 255.

[15] Aktepe, "Hekimoğlu Ali Paşa", 17: 167-168.

[16] Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*, 377; Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 46.

Gezdüm Eflâk havâlisinde
Sonra nehr-i Tuna yalısında

Bir yere varmış idüm Ruscuk nâm
Kendü ma'mûr ahâlisi be-kâm[17]

…

Bir zamân anda ikâmet itdüm
Ehl-i tevhîd ile ülfet itdüm[18]

…

Vâlî-i Özi Mehemmed Paşa
Kapusında ider idüm inşâ[19]

Ebûbekir Kânî'nin Bükreş'teki hayatına dair birtakım rivayetler söz konusudur. Bu rivayetler Kânî'nin günümüzde de darbımesel olan "Kırk yıllık Kânî olur mu Yani" sözü etrafında şekillenmektedir. Söz konusu rivayetler arasında en meşhur olanı; Kânî'nin bir Romen kızını sevdiği, kızın evlenebilmek için Kânî'ye Hristiyanlığa geçmesini teklif ettiği ve bu teklif karşısında Kânî'nin bu sözü söylediğidir.[20]

Kânî'nin Bükreş'te bulunduğu dönem hakkında elde edilen diğer bir veri ise Ulah beylerinin kâtipliğini yaptığı yönündedir. Ayrıca Eflak Voyvodası İskerletzâde Konstantin Bey'in özel kâtipliğini yaptığı da bilinmektedir. *Münşe'ât*'ında Kânî'nin Eflak voyvodası adına yazdığı mektupların mevcut olması bu bilgiyi doğrular niteliktedir.[21]

Kânî'nin hayatında Hekimoğlu Ali Paşa'dan sonra önemli bir yeri olan Yeğen Mehmed Paşa (ö. 1787) ile tanışıp dostluk kurması ve onun kâtipliğini yapması da bu beldelerdeki seyahatleri/görevleri esnasında olmuştur. Özellikle Özi'de Mehmed Paşa'yla beraber olduğu, hasbihalinde yer alan

Vâlî-i Özi Mehemmed Paşa
Kapusında ider idüm inşâ[22]

[17] İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 309.
[18] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 309.
[19] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 313.
[20] Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2: 751. Diğer rivayetler için bk. İstanbul Kütüphanelerinde Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, (İstanbul, 1965), 3: 862; Sırrı Akıncı, "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi" *Hayat Tarih Mecmuası*, 2/9 (1971): 17.
[21] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, haz. Gökhan Alp, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024).
[22] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 313.

beytinden de anlaşılmaktadır. Kânî ile aralarında oluşan ilişkiye binaen Yeğen Mehmed Paşa, 1782 yılında sadarete getirilmesiyle Kânî'yi İstanbul'a davet etmiştir. Bu davet üzerine yeniden İstanbul'a gelen ve yirmi yedi yıllık gurbet hayatı sona eren Kânî, Yeğen Mehmed Paşa'nın divan kâtipliğini ve kimi devlet erkânının kâtipliğini yapmıştır.

Kânî bu süreçte yine tabiatı gereği resmî tekellüfâta ayak uyduramamıştır. Yeğen Mehmed Paşa'yla eskiden yani ağalık dönemlerinden gelen samimiyeti sürdürerek saray adabına aldırış etmemiş ve Paşa'nın kimi sırlarını açığa vurmuştur. Bu doğrultuda Kânî'nin Paşa'yla olan ilişkisi farklı bir boyut kazanmış ve nihayetinde Paşa'nın düşmanlığını celbetmiştir. Bu düşmanlığın tabii bir sonucu olarak da Paşa tarafından Kânî'nin idamı talep edilmiş; ancak Reîsülküttâb Hayrî Efendi'nin (ö. 1789-90) aracı olmasıyla bu karardan feragat edilmiştir. Bu olay üzerine Kânî, kalebent olmak üzere Limni'ye sürgüne gönderilmiş ve mallarına el konulmuştur.[23]

Kânî, Limni'deki sürgün hayatında büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntıları *Münşe'ât*'ında yer alan mektuplar vesilesiyle müşahede edebilmek mümkündür. Örneğin bir mektubunda belli belirsiz bir sorunun kendisine isnat edilmesinden, davası bile görülmeden Limni'ye sürgüne gönderilmesinden dem vururken[24] Kaptanıderya Hasan Paşa'nın (ö. 1790) divan kâtibine gönderdiği mektubunda ise tömbekiye hasret kaldığını ve tömbeki demekten dili damağı kuruduğunu kendine özgü ifadelerle anlatmaktadır:

> "İşte efendicigüm kırk elli gündür tenbâkûsuz ser-âsime vü ser-geşte vü ser-gerdânum. Âstâne'den ne gelür var ne gider. Âh tenbâkû dimeden dilüm dimâgum kurıyup mâr-ı pîçîdeye döndüm. Hâlüm yaman işüm duman tütünüm ruhsâre-pûş-ı âsmân oldı."[25]

Kânî'nin Limni Kalesi'nden yani kalebent olmaktan kurtulduğunu yine mektuplarından öğrenmekteyiz. Kaptanıderya Hasan Paşa'nın divan kâtibine yazdığı mektubunda Kânî, kaleden kurtularak kale dışında yaşamasına müsaade edildiğini söylemektedir. Mektuptaki veriler ışığında Kânî'nin kalebentlikten kurtulması

[23] Ebüzziya Tevfik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, 46.
[24] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 380-381.
[25] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 387.

hususunda Kaptanıderya Hasan Paşa ve divan kâtibinin tesiri olduğu düşünülmektedir.[26]

Kânî'nin bundan sonraki hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakta ve nerede, nasıl öldüğü müphem kalmaktadır. Ancak *Dîvân*'ında yer alan kimi ifadeler - III. Selim'in tahta geçişine tarih düşürmesi gibi- onun ömrünün son yıllarında İstanbul'a geri döndüğü konusunda bir delil niteliği teşkil etmektedir. Son olarak Sürurî (ö. 1814) ve Vehbî'nin (ö. 1809) Kânî'nin ölümü üzerine düşürdükleri tarihler vasıtasıyla onun H. Rebîülevvel 1206/M. Kasım 1791 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. Kabri günümüzde Eyüp'te Feridun Paşa Türbesi'nin sağ tarafında yer alıp mezar taşının üzerinde kendi vasiyeti üzerine "el-Fatiha" ibaresi bulunmamaktadır.[27]

1.1.2. Edebî Kişiliği

XVIII. yüzyılın önde gelen isimlerinden biri olan Ebûbekir Kânî'nin hayatı hususunda olduğu gibi kişiliği için de birbirinin benzeri ifadeler kullanılmaktadır. Öncelikle edebî kimliğinin yanı sıra bir insan olarak Kânî; laubali, rind-meşrep, bir yerde sabit kalamayan, şakacı, mey ve mahbuba düşkün bir kişiliğe sahiptir. Onun bu özelliklerine hayatının neredeyse her devresinde rastlamak mümkündür. Örneğin; ikinci kez İstanbul'a dönüşünde resmî prosedürlere aldırış etmeksizin Yeğen Mehmed Paşa'ya takındığı tavır laubaliliğini, kendisini daha ileri seviyeye taşıyabilecek olan hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn makamından azlini istemesi dünya işlerine tamah etmediğini yani rind-meşrepliğini, birçok beldeyi gezerek hiçbirinde uzun süreli kalmaması sabitkadem olamayışını, Erzurum'da gayrimüslim bir kimseyle olan sohbetine dair anekdot[28] şakacılığını ve *Münşe'ât*'ında yer alan içkili meclislere davet mektupları ise mey ve mahbuba düşkünlüğünü resmetmektedir.

Edebî şahsiyetine baktığımızda ise Kânî, ortaya koyduğu eserleri ile adının günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Henüz olgunluk çağına erişmeden evvel Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazarak, nazım ve nesir alanında eserler vererek

[26] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî,* 381-384.
[27] Kânî, vefatına yakın bir zaman diliminde ziyaretine gelen ahbabına kendisi öldükten sonra Fatiha dilencisi olmadığı gerekçesiyle mezar taşına "el-Fatiha" ibaresinin yazılmamasını vasiyet etmiştir. Bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri,* haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 2: 198.
[28] Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr,* 419.

zamanının edipleri tarafından kabul gören Kânî'nin nazımdan ziyade nesir sahasında maharetli olduğu kaynakların ittifak ettiği bir hususdur. Bu minvalde Muallim Naci, Kânî'nin şiir hususunda pek ehemmiyeti olmadığını söylemektedir.[29] Tarihçi Edib, Kânî'nin münşeatının şiirlerine galip geldiğini;[30] Gibb ise nazmının nesrine nispetle daha yavan olduğunu, nesrinde bulunan güçlü mizahî unsurların nazmında pek belirgin olmadığını ifade etmektedir.[31]

Kânî'nin insanî vasfı ile edebî vasfının paralelliği doğrultusunda eserlerinde sağlam bir mizahî ve hicvî üslup görülmektedir. Bu doğrultuda Kânî, gerek nazmında -nesrine nazaran daha az- ve gerekse nesrinde bu iki üslupla dikkatleri üzerine çekmekte ve bir veçhesiyle klasik edebiyatın geleneğine riayet etmeye çalışırken bir veçhesiyle de mizahî ve hicvî üslubu vasıta kılarak bu geleneğin dışına taşmaktadır. Eserlerini mizahî üslubuyla harmanlayarak gerek bireysel gerekse toplumsal eleştiri yapmaktan, devrin sosyal yaşamını gözlemlemekten geri durmayan Kânî, bu hususları kimi zaman zarif ve latif bir biçimde kimi zaman ise kaba ve müstehcen ifadelerle ortaya koymaktadır:

"Hattdur tutan dili iki tellü kapag ile
Zen tek ricâl âyîne-i emles istemez"[32]

"Tıfl-ı dilün dilin kes amân el-amân yetiş
Ey hâl-i dil-siyeh büberün yok mıdur senün"[33]

"Şehvet ol mertebe itmiş ki ihâta halkı
Okınur nüsha mı nâme-i bâhdan gayrı"[34]

"Hemîşe erfa'-ı şe'â'ir-i 'İbriyye ve revnak-efrûz-ı mehâsin-i Mûseviyye olan kâkül-i ser-zîr ve duvâl-i begal-gîrleri şâhideyn-i 'adleyn-i nisbet ü millet ve mescûd-ı cibâh-ı emsâl ü eşbâhları olan ser-i gâv-sâle-i bedî'ü'l-hilkat 'ale'd-devâm ârâyiş-i nihân-hâne-i havrâ-yı emniyyet olup…"[35]

---

[29] Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, haz. Cemal Kurnaz, (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2000), 238.
[30] Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, 256.
[31] Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*, 380.
[32] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 440.
[33] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 296.
[34] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 540.
[35] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 457. Kânî'nin *Münşe'ât*'ından alıntılanan söz konusu mektup, Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Alp tarafından Kânî'nin aynı mektuba yazdığı şerhiyle beraber yayınlanmıştır. Bk. Gökhan Alp, Kânî'yi Kendi Mektubu ve Şerhi İle Anlamak: "Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb-ı Letâ'if-Üslûb", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Mart 2023): 72-94.

Türkçenin ifade zenginliğinden istifade eden Ebûbekir Kânî, bu dilin kullanılması hususunda da hassasiyet göstermiştir. Yer yer sade ve samimi ifadeler kullanmış; gerçek hayatta yer edinen unsurları, halk söyleyişlerini, günlük dilde kullanılan atasözü ve deyimleri eserlerine taşımıştır. Böylece eserlerini sosyal yaşamla ilintili hâle getiren Kânî, bu alandaki söyleyiş gücünü de gözler önüne sermiştir:

"Güzellerün hele bak çala kullanılmışına
Belâ olur sege sırçalu parçalu palası"[36]

"İhtirâz it hilmine aldanma erbâb-ı dilün
Bu meseldür kim yavaş atun yavuzdur depmesi" [37]

"Mümkin mertebe hidmetle beyne'n-nâs îrâd olınan dügününde kalbûrla su taşırum meselini mahallinde darb itmiş olmak…"[38]

"Dilüm dimâgum kurıyup mâr-ı pîçîdeye döndüm. Hâlüm yaman işüm duman tütünüm ruhsâre-pûş-ı âsmân oldı."[39]

Çok yönlü bir kişilik olan Kânî'nin diğer bir edebî özelliği ise eserlerine sirayet eden öğüt verme/nasihat etme eğilimidir. Bu bakımdan klasik edebiyat anlayışı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kânî, kendine has üslubuyla sesini farklı bir biçimde duyurabilmiştir. Kişilerarası ilişkilerde yapılması ve yapılmaması gerekenleri, aynı zamanda kendi yaşantısı boyunca yaptığı hatalar ve görüp geçirdikleri neticesinde elde ettiği tecrübeleri hikemî bir tarzda mizahî bir üslupla ifade etmiştir:

"Tavul çalsan uyanmaz gâfil ancak uykusın gözler
Anı bilmez ki kan aglayacakdur yarın ol gözler"[40]

"Ekme her bir tohmı temyîz itmeden keyfiyyetin
Mevsiminde nef'-i ümmîd itdügin mahsûli ek"[41]

"Başun içün olsun 'aklun başuna cem' it ve pederün kadrini bil, iş başa düşünce sözi ayaga düşürme. Baş gidince ayak pâydâr olmaz. Sana her ne kadar nush u pende dâ'ir ve teklîfât-ı sakîleyi mütezammın bâr-ı girân tahmîl

[36] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 549.
[37] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 573.
[38] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 287.
[39] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 387.
[40] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 405.
[41] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 464.

iderse de yine mübârek kademine baş koy ve semt-i muhâlefet u ‘inâda baş çeküp kendü başuna baş baglama…”[42]

Mevlevî şeyhi Abdülahad Dede’nin hizmetine girdiği bilinen Ebûbekir Kânî’nin, *Dîvân*’ında Mevlevîlik ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) ile birlikte kimi din/tasavvuf büyüklerinin -Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 1271), Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 1166) vd.- övgüsüne yer vermesi, üslubu üzerine birtakım saiklere işaret etmektedir. Bu anlamda uzun süre Mevlevîliğe intisabı olan Kânî, eserlerinde birtakım isimleri zikretmekte ve yer yer Mevlevîliğe dair terminolojiye başvurmaktadır:

“Geldüm sana eyva’llâh güstâh u perîşân-râh
Lutf eyle bana her gâh yâ Hazret-i Mevlânâ”[43]

“Bana imdâd-ı Mevlânâ-yı Rûm irer yeter yohsa
Yolında ol şehün tâ arşa da irsem gider gelmez”[44]

“Pes-mânde-i kâfile-i dil-rîşân üzerinden dûr u dirîg buyurılmaya, âmîn, bi-rûhâniyyeti Mevlânâ Celâle’d-dîn.”[45]

“Yâ hû yâ Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu’l-isnâ e‘ûzu bi’llâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقاً وَعَدْلاً لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ selâmun-‘aleyküm ve’s-selâmetu fîküm ve yer‘âkümu’r-rahmânu min külli cânibin didügi gibi cenâb-ı devlet-me’âbla…”[46]

Kânî’nin eserlerinde görülen Mevlevîlik ve tasavvufun izleri, onu gerçek anlamda mutasavvıf bir şair/nasir kılmamaktadır. Sadece uzun süre Mevlevî kültürün içinde yetişmesinin onun tasavvufî anlamdaki bilgi ve birikimine katkı sağladığı ve böylece hayatındaki bu etkileşimin eserlerine de yansıdığı düşünülmektedir:

“Gel ko nefsâniyeti mahv-ı vücûd it zâhid
Bu şu’ûnât inan bir var imiş bir yog imiş”[47]

“Ben cism-i hakîkî didükleri dîvâne degül miyem ki geçende cism-i ta‘lîmîyi bir lu‘b ile komkof koyup sûret-i cismiyyenün başına su komagla cevâhir-i

[42] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 361.
[43] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 230.
[44] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 447.
[45] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 300.
[46] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 288.
[47] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 451.

mücerrede vü gayr-ı mücerredeye min ba'd-ı mürâca'atdan bî-niyâz olmışumdur."[48]

1.1.3. Eserleri

1.1.3.1. Dîvân

Ebûbekir Kânî'nin Türkçe, Arapça ve Farsça manzumelerinden meydana gelen *Dîvân*'ı, kendisi hayattayken tertip edilememesi münasebetiyle ölümünden sonra Reîsülküttâb Mehmed Raşid Efendi'nin (ö. 1798) buyruğu üzerine Vakanüvis Halil Nuri Efendi (ö. 1799) tarafından bir araya getirilmiştir.

Tertip ettiği *Dîvân*'a mukaddime yazan Vakanüvis Nuri Efendi, bu mukaddimede "…İşbu dîvânçe cem'inün sebebi oldur ki…" ifadesiyle eserin sebeb-i tertibi hususuna dair bilgi vermektedir. Nuri Efendi'nin belirttiğine göre; riyaset makamını süsleyen Mehmed Raşid Efendi, Ebûbekir Kânî'nin eğer tamamı zapt olunabilseydi birkaç külliyât-ı Nâbî kadar olabilecek eserlerini bir araya getirememesinden dolayı onun unutulmasını ve eserlerinin zayi olmasını reva görmeyerek ulaşılabilen eserlerini cem etmesini Nuri Efendi'ye emretmiştir. Bu münasebetle Nuri Efendi, Kânî'nin ulaşabildiği eserlerini tertip ederek Mehmed Raşid Efendi'ye takdim etmiştir.[49]

Kânî'nin *Dîvân*'ı Vakanüvis Halil Nuri Efendi haricinde Ahmed Yüsri b. Mehmed Nazif tarafından da tertip edilmiştir. Ahmed Yüsri'nin *Dîvân*'ı 1793 tarihinde -Kânî'nin ölümünden iki yıl sonra- tertip ettiği kayıtlarda yer almakla birlikte Nuri Efendi'nin hangi tarihte tertip ettiği bilinmemektedir. Ancak Nuri Efendi'nin ölüm tarihi hesaba katıldığı takdirde ikisinin de birbirine yakın tarihlerde tertip ettiği sonucuna varılabilmektedir.[50]

Yapılan incelemeler sonucunda eserin toplamda 42 nüshası tespit edilmiş ve bunlardan 24'ünün yurt içi, 18'inin yurt dışı kütüphanelerinde mevcut olduğu ortaya konulmuştur. Genel olarak klasik edebiyat anlayışına göre tertip edilen *Dîvân*'da 3 Besmele manzumesi, 16 na't-ı şerif, 1 kaside -Kasîde-i Münferice- tercümesi, din ve tarikat büyükleri için 5 methiye, devlet büyükleri adına 15 kaside, 9 tarih, 1 mesnevi,

[48] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 288.
[49] Ebûbekir Kânî et-Tokadî, *Dîvân ve Münşe'ât-ı Kânî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEK TY 09797/02, vr. 1b-2a.
[50] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 32-33.

1 tesdis, 4 terkib-bend, 8 tahmis, 222 gazel, 93 beyit, 93 kıt'a, 24 mısra bulunmaktadır.[51]

Dîvân'ına bakıldığı zaman Kânî'nin genel olarak hikemî ve âşıkane tarzda şiirler söylediği görülmektedir. Bu şiirlerin muhteviyatını klasik Türk edebiyatının ananevî konuları şekillendirse de Kânî'nin gezgin bir hayat geçirmesiyle gittiği yerlerde elde ettiği bilgi, birikim ve tecrübelerin şiirine yansıdığı ve şiirlerinde dinî, ahlakî, tarihî, coğrafî gibi çeşitli konularla ilintili unsurların yer aldığı müşahede edilmektedir.

Eser üzerine günümüze kadar 2 yüksek lisans ve 1 doktora tezi hazırlanmıştır. Bunlardan ilki 1992 yılında Muhttin Eliaçık tarafından yüksek lisans tezi[52]; ikincisi 1997 yılında Bilal Elbir tarafından yüksek lisans tezi[53] ve üçüncüsü İlyas Yazar tarafından 2006 yılında hazırlanan doktora tezidir.[54]

1.1.3.2. Münşe'ât [Letâ'ifnâme ve Hezliyyât]

Ebûbekir Kânî'nin resmî ve hususî mektuplarından meydana gelen *Münşe'ât*'ı, *Dîvân*'ı gibi kendisi hayattayken bir araya getirilememiştir. Bu sebeple birçok mürettibin katkıları neticesinde Kânî'nin ölümünü müteakiben eser tertip edilmiş ve belli bir yazım formatına dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Mukaddime bölümü bulunmayan eserde, eserin sebeb-i tertibine dair hususiyetlerin belirtildiği müstakil bir bölüm de bulunmamakta ve eser doğrudan inşa suretleri ile başlamaktadır. Sadece *Dîvân* ve *Münşe'ât*'ın bir arada bulunduğu nüshalarda Vakanüvis Halil Nuri Efendi'nin *Dîvân* için yazdığı mukaddime bölümü yer almaktadır. Bu noktada eserin tertip sebebinin yine Kânî'nin adını yaşatmak ve eserlerinin telef olmamasını sağlamak olduğu düşünülebilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi müellif nüshası bulunmayan eser üzerine yapılan çalışmalar neticesinde eserin birçok yazma nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan yola çıkarak yapılan incelemede temel olarak gruplandırılan nüshalarda şimdiye kadar sanılanın aksine 120 adet değil de 204 adet mektup ve 55 dibace suretinin

[51] Yazar, *Kânî Dîvânı*, 33.
[52] Muhittin Eliaçık, *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992).
[53] Bilal Elbir, *Kânî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997).
[54] Yazar, *Kânî Dîvânı*.

varlığı tespit edilmiştir. Ancak bütün inşa suretlerinin bunlarla sınırlı olmadığı, yüzlerce mektubun farklı yazmalarda yer alarak Kânî'ye isnat edildiği ve bunların Kânî'ye aidiyeti mevzusu bağlamında daha başka çalışmaların yapılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.[55]

Münşe'ât-ı Kânî, Kânî'nin diğer eserlerine nispeten daha ağır bir dille kaleme alınmış ve gerek tarihî gerekse biyografik kaynaklarda anıldığı üzere Kânî'nin en önemli eseri olma vasfını edinmiştir. *Münşe'ât-ı Kânî*, resmî ve hususî mektuplardan müteşekkil olmakla birlikte resmî mektupların çokluğuyla dikkat çekmiştir. Kânî'nin birçok kişinin kâtipliğini yapmış olması, eserde Eflak voyvodası ve Yeğen Mehmed Paşa adına yazılan mektupların sayıca fazla olması bu durumu destekler bir mahiyet arz etmektedir. Edebî bakımdan ise ön plana çıkan hususî mektuplar, mizahî ve hezlî unsurlarla bezenerek Kânî'nin bu vadilerdeki kalem gücünü göstermesine olanak sağlamıştır. Ayrıca bu mektup suretleri dönemin toplumsal yapısı, insanî ilişkileri, hukukî süreçleri vs. birçok konuda ipuçları barındırması bakımından edebiyat dışında da tarihî, sosyal ve siyasî bir vesika olarak ayrı bir önemi muhtevi olduğu belirtilmelidir.

Eser hakkında diğer önemli bir husus ise eserin günümüze kadar hem *Letâ'ifnâme ve Hezliyyât* hem de *Münşe'ât* adıyla iki farklı esermiş gibi telakki edilmesidir. *Münşe'ât* üzerine akademik düzeyde çalışma yapan Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Alp, *Letâ'ifnâme ve Hezliyyât* adıyla yayınlanan eserde latife başlığı altında bir ve fıkra başlığı altında iki metnin olması dolayısıyla eserin *Münşe'ât*'tan ayrı olarak değerlendirilmesinin ilmî bir gerekçesinin olmadığını belirtmektedir. Eserlerinin Kânî tarafından tertip edilmediğine dikkat çeken Alp, Kânî'ye ait bazı inşa suretlerinin *Münşe'ât*'tan ayrı olarak *Letâ'ifnâme ve Hezliyyât* olarak başlıklandırılmasında mürettip ve müstensihlerin dahli olabileceğini söylemekte; bu başlık altında bulunan metinlerin *Münşe'ât*'ta bulunan mektuplardan herhangi bir farklılık arz etmediğini belirtmektedir.[56]

[55] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 55, 182-236.
[56] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*, 51-55.

Eser üzerine iki farklı çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki 2022 yılında Güllü Araç tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış olup[57] ikincisi ise 2023 yılında Gökhan Alp tarafından Yazma Eserler Kurumu Başkanlığınca kitap olarak yayınlanmıştır.[58]

1.1.3.3. [Kânî'ye Ait Gösterilen] Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn[59]

Ebûbekir Kânî et-Tokadî'ye isnat edilen bu eser üzerine yaptığımız çalışmada, eserin Kânî'ye aidiyetinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, tek bir dayanak noktası üzerinden elde edilmeyip birden fazla karinenin göz önünde bulundurulması sonucunda önem arz eder bir konuma gelmiştir.

İlk olarak *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eserin elde edilen yazma nüshaları üzerine gerçekleştirilen tetkikler neticesinde eserin "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36", "Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107" ve "Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37" numaralı üç yazma nüshasında yer alan ketebe kayıtlarındaki tarihlerin en eski tarihler olduğu, üç kayıtta da aynı ifadelerin kullanıldığı ve tarihlerin de gün, ay, yıl bakımından birebir aynı olduğu görülmüştür:

> "Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb kad veka'a hitâmu te'lîfi hâẕihi'r-risâle fî-yevmi'l-hâmis 'aşer min-şehri Saferi'l-hayr sene erba'a ve erba'în ve mi'e ve elf min-hicreti'n-nebî 'aleyhi's-selâm." [60]

Bu üç kaydın yukarıda alıntılanan şekilde tamamen aynı olması, kayıtta yer alan tarihin, eserin telif tarihi olabileceği fikrini doğurmuştur. Bunun üzerine eserin müellifi olduğu sanılan Ebûbekir Kânî'nin hayatı incelenmiş ve söz konusu tarih ile Kânî'nin hayatının paralel bir düzlemde seyretmediği görülmüştür. Daha iyi anlaşılabilmesi açısından konuyu detaylandırmak gerekirse; yukarıda adı geçen üç nüshada bulunan ketebe kaydında H. 15 Safer 1144/M. 19 Ağustos 1731 tarihi yer almaktadır. Bu tarih, eserin müellifi olarak gösterilen ve 1712 yılında doğduğu bilinen Ebûbekir Kânî'nin 1755 tarihinde İstanbul'a gittiği ve daha bu tarihten sonra

---

[57] Güllü Araç, *Tokatlı Kânî'nin Münşeâtı ve İncelemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).
[58] Ebûbekir Kânî Efendi, *Münşeât-ı Kânî*.
[59] Çalışmamızın konusunu oluşturan eser, birinci ve ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelenecek olup bu kısımda sadece eserin müellifine dair tespitlere yer verilecektir.
[60] Bk. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36, 65a; Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107, 44a; Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37, 100a.

İstanbul'dan ayrılarak Eflak beyleriyle bir yakınlık kurduğu bilgisiyle örtüşmemektedir. Yani bu eserin Eflak voyvodasının emriyle yazdırıldığı göz önünde bulundurulduğunda eserin müellifinin Ebûbekir Kânî olduğu varsayılırsa eserin 1755 tarihinden sonra yazılmış olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak söz konusu nüshalardaki H.1144/M.1731 tarihi, bu varsayımı mümkün kılmamaktadır. Çünkü 1731 tarihinde Kânî daha 19 yaşında olup Tokat'ta ikamet etmekte ve Eflak beyleriyle herhangi bir münasebet kurmamış bulunmaktadır. Bu durum da Kânî'nin *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eserin müellifi olamayacağı yönünde bir karine olarak karşımıza çıkmakta ve belki de Kânî'nin selefi olan bir şahıs tarafından yazılan bu eserin Kânî'ye isnat edildiği düşüncesi hasıl olmaktadır.

Ebûbekir Kânî et-Tokadî'nin hayatı hakkında yapılan araştırmalar neticesinde, Kânî'nin hayatının yer aldığı en eski kaynaklar olan tezkireler, tarihler ve lügatlerde (Mehmed Emin Edîb Efendi-*Târîh-i Edîb*, Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn-*Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, Esrâr Dede-*Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Şefkat-*Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî*, Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey-*Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Fatîn Davud-*Hâtimetü'l-Eş'âr*, Ahmet Cevdet Paşa-*Târîh-i Cevdet*, Ahmed Rif'at Efendi-*Lügât-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye*, Ebüzziya Tevfik-*Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Mehmed Süreyya-*Sicill-i Osmânî* vd.) bu ismin *Dîvân*'ı ve *Münşe'ât*'i dışında *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı bir eseri olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit, Kânî'nin gerçekten böyle bir eserinin var olup olmadığına ve ilk olarak kim tarafından neye dayandırılarak bu eserin ona ait gösterildiğine dair soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Bununla birlikte *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un yazma nüshaları incelendiğinde yazarın hiçbir zaman kendisini tanıtmadığı görülmüş; sadece Kânî'nin ölümünden sonra sırasıyla H.1208/M.1793 ve H.1262/M.1845 tarihlerinde istinsah edilen "İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409"[61] ve "Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871"[62] numaralı iki nüshada müstensihlerin esere eklediği başlıklarda Kânî'nin ismine rastlanmıştır. Ayrıca "Topkapı Sarayı Müzesi

[61] Eserin başlığında "Risâle-i Bürûc-ı Fünûn Min-Mü'ellefât-ı Kânî" ibaresi yer almaktadır. Bk. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409, 1b.

[62] Eserin başlığında "Bürûc-ı Fünûn Li-Kânî Efendi" ibaresi yer almaktadır. Bk. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871, 1b.

Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığı H.1158" numaralı nüshada eserin kapağına sonradan "Kânî" ismin eklendiği; ancak muhtemelen yapılan hatanın farkına varılarak ismin üzerinin çizildiği saptanmıştır. Sonuç olarak müstensih ve/veya kütüphanelerdeki kataloglama işini yapan kişilerin dahliyle Kânî'nin ölümünü müteakiben yapılan bu isnadın/isimlendirmenin, yetersiz araştırmalar neticesinde günümüze kadar bir yanlışlıklar silsilesi oluşturduğu müşahede edilmiştir.

Başka bir karine ise eserin içerisinde yer alan on iki makaleden sekizincisinin bir mükâleme kaydı/zaptı olmasıdır. Bu zaptın "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı" adıyla Ömer Faruk Akün tarafından yayınlandığı görülmektedir. Akün'ün şahsî kütüphanesindeki yazmalar arasında yer aldığını söylediği bu zapt, yine onun ifadeleriyle Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa ile Merzifonlu Kara Mustafa Paşa arasında geçen konuşmanın Yüsrî Hüseyin Efendi tarafından kayıt altına alınmış hâlidir.[63] Sekizinci makale ile bu kayıt mukayese edildiğinde müellifin kaydın başına ve sonuna birtakım eklemeler ve çıkarmalar yaptığı, ayrıca kaydın genelinde de büyük sayılamayacak -çoğunlukla kelime bazlı- değişiklikler meydana getirdiği görülmektedir. Bununla birlikte kayıtta bulunan ve kimin konuştuğunu belirten "paşa, mîrâhur, hünkâr, vezîr" gibi ifadelerin makalede yer almadığı, onun yerine diğer makalelerde tercih edilen anlayışa uygun olarak sadece "su'âl" ve "cevâb" kelimelerini belirten "س" ve "ج" harflerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunlar dışında zapt ve makalede anlatılanların birbiriyle tamamen örtüştüğü görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kaydı tutan kişi (Yüsrî Hüseyin Efendi) ile eserin en eski tarihli nüshalarından olup (H.1144/M.1731) Vatican Apostolic Library'de Vat. Turco 107 numarasıyla yer alan nüshada müellif olarak gösterilen kişinin (Yüsrî Efendi)[64] isimlerinin birbiriyle benzeşmesidir. Bu durumda hem isim benzerliğinden hem de yukarıda belirtildiği gibi Kânî'nin tarih itibarıyla eserin müellifi olmasının mümkün görünmemesinden dolayı kaydı tutan kişi ile eseri yazan kişinin aynı kişi yani Yüsrî adlı bir şahıs

[63] Bk. Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı", Türkiyat Mecmuası, 19/7, (Aralık 1977):7-64.
[64] "Risâle-i Bürûc-ı Fünûn Be-Nâm-ı Havâriyyûn Min-Te'lîf-i Yüsrî Efendi Kâtib-i Voyvoda-i Eflak" Bk. Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107, 1a.

olduğu düşünülmekte ve Yüsrî'nin eserinin kaleme alırken tuttuğu mükâleme kaydından da faydalandığı öngörülmektedir.

2. BÖLÜMLER

2.1. ESERİN ADI

Türkçe öğreniminde ve öğretiminde kullanılmak üzere yazılan bu eserin adı, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* şeklinde Farsça bir tamalama oluşturulmuştur. Eserin isim seçiminde neden *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* isminin seçildiği hakkında kesin bir bilgi verilmemekle birlikte eserin sebeb-i telifinde İskerletzâde Konstantin Bey'in bu isimde bir eser yazılmasını istediği ifade edilmiştir:

> "…ba'z fevâ'id-i hikâyât-ı nâdirâtı hâvî ve nesâ'ih ü nükât-ı mûrisü'l-berekâtı muhtevî lîsân-ı Türkîde *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* nâmında bir risâle-i düvâzdeh makâle tasnîf ve hâme-i meymenet-hitâmenüz ile sahîfe-i hâtırumı te'lîf eyleseñüz…" {2a}

Eserin adında yer alan kelimeler teker teker incelenecek olursa; **nâm** (نام) kelimesi "isim, ad", "şan, şöhret", "tevcîh, adres", "vekâlet" anlamlarına gelmektedir.[65] **Havâriyyûn** (حواريون) kelimesi, havârî (حواري) kelimesinin çoğulu olup Hz. İsa'nın ashabı ve öğrencisi olan, onun getirdiği dini -Hristiyanlığı- yayan on iki kişiye verilen isim manasına gelmektedir.[66] **Bürûc** (بروج) kelimesi, "yükselerek zuhur etmek, meydana gelmek, güzel olmak" anlamlarına gelen berec (برج) kökünden gelmekte olup burc (برج) kelimesinin çoğuludur. Burc kelimesi ise "savunma kulesi, tabya", "rükün, bir nesnenin sağlam tarafı" ve "Zodyak/Burçlar Kuşağı üzerinde eşit aralıklarla dağılan on iki takımyıldızdan her biri" anlamlarını haizdir.[67] Burc kelimesi bu anlamlarının dışında klasik Türk edebiyatı içerisinde "burc-ı şeref, burc-ı sa'âdet, burc-ı saltanat, burc-ı devlet" gibi tamlamalar ile beraber kullanılarak bir şeyi yüceltmek veya o şeyin yüceliğini göstermek/pekiştirmek anlamlarını kazanmıştır.[68] Son olarak ise **fünûn** (فنون) kelimesi, fen (فن) kelimesinin çoğulu olup "fenler, ilim dalları, ilme merbut sanatlar" anlamlarını muhtevidir.[69]

---

[65] Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317), 1450.
[66] Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsü'l A'lâm*, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1307), 3:1996.
[67] Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 288.
[68] Zeynep Özer, *Divan Şiirinde Burçlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 36-46.
[69] Doktor Hüseyin Remzî, Lügat-i Remzî hzl.: Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2:79.

Eserin adında yer alan bu kelimelerin; özellikle "havâriyyûn" ve "bürûc" kelimelerinin kullanılması tesadüf değildir. Öncelikle eserin Hristiyan bir şahıs olan Eflak Voyvodası Konstantin Bey'in isteği üzerine yine Hristiyan olan kardeşine yazılması dolayısıyla yukarıda da anlamı verildiği üzere Hristiyanlığı yayan on iki kişi anlamına gelen "havâriyyûn" kelimesinin eserin başlığında tercih edilmesi manidardır. Bununla birlikte on iki takımyıldızdan her biri anlamındaki "bürûc" kelimesinin kullanılması da yine on iki sayısına işaret etmesi ve aynı zamanda eserin on iki bölümden oluşması dolayısıyla bilinçli bir tercihi yansıtmaktadır.

Bunlara ek olarak "bürûc" kelimesinin klasik Türk edebiyatında "bir şeyi yüceltmek" anlamını kazanmış olması, kelimenin kullanımı hususunda başka bir ihtimali daha doğurmaktadır. Bu veriler ışığında "bürûc-ı fünûn" tamlaması ile "ilimlerin yücesi/burçları" manasının verilmek istendiği düşünülebilir. Söz konusu yüce ilmin ne olduğu hakkında kesin bir şey söylenememekle birlikte bu ilmin Türk dili, "kelimât ve edebiyyât"[70] veya doğrudan müellifin kendi eseri olduğu varsayımları öne sürülebilir.

Sonuç olarak kökeni Arapça ve Farsça olan kelimeler yardımıyla Farsça bir terkip içerisinde oluşturulan eserin adı "Havariler Namına İlimlerin Burçları/Yücesi" anlamına gelmekte ve bu ismin arka planında eserin ithaf edildiği kişinin dinî eğiliminin göz önünde bulundurulduğu görülmektedir.

2.2. ESERİN TERTİP HUSUSİYETLERİ

Belirli bir yazım formatı içerisinde tertip edilip on iki makale temelinde inşa edilen eser, başlığı müteakiben kısa bir mukaddime ile başlamaktadır. Mukaddime Allah'a hamd ü sena ve Konstantin Bey'in övgüsü üzerine şekillenmekte olup hemen ardından "Sebeb-i Te'lîf" başlığı altında eserin yazılma gerekçesi beyan edilmektedir. Daha sonra on iki bölümden oluşan eserin her bir bölümünün başlıkları teker teker sıralanmakta ve her başlığın ardından söz konusu bölümün içeriği hakkında Farsça bir açıklama verilmektedir:

"Makâle-i Evvel

[70] Eserin mukaddimesinde yer alan "ki vücûd-ı benî-Âdem-râ menba'-ı cûybâr-ı kelimât ve matla'-ı envâr-ı edebiyyât kerde est" ibaresi dolayısıyla yüce ilim olarak "kelimât ve edebiyyât"ın gösterilebilceği kanısına varılmıştır.

Der-beyân-ı âmeden-i âşnâ-be-âşnâ der-fasl-ı hâsıl-şuden-i merâm ez-cüst-cû-yı tâm

….

Makâle-i İsnâ ‘Aşer

Der-fasl-ı ketm-i esrâr-ı hod ez-rüfekâ vü hidmetkâr-ı hod” {2b-3b}

Fihrist görevi üstlenen bu başlıkların akabinde eserin asıl metninin ortaya konulduğu bölüm gelmektedir. Bu kısımda ilgili içeriğin başlığı verilerek ve Farsça bir açıklama yapılarak makaleler/bölümler oluşturulmaktadır. Mensur bir biçimde kaleme alınan her makale/bölüm, iki veya daha fazla kişi arasında geçen sual/soru-cevap şeklindeki diyaloglardan teşekkül etmektedir. İkiden fazla kişinin konuşmacı olduğu diyaloglarda üçüncü şahsı belirtmek için herhangi bir işaret bulunmayıp metinde süregelen sual-cevap uygulaması farklılaşmamakta ve üçüncü şahsın tespiti ancak metnin içeriği vasıtasıyla olabilmektedir. Bununla birlikte sual ve cevabı belirtmek için kısaltma yoluna gidilerek sual için (س) harfi, cevap için (ج) harfinin kullanımı tercih edilmektedir:

“MAKÂLE-İ SÂMİN

Der-Beyân-ı Âmeden-i Mîr-Âhûr-ı Evvel-i Şehriyârî Be-Huzûr-ı Musâhib-i Hazret-i Tâcdârî

Safâ geldünüz.

C: Cenâb-ı Hudâ-yı bî-çûn devletlü efendimün evkât-ı eyyâmını hemîşe safâ-yı hâtıra makrûn ve ‘ömr ü devletini efzûn eyleye.

S: Teşrîfünüz rikâb-ı hümâyûndan mıdur?” {30b}

On ikinci bölümün nihayete erdirilmesiyle son bulan eserin kimi nüshalarında on ikinci bölümün hemen akabinde ketebe kayıtları bulunmaktadır.

2.3. ESERİN SEBEB-İ TELİFİ

Sebeb-i telifler, klasik eser tertibi içerisinde yer alıp söz konusu eserin kaleme alınma sebebinin izah edildiği bölümlerdir. Bu bölümlerde yer alan sebepler çoğu zaman ortak bir çerçeve etrafında şekillenebilmektedir. Bunlar padişah veya yüce bir şahsın isteği, gayb âleminden gelen bir sesleniş, görülen bir rüya, ilim sahiplerinin iltifatına nail olma isteği, ölümden sonra unutulmama gayesi vs. olarak sıralanabilmektedir. Müstakil bir başlık altında değerlendirilebildiği gibi mukaddime içerisinde

yoğrularak da ifade edilebilen sebeb-i telif bölümlerinde yazar, kimi zaman sadece eserin yazılış sebebini vermeyip eser verdiği alanda daha önceden yazılan eserlerden/eser veren kişilerden bahsedebilmekte ve kendi şiir anlayışını/poetikasını gözler önüne serebilmektedir. Bu bakımdan sebeb-i telifler, yazar ve eser hakkında bilgiler barındırması dolayısıyla önem arz etmektedir.[71]

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn adlı esere baktığımızda kısa bir mukaddimenin ardından müstakil bir başlık altında sebeb-i telif bölümü yer almaktadır. Öncelikle mukaddimede Âdemoğullarının vücudunu "kelimât" ırmağının kaynağı ve "edebiyyât" nurlarının menşei eden Allah'ın dergâhına çok ve sayısız hamd ü sena edilmesinin şayan olduğu; (çünkü) onların her biriyle cahillik çölünün susamışlarının suya doyduğu ve edep ışıltılarını tahsil ederek yüksek derecelere nail olduğu söylenmektedir. Akabinde "ammâ ba'd" ifadesiyle ana konuya geçiş sağlanarak eserin yazılmasına vesile olan Eflak Voyvodası İskerletzâde Konstantin Bey için övücü ifadeler kullanılmakta, ikbalinin daim olması ve isteklerine ulaşması hususunda dua edilmektedir.

Bu ifadelerin ardından "Sebeb-i Te'lîf" başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında mübarek bir günde İskerletzâde Konstantin Bey'in içtikçe içilen yani doyumu olmayan sohbet meclisinden neşe kesbedilip yerine getirilmesi gereken çeşitli "va'd u kerem"inden umulana nail olunduğunda Konstantin Bey'in müellife teveccüh ederek "hânedân-ı sadâkat-bünyân-ı İskerlet'den li-eb karındaşum olan Aleksandri Beg-zâde"nin yani sadakat temelli İskerlet hanedanından aynı babadan kardeşi[72] olan

---

[71] Ayrıntılı bilgi için bk. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (Mart 2023): 72-89; Sevda Önal, Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/35 (2007): 105-123, Gökhan Alp, "Kurgudan Gerçekliğe: Edebiyatımızda ve Bir Numune Olarak İnşa Mecmualarında Sebeb-i Teliflere Dair".

[72] *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser üzerine yapılan çalışmalarda eserin kime yazıldığı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Eserden bahseden Muhittin Eliaçık, çalışmasının ön sözünde yer verdiği "…Eflak beyinin oğluna Türkçe öğretmek için o zamanın üslubuyla 'Büruc-fünûn be-nâm-ı Havariyyûn' adıyla kaleme aldığı…" (s. V) ifadeleriyle eserin Eflak voyvodasının oğluna yazdığını söylerken aynı çalışmasının *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'un tanıtıldığı bölümünde "Eflak voyvodası İskerletzade Kostantin Bey'in isteği üzerine yeğeni Alexandre Beğzade için Türkçe öğrenme ve öğretme kılavuzu olmak üzere…" (s. XLVI) ifadeleriyle eserin Eflak voyvodasının yeğenine yazıldığını belirtmiştir (bk. Eliaçık, *Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu)*, V- XLVI). Aynı hatayı İlyas Yazar da tekrarlayarak çalışmasında "Konstantin, Kânî'den yeğeni Alexsandr'a Türkçe öğretmesini istemiş…" ifadelerine yer vererek eserin Eflak voyvodasının yeğenine yazıldığını beyan etmiştir (bk. İlyas Yazar, "Benâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn Örneğinden Hareketle Soru Cevap Yöntemiyle Dil Öğretimi", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (10-12 Mayıs 2012) Bildiri Kitabı*, (Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları 2013), 452). Ancak eserin sebeb-i telif bölümünde bu durum

Aleksander'in bu zamana kadar doğuştan gelen istidadıyla kendisine yetecek kadar muhtelif dilleri tahsil ettiğini söylediği belirtilmektedir. Akabinde Konstantin Bey'in müelliften kardeşi Aleksander'e Türk dilini de öğrenmesi için faydalı hikâyelerden oluşan, içerisinde çeşitli nükte ve nasihatler bulunduran on iki bölümlük *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı bir eser yazmasını istediği ve müellifin de bu isteğe binaen eserini kaleme aldığı ifade edilmektedir:

> "Bir rûz-ı fîrûzda bezm-i nûş-â-nûş-ı sohbetlerinden neş'edâr ve envâ'-ı va'd u kerem-i lâzımü'l-incâzlarıyla kâmkâr oldıgumuzda bu fakîre teveccüh idüp "Hâlâ hânedân-ı sadâkat-bünyân-ı İskerlet'den li-eb karındâşum olan 'Aleksandri Beg-zâde bu âna gelince isti'dâd-ı mâder-zâdı haysiyyeti ile kendüye iktifâ idecek mertebede ba'z kütüb-i elsine-i muhtelifeyi tahsîl eyledi. Lâkin min-ba'd kendüye ba'z fevâ'id-i hikâyât-ı nâdirâtı hâvî ve nesâ'ih ü nükât-ı mûrisü'l-berekâtı muhtevî lisân-ı Türkîde *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* nâmında bir risâle-i düvâzdeh makâle tasnîf ve hâme-i meymenet-hitâmenüz ile sahîfe-i hâtırumı te'lîf eylesenüz enseb ve mazhar-ı du'â-yı telâmîz olmanuza sebeb olur idi." diyü tergîb ü teşvîk itmeleriyle binâ'en-'aleyh te'lîfine ihtimâm ve bi-'avnillahi'l-meliki'l-'allâm hitâmına gûşiş-i tâm eyledüm ve billahi't-tevfîk." {1b-2a}

2.4. ESERİN FARKLI PERSPEKTİFLER ETRAFINDA TETKİKİ

2.4.1. Yabancılara Türkçe Öğretimi Bağlamında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*

Dil, bireyler arasında iletişimin gerçekleşmesini sağlayan temel yapı taşlarından biridir. İletişim, anlatı aracı olan dil ile gerçekleştiği için bir milletin fertleriyle bireysel veya kurumsal olarak iletişime geçebilmek ancak söz konusu milletin dilini öğrenmekle mümkün olmaktadır. Bu noktada ise yabancı dil öğrenim ve öğretimi devreye girmektedir.

Yabancı dil, bireylerin ana dili dışında olan dillerin her birine denmektedir. Bu bakımdan yabancı dil öğrenim ve öğretimi, insanların her dönemde kendi dili dışında var olan dillere kayıtsız kalamamasıyla birlikte iletişim temelli olmak üzere pek çok

---

"hânedân-ı sadâkat-bünyân-ı İskerlet'den **li-eb karındaşum** olan Aleksandri Beg-zâde" şeklinde açıkça belirtilmekte ve eserin Eflak voyvodasının -aynı babadan- kardeşine yazıldığı görülmektedir.

sebep üzerine gerçekleşmiştir. Bu sebepler muhtasar bir biçimde aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

a. Başka milletlerle iç içe/beraberce yaşamak (Evlilik, seyahat gibi durumlar da bu maddeye dâhil edilebilir.)
b. Hem devlet hem de şahıs bazında farklı milletlerle komşuluk ilişkilerini sürdürmek
c. Ticarî ve diplomatik ilişkileri ilerletmek
d. Mensubu olunan dini yaymak
e. Kültürel etkileşim sağlamak
f. Başka bir milletin egemenliği altında yaşamak
g. İstihbarat sağlamak
h. Siyasî amaçlar doğrultusunda başka milletlerin devlet kademelerinde görev alma veya görev alma isteği

Eski çağlardan beri bu ve bu gibi sebepler vasıtasıyla öğrenilen ve öğretilen, tarihi milattan önceki yüzyıllara kadar uzanan Türk dili, Türklerin tarih boyunca muhtelif sahalarda yaşaması ve muhtelif milletlerle iletişim içinde olması vasıtasıyla geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bu durum, tabii bir süreç içerisinde çeşitli şekillerde cereyan ettiği gibi belirli bir plan dahilinde gerçekleşen eğitim ve öğretim faaliyetleri de Türkçenin geniş coğrafyalarda etki alanı oluşturmasını sağlamıştır.

Bazı karineler aracılığıyla kökeninin oldukça eski tarihlere dayandırılabileceği söylenen Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi,[73] Kâşgarlı Mahmud'un 1074 yılında tamamladığı *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eseriyle ilk defa yazılı olarak takip edilebilmektedir. Bu eserden önce yazılmış eserler olabileceği gibi daha sonra yazılmış birtakım eserler de bulunmaktadır. Elde edilen veriler ışığında Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi kapsamında değerlendirilebilecek bazı eserler -incelemeye örnek teşkil etmesi bakımından- aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:[74]

[73] Ayrıntılı bilgi için bk. Nurşat Biçer, "Hunlardan Günümüze Yabancılara Türkçe Öğretimi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/4 (2012): 107-133.

[74] Çalışmanın kapsamı dışına çıkmamak maksadıyla çeşitli konu başlıkları etrafında tasnif edilebilecek olan bu eserler hakkında herhangi bir açıklama verilmeyip sadece eserin adı, biliniyorsa yazarı ve tarihinin verilmesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte eser seçiminde çalışmaya konu olan eserin XVIII. yüzyılda yazılmış olması dolayısıyla sadece XX. yüzyıla kadar yazılan eserlerden örnek verme yoluna gidilmiş, çağdaş kaynaklar göz ardı edilmiştir.

1. Kâşgarlı Mahmûd - *Kitâbü Cevâhiri'n-Nahv fî-Lugâti't-Türk*[75]
2. Kâşgarlı Mahmûd - *Dîvânü Lugâti't-Türk* (1074)
3. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* (XIII. yy.)
4. Es-Seyyîd Cemâlü'd-dîn İbni Mühennâ - *Hilyetü'l-İnsân ve Heybetü'l-Lisân* / *İbn Mühennâ Lugati* (XIII. yy.'ın sonu XIV.yy.'ın başı)
5. *Codex Cumanicus* (XIV. yy.)
6. Ebu Hayyân - *Kitabü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* (1312)
7. *Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî* (XIV. yy.)
8. *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* (XIV. yy.)
9. Ali Şîr Nevâî - *Muhâkemetü'l-Lugateyn* (1499)
10. *El-Kavânînü'l-Külliyye li-Zabti'l-Lugâti't-Türkiyye* (XV. yy.)
11. Cemâlü'd-dîn Ebi Muhammed Abdullâh et-Türkî - *Bulgati'l-Müştâk fî-Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak* (XV. yy.)
12. Filippo Argenti - *Regola Del Parlare Turcho Et Vocabulario De Nomi Et Verbi* (1533)
13. Pietro Ferraguto - Grammatica Turchesca (1611)
14. Molla Muhammed Salih - *Eş-Şüzûrü'z-zehebiyye ve'l-Kıtaü'l-Ahmediyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* (1619)
15. *Kitâb-ı Zebân-ı Türkî* (1658-1707)
16. Holdermann - *Grammaire Turque ou méthode courte et facile pour apprendre la langue Turque* (1730)
17. *Kitâb-ı Türkiyat Dili* (1748)
18. Mirza Mehdî Han - *Senglâh Lugati* (1758-1760)
19. Şeyh Süleyman Efendi - *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (1882)
20. Fethali Kaçar - *Lugat-i Etrâkiyye* (1861)
21. Abdülbâsit el-Ünsî - *Te'sîsü'l-Mebânî fi'l-Lisâni'l-Osmânî* (1890)

Hem Türk hem de yabancı yazarlar tarafından ortaya konan bu eserler[76] genel olarak incelendiğinde söz konusu eserlerin ekseriyetle bir veya birçok dilde sözlük ve dil

[75] Günümüzde mevcut olmayan bu eser, *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te bahsedilmekle birlikte eserin yazılıp yazılmadığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

[76] Çisem Göçmen tarafından hazırlanan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Çeviri Kullanımı Üzerine Öğrenici Görüşleri" adlı tezde Kâşgarlı Mahmûd'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinden sonra 1850 yılına değin yabancılara Türkçe öğretmek maksadıyla Türk yazarlar tarafından hazırlanan bir esere rastlanmadığı dile getirilmiştir (bk. Çisem Göçmen, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde*

bilgisi ekseninde tertip edildiği ve dil bilgisi-çeviri yönteminin (grammar-translation method) kullanıldığı gözlemlenmiştir.[77]

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn adlı eserin yukarıda sıralanan eser ile benzerlik göstermeyerek önemli farklılıkları bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Bu farklılıkların ilki, eserin yabancılara Türkçe öğretme amacını nasıl gerçekleştirildiği ile ilintilidir. Yukarıda bahsi geçen eserler daha önce de değinildiği gibi genel olarak sözlük ve dil bilgisi kitabı olarak hazırlanmıştır. Fakat *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'da herhangi bir sözlüğe ve dil bilgisel bir açıklamaya yer verilmeyerek sadece metin desteği sağlanmakta, bu metinler vasıtasıyla sözcük ve dil bilgisi öğretiminin gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca Türkçenin sıfırdan öğrenilmesini amaçlayan bir uygulamanın yer almadığı bu eserde, belirli bir temelin üzerinde dilin pratiğe dönüştürülmesi ve dil kazanımının belirli bir seviyeye ulaştırılması hedeflenmektedir.

Eser incelendiğinde dil öğretimindeki dört temel beceriden (dinleme, okuma, konuşma, yazma) özellikle konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik oluşumlarla -gerek kullanılan cümleler, atasözü, deyim gibi kalıp ifadelerle gerekse o dönem şartlarındaki sosyal yaşamda canlılığını koruyan kelimelerle- öğrencinin dilin aktif kullanıcısı olması hedeflenmekte ve metin tesisinde kullanılan yöntemlerle bu durum desteklenmektedir. Bu bakımdan eser, yabancı birinin bu dilin kullanıldığı bir ortamda rahatlıkla iletişim kurabilmesi noktasında önem arz etmektedir. Bununla birlikte sürece dâhil olan öğrencinin okuma ve okuduğunu anlama yönünden mesafe katetmesi de beklenmektedir.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn ile yukarıdaki eserler arasındaki farklılıklardan biri de eserde kullanılan yöntem üzerinden belirginleşmektedir. Diğer eserlerde ekseriyetle dil bilgisi-çeviri yönteminin kullanılmasının aksine *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'da soru-cevap yöntemi kullanılmaktadır. Bir öğretim yöntemi olarak soru-cevap, ezbere dayanan ve

---

Çeviri Kullanımı Üzerine Öğrenici Görüşleri, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 77). Bu ifadeler, *Bulgati'l-Müştak fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak*'ın yazarı Cemâlü'd-din Ebi Muhammed Abdullah et-Türkî'nin, çalışmamıza konu olan eserin yazarı olduğu varsayılan Kânî Efendi ve diğerlerinin Türk asıllı olması sebebiyle geçersiz kılınmakta ve bu alanda daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekliliği ortaya konmaktadır.

[77] Nesrin Bayraktar, "Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi", *Dil Dergisi*, 119 (2003): 69**;** Mustafa Arslan, "Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları" *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2 (2012): 182.

öğrencinin pasif konumda olduğu sabit bir öğretim anlayışının aksine varlıklar ve olaylar arasındaki ilişkiyi kavratmayı, kişinin ilgi ve motivasyonunu canlı tutmayı amaç edinmektedir.[78] Bu bakımdan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn'*un baştan sona soru ve cevaplarla örülü olması dikkat çekmektedir. Eserde sürekli tekrar eden soru-cevaplarla öğrencinin uyarılması sağlanarak kendi kendine öğrenmenin gerçekleşmesine ve eser ile doğrudan etkileşim kurulmasına olanak tanınmaktadır. Bununla birlikte farklı soru tiplerinin farklı cevaplar iktiza ettirmesi[79] dolayısıyla eserin on iki bölümden oluşması ve her bölümde farklı konular işlenerek farklı sorular sorulması, öğrencinin düşünme ve konuşma becerilerinin belirli bir çerçeve içerisinde sıkışıp kalmasının önüne geçilmektedir. Bu anlamda benzerine rastlanmayan bir görünüm arz eden eser, dil öğretiminde kullanılan yöntemlerle ön plana çıkmaktadır.

Son olarak yabancılara Türkçe öğretimi bağlamında incelenen metnin kültür aktarımı boyutuna da değinilmesi gerekmektedir. Dil öğretiminde kullanılan metinler, hedef dilin mensubu olduğu kültürün aktarımı için de önem taşımaktadır.[80] Bu noktada eserde geleneksel kültüre ve yerel söyleyişlere yer verilmesi, dilin kültürden bağımsız olarak öğrenilemeyeceği ve iletişimin de ancak kültürel değerlerin göz ardı edilmemesiyle kurulabileceğini göstermektedir. Eserde yer alan dokuzuncu makalede tuz ekmek hakkının gözetilmesine dair ifadeler, bu konuya örnek oluşturması bakımından dikkate değer bir nitelik arz etmektedir.

2.4.2. Konuşma Adabının Öğretimi Bakımından *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*

Sosyal yaşam içerisinde insanlar arasında gerçekleşen iletişim ve etkileşimin belirli bir düzlemde devamlılığını koruması, -yazılı veya sözlü- birtakım yasa ve kuralların varlığı ile mümkün olmaktadır. Bir dizi farklılığı ihtiva eden ve insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilen bu kurallara her toplum kendi nispetince başvurmakta ve bu münasebetle toplumsal huzur ve istikrarın elde edilmesi için çaba sarf etmektedir.

[78] Ferhat Ensar, "Türkçe Eğitiminde Bir Öğretim Yönteminin Geliştirilmesine Kaynaklık Etmesi Bakımından Soru", *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 13 (2003): 268.
[79] Mustafa Şevik, "Yabancı Dil Öğretiminde Sorular, Öğrenci Cevapları ve Öğretmen Davranışları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38/2 (2005).
[80] Damla Elif Kınay, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama", Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yöntemler, Beceriler, Uygulamalar, ed. Burak Tüfekçioğlu vd. (Ankara: Pegem Akademi, 2015).

Pek çok cihetten tasnif edilmesi mümkün olan söz konusu kurallar, adabımuaşeret yani görgü kurallarını da bünyesinde barındırmaktadır.

İyi tutum ve davranışların kazandırılmasını sağlayan bilgi, meleke anlamına gelen "edeb" (ادب) kelimesinin çoğulu olan "âdâb" (آداب) ve beraberce barış içerisinde yaşama, karşılıklı uzlaşı anlamına gelen "mu'âşeret" (معاشرت) kelimelerinin bir tamlama içerisinde yer almasıyla oluşan "âdâb-ı mu'âşeret" (معاشرت آداب) terimi, ekseriyetle bireyler ve topluluklar arasındaki sevgi/dostluk bağlarını güçlendiren nezaket ve görgü kurallarını ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır.[81] Bu şekliyle geniş bir yelpaze oluşturan adabımuaşeret; yeme içme, oturup kalkma, giyim kuşam, sofra adabı gibi konuları muhtevi olmasının yanında konuşma adabını da kapsamı dâhilinde bulundurmaktadır.

Konuşma adabı; bireylerin toplum içerisinde huzurlu bir biçimde yaşayabilmesi, söylenenlerin doğru ve amacına uygun olarak anlaşılması, yerinde ve zamanında konuşularak sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi vs. için önemli bir denge unsuru ve toplumsal kontrol aracı rolünü üstlenmektedir. Bu bakımdan konuşma adabının kazandırılması, değerler eğitimi yönüyle tarih boyunca önemini korumuş ve bu hususta birçok isim söz konusu konuyu gerek adabımuaşeret kaideleriyle birlikte gerekse spesifik olarak ilmî çalışmalarına konu edinmiştir.[82]

Bu çerçeve etrafında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı esere bakıldığında eserin doğrudan olmasa bile dolaylı bir biçimde konuşma adabının öğretilmesi amacına hizmet ettiği gözlemlenebilmektedir. Eserin H. 1158 envanter numarasıyla kayıtlı yazma nüshasının kapağının iç kısmında daha sonradan eklenmiş olduğu düşünülen "Âdâb-ı Sohbet" başlığının varlığı bu düşünceyi destekler bir nitelik arz etmektedir.

Konuşma adabının kazandırılması bağlamında eserin başından sonuna kadar karşılıklı konuşmalar üzerine tertip edilmiş olması dikkate değer görülmektedir. Bu konuşmalarda bireyin sosyal yaşam ve bu yaşamın sunduğu şartlar karşısındaki

[81] Fatma Tunç Yaşar, "Âdâb-ı Muâşeret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1: 34-36.
[82] Bu yöndeki eserlere örnek olarak şunlar gösterilebilir: Mâverdî - *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, Gazzâlî - *İhyâü Ulûmi'd-în*, Ali b. Hüseyin el-Amâsî - *Tâcü'l-Edeb,* Gelibolulu Mustafa Ali - *Mevâ'idü'n-Nefâ'is Fî-Kavâ'idi'l-Mecâlis*, Kınalızâde Ali Efendi - *Ahlâk-ı Alâî,* Şeyh Mahmûd Zokaydî - *Kitâbü'l-Hukûk ve's-Sohbe* vd.

tavrının ne şekilde olması gerektiği, ifadeden ziyade yaşantıdan hareketle anlatılmaya çalışılmıştır. Yani cümleler genel olarak "yap/et, yapılmalı/edilmeli" gibi gereklilik ve emir kipleriyle örülü bir şekilde oluşturulmayarak sohbetin doğal akışı içerisinde konuşmacıların gösterdikleri tutum ve tavırlarla örnek davranışın sergilenmesi tercih edilmiştir. Bu şekliyle hedef kazanımın teoride kalmayıp pratikte de tecrübe edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca metinde söylenen sözlere verilen tepkiler de doğru sözün/konuşmanın nasıl olması gerektiğine yönelik karine niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan eserde yer alan dördüncü makalede kazaskerin huzuruna şahit vasfıyla çıkan bir şahsın kazaskere karşı hezlane bir üslupla cevap vermesi sonucunda mahkemeden kovulması ve bilgili bir kimse olmasına rağmen şahitliğinin kabul görmemesi dikkat çekicidir. Burada hem sözün/konuşmanın edebince yapılmadığı takdirde kişinin itibarını zedeleyerek toplum içindeki yerini yeniden belirleyebileceği ve haklıyken haksız konuma düşülebileceği gözler önüne serilmekte hem de -meselelerin zıddıyla daha iyi idrak edilebileceği gibi bir anlayışla- makam ve mevki sahiplerinin huzurunda takınılması gereken tavrın ne şekilde olması gerektiği belirtilmektedir:

> "Su'âl-i kâzî-'asker be-şâhid-i âher: Âdem, sen ne işdesin?
> C: Efendim vakfun cibâyeti ve bir vakf-ı âherün kitâbeti hidmetiyle meşgûlüm.
> S: Kişi, cibâyet mâni'-i şehâdetdür.
> C: "Efendim cibâyetün mâni'-i şehâdet olması ancak 'indünüzde midür yoksa sâ'ir mehâfil-i kazâda dahı cârî midür?" diyü hezlâne su'âli kâzî-'askere girân gelmekle şütûm-ı galîza ile meclisden tard u redd eyledigi…" {15b-16a}

Bununla birlikte aynı makale içerisindeki bir başka örnekte ise mahkemede mübaşir olan şahıs davaya dâhil olarak kendi görüşlerini beyan ettiği ve akabinde kazasker tarafından susturulduğu görülmektedir. Böylelikle burada da dolaylı olarak kişinin kendi makamını gözeterek yerinde sözler söylemesi gerektiği ifade edilmektedir:

> "Güstâhî-i çavuşu'l-me'mûr be-murâfa'a: Efendim iki yüz elli guruş işte koynumda mevcûddur; lâkin murâdı mücerred rehînleri ekl ü bel' itmekdür.
> Cevâb-ı 'itâb: Sus çavuş! Sen mübâşirsin, da'vâcı degülsin." {13b-14a}

Bu ve bunun gibi konuşmaları bünyesinde barındıran eserde ayrıca konuşmanın nasıl başlaması, nasıl devam ettirilmesi ve nasıl bitirilmesi ile ilgili önemli ipuçları

bulunmaktadır. Yani selamlaşma ile başlayan makaleler, konuşmanın son bulduğu ana kadar devam etmektedir. Bu yönüyle sosyal bir varlık olan insana toplum içindeki yerini belirlemesi konusunda yardım edilmekte ve adabımuaşeretin bir veçhesini oluşturan konuşma adabının kazandırılması amaçlanmaktadır.

2.4.3. Bir Nasihatnâme Olarak *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*

Halis, samimi olmak; dürüst davranmak; kin, aldatma ve hilenin zıddı olarak iyilik yapmak gibi çok çeşitli anlamları olan nasaha (نصح) kökünden türeyen nasihat (نصيحت),[83] kötülükten sakındırmak ve iyiliği teşvik etmek maksadıyla verilen öğüt, bir kimsenin yararına veya zararına olan hususlarda ona yol göstermek ve bu minvalde sarf edilen çaba anlamına gelmektedir.[84] Bu manaları havi olan "nasihat" kelimesinin Farsça "nâme" kelimesi ile birleşiminden oluşturulan "nasihatnâme (نصيحتنامه)" tabiri ise bir edebî tür olarak "Fert ve toplumu eğitmek, devlette dirlik ve düzenliği sağlamak amacıyla yazılan eserlerin genel adı"[85] anlamına gelmektedir.

Nasihatnâmeler, okuyucuyu ahlakî açıdan kemale ulaştırarak sosyal olarak da örnek insan profili oluşturmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda nasihatnâme yazarları dinî, ahlakî ve sosyal normlardan faydalanarak eserlerine genel bir hava kazandırmakta ve çok çeşitli konular etrafında topluma yön vermeyi ilke edinmektedir.[86]

Bir nasihatnâme olarak *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı esere baktığımızda, öncelikli muhatabı Aleksander'e -ve daha sonra tüm okuyucularına- Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyet dairesinden seslenen müellif, eseri oluşturan makaleler vasıtasıyla bir rehber kimliğine bürünmektedir. Böylelikle siyasî saikler doğrultusunda Türk dili ve adabına vukufiyetini arttırmak isteyen Aleksander'in Osmanlı bürokrasisinde yer alabilmesi ve Osmanlı'nın ileri gelenlerinin kültürüne aşina olabilme gayesi ön plana çıkmaktadır.

Eserin tasnif sistemi incelendiğinde nasihatnâmelerde genel olarak oluşturulan tasnif sistemi *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'da da görülmekte ve ele alınan bazı

[83] Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 224.
[84] Mustafa Çağrıcı, "Nasihat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 408-409.
[85] İskender Pala, "Nasihatnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 409-410.
[86] Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 224-228.

bölümlerin sonunda çıkarılması gereken dersler, kıssadan hisse şeklinde metin akışı içerisinde yer almaktadır. Kimi makalelerde ise makalenin sonunda kıssadan hisseye yer verilmeyerek ulaştırılmak istenen mesaj, okuyucunun idrakine bırakılmaktadır. Bu bağlamda on iki başlık hâlinde ele alınan ve yazarın makale olarak tasnif ettiği bölümlerde konuya yönelik yaklaşımlar, aşağıdaki şekilde izah bulmaktadır:

Birinci makalede bir rüyaya ve bu rüyanın tabirine yer verilmektedir. Eski çağlardan beri geleceği bilme ve hayatlarına ona göre yön verme konusunda oldukça istekli olan insanoğlu, bu isteğini kültürün bir parçası olarak yazılan eserlere de taşımıştır. Bu doğrultuda ilk makalede rüya tabirine, rüyanın sahih bir şekilde tabir edilene kadar çekilen sıkıntılara ve rüyanın gerçeğe dönüşmesine yer verilmesi oldukça manidardır. Makalenin nasihat yönü ise tam da bu noktada belirginleşmektedir. Çünkü doğrudan Osmanlı bürokrasisinde yer almayı hedefleyen bir şahsa yönelik hazırlanan bu eserde rüyaya ve rüya tabirine verilen önemin gösterilmesi, bu konularda dikkatli olması gerekliliğine ve bu durumu yeri geldiğinde kullanabileceğine işaret etmektedir.

İkinci makale kendisine bir dostu tarafından hediye edilen atı, başka bir dostunun istemesi üzerine kişinin bu isteği reddetmesi etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda söz konusu kişinin tutumu üzerinden cömertlik telkin edilmekte ve cimrilik yerilmektedir. Verilmesi mümkün olan bir şeyin esirgenmesinin insaf sahibi kimselere yakışmadığı, o atın yuları ve kösteğinin can ipinden olsa dahi mürüvvet sahibi kimselere verilmesinin daha münasip olacağı öğütlenmektedir. Makalenin sonunda ise kişinin kendisine verilen öğütlere uyduğu ve bu münasebetle ahlakını güzelleştirdiği söylenmektedir:

> “Bâreka’llâh sultânum, her bir gevher-i pend-i dil-pesendünüz pîrâye-i iklîl-i cân olmaga şâyândur. Ba‘de’l-yevm her birini mengûş-ı hûş ve kâlâ-yı niyâz-ı eviddâyı ber-dûş eyleyüp mâl-ı dünyâ degül istihsâl-i rızâ-yı asdikâ içün nakd-i cânumı fedâ ideyüm; lâkin her ne kadar zahmet ise de refâkat ve bu husûsda bendenüze muvâfakat u mu‘âvenet buyurmanuzı recâ iderüm.” diyü kabûl-i ilzâm ve ma‘iyyet-i yâr-ı nâsıhla tahrîk-i rikâb-ı ikdâm idüp bu vechle tehzîb-i ahlâk eyledi. {9b-10a}

Üçüncü makalede şaraba düşkün olan birini bu alışkanlığından vazgeçirmek üzere nasihatler verilmektedir. Bu nasihatler İslamî kaygılar etrafında şekillenmekte ve kişinin tövbe etmesi amaçlanmaktadır. Nâsih, ayyaş olan şahsa şarabın onun ibadetine engel teşkil ettiğini, temiz eşyalarını kirlettiğini, aklını zail ve uzuvlarını atıl kıldığını, bununla birlikte taleplerine ve maksatlarına ancak akılla ulaşabileceğini söylemekte ve şarabı nasıl bırakacağı hususunda nasihatler vermektedir. Böylece yazar dinin yasak kıldığı hususlarda okurların dikkatli davranması gerektiğini, zevk ve neşenin sarhoşluk veren içeceklerle değil akılla tahsil edilebileceğini anlatmaya çalışmaktadır.

Dördüncü makalede bir mahkeme portresi çizilerek yerinde ve edebince konuşmanın önemi vurgulanmaktadır. "Konuşma Adabının Öğretimi Bakımından *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*" adlı bölümde de değinildiği üzere bu makalede şahitler üzerinden kendini doğru bir biçimde ifade etmenin kişinin saygınlığı üzerinde doğrudan etkili olduğu, mübaşir üzerinden ise kişinin kendi konumunu ve görevinin sınırlarını bilmesi gerektiği öğütlenmektedir. Söz konusu öğütler makalenin sonunda "Hâtime" adı altında doğrudan okurun istifadesine sunulmaktadır. Burada birinci şahidin edepli, maharetli ve sözü hakkıyla ifade edebilmesi dolayısıyla yalancı olmasına rağmen şahitliğinin kabul edildiği; ikinci şahidin öfkeli, hiddetli ve meramını ifade etmeye kudreti olmaması dolayısıyla bilgili olmasına rağmen şahitliği kabul edilmeyerek meclisten kovulduğu anlatılarak kıssadan hisse verilmektedir:

> "Hâtime: Şâhid-i evvel edîb ü mâhir, ifâde-i hakk-ı kelâma kâdir olmagla müzevvir iken şehâdeti makbûl ü mebrûr oldı. Şâhid-i sânî sâhib-i gazab u hiddet ve ifâde-i merâma 'adem-i miknet olmagla fakîh-i dânişver iken merdûd u makhûr oldı." {15b}

Beşinci makalede bir mahkemede görülen dava vasıtasıyla fakirlere, kimsesizlere yardım etmek, onlara karşı cömertçe davranmak nasihat edilmekte ve bu nasihat, dinî bir anlayış ile işlenmektedir. Söz konusu nasihatte kişinin her yıl üzerine farz olan zekâtını vermesi durumunda malına ve canına zarar ziyan gelmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu durum, davanın zekât veren kişinin lehine sonuçlanmasıyla

desteklenmekte ve makalenin sonunda söz konusu husus sarih bir biçimde açıklanmaktadır:

> "Fi'l-hakîka bir kimesne ki nisâbından be-her sene üzerine edâsı farîza-i zimmet-i diyâneti olan hakku'llâhı fukarâdan dirîg itmeyüp edâ eyleye ol âdemün mâlına hasâret ve vücûdına mazarret isâbet itmeyecegi emr-i mukarrerdür." {20a-20b}

Altıncı makalede bir balık avcısı ve tabip merkezli geçen konuşmada bir işe başlanacağı zaman o işin olumlu ve olumsuz yönlerinin doğru bir şekilde muhakeme edilmesi ve kişinin bilhassa can sağlığını öncelemesi gerektiği öğütlenmektedir. Bu husus makalenin geneline sirayet etmekte ve "Âmennâ, cümlemüzi infâk u iksâba kefîldür ve lâkin sen kendü vücûdını niçün sıyânet ve mebde'-i cemî'-i emrâz olan 'ufûnetden mücânebet itmezsün?" {21b}, "…şirâ-yı kâlâ-yı murâda tevessül itmegi kendüme enseb görüp gevher-i cânın kıymet ü 'izzeti ne mertebelerde oldıgını iz'ân itmiş iken…" {24a} gibi ifadelerle maksadın hasıl olması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte makalenin sonunda bir şahsın avcı ve tabip arasındaki konuşmalardan etkilenerek intihardan vazgeçmesi de olaya yönelik farklı perspektifleri gözler önüne sermektedir.

Yedinci makale ahlakî öğütlerle birlikte dinî eğilimler üzerinden şekillenmektedir. Makalede bir muhtesip ve savmaaya çekilen bir şeyh arasında geçen konuşma aracılığıyla ilk olarak haksız kazanç ve rüşvet yerilmektedir. Bu tür faaliyetler affı mümkün olmayan kusur ve İslamî anlayışa aykırı davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Akabinde konuyla ilintili olarak dünyevî metalara ve kazançlara tamah edilmemesi, kanaat ehli olunması, herkesin rızkının ezelden beri taksim edildiği için açgözlü davranılmayarak Allah'a itikat edilmesi, uzletin tercih edilerek ibadette devamlı olunması nasihat edilmektedir. Kedi ve baykuş örneğinden hareketle taksim olunan rızkın her ne olursa olsun kişiyi er geç bulacağı anlatılmakta ve bu hususta nefsin müştehi, gönlün ise masivadan tehi olmasının önemi vurgulanmaktadır. Tüm bu anlatılanlar makalenin sonunda özet bir biçimde ifade edilmekte ve ayrıca kişinin bir yola süluk edeceği zaman hakikatli ve kemale ermiş bir mürşide yakın olmasının zarureti bildirilmektedir:

"Ya'nî her tâlib murâkabe-i tâm ve hulûs-ı tamâm ile râgıb oldıgı matlûbına vâsıl olmak hadd-i imkândadur. Lâkin meslekünde bir mürşid-i kâmile ve bir rehber-i hakîkat-esere mukârin olmaga muhtâcdur." {30b}

Sekizinci makale bende ve efendi arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair nasihatleri içermektedir. Makalede bende rolünü baş imrahor, efendi rolünü ise padişah üstlenmekte ve böyle bir ilişkide sergilenmesi gereken örnek davranışlar resmedilmektedir. Makaleye göre bende kendi haddini bilmeli, efendisinin rızasını gözetmeli, haddini aşıp mazhar olduğu iltifatlara böbürlenerek akranlarını tahkir etmemeli ve hatta akranlarının mevkice üstünlüğünü kendi üstünlüğüne tercih etmelidir. Bu noktada baş imrahor örnek bir tavır sergileyerek kendisine verilen makamı reddetmiş ve kendisinden daha yetkin gördüğü kimselerin söz konusu makama verilmesini bizzat kendisi talep etmiştir:

"Hünkârum fülân kulunuz benden emekdâr ve 'avâtıf-ı 'aliyyene müstehak u sezâvârdur." {32b-33a}

Bununla birlikte dostlara karşı vefalı ve sadakatli olunması, onlardan bir an olsun ayrı kalınmaması, gidilen yerlere onların da götürülmesi makalede yer alan bir diğer öğüttür. Başta dostlara karşı sergilenmesi gereken bir davranış olarak gösterilen bu söylemler, daha sonra efendinin bendesine olan tutumu şeklinde özelleştirilmektedir. Erbab-ı nifaka meyletmenin akıl sahibi efendilerin işi olmadığı, aksine kendilerinin hizmetinde bulunan sadakatli bendeleri haset sahibi kimselerden muhafaza etmeleri gerektiği ve bu münasebetle tasarrufları altında bulunan halkın ve memleketin nizamının bozulmayacağı ifade edilmektedir.

Makale boyunca edilen nasihatler makalenin bitiminde "Vâkı'u'l-hâl" adı altında kısaca tekrar edilmektedir. Yer verilen ifadelere göre efendiler, sadakatli kimseleri "İnsan, iyiliğin kölesidir." sözü gereğince kerem ve ihsanlarıyla mahcup ederek kendilerine bende edinmeli, ihsan gören bendeler ise hizmetinde bulunduğu efendinin vücudunu kendi vücuduna, malını kendi malına, işlerini kendi işlerine tercih etmelidir. Çünkü bu meşrepte olan efendi, bendesinin sadakatini kesbedecek, bende ise hor ve hakir olmaktan korunmuş olacaktır:

"Vâkı'u'l-hâl: Dinle aga cânum! Efendilere lâyık olan işine yarar hademe-i sadâkatkârı envâ'-ı kerem ü ihsânla şermende, الانسان عبيد الاحسان medlûlince

kendüye bende idüp her vechle me'mûnü'l-gâ'ile itmekdür. Bu makûle bende-i ihsân-dîdeye dahı lâyık olan hidmetinde bulındıgı veliyyü'n-ni'am-ı kadr-âşinânun vücûdını kendü vücûdına ve 'ırz u mâlını kendü 'ırz u mâlına ve umûrını kendü umûrına tercîh ve zâtını elbise-i mefâhir-i iltifâtıyla tevşîh idüp işte sizün gibi ibtihâc-ı iltifâtı sâlib ve akrân-ı emsâlinün terfî'-i kadrine râgıb ve kulûb-ı eviddâsını câlib olmaludur. Bu meşrebde olan efendi, asdikâ-yı hademeye muhtâc ve bu mezhebde olan bende dahı sihâm-ı sâ'ika-i peykân-ı züll ü hevâna âmâc olmaz." {42b}

Dokuzuncu makalede birçok ahlakî meselenin nasihat bağlamında sentezi söz konusudur ve bu meseleler makale içerisinde yer yer tekrarlanmaktadır. Öncelikle dostluk üzerinde durulmakta ve bir kimsenin dostu için meşakkat çekebileceği/çekebilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dostluk dışında başka meselelere de uyarlanabilen bu husus, bir kimsenin hevesli olduğu konularda her ne olursa olsun yorulmayacağı; hatta yorulmanın aklına bile gelmeyeceği şeklinde ifade edilmektedir. Akabinde makaledeki konuşmacılardan birinin önceden hırsızlık yapması dolayısıyla bu konu üzerine konuşmalar yapılmaktadır. Hırsızlığın çok tehlikeli, ölümle sonuçlanabilen zor bir iş olduğu ve çalınan malın ise haram olduğu ibarelerine belirtilmektedir.

Makalede işlenen bir diğer konu ise vesvesedir. Anlatılanlara göre hayal ürünü olan şeyler, kuruntular vesvese ile doğrudan bağlantılıdır ve vesvese cinnetin başlangıcı, kaynağıdır. Cinnet ise kişinin cesaretine engel olarak kişiyi "Sâm iken ser-sâm, Rüstem iken bed-nâm" eden bir olgu olarak ifade edilmektedir. Konuyla ilintili olarak zaman zaman cesarete de vurgu yapılmakta ve haksızlığa karşı sessiz kalınmayarak cesaretli bir tutum sergilenmesi örnek davranışlarla desteklenmektedir. Bununla birlikte makalede zekâtı verilen malın kaza ve belalardan korunacağı, insafla vasıflanan bir şahsın varlık âleminde vuku bulan afetlerden emin olacağı, tuz ekmek hakkının yani sadakat ve vefanın önemi vurgulanmaktadır.

Son olarak makalede bende ve efendi arasında olması gereken ilişki irdelenmektedir. Efendinin bende nazarındaki önemi "Şikest olsa sürâhî câm-ı meclis ber-karâr olmaz / Meseldür sâkiyâ baş gitse ayak pâydâr olmaz" {54b} beytiyle anlatılmakta ve bir önceki makalede yer alan bendenin, efendinin vücudunu kendi vücuduna, malını

kendi malına tercih etmesi gerekliliğine bu makalede de efendinin ağzından "benüm hayâtum anlarun hayâtı, benüm memâtum anlarun memâtı" {54b} ifadeleriyle yeni bir boyut kazandırılmaktadır. Akabinde efendilere yönelik olarak sosyal tenkit yapılmakta ve efendilerin bendelerini hakkaniyet esasına göre tayin etmelerinin önemi gözler önüne serilmektedir.

Onuncu makalede, sekizinci ve dokuzuncu makalelerde olduğu gibi ideal bende ve efendi ilişkisi tasvir edilmektedir. Ancak bu makalede diğer iki makaleden farklı olarak "zekâvet" ve "fetânet" kavramları üzerinde durulmaktadır. Efendinin zeki ve anlama yeteneği yüksek bir şahsiyette olması, haset sahiplerinin sözlerine aldanmaması, hem ihsan hem de gazapla bendelerini imtihan etmesi gerektiği dile getirilmektedir. Bendenin ise sadakatli olması, efendisinin ihsanıyla böbürlenmeyip gazabı ile kederlenmemesi ifade edilmekte ve kulluktan azadını istemeyen bir bendenin itibarının afakla eş değer olacağı ele alınmaktadır:

> "İşte İshak, redd-i i'tâk ve kabûl-i istirkâk iden hademe-i nîk-ahlâk ser-i i'tibârını ber-â-ber-i âfâk itmekde bu hisâli kendüye medâr-ı tahsîl-i istihkâk ider." {68a}

Metinde efendi olarak belirtilen İshak Efendi ve bendesi arasında vuku bulan olay münasebetiyle efendilerin öfkeyle hareket etmemesi ve şimdiye kadar iltifatta bulunularak maiyetteki herkesten üstün tutulan bir bendenin basit bir kusur sebebiyle diğerleri nazarında bed-nâm kılınmaması, vurgulanan bir diğer öğüt olarak göze çarpmaktadır:

> "Çûnki aslında terbiyyet-kerden olup cümle tevâbi'üne tercîh ve zâtını envâ'-ı hıla'-ı iltifâtla tevşîh eyledükden sonra ednâ kusûrı sebebiyle ithâm ve miyân-ı zîr-i destânında bed-nâm eylemek iktizâ itmez idi."

On birinci makalede genel olarak arkadaşlık, dostluk ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Makale, Tahtasakal Mehmed Ağa adlı bir şahsın, dostlarının sözlerini yanlış anlaması üzerine kurulmakta ve dostlarının kıymetini anlayarak bir daha böyle yanlış anlaşılmalara mahal vermeyeceğini söylemesiyle son bulmaktadır. Makalede, dostlara karşı nezaketli olunması, kötü sözler söylemekten kaçınılması, hoş olmayan ithamlarda bulunulmaması, sadakatli bir dost bulunduğunda onun yolunda mal harcamaktan sakınılmaması öğütlenmektedir. Bununla birlikte dostluk ilişkilerinde

vefa üzerinde de durulmaktadır. Dostların yaptığı iyiliklerin unutulmaması ve ona göre muamelede bulunulması ifade edilmektedir. Son olarak kötü huylardan vazgeçilmesi gerektiği de makale içerisinde işlenen nasihatler arasında yer almaktadır.

On ikinci makalede öncelikle sır saklamanın önemine vurgu yapılmaktadır. Bir tüccarın başından geçen olaylar üzerinden verilen mesajlarda, kişinin sırrını her ne olursa olsun saklaması, ancak bir sakınca görülmediği durumlarda açığa vurması öğütlenmektedir. Bu durum makalede, bir sırrın ifşasından ziyade saklanması daha münasip ise kişinin gömleğini dahi kendine sırdaş edinmemesi; eğer ifşa edildiğinde malına, canına ve haysiyetine zarar gelmeyecekse anlatılacaklardan nasiplenmesi için sadık dostlardan saklanmaması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir:

> "…bu sırrun ifşâsından iktâmı size enseb ise pîrâhenünüzi dahı mahrem itmen. Eger ifşâsında mâl ü cân u 'ırzunuza kesr ü gezend isâbeti yogise takrîrünüzden behre-yâb olacak asdikâ-yı ahbâbdan niçün ketm idersiz?" {78b}

Buna ek olarak makalede ticarette aklın önemi üzerinde durulmaktadır. Tüccar aklını kullanarak uyanık olmalı, bir iş yaparken onun sonunu düşünerek hareket etmeli, sırrını açığa vurmamalı, sabır ve tahammül ile işlerini yoluna koymayı bilmelidir. Tüm bunlar makalede oldukça akıllı bir tüccar üzerinden idealize edilerek beyan edilmekte, akıl ve ferasetin olayların kârlı/olumlu bir netice vermesine ne derece etki ettiği gözler önüne serilmektedir.

2.5. ESERİN MUHTEVA BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.5.1. Makâle-i Evvel/Birinci Makale

"İsteğine kavuşma hususunda tam bir araştırma yapmak için tanıdığın tanıdığa gelmesi hakkındadır."

Selamlaşma ve hoş geldiniz faslı ile başlayan makale, iki kişi arasındaki konuşmaları içermektedir. Taraflardan biri dostunu ziyaret eder ve dostunun da onu karşılayıp hâlini hatırını sormasıyla konuşmaya başlarlar. Sabah kahvaltı esnasında dostunun aklına geldiğini ve bunun üzerine hemen atına binerek onun yanına geldiğini söyleyen şahsa dostu neden bu zamana kadar gelmediğini sorar. O da başına gelen bir olayın ona mani olduğunu belirtir. Anlattığına göre bir gece rüyasında bir sokakta

yürüdüğünü görür. Yürürken elinde içi dolu bir torba bulunan dostuna rast gelir. Dostu ona torbayı uzatır, "Bundan biraz alın ve yiyin." der. Bunun üzerine kendisi de elini torbanın içine sokar ve soktuğu gibi içerisinde meyve olduğunu zannederken binden fazla küçük ve ince yılanlarla karşılaşır. Bu yılanların hepsi birden eline saldırınca da feryat ederek uyanır. Ancak bu rüyayı gördükten sonra kendine gelemez ve o günden sonra gönlünü rahatlatacak bir yoruma denk gelene kadar kapı kapı rüya tabircilerini dolaşır. Sonunda Abdülkadir Efendi adında bir rüya tabircisi ona Kahire'den yakın bir akrabasının üç güne kadar geleceğini ve kendisine bir yıl yetecek kadar pirinç, şehriye, mercimek, börülce, şeker, kahve ve bunun benzeri birçok zahire getireceğini söyler. Bu tabir sonucunda rahatlayan söz konusu şahıs, sıkıntısının rahata tebdil olduğunu ve nihayetinde rüyasının gerçekleştiğini ifade eder. Ardından dostunun ona eğer bu tabir vasıtasıyla vesvesesini üzerinden atamasaydı vücudunda tedavisi olmayan korkunç bir hastalığın baş göstereceğini söylemesiyle makale son bulur.

2.5.2. Makâle-i Sânî/İkinci Makale

"İyi huyluluğun güzellikleri ve kötü meşrepliliğin susturulması konusunda tanıdığın tanıdığa tesadüf etmesi hakkındadır."

İki dostun karşılaşıp selamlaşmasıyla başlayan makalede, dostlardan biri diğerine nereye gittiğini sorar. O kişi de muhatabına sabah vakitlerinde aralarında geçen bir durumun kendisine sıkıntı vermesi sebebiyle dostlarından birini ziyarete gittiğini söyler. Bunun üzerine muhatabı yolunun üzerinde olmasına rağmen neden kendisine uğramadığını sorunca o da birtakım bahaneler öne sürerek kusurunun affını talep eder ve her şeye karşın aralarındaki dostluğun çok sağlam olması dolayısıyla zarar görmediğini belirtir. Muhatabı bu defa da neden söz konusu dostunun yanına gittiğini sorunca aralarındaki dostluğun pekiştirilmesi gerektiğini söyler. Bu duruma hayret eden muhatap, neden yanında bir kimseyi -ara bulucu olarak- götürmediğini sorar ve hatta yol üzerinde kendisine uğrasaydı beraberce gidebileceklerini de ifade eder. Söz konusu dostu ile aralarındaki meselenin çok önemli olmadığını söyleyen şahıs, muhatabın sorması üzerine durumu izah eder. İfadelerine göre dostu, kendisine başka bir dostundan hediye gelen atı ondan ister. Ancak kendisi de ata özel bir ilgi duyması sebebiyle onu dostuna vermez. Bunun üzerine dostuna daha güzel bir at hediye eder;

ama bu defa da dostu kabul etmez. Tüm bu anlatılanlardan sonra muhatap dostuna, sevdiği, arkadaş bildiği kimseler için malını harcamaktan, onlarla hediyeleşmekten sakınmaması gerektiğini öğütler. O da muhatabının nasihatlerine riayet ederek dostunun istediği atı ona vereceğini söyler ve bu yolda muhatabının da ona refakat etmesini istemesiyle makale sona erer.

2.5.3. Makâle-i Sâlis/Üçüncü Makale

"İşretten tövbe etmesi ve nasihatin tesiri için yaramaz ve ayyaş birisinin hanesine salih ve nasihat veren birisinin gelmesi hakkındadır."

Ayyaş birinin evine salih ve nasihat veren bir şahsın gelip selamlaşmasıyla başlayan makale, ayyaşın "Ne alemdesiniz?" sorusuna nâsihin "Afiyetimize sebep olan ibadette ve o sebeple de rahattayız." demesiyle devam eder. Bunun üzerine ayyaş, nâsihe ibadetin afiyet sebebi olmasına delilinin ne olduğunu sorar ve nâsih de ona Allah'ın rızasına muvafık olan amelleri tercih eden ve muhalefet olanlarından da sakınan kimsenin bütün afetlerden korunacağını söyler. Bu cevaba karşı çıkan ayyaş, öyleyse Hz. Eyyûb'un ibadetinin neden onun acı çekmesine mani olmadığını; aksine Firavun'un ibadeti terk etmesine rağmen neden afiyet içerisinde olduğunu sorar. Buna cevaben nâsih, Hz. Eyyûb'un her daim sabretmesi, ibadetine devam etmesi sebebiyle yeniden afiyete ve servete sahip olduğunu; Firavun'un ise cahilliğinden dolayı davasından vazgeçmemesine rağmen geceleri pişman olarak tövbe ettiğini, böylece afiyetinin ve saltanatının devam ettiğini söyler. Bunun üzerine asıl konuya geçilir. Ayyaş, nâsihe derdini defetmek için şaraba olan rağbetinin ibadetine neden mani olduğunu sorar. Nasihin ona haram olan şeylere rağbet göstermenin itaatsizliği seçerek ibadeti terk etmek anlamına geldiğini söylemesiyle bu defa da vakitli vakitsiz, düşe kalka namaz kılmasının ibadetinin olgunluğundan olup olmadığını sorar. Bunun üzerine nasih de ona "Sarhoş iken namaza yaklaşmayın."[87] ayetini örnek vererek yaptığının yanlış olduğunu belirtir. Akabinde içemeyince kendini bulamadığını söyleyen ve bu derdine çare arayan ayyaşa nasih birkaç çözüm önerisi sunar. Bunlardan biri; çok cimri birisinin çarşıda eşya satın almak için çıkardığı parayı sanki o eşyalardan yediği düşüncesiyle tekrar cebine atması örneğinde olduğu gibi kendisinin de sanki içtim diyerek meyhaneciye vereceği parayı biriktirmesi ve

[87] Nisâ Sûresi, 4/43.

böylece şaraptan uzaklaşması yönündedir. Diğeri, bütün eşyaların kirini temizlemesi sebebiyle uyumadan önce iki bardak su içmesi ve suyun verdiği doygunlukla uyuyup şarabı unutması şeklindedir. Bir diğeri önerisi ise neşe veren ama sarhoşluk yapmayan içeceklerden istifade etmesidir.

Tüm bu önerilerden sonra nâsih, sarhoşluk versin ya da vermesin şarap içmekten maksadın zevk ve sefa tahsil etmek olmasına binaen asıl zevkin ancak akıl sermayesiyle kazanılabileceğini ve hatta cahil bir tüccarın Karun'un hazinesine erişse bile aklını kullanamadığı için herhangi bir şey elde edemeyeceğini beyan eder. Bunun üzerine ayyaş, nâsihin verdiği öğütlerin kendisine doğru yolu bulması için delalet ettiğini söyler ve tövbe eder. Bu şekilde son bulan makalede nâsih ayrıca ayyaşa yardım etmesinin sebebini makale içerisinde onun savaş meydanında çok cesur bir şekilde savaştığını duyduğunu ve bu sebeple gazadan kazandığı sevabı bu şekilde hüsrana uğratmasına razı gelemediği şeklinde açıklığa kavuşturur.

2.5.4. Makâle-i Râbi'/Dördüncü Makale

"Edeplilerin kabul görülmesi ve öfkelilerin reddedilmesi konusunda Rumeli kazaskerinin huzuruna iki hasmın gelmesi beyanındadır."

Bir mahkeme ortamında kazaskerin "Nedür âdem?" sorusuyla başlayan makale, davacının maruzatını anlatması ile devam etmektedir. Davacının belirttiğine göre davalıya 250 kuruş borcu vardır. Zamanında ödeyemediği için on beş gün önce davalı ondan baskı ve tehdit yoluyla 300 kuruş değerinde mücevher bir altın kuşak, 200 kuruş değerinde bir çift bilezik ve 150 kuruş değerinde bir tane taç rehin alır ve ona on gün mühlet verir. Şimdi ise borcunu denkleştiren davacı rehinlerini geri almak ister ama davalı bunu kabul etmez. Bunun üzerine davalıya konu hakkındaki ifadesinin ne olduğu sorulur ve davalı "Efendim emr-i şer'-i şerîfün." cevabını verir. Bu esnada mübaşir söze karışarak davacı lehine beyanda bulunur; ancak kazasker onun mübaşir olduğunu, davacı olmadığını söyleyerek onu susturur. Ardından davalıya yeniden söz hakkı verilir ve davalı da 250 kuruş alacaklı olduğunu ama davacıdan rehin almadığını söyler. Bunun üzerine şahitler dinlenir. Birinci şahit davacının ifadelerini doğrular. Bu durum davalıya sorulduğunda bu adamı daha önce hiç görmediğini söyleyerek onu yalancı şahit olarak addeder. Akabinde diğer şahit de dinlenir ve o da birinci şahidin söylediklerini tekrarlar. Bunun üzerine kazasker,

ifadesini veren ikinci şahide hangi işle meşgul olduğunu sorar. Şahit de bir vakfın gelirlerini topladığını söyleyince kazasker ona mesleğinin şahitliğine engel olduğunu belirtir. Bunu duyan şahit, kazaskere küstahça cevap verir ve kazasker de onu mahkemeden kovar. Akabinde davacı haklı görülerek mahkemeye nihayet verilir. Makalenin sonunda güzel ve yerinde konuşmanın önemine vurgu yapılarak şahitlerin tutum ve tavırları değerlendirilir.

2.5.5. Makâle-i Hâmis/Beşinci Makale

"Zekât ve sadaka vererek afet ve sıkıntılardan kurtulma hususunda sadrazam divanında kazaskerin huzuruna dava gelmesi."

Kazaskerin "Nedür âdemler?" sorusuyla başlayan makale, yine bir alacak verecek meselesi üzerine kurulmuştur. Dört ortak davacı olarak mahkemeye gelir ve Hâcî diye nitelendirilen bir şahıstan 4252 kuruş alacakları olduğunu beyan eder. Bunu reddeden Hâcî, ömrü boyunca kimseden borç almadığını, almaya da ihtiyacı olmadığını belirtir. Kazasker, davacılardan birine akçeyi Hâcî'ye ne maksatla verdiğini sorar. Davacının anlattığına göre bu dört ortağın eline bir yerden 5000 kuruş akçe geçer. Onlar da -bu para içerisinden- sermayelerinden arta kalan faizi aralarında bölüşürler ve kalan 4252 kuruşu da alıp giderken Hâcî'ye rastlarlar. Hâcî onlara ellerindeki akçeye şimdilik ihtiyaçları yoksa poliçesini ödemek için kendisine borç olarak vermelerini rica eder. Onlar da Hâcî'yi kırmayarak 15 gün mühletle akçeyi ona teslim ederler. Bu ifadelerin ardından kazasker davacıya ellerinde senet olup olmadığını sorunca senedin Hâcî'nin emriyle yazıldığını; ancak çavuşbaşı ağa tarafından gönderilen çuhadarın Hâcî'yi çağırması üzerine mühürlenemediğini söylerler. Tüm bu anlatılanlardan sonra Hâcî'ye konu hakkındaki ifadesinin ne olduğu sorulunca şuurunu kaybettiğini, akıl dairesinden çıktığını ve şahit varsa görmek istediğini söyler. Bunun üzerine şahit getirilir ve dinlenir. Kazasker ifadelerini tamamlayan şahide akçenin ne cins olduğunu, ortakların akçeyi Hâcî'ye hangi vakitte, hangi gün, ay ve yılda verdiklerini sorar. Şahit de ortaklarla aynı cevapları verir. Bu durumda kendisine söz hakkı düşen Hâcî, bu adamları tanımadığı ve akçelerini de almadığı yönündeki ifadesini yineler. Hâl böyle olunca olayı anlayabilmek adına bahsi geçen çavuşbaşı ağaya söz konusu günde Hâcî'yi davet edip etmediği sorulur. O da davet ettiğini beyan edince kazasker bu defa da davet

için gönderdiği çuhadarın mahkemeye getirilmesini ister. Çuhadar mahkemeye getirilir ve ona Hâcî'yi davet etmeye gidip gitmediği, ortakları Hâcî'nin odasında görüp görmediği ve ortada akçe olup olmadığı sorulur. Çuhadar da Hâcî'yi davet etmek için gittiğini, odanın kalabalık olduğunu, o sebeple bu adamların orada olup olmadığını bilmediğini ve ortada çokça akçe olduğunu beyan eder. Bunun üzerine Hâcî, bezirgân olmasından dolayı odasına her zaman birçok kişinin gelip gittiğini, o gün de borcu olduğu için ortada çokça akçe olduğunu, bu adamların da odasının önünde durdukları için bütün olan biteni gördüklerini söyler; yoksa ne o adamlar bu ortaklardır ne de ortadaki paralar bu adamların paralarıdır.

Dava bu şekilde çıkmaza sürüklenirken kazasker diğer şahitleri de çağırır ve onları da dinler. Gelen şahitler de ortakların lehine beyanda bulununca Hâcî, kırk seneden fazladır dürüstlükle ticaret yaptığını, her sene üzerine farz olan zekâtını ihtiyaç sahiplerine taksim ettiğini ve böylece hiçbir şekilde zarar ziyan görmediğini ifade eder, akabinde senedi görmek ister. Kazasker izniyle senedi okuyunca bütün olayların farkına varır. Hâcî'nin anlattığına göre bu adamlar elindeki senedi daha önceden yazdırırlar. Sonra Hâcî, çavuşbaşı ağanın yanına giderken Mahmud Paşa Camisi'nin önünde onu durdurarak birilerine borç verdiklerini ve bu senedi yazdırdıklarını söylerler. Okur-yazar olmadıkları için de Hâcî'den senedi okumasını rica ederler. Hâcî de gerçek zannederek senedi okur; ancak onlardan akçe almaz. Hâcî'nin bu ifadeleri üzerine adamlar feryat ederek Hâcî'nin yalan söylediğini iddia ederler ve bu davranışlarıyla kazaskeri ve mahkemede hazır bulunanları rahatsız ederler. Sonuç olarak kazasker Hâcî'yi haklı bulur, dört ortak ve iki yüz kadar yalancı şahidi bir gemiye bindirerek Cezair'e sürgüne gönderir.

2.5.6. Makâle-i Sâdis/Altıncı Makale

"Kıssadan hisse alma hakkında garip bir avcı ile bir hekimin münakaşa etmesi beyanındadır."

Bir balık avcısı ve hekimin selamlaşmasıyla başlayan makalede, hekimin "Balık mı avlarsın?" sorusuyla ana konuya geçiş sağlanır. Avcı, bu soruya binaen ailesini geçindirmek için avcılık yaptığını söyler. Hekim de ona bu yeri neden seçtiğini, avcılığı uzun zamandır yapıp yapmadığını sorar. Daha önceden aktarlık yaptığını; ancak dükkânı yandığı için daha birkaç gündür bu işe başladığını belirten avcı, evine

yakın olması dolayısıyla bu av yerini seçtiğini söyler. Hekim de avcıyı bu işten vazgeçirmeye çalışarak ona bir arkadaşından borç para almasını ve kendine sermaye edinmesini tavsiye eder. Bunun üzerine avcı, borç alsa bile daha sonradan alacaklı olan şahıs parasını talep ettiğinde yine sermayesini satarak boşta kalacağını belirtir. Hâl böyle olunca hekim bu defa da sağlık açısından avcıyı uyarmaya çalışır. Kendine av yeri olarak seçtiği bu mahalde lodos rüzgârının sağ taraftan bu tarafa anafor ile getirdiği kokuşmuş leşlerin tiksindirici kokusunun şimdi bile onu hasta edebileceğini söyler. Avcı bu duruma pek inanmayınca hekim de ona birtakım sorular sorarak doğru cevaba ulaşmasını amaçlar:

"S: Bu esen hevâ nedür bilür misin?

C: Bilürüm efendim, lodosdur.

S: Sen şimdi bu hevânun altında mısun yoksa üstinde misün?

C: Altındayum sultânum.

S: Sen rûzgârın kuvvet ü kudreti ne mertebelerde oldıgın bilür misün?

C: Yâ zâhir, bak bu kadar daglar gibi sefâ'ini Mısr'dan buraya ve buradan Mısr'a götürür.

S: Yâ sefâ'in-i girân-bârı Mısr'dan mahrûse-i İstanbul'a getüren rûzgâr, râ'iha-i sebük-bârı on adım yerden senün liman-ı meşâmmına götürüp lenger-endâz-ı sekâmet olmaz mı?" {21b-22a}

Yapılan açıklamalara rağmen yine de tatmin olmayıp kokunun geldiği yönün tersinde olduğu için esen rüzgâr vasıtasıyla bu kötü kokunun burnuna isabet edemeyeceğini söyleyen avcıya hekim, bu defa da başka bir örnek verir. Şimdi aralarında esen lodosun tersi istikametinde bulunan yalıhanelerden birinde buhur yaksalar bu kokunun burnunu ta'tîr edip etmeyeceğini sorar. Avcı da "Belî, ider efendim." cevabını verince hekim, avcıya o zaman neden hâlâ ikna olmadığını sorar. Avcı da hekimin bahsettiği kötü kokunun burnuna gelmediğini söyler. Bunun üzerine hekim, sabahtan beri bu yerde bulunduğundan dolayı burnunun bu kokuya alışarak sersemleştiğini söyler. Nihayetinde avcı kendisine yapılan bu açıklamalardan sonra ikna olur. Bunun üzerine hekim onu muayene eder ve vücudunun tamamen nezleyle kaplandığını görür; ancak bu hastalığın tedbirinin kolay olduğunu söyleyerek avcıyı rahatlatmaya çalışır. Avcı da kendisine tevekkülü sermaye ederek can sağlığının kıymetinin farkına varır. Bunu gören hekim, avcının derdine deva olacak ilacı,

ailesine yetecek yiyeceği ve sermayesini kendisinin tedarik edeceğini beyan eder; böylelikle de onun hayır duasını almayı amaçlar.

Bu esnada avcı ve hekim arasında geçen konuşmaları can kulağıyla dinleyen bir şahıs, onların yanına gelerek başından geçen zorlu ve yorucu hadiseleri anlatır. Akabinde yaşadığı zorluklar dolayısıyla kendisini pencereden denize atmayı düşündüğünü; ancak aralarında geçen konuşmaların onda büyük bir tesir oluşturduğunu belirterek bu niyetinden vazgeçtiğini söyler. Hatta hekimin avcıya olan vaadini de kendisinin gerçekleştirmek istediğini beyan eder. Onun bu sözleriyle makale son bulur.

2.5.7. Makâle-i Sâbi‘/Yedinci Makale

“Nefsi terbiye ve Allah’a yönelme ile isteklere erişilmesi hakkında murakabe eden bir şeyhin dergâhına yüce mertebeler isteğiyle bir muhtesibin gelmesi beyanındadır.”

Bir muhtesibin, savmaasına kapanan bir şeyhi ziyaret etmesiyle başlayan makalede selamlaşmanın ardından muhtesip, uzun zamandır ziyaretine gelemediği için şeyhten af diler. Şeyh kendisine yapılan bu kusuru affettiğini; ancak affı mümkün olmayan kusurlar için Allah’tan bağışlanma dilemesi gerektiğini söyler. Muhtesip de Allah’ın emirlerine riayet, yasakladığı şeylerden de mücanebet ettiğini söyleyerek insanlık gereği yaptığı hataların affedilmemesinin Allah’ın şanına layık olmadığını belirtir. Şeyh ise ancak kulların hakkını gözettiğinde, herkesin hakkını verdiğinde insanlık gereği olarak ibadetinde hasıl olan kusuru Allah’ın affedebileceğini söyler. Akabinde muhtesip, esnaf üzerinde görevli bulunduğunu ve öteden beri kurallara uyarak onların kendi rızasıyla verdikleri dışında bir şey almadığını ifade eder. Bunun üzerine şeyh ve muhtesip kanun üzere alınan vergilerin kul hakkı olup olmadığı üzerine tartışır. Şeyh, ister âdet olsun ister kanun bu tarz vergilerin “bedâyi‘-i seyyi’e”den olduğunu söyler. Muhtesip ise kendisine verilen verginin esnafın kendi nisabına göre ayırdığı zekâtı olduğunu iddia eder. Şeyh, esnafın zekâtını fakirlere verip vermediğini sorunca muhtesip, onlara da verdiklerini söyler. Bunun üzerine şeyh, esnafın getirdiği malın -devlet hazinesinden sayılan- gümrük vergisini de verip vermediklerini öğrenmek ister. Muhtesip buna da olumlu cevap verince şeyh, gümrük memuru değil de muhtesip iken bir maldan iki defa gümrük almanın haram

olduğunu söyler. Muhtesip ise bu defa da kendisine verilenin gümrük olmadığını, kanunî bir vergi olduğunu belirtir. Muhtesibin bu ısrarları üzerine şeyh, aslında esnafın vergiyi isteyerek vermediğini; sadece mallarını değerinden daha fazlaya satabilmek için kendisini rüşvetle uyutmaya çalıştıklarını anlatmaya çalışır.

Yukarıda belirtilen noktadan sonra olay, rüşvet ve haksız kazançtan tevekkül ile rızkını elde edebilmeye evrilir. Muhtesip, bu vergileri tahsil etmesinin sebebini geçimini sağlamak olarak açıklar. Şeyh de ona rızkının taksim edildiğini söyleyince bu defa da çalışmaya gücü olmadığını belirtir. Bunun üzerine şeyh ona tavsiyelerde bulunur. Nefsini terk etmesini, Allah'a inanmasını, uzleti tercih ederek ibadetlerinde devamlı olmasını ve bu şekilde ezelde taksim olunan rızkıyla geçinmesini söyler. Kalbi tatmin olmayan muhtesip, hiçbir sebep olmadan rızkının kendisini nasıl bulacağını sorunca şeyh, tam bir riyazet ile elde edebileceğini açıklar. Muhtesip yine de ikna olmayınca şeyh bu defa da ona kedi ve baykuş örneğini verir. Onların da taksim olunan rızklarına kendisi gibi riyazet vasıtasıyla erişebildiğini söyler. Bunun üzerine muhtesip, onların avladıkları hayvanları yiyebilmek için herhangi bir malzemeye ihtiyaç duymadıklarını söyler. Şeyh de eğer kanaati ve uzleti tercih ederse ister pişmiş ister pişmemiş olsun rızkının onu bir şekilde bulacağını ve her ne zaman ki nefsi bir şeyi ister ve gönlü masivadan arınmış olursa istediği şeyin aşığın maşuğunu bulduğu gibi kendisini bulacağını söyler.

Tüm bu açıklamalara rağmen kalbi mutmain olmayan muhtesip, bu hâllerin ancak cennette olabileceğini söyler. Bunun üzerine şeyh, onu imtihan etmek için akşama kadar kendi savmaasında kalmayı teklif eder. Muhtesip de kabul edince şeyh ona akşama kadar "O, gaybı da görünen âlemi de bilendir."[88] mealindeki ayeti tekrarlamasını söyler. Akşam olur ve şeyh ile muhtesip yeniden konuşmaya başlar. Şeyh, muhtesibe istediği bir şey olup olmadığını sorunca muhtesip, konuşmaya başladıkları ilk andan beri canının "kubûnî pelâv" çektiğini söyler. Bunun üzerine şeyh, sinideki yiyeceğin üzerinden kapağı kaldırıp ona içindeki pilavı göstererek eğer tam bir şekilde murakabeye varırsa isteğinin onu bir şekilde bulacağını canlı bir şekilde gösterir.

[88] Tegâbün Sûresi, 64/18.

2.5.8. Makâle-i Sâmin/Sekizinci Makale

"Eşyaların, kulların kıymetini bilme ve kendisine tabi olanlara değer verme hakkında padişahın musahibinin huzuruna padişahın baş imrahorunun gelmesi beyanındadır."

Padişahın baş imrahorunun, padişahın musahibinin yanına gelmesiyle başlayan makalede imrahor, musahibin "Safâ geldünüz." ifadesine dua ile karşılık verir. Musahibin sorusu üzerine imrahor, öğle namazını eda ettikten sonra harem dairesine yakın bir yerde padişahın onlara "kesb-i zevk-i sefâ" etmeleri için izin verdiğini ve kendisinin de bu vesileyle onun yanına ziyarete geldiğini ifade eder. Akabinde imrahorun padişahın aziz kullarından olması üzerine konuşurlar. Musahip, imrahorun din ve devlet uğruna ettiği hizmetlerin karşılığında cihan padişahının iltifatına mazhar olduğunu söyler. Bunun üzerine imrahor da kendisinin hiçbir değeri yokken padişah sayesinde bu itibara kavuşabildiğini ifade edince musahip, onun zatındaki güzel hasletlerin başka insanlarda olmadığını söyler. Konuşmanın ilerleyen bölümlerinde musahip, imrahorun bu güzel hasletlerini örneklendirerek mazhar olduğu nimetlerle kibirlenmediğini; ona verilen yüksek mertebeleri bile kabul etmeyerek kendisinden daha çok hak ettiğini düşündüğü kişileri önerdiğini, bu vesileyle de insaf sahibi bir şahıs olduğunu ifade eder.

Konuşulanların ardından musahip, meclisteki diğer insanları dışarı çıkararak imrahorla özel konuşmak ister. Herkes çıkınca imrahora bir aydan fazla bir süre önce sadrazamın onu -imrahoru- öldürmek istediğini duyduğunu beyan eder. Bunun üzerine imrahor da padişahın himmeti sayesinde bu olaydan kurtulduğunu söyleyerek başından geçenleri anlatmaya başlar. İfadelerine göre imrahor, sadrazamın kendisi hakkında içinde kin ve haset beslediğini ve kendisini öldürmek için gücünü sarf edeceğini öğrendiğinde yaşanan gelişmelerden haberdar olabilmek maksadıyla seçtiği sekiz kişiyi sadrazamın yanına yerleştirir. Bu sekiz kişi, nöbetleşme suretiyle gece ve gündüz sadrazamın yanından bir an olsun ayrılmayıp hayır ve şer her haberi kendisine bildirir. Bir gün arabozucu bir şahıs imrahor söylemiş gibi sadrazama bir şeyler anlatınca sadrazam öfkelenir ve bunun üzerine on altı defa öldürülmesi için telhis yazmasına rağmen padişah tarafından kabul edilmemesi sebebiyle bu defa da bizzat padişahın huzuruna giderek lisanen isteğini beyan edeceğini söyler. Bunu

duyan imrahor hemen padişahın huzuruna çıkar ve durumunu anlatır. Padişah da ona "…temennâ-yı katlini muhtevî on altı kıt'a telhîs eyledi, recâsını redd eyledüm. Şimdi bi'd-defe'ât gelüp lisânen iltimâs itmek iktizâ iderse ben anı senün katlünden mâ-'adâ ile tatyîb idemem. Var hayde tedârüküni gör, vasiyyetün var ise eyle." {35a} şeklinde cevap verir. Padişahın bu emri üzerine herhangi bir şey söyleyemeyen imrahor, daha sonra silahtar ağadan kendisini Enderun ağalarının safının arkasına gizlemesini ister ve böylece sadrazam ile padişahın kendisi hakkındaki konuşmalarını duymayı amaçlar.

Biraz zaman geçer, sadrazam sonunda padişahın huzuruna varır. Meramını ifade edeceği esnada padişah sadrazama fırsat vermeyerek ona sorular sormaya başlar. Öncelikle onun vazgeçemediği kadim bir dostu olup olmadığını öğrenmek ister. Sadrazam var olduğunu söyleyince neden şimdiye kadar kendisiyle tanıştırmadığını, yanına getirmediğini sorar. Sadrazam da öyle bir şahsın padişahın huzuruna layık olmadığı cevabını verir. Bunun üzerine padişah, sadrazama "Ey imdi paşa, sende zerre kadar insâf u mürüvvet ve katrece vefâ vü hakîkat yog imiş. Eger sende şîme-i vefâdârî ve mihrbânî-i sadâkat-şi'ârî olsa ol şahsı bir ân yanundan ayırmaz idün." {37a-37b} der. Sadrazam bunun nasıl mümkün olduğunu sorunca padişah, yaradılışında vefa olmadığı için kendisine mümkün değilmiş gibi göründüğünü söyler ve kendisinden örnek vermeye başlar. Öncelikle "bizüm Sarı Mîr-âhûr" diye bahsettiği şahsa muhabbet duyduğunu, sohbetine rağbeti olduğunu söyler. Eğer mümkün olsa bir an olsun onu yanından ayırmayıp haremine bile getirebileceğini ifade eder. Akabinde onun -Sarı Mîr-âhûr/imrahor- hakkında kin ve hasetten dolayı reddedilmesini ve kovulmasını ima etmeye cesaret eden biri olursa onu öldürmekle yetinmeyeceğini söyler.

Padişahın bu sözleri üzerine sadrazam, huzurdan ayrılır. Padişah bu defa imrahoru yanına çağırır. Ona, buradan çıkan kişinin makbulünün kendi makbulü, merdudunun kendi merdudu olduğunu söyleyerek bir an bile durmadan arkasından onun sarayına gitmesini söyler. Akabinde ayağını öpme merasimini gerçekleştirmesini, ömür ve saadetinin baki olması için dua etmesini ve ona "Efendim ben senün direm-harîde mesâbesinde kulunum. Benüm istinâd u i'timâdum ancak himâye-i 'aliyyenedür. Hâlâ bâb-ı devlet-me'âbundan mâ-'adâ me'âz-ı ittihâz idecek me'vâm var ise işte yine bu kehf-i emân-ı 'âlemiyân olan dâmenündür." {40a} demesini öğütler. Tüm

bunlara rağmen sadrazamın gönlü hâlâ onu öldürmekten yana olursa bu sefer başka bir önlemin daha mümkün olduğunu söyler. Bunun üzerine imrahor, sadrazamın yanına giderek padişahın emrettiği üzere davranır ve böylece aralarındaki husumeti ortadan kaldırırlar. Sadrazamın huzurundan ayrılacağı vakit sadrazam ona kıymetli bir samur kürk ve bin adet sikkenin olduğu bir para kesesi hediye eder. Akabinde imrahor tüm bu olanları padişaha anlatınca padişah ona kürkü sağlıcakla giymesini, paraları da sadaka olarak vermesini emreder, imrahor da bu emre riayet eder. Tüm bu anlatılanların ardından kıssadan hisse niteliğindeki bir açıklama ile makale son bulur.

2.5.9. Makâle-i Tâsi‘/Dokuzuncu Makale

“Ham bir açgözlülük ile nimeti inkâr edenin hakir görülmesi ve tam bir kanaat ile nimete şükredenin itibar görmesi konusunda Bağdat halifesinin hazinedarlığı makamını tebrik etmek için usta haraminin babasının Aliabad şehrinden gelmesi hakkındadır.”

Usta bir haraminin Bağdat halifesinin hazinedarı olması üzerine babasının onu tebrik etmek için ziyarete gelmesiyle başlayan makalede, baba oğul ilk olarak selamlaşır. Baba, yolculuğu esnasında sıkıntılar yaşadığını; ancak kişinin sevdiği uğruna çektiği sıkıntıların onu yormayacağını söyler. Ardından oğlunun hırsızlık yoluna girdiğini duyduğunda çok üzüldüğünü, dünyanın kendisine dar geldiğini; şimdi ise bu tehlikeli işten kurtulduğu ve itibarını yücelttiği için ne kadar mutlu olduğunu ifade eder. Akabinde oğluna birden bire böyle bir yüce makama gelmesine kimin vesile olduğunu sorar. Oğlu da bizzat kendisinin yaptıkları sonucunda bu rütbeye ulaştığını söyler. Babası olayın ayrıntısını sorunca oğlu da olan biteni anlatmaya başlar.

Öncelikle emri altında kırk kişinin/neferin bulunduğunu, bu kişilerin çeşitli yöntemlerle sağlam mahzenlere girdiğini, buralardan elde ettiği malı kırka bölerek herkese payını verdiğini, kendi payını ise onların infakına harcadığını ve bu şekilde onları kendine bağladığını ifade eder. Bunun üzerine babası bu çalıntı malların hayır ve bereketten uzak olması dolayısıyla bunlardan nasıl faydalandıklarını sorar. O da sabah namazını camide kıldıktan sonra dükkânlarını açtıklarını, ikindi vaktine kadar alım satımdan dolayı herhangi bir şey yemeye bile vakit bulamadıklarını söyler. Akabinde her yüz altın sermayeleri için yirmi altın faize kanaat ettiklerini, bu faizin beşte birini mahallelerindeki fakir fukaraya dağıttıklarını, kalanını ise her gece

konaklarına gelen kişilerin ikramına harcadıklarını belirtir. Babası bu defa da tüm bunlara rağmen nasıl yakalanmadıklarını sorunca o da emri altındaki hırsızların hırsızlık hususunda oldukça mahir, cesur, güçlü, vesvese ve korkudan uzak olduklarını, bu sayede de hiçbir zaman yakalanmadıklarını ifade eder.

Konuşmalar bu şekilde devam ettikten sonra asıl konuya yani haraminin Bağdat halifesinin hazinedarı olmasına gelinir. Haraminin anlattıklarına göre; Bağdat halifesinin sarayındaki hazinesi, insanların geçtiği yola bitişiktir ve kapısında da bekçi yoktur. Bu durumdan haberdar olan kırk nefer, buraya girmeleri ve yağmalamaları için kendisine ısrarda bulunur. Sonunda o da kabul eder ve neferlerinin peşinden gider. Tünel kazarak üç gecenin sonunda halifenin hazinesine ulaşırlar. Tünelin açıldığı yerde içinin altınla dolu olduğunu düşündüğü sandıklardan herkesin kendisi için birer tane ayrıca kendisi için de bir tane sandık almasını emreder. Onlar sandıkları ayarlarken kendisi de etrafa göz gezdirir ve avizede asılı bir mücevher taş görür. Bu taşı neferlerine de göstererek eğer düşündüğü gibi taş ise her bir kıratının Mısır hazinesine eş değer olacağını ve sandıkları götürmekle boşuna zahmet çekmeyeceklerini söyler. Neferler ilk başta itiraz etseler de daha sonra efendilerinin emrine itaat ederler ve yine onun emriyle avizedeki taşa bakabilmek için sadıkları üstü üste koyarlar. O da sandıkların üzerine çıkarak sonunda avizedeki taşa ulaşır. Taş, düşündüğü gibi ışıltılıdır; fakat üzerinde biraz yapışkanlık vardır. Sebebini öğrenmek için taşı yalar ve yapışkanlığın tuzdan kaynaklandığını anlar. Bunun üzerine bir defa dahi olsa tuzdan yediği için tuz ekmek hakkını gözeterek herkesin aldığı sandıkları tekrardan yerine koymasını emreder. Efendilerinin emrine uymak zorunda kalan neferler, elleri boş bir şekilde evlerine giderler.

Bu gecenin ardından sabah halifenin baş hazinedarı mahzene girince orada olanların farkına varır; ancak hiçbir şey olamamış gibi kapıyı kapatıp çıkar ve kendi hizmetkârlarından beş altı kişiyi alarak önceki gece haramilerin seçtiği kırk sandığı yine haramilerin kazdığı tünelden çıkararak kendi evine götürür. Ertesi sabah ise her zaman yaptığı üzere hazineye girer ve feryat ederek halifenin yanına gider. Sandıkların yerinde olmadığını, oraya bir tünel kazıldığını halifeye birer birer anlatır ve ardından gece bekçisinden şikâyetçi olur. Bunun üzerine halife, bekçiye "Yâ bu harâmîleri ele getürür veyâ sanâdîk-i mesrûkı teslîm-i hazîne idersin yâhûd seni katl iderüm!" {55b} der. Bekçi de kendi canını kurtarmak için bu durumdan haberi bile

olmayan suçsuz günahsız birçok kişiyi esir alarak işkence eder. Bunu duyan harami derhal halifenin yanına gidip büyük bir cesaret örneği göstererek hazinedarın neler yaptığını anlatır. Halife de ondan bu iddialarını kanıtlamasını isteyince harami, hazinedarın evine giderek çalınan sandıkları oradan almalarını teklif eder. Bunun üzerine halife bazı kişileri görevlendirerek harami ile birlikte hazinedarın evine gitmelerini emreder. Halifenin emrine binaen hazinedarın evine gidince bütün sadıkların orada olduğunu görürler. Bu durumdan haberdar olan halife, hemen esirlerin serbest bırakılmasını, hazinedar ve bekçinin cezalandırılmasını ferman buyurur.

Tüm bu olanların ardından halife, haramiye bunları kendisinin nereden bildiğini sorar. O da suçunu itiraf ederek bütün olan biteni anlatır. Tuzla ilgili kısmı anlattığında ise halife "İşte yâ erbâb-ı dîvân, tuz hakkını bu mertebede gözeden kimesne veliyyü'n-ni'amunun mâlını dahı gözedür ve merdümân çeşmi gibi hıfz ider." {60a} diyerek onu hazinedarı makamına getirir. Bu anlatılardan sonra baba oğul -harami- zamanın efendi ve bendeleri üzerinden sosyal tenkitte bulunur ve makale bu şekilde nihayete erer.

2.5.10. Makâle-i Âşir/Onuncu Makale

"Ebede kadar devam edecek olan yüce devletin eşrafından birinin tam bir dikkat ile hizmetkârları sınama konusunda büyük âlimlerden birisini ziyaret ederek onunla karşılıklı konuşmak için gelmesi beyanındadır."

Eşraftan bir kişinin büyük âlimlerden birisini ziyaret etmesiyle başlayan makalede, selamlaşmanın ardından ziyarete gelen kişi, âlime bu zamana kadar yanına gelememesinin sebebi olarak evinin bazı tadilat işleriyle olan uğraşını öne sürer. Bunun üzerine bu tarz yapı işlerinin tavsiye üzerine yapılamayacağı; çünkü eğer bir kişi güvenilir olarak addedilirse hem işini düzgün yapmayacağı hem de kişinin malını tasarruf kaydına düşmeyeceği üzerine konuşurlar. Akabinde âlim, misafirine nereden geldiğini sorunca o da önce İshak Efendi'nin yanına uğradığını, daha sonra kendisinin yanına geldiğini söyler. Âlim, İshak Efendi'nin ismini duyunca onun güzel hasletlerinden bahseder; ancak bunlara rağmen padişahın ona yeterince rağbet göstermemesinden, ihsan buyurmamasından ve layık olduğu bir mansıp vermemesinden yakınır. Ayrıca padişah bir kimseye mansıp vermek istese

çevresindekilerin onu vazgeçirmek için araya fitne koyacak sözler söyleyeceğini ve dolayısıyla padişahın musahiplerini iyi bir biçimde seçemediğini ima eder. Bunun üzerine söz konusu şahıs da İshak Efendi'nin kendisine anlattığı bir hadiseyi âlime nakleder.

Anlattıklarına göre; İshak Efendi bir gün basit bir kusuru sebebiyle bendesi Hüseyin'i döver ve bu olay padişahın kulağına gider. İshak Efendi padişahın huzuruna çıktığında padişah, onu çağırmak için görevli olan kişilerin ondan iki saat önce gelmesine rağmen kendisinin neden geciktiğini sorar. İshak Efendi önüne güçlü bir engel çıktığını söyleyince padişah bu defa da Hüseyin'i neden dövdüğünü sorar. İshak Efendi de bir kabahat işlediğini söyler. Bunun üzerine padişah Hüseyin'in bu zamana kadar kaç defa kabahat işlediğini, bir defa hata yaptı diye illa dövmesi mi gerektiğini sorar. İshak Efendi de padişaha cevaben Hüseyin'in şimdiye kadar bir hatası olmadığını, şimdi bir hata yaptı diye dövdüğü için pişman olduğunu söyler ve ondan af diler. Padişah da ona bir kişiyi önce bütün emri altındakilerden üstün tuttuktan sonra basit bir kusur sebebiyle böyle küçük düşürmemesini, affedici olmasını ve tecrübe edilmiş bir kişiyi tekrardan tecrübe etmesinin uygun olmadığını belirtir. Padişahın bu sözleri üzerine İshak Efendi, Hüseyin'in gerçekten bir kusuru olduğu yönünde ısrarcı olunca padişah ona bu kez kusursuz bir hizmetkâr bulunur mu diye sorar. O da dünyada çok olduğunu; ancak kendisinin muvaffak olamadığını söyler. Hâl böyle olunca padişah, kendisinin hizmetkârlarının onunkinden çok daha fazla olması dolayısıyla kendinden örnekle durumu izah etmeye çalışır. Kırk yıla yakın bir süredir Osmanlı tahtında oturduğunu, bu süre zarfında çokça hizmetkâra malik olduğunu; ancak bunların tamamının içerisinde tabiatına uygun, yolunda canını feda edecek sadece dört buçuk kişiye rastladığını beyan eder. Padişahın bu sözleriyle İshak Efendi oldukça mahcup olur.

Aradan biraz zaman geçer ve bu zaman boyunca İshak Efendi padişahın dört buçuk diye bahsettiği kişilerin kimler olduğunu merak eder. Sonunda bir gün dayanamaz ve padişahın huzuruna çıktığında bu merakını ona arz eder. Padişah da merakını giderebilmek için bu isimleri teker teker sıralar. Birincisinin sadrazamı Fazıl Ahmed Paşa, ikincisinin silahtarı Kuloğlu Mustafa Paşa, üçüncüsünün Darüssaade ağası olan Yusuf Ağa, dördüncüsünün baş imrahoru Sarı Süleyman, buçuk diye tabir ettiği kişinin ise eşi Gülnûş Haseki olduğunu beyan eder. Bunun üzerine İshak Efendi,

padişaha bu kişileri nasıl imtihan ettiğini sorar. Padişah da bu soru üzerine genel olarak insanları nasıl sınadığını anlatmaya başlar. Söylediklerine göre; her kimde "rüşd ü zekâ" olduğunu düşünürse ilk olarak ona itibar gösterir ve ihsanda bulunur. Daha sonra ise bunun tam tersi olarak yersiz bir şekilde gazabını gösterir. Bu kişi eğer lütfuyla böbürlenmeyip gazabıyla da mahzuniyet izhar etmiyorsa bir sonraki aşama olarak onu istidadına göre bir hizmette istihdam eder. Eğer bu verilen hizmette de layıkıyla çalışıp çabalarsa bu defa da derecesini giderek arttırır. Ancak iltifat gösterdiği zaman kibirlenip gazap ettiğinde ise çağrılmadıkça huzuruna gelmeyenleri hizmetinden ve ihsanından uzak tutar. İşte bu dört buçuk diye tabir ettiği kimseleri de bu şekilde imtihandan geçirdiğini, onların ise bütün imtihanlardan hakkıyla geçtiklerini söyler. Bu ifadelerden sonra konuşmalar yine eşraftan biri ve âlim arasında geçmeye başlar. Âlim, söz konusu kişinin bu anlattıkları sayesinde gafletten uyandığını ve padişahı gereği gibi fehmedemediğini, onun fetanet ve kiyasetinin bu mertebelerde olduğunu bilmediğini ifade eder.

2.5.11. Makâle-i İhdâ 'Aşer/On Birinci Makale

"Eski dostlardan birinin, diğer dostun hanesine gelip fasit bir mülahaza ile suizan ve iftiranın [meydana gelmesi] hakkında karşılıklı konuşmaları ve dostlardan birinin irfan sahibi seçkinlerden birinden nefret etmesi ve dostlardan birinin hoşa giden bir nasihati ile ikna olması hakkındadır."

İki dosttan birinin diğerini ziyarete gelerek selamlaşmasıyla başlayan makalede ev sahibi, ziyarete gelen şahsa uzun zamandır görüşemediklerini söyler. O da bahar mevsimi geldiği için birkaç gün boğazda gezip dolaştıklarını söyleyince ev sahibi ona dostlardan kimlerle beraber gittiğini sorar. Dostu da öteden beri ülfet etmiş olduğu dostlarıyla gittiğini söyler. Bunun üzerine neden Tahtasakal Mehmed Ağa'yı da yanlarında götürmediklerini sorunca o da Mehmed Ağa'nın davet etse bile gelmediğini, kendisine küstüğünü; ancak neden küstüğünü bilmediğini söyler. Akabinde ise ev sahibine herhangi bir bahane ile birini göndererek Tahtasakal Mehmed Ağa'yı çağırmasını ve kendisinin burada olduğunu söylememesini rica eder. Ev sahibi de bu ricayı yerine getirerek Mehmed Ağa'yı çağırtır ve Mehmed Ağa da davete icabet ederek yanlarına gelir.

Mehmed Ağa meclise geldikten sonra konuşma genel olarak onun alınganlığı ve olayları yanlış anlaması üzerinden döner. İlk olarak ona sadık bir dostu olmasına rağmen neden Yağlıkçızade Çelebi'yi küstürdüğünü sorarlar. O da geçenlerde hasta olduğunu, vücudunda baştan ayağa çıbanlar çıktığını ve bu sebeple Yağlıkçızade Çelebi'nin ona geçmiş olsun ziyaretine geldiğini söyler. Yağlıkçızade Çelebi, bu ziyaret esnasında onun hâlini hatırını sorar ve bu kadar çıbanın verdiği acıya gösterdiği tahammüle göre eğer vücudunda kurtçuklar olsaydı Hz. Eyyûb'a benzeyeceğini ifade eder. Bunu dinleyen dostlardan biri, Mehmed Ağa'ya bu sözün nesine alındığını, Yağlıkçızade'nin böyle söyleyerek sağlığına kavuşacağını ona müjdelemek istediğini söyler. O da durumun böyle olmadığını iddia ederek kendisinin bu sözlerden neler çıkardığını anlatır. İfadelerine göre o gün başında eski ve terden yağlanmış bir fes vardır. Yağlıkçızade de görünüşü dolayısıyla ona "pây-zen" yani ayağına pranga vurularak kürek çekmeye mahkûm edilmiş esir demek istemiştir. Bu doğrultuda Yağlıkçızade'nin Eyyûb lafzından kastı bardak, bardaktan kastı su, sudan kastı deniz, denizden kastı çektirme, çektirmeden kastı ise "pây-zen" demektir. Mehmed Ağa'nın bu sözlerini duyunca iki dost bu durumu oldukça garipser ve akabinde aralarından biri peki kendisine neden küstüğünü sorar. Bunun üzerine Mehmed Ağa olayı anlatır. Anlattıklarına göre geçen sene Sultaniye bahçesinden dönerken vedalaşacakları esnada Mehmed Ağa ondan gizlice iki altın ister ve o da verir. Mehmed Ağa altınları alıp gidecekken o -altın istediği dostu- "Selâmetle birâder." demek yerine "Fî-emâni'llâh cânum." der. Mehmed Ağa da bu söze sinirlenir; çünkü ona göre bu sözle aralarındaki sırrı ifşa etmiştir. "Fî-emâni'llâh" sözüyle aslında "Müflis, Allah'ın koruması altındadır." demek istemiş ve böylece onun bu ihtiyaç hâlini herkese duyurmuştur. Bunun üzerine olayın muhatabı olan şahıs, sözlerinde zerre kadar ima olmadığını; ancak kendisi nasıl anlamak istiyorsa öyle anlamasını söyler.

Mehmed Ağa'nın bu anlattıklarından sonra ev sahibi, Kadri Efendi ile aralarında ne olduğunu sorar ve Mehmed Ağa yine anlatır. Kadri efendi ile bir gün yolda rastlaşırlar ve Kadri Efendi ona "Çelebi bize niçün gelmiyorsın?" diye sorar. Mehmed Ağa da Yahudilerden bazılarını örnek verip onlara "çelebi" dendiğini söyleyerek Kadri Efendi'nin aslında kendisine hakaret yoluyla "çıfıt" demek istediğini söyler. Bu sözleri dinleyen ev sahibi, bu defa da Yahyazade gibi ismet

sahibi bir kimseye neden ağır sözler söyleyerek onu üzdüğünü sorar. Ev sahibinin sorusu üzerine Mehmed Ağa anlatmaya başlar. Abdullah Efendi'nin tertip ettiği bir mecliste Abdullah Efendi ona "Hele Mehemmed Aga yüzüne dimek olmasun pek bî-vefâsın, bize çagırılmadukca gelmezsin." {72b} der. Bunun üzerine Yahyazade de "Mehemmed Aga'muz küfrân-ı ni'me vü bî-vefâlardan degüldür, gâyetle hakîkatlüdür." {72b} cevabını verir. Mehmed Ağa da Yahyazade'nin bu sözünü yanlış anlar. Ona göre; muhtaç bir insana yıllarca ikramda bulunsanız ve bir gün insanlık hâli yüzünüzü ekşitseniz o kişi bir daha sizi tanımaz. Fakat bir köpeğe bir gün tek bir parça ekmek verseniz o köpek sizi her gördükçe vefasını göstermeye çalışır. O sebeple de Yahyazade aslında ona "köpek" demek istemiştir.

Ev sahibi son olarak Mehmed Ağa'ya Hasan Efendi'yi neden azarladığını ve küçük düşürdüğünü sorar. Mehmed Ağa'nın anlattıklarına göre bir gün bir mecliste iken Hasan Efendi'nin Fethi Efendi'ye hitaben "Hele sultânum Mehemmed Aga'muzun lisânından her sudûr iden kelâm-ı dânedâr gûyâ kâlıb-ı vâhidden rîhte habbe-i yâkûtvâr mevzûn u matbû' oldıgına hak budur ki gıbta iderüm." {73b} der. Mehmed Ağa da onun bu sözlerini yine kendince yorumlayarak aslında kelamını "keçi büzüğü"ne benzettiğini söylemek istediğini ifade eder.

Tahtasakal Mehmed Ağa'nın tüm bu sözlerini dinleyen iki dost ona nasihat etmeye başlarlar. Kendisini yüce mertebeden aşağılara çeken şeyin her meseleyi kötüye yoran bu ahlakından kaynaklandığını söylerler. Akabinde ona evi üç defa yandığında evini nasıl yeniden mamur edebildiğini, lazım gelen mühimmatını nasıl sağlayabildiğini sorarlar. Mehmed Ağa da hep eşin dostun sayesinde yaptırabildiği cevabını verir. Bu defa da eğer dostları onu latifeleri ile öfkelendirirlerse sakinleştirmeye mi çalıştıklarını yoksa meclisten mi kovduklarını sorarlar. O da öfke anında kendisi meclisten gitmeye yeltense bütün dostlarının hemen yanına geldiğini, ona sarılmaya kalkıştıklarını ve af dilediklerini söyler. Bunun üzerine ona dostlar sofrasında bu kadar nimete mazhar olmuşken neden bunları bir çırpıda silkip attığını, şükrünü eda etmediğini sorarlar. Mehmed Ağa da bu sözlerden sonra hatalarının farkına varır, bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacağını söyler ve makale son bulur.

2.5.12. Makâle-i İsnâ ‘Aşer/On İkinci Makale

“Büyük gemi ile Cidde şehrine gelen Bazerganzade’nin sırları arkadaş ve hizmetkârından gizlemenin yararları konusunda birkaç ticaret erbabı ile nasihat şeklinde [konuşması] hakkındadır.”

Bazerganzade’nin Cidde’de bir tanıdığının yanına gelerek selamlaşmasıyla başlayan makalede hâl hatır sorma faslından sonra muhatabı Bazerganzade’ye rüzgârın ters esmesinden dolayı denizde sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarını sorar. O da sıkıntı çekmek şöyle dursun neredeyse canlarından olacaklarını, gemilerinde bulunan zekâtı verilmiş mallar ve eşin dostun duası olmasa ümit sahiline ulaşamayacaklarını söyler. Bunun şükrünü eda ettikten sonra muhatap, Bazerganzade’ye Yemen’de ne kadar süre kaldığını sorar. Bazerganzade de Yemen’in havasının kendisine gelmediğini, bu sebeple vaktiyle aldığı kahve ferdelerini bir gemiye yükleyip hızlı bir şekilde karadan hareket ettiğini, Taif üzerinden bu tarafa doğru yola çıktığını söyler. Muhatabı bu defa da kahveleri ne kadara aldığını sorunca o da gemiyle gelen diğer tüccarlardan kırk gün önce vardığı için ucuza aldığını belirtir. Akabinde muhatabı kendisinin ve kendisinden sonra gelenlerin kahve ferdelerini kaçar riyale aldığını sorunca o da çeşidine göre sırasıyla kendisinin 52 ve 45 riyale, sonradan gelenlerin ise 60 ve 55 riyale aldığını söyler. Bu durumda Bazerganzade’yi takdir eden muhatap, ona “Bâzergân ana dirler ki fâ’ideyi metâ‘ı alurken eyleye.” {77a}der.

Bu konuşmaların ardından ana konuya geçiş yapılır. Muhatabının ona büyük menfaatlere vasıl olması duası etmesi üzerine Bazerganzade, bu deniz seferinde sermayesini yitirmesinden dolayı değil menfaatten neredeyse ticaretten bile el çekeceğini; ancak aklının kadri yüce cevheri sayesinde sırrını saklayarak kâr ettiğini söyler. Bunun üzerine muhatap, olayı kendisine de anlatmasını ve böylece kendisinin de yaşananlardan hissedar olmasını ister. Bazerganzade de bu olaydan bahsetmesinin sebebinin aslında *Ferec Ba‘de’ş-Şidde* mesabesinde ilahî bir lütfa mazhariyetini beyan etmek olduğunu; yoksa sırrını ifşa etmek gibi bir maksadı olmadığını söyler. Bunun üzerine sır saklama konusunda biraz mülahaza ederler ve Bazerganzade bu saatten sonra bu sırrı açıklamasında herhangi bir sakınca olmadığını; ancak yine de aralarında kalmasının daha iyi olacağını da belirterek başından geçenleri anlatmaya başlar.

Anlattıkların göre; Bazerganzade bu taraftan hareket edip Bender Suret'e doğru yol aldığında elindeki paradan yedi yüz elli keseyi Hindistan'da mal almak için kendisine ayırır ve geri kalanını da lalasına vererek onunla kahve almasını söyler. Bender Suret'e vardıkları vakit Bazerganzade pazardaki mallar çok güzel olmasına rağmen herhangi birine itibar gösterip de satın alamaz. Hâl böyle olunca yanında bulunan diğer tüccarlar, eğer İstanbul'da sermayelerini onu on iki hesabı üzere tedavül etselerdi şimdiye çoktan sermayelerinin iki katını, belki daha fazlasını kazanacaklarını iddia ederek onu sıkıştırmaya başlarlar. Bazerganzade de bu ve bu gibi ısrarları sonucu onlara yardımcı olarak istedikleri malları, kumaşları almalarını sağlar. Kendisi de başından beri kumaş ve benzeri mallar almaya itibar etmediği için bütün sermayesini mücevherata yatırır. Akabinde herkes mallarını gemiye yükler ve tekrar yola çıkarlar. İki gün sonra rüzgâr şiddetlenip ters yönde esmeye başlayınca dalgaların arasında, denizin ortasında on gün on gece mahsur kalırlar. On birinci gün rüzgâr sükûn bulunca on beş gün kadar yolculuk yaparlar ve sonunda bir adaya yaklaşarak dinlenirler. Daha sonra oradan da hareket ederler; ancak adadan daha uzaklaşamadan ters esen rüzgârla tekrar adaya yaklaşmaya başlarlar. Bu esnada rüzgâr tamamen durgunlaşır ve bu yüzden denizin ortasında birkaç gün öylece kalırlar. Birkaç günün sonunda istikametleri üzere rüzgâr esmeye başlayınca yeniden hareket ederler.

Bazerganzade, aralarında bulunduğu tüccarların reisidir. Bu sebeple yemekleri onun hizmetkârları hazırlar, servis eder ve her şey hazır olduğu vakit onu da yemeğe davet ederler. Yolculukları esnasında bir gün Bazerganzade her daim yaptığı gibi satın aldığı mücevheratı parlatacakken bir hizmetkârı gelerek onu yemeğe davet eder. O da taşları bir bez ile örtüp kamarasının kapısını kilitlemeyi akıl etmeden yemeğe gider. Onlar yemek yerken kendisini yemeğe çağıran hizmetkârı, Bazerganzade'nin tırnağını kestiği zannederek içinde mücevherlerin olduğu bezi alır ve pencereden denize doğru silkeler. Bazerganzade yemekten sonra kamarasına girince içine mücevheratını koyduğu bezi ipte asılı görür ve durumun farkına varır; ancak bundan kimseye bahsetmez. Aradan biraz zaman geçince söz konusu hizmetkâr, Bazerganzade'nin mücevheratını artık silmediğini, parlatmadığını fark edince ona bunun sebebini sorar. O da şimdiden sonra artık gerek kalmadığını, mücevherlerini sandığa koyduğunu söyler ve sırrını açığa vurmaz.

Bu sıralarda rüzgârın da muvafakatiyle bu tarafa doğru seferlerine devam ederlerken diğer tüccarlar Bazerganzade'nin mücevher alıp kendilerinin kumaş almasından dolayı onu yine rahatsız etmeye başlarlar ve Cidde'ye vardıklarında eğer ellerindeki malları onu on bir hesabına kabul edecek bir müşteri bulursa hemen vermesini söylerler. Bazerganzade de ellerindeki mal şimdi her ne kadar revaçta olmasa da vakti geldiğinde hepsini onu in iki hesabı üzere kendisinin satın alacağını söyleyerek onları susturur. Ancak daha Aden Denizi'ne yetiştiklerinde içlerinden biri Bazerganzade'ye ettiği vaadi yerine getirip getirmeyeceğini sorar. O da bu duruma sinirlenerek onlara vaat ettiği mahallin Cidde olduğunu, onlar onu on bire razı olmalarına rağmen kendisinin onu on iki hesabına alacağını söylediğini ve eğer ellerindeki maldan bu kadar acizlerse burada onlardan teslim alacağını söyler. Akabinde hepsine teker teker ellerindeki malın değerini ve onu on iki hesabınca lazım gelen faizinin yazılı olduğu birer senet hazırlatır ve orada bulunan Müslüman ve hür tüccarları kendisine şahit tutar. Bu sayede de zayi olan sermayesini iki katı olacak şekilde yeniden elde etmiş olur. Ayrıca borçlarını da kahve ferdesi alması için gönderdiği lalanın bazı aksilikler sonucu verdiği paranın tamamıyla kahve alamaması sonucu oradan kalan paralarla ve bir miktar kahve ile öder.

Tüm bunların akabinde Bazerganzade, mallarının gümrük vergisini ödemek için de yine ticarî zekâsını kullanır. Güzel ve daha önce görülmemiş kumaşlarını gümrük memurlarının vergiyi belirlemesi bahanesiyle ortaya serer. Bu münasebetle mallarını herkesin görmesini sağlayan Bazerganzade, kıvrak zekâsıyla onların içinden bazılarını çok beğenmesi sebebiyle paşa diye bahsedilen bir kişiye gümrük vergisi karşılığı verir.

Tüm bu olan biteni dinleyen arkadaşı, Bazerganzade'ye hayran kalır ve her durumda aklını kullanarak işleri halledebilmesini takdir eder. Bazerganzade'nin babası ve dedesinden öğrendiği ticaret sanatını bu kez de anlattığı olay sayesinde kendisinden öğrendiğini söyler ve makale son bulur.

2.6. ESERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

2.6.1. Dil Özellikleri

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn adlı eserin dili, genel olarak klasik Türk edebiyatının teamüllerine uygun bir biçimde şekillenmektedir. Ağır bir dil özelliği

arz etmemekle beraber kimi kısımlar anlaşılırlık açısından zorlayıcı olabilmektedir. Eserde çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra eserde kullanılan Türkçe kelimeler, Türkçe atasözü ve deyimler, halk söyleyişleri dilin daha anlaşılır ve sade bir yapıya bürünmesini sağlar. Eğitim amacı güden ve tamamen sanat gayesiyle oluşturulmayan eserde, Arapça ve Farsça tamlamalara yer verilmiş olsa bile bu tamlamaların uzun ve girift bir yapıda yer almadığı görülür.

Eserin dil bilgisel hususiyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından eserde kullanılan kelimelerin sözcük türleri açısından değerlendirilmesi aşağıda verilmektedir:

2.6.1.1. İsimler

Sözcük türleri açısından ilk sırada bahsedilecek olan isimler, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'da geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu yelpazenin temel yapı taşlarını köken bakımından Arapça ve Farsça isimler oluşturmakla birlikte Türkçe isimlerin de metin içerisinde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Klasik edebiyatta Arap ve Fars diline verilen önem ve gösterilen rağbet doğrultusunda genel temayül olarak karşımıza çıkan bu durum, dönemin dil özelliklerini göstermesi bakımından da dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte metinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunlukla o dönemin Türkçesine mal olmuş ve aşina olunan kelimeler olduğu, dikkate değer bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde yer alan Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelere aşağıdaki şekilde örnekler verilebilir:

> Türkçe İsimler: Yürek, sırt, at, yılan, kurd, güç, yapu, söz, çekdiri, boğaz, il, iş, el, kişi, baş.
>
> Arapça İsimler: Teşrîf, esâmî, evânî, heycâ, hücnet, müskirât, sevb, seyyi'e, sımâh, zaleme, vicâ', 'ufûnet, yemîn, yesâr.
>
> Farsça İsimler: Bâl, bedrekâ, emrûd, gûşiş, gürg, kirpâs, kûze, külbe, müje, nîş, peleng, pîşvâ, rîsmân, semender.

Bu örnekler dışında Türkçe ve Farsçanın eklemeli bir dil olması dolayısıyla bu dillerin imkânları çerçevesinde birtakım eklerle oluşturulan isimler de -karışık kökenli isimler olarak da nitelendirilebilir- metin içerisinde kullanım alanı

bulmaktadır. Bu bakımdan Türkçe eklere "+cI, +cIk, +dAş, +lIk, -mAk vb."; Farsça eklere ise "+gâh, +istân, +gede, +çe, +şen, +sâr, +î, –ş vb." ekleri örnek vermek mümkündür. Bu eklerin metinde kelime bazlı kullanımı için ise Türkçe eklerle oluşturulan isimlere "da'vâcı, gümrükci, mey-hâneci, surrecik, açlık, savuklık, karındaş"; Farsça eklerle oluşturulan isimlere "tahtgâh, gülistân, âteşgede, nevâziş, gülşen, sengsâr, bendegî" kelimeleri örnek olarak gösterilebilir.

Eserde yer alan isimler nitelikleri bakımından incelendiğinde ise soyut ve somut, özel ve cins, oluş ve kılış isimlerinin de zaman zaman kullanılarak kelime kadrosuna zenginlik katıldığı görülmektedir. Bunlar da kendi içerisinde değerlendirildiğinde; soyut isimlerin somut isimlere nazaran daha sık kullanıldığı, özel isimlerin kullanımında genel olarak kişi ve yer isimlerine öncelik verildiği, oluş ve kılış isimlerinin gösterimlerinde ise "-mAk, -mA, -Iş/Uş" ekleri arasından neredeyse sadece "-mAk" ekiyle oluşturulan isimlerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu isimlere verilebilecek örnekler aşağıdaki şekildedir:

Soyut İsimler: Eyülik, baht, neş'e, neşât, akl, sabr.

Somut İsimler: Karın, sakal, beyzâ, bigâl, devhâ, habl.

Özel İsimler: Mehemmed Ağa, Çolak 'Alî, İshak Efendi, Mısr, 'Aden.

Cins İsimler: Hevâ, hâne, gice, serây, at, göz.

Oluş ve Kılış İsimleri: Virmek, geçmek, kalmak, olmak, gelme, varma.

2.6.1.2. Sıfatlar

Sözcük türlerinin bir diğer kolunu oluşturan sıfatların *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'daki kullanımı incelendiğinde yine köken bakımından Arapça ve Farsça sıfatların Türkçe sıfatlara nispetle daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte eserde karışık kökenli sıfatların da yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu sıfatlar genellikle Arapça ve Farsça kökenli isimlere Türkçe bir ek getirilmesiyle ya da Arapça bir isme Farsça bir ekin, Farsça bir eke Arapça bir ismin getirilmesiyle -yani Farsça ön ek ve son eklerle- oluşturulmaktadır. Bu hususta Türkçe eklere "+lU, +lUk, +cI, +sIz, +cA, +şAr", Farsça eklere de "nâ+, bî+, +âsâ, +vâr, +âne " örnek olarak gösterilebilir:

Türkçe Sıfatlar: Kurı, günlük, kapalu, yırtıcı, yaman, yahşı.

Arapça Sıfatlar: ‘Âsıf, ‘amîk, ba‘îd, kavî, kerîhe, medîd.

Farsça Sıfatlar: Hıredmend, kemterîn, dîrîn, fîrûz, sârâ.

Karışık Kökenli Sıfatlar:

Türkçe Eklerle Oluşturulanlar: Kerâmetlü, kıymetlü, ser-mâyesiz, katrece, misillü, senelik.

Farsça Ön Ek ve Son Eklerle Oluşturulanlar: Nâ-mütenâhî, bî-çûn, bî-şumâr, yâkûtvâr, mecnûnvâr, sâ’ibâne.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn’daki sıfatlar işlevleri bakımından incelendiğinde, nitelik ve belirtme sıfatlarının her ikisinin de örneğine rastlandığı görülmektedir. Bu ikisi arasından belirtme sıfatlarının daha sık kullanıldığı tespit edilmekle birlikte onun da kendi alt dalları içerisinde -işaret, sayı, soru ve belirsizlik- işaret sıfatlarının -bu, şu, o- daha çok kullanıldığı belirtilmelidir. Aynı zamanda “kaç, kaçar, ne, kankı vb.” soru sıfatlarının da metnin soru-cevap tekniğiyle örülü olmasından dolayı geniş bir kullanım alanı bulduğu dikkat çekmektedir.

Eserde çeşitli tasarruflar ile sıfatlar oluşturulmakta, Arapça ve Farsça kelimelerle oluşturulan sıfatlar ilk olarak göze çarpmaktadır. Farsça fiillerin “kerde, dâde, zede, rübâ, şûy, fürûş” gibi mazi ve muzari köklerinden ve Arapça “makrûn, me’nûs, mersûm, iktidâr, nişân, meşreb” gibi isim ve sıfatlardan yararlanılarak birleşik sıfatlar oluşturulmaktadır. Bununla birlikte sıfat-fiil ekleriyle de sıfat oluşturulduğu ifade edilmelidir.

2.6.1.3. Zarflar

“Zarflar; fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.”[89] Bununla birlikte zarflar, cümlelerin daha uzun olmasına olanak sağlayan bir sözcük türüdür. Bu bakımdan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*’daki zarflar incelendiğinde Türk, Arap ve Fars dillerine ait kelimelerden istifade edilerek bu amaçların her ikisine de yönelik kullanımlara yer verildiği görülmektedir.

[89] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 5. bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 427.

Metin içerisindeki zarflar yapıları bakımından incelendiğinde ise kelime grubu yapısındaki zarfların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu gruplar arasından zarf-fiil grubu biçimindeki zarfların daha sık kullanıldığı belirtilmelidir. Bu gruptaki zarflar "-A, -ArAk, -Up, -ken" gibi eklerle oluşturulmakla birlikte metin içerisinde bu ekler arasından en çok "-Up" ekinin kullanım alanı bulduğu ifade edilmelidir.

Bunlar dışında "muktezâsınca, mısdâkınca, birden bire, şimdilik, her hâlde" örneklerinde olduğu gibi isimden isim yapma, isim çekim ekleri gibi eklerle meydana getirilen zarflar ve "bu mertebe, ne mertebe, bundan akdem" örneklerindeki gibi Türkçe yapılı zarflar da metin içerisinde kullanılmaktadır.

2.6.1.4. Edatlar

Edatlar, hiçbir nesne veya hareketi karşılamamakla birlikte anlamlı kelimeler ile kullanılarak onları destekleyen bir gramer vazifesi görmektedir.[90] Bu bakımdan *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'da da yer alan edatlar; kelimeler, kelime grupları ve cümleler ile bağlanarak bunların ifade etmek istediği manaya destek vermektedirler.

Eserdeki edatlar incelendiğinde, görevleri bakımından üç ana başlık altında ünlem edatları, bağlama edatları ve çekim edatlarının hepsinin örneklerine tesadüf edilmektedir. Bunların alt başlıkları arasında ise seslenme (ey, yâ, hey), sıralama (ve, hem….hem), denkleştirme (veyâ, yâhûd), pekiştirme (dahı, bile, ise), cümle başı (ammâ, lâkin, ancak), sebep (içün, diyü), vasıta (ile), benzetme (gibi), miktar (kadar), zaman (sonra, evvel) edatlarının metinde sıkça kullanıldığı ve böylece eserin edatlar hususunda zengin bir görünüm arz ettiği dikkat çekmektedir.

Bunlar dışında Arapça ve Farsça edatlar da birtakım işlevler ile eserde sıkça kullanım alanı bulmaktadır. Bu bakımdan Farsça edatlara "berây+, mânend+, bî+, ez+, ber+, bâ+, ber+, be+; +âsâ, +veş"; Arapça edatlara ise "bi+, 'an+, fî+, li+, min+, ke+" edatları örnek olarak gösterilebilir.

2.6.1.5. Zamirler

Nesneleri işaret veya temsil etmek suretiyle karşılayan kelimeler[91] olan zamirler, *Be-Nâm-ı Havâriyyûn*'da çeşitli işlevler ile yer almaktadır. Bu işlevler şahıs (ben, sen, o, biz, siz, onlar/anlar), dönüşlülük (kendü), işaret (bu, şu, o), aitlik (+ki), belirsizlik

[90] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2009), 348.
[91] Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 262-263.

(ba‘zı, herkes, cümlesi), soru (kim, ne, nere) ve bağlama (ki) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metinde bu zamirler arasında en çok şahıs zamirleri ve dönüşlülük zamiri kullanılmakta, bunlara nazaran aitlik ve belirsizlik zamirleri daha az yer almaktadır. Hem işaret zamiri hem de işaret sıfatı olarak kullanılabilen “bu, şu, o” ise zamirden ziyade sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yukarıda parantez içerisinde örnek olarak verilen zamirlerin “bana, benden, sana, senden, size” gibi çekimli hâllerinin de metin içerisinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

2.6.1.6. Fiiller

*Be-Nâm-ı Havâriyyûn’*daki fiiller yapıları bakımından incelendiğinde basit, türemiş ve birleşik yapılı fiillerin hepsinin örneklerine tesadüf edilmektedir. Birleşik fiillerin daha sık kullanıldığı metinde basit ve türemiş fiillere şu örnekler gösterilebilir: al-, sok-, sun-, ara-, var-, gel-, gör-, iste-, gönder-, uğra-, yürü-, bırak-, uzat-, sarıl-, getür-, yapdur-.

Eserdeki birleşik fiiller ise isim veya isim soylu bir kelime ile “et-, eyle-, ol-” yardımcı fillerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu birleşik kelimelerin içerisinde yer alan isimlerin çoğunluğu Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden teşekkül etmektedir: memnûn ol-, güşâde ol-, câlib ol-, kâdir ol-, zâhir ol-, hıfz eyle-, zuhûr eyle-, idrâk eyle-, hiss ü derk eyle-, tasdîk eyle-, tekmîl eyle-, idrâk et-, istimâ‘ et-, ta‘bîr et-, lutf et-, kanâ‘at et-, sudûr et-, rağbet et-, redd ü tard et-, iktifâ et-.

“Et-, eyle-, ol-” yardımcı fiilleriyle oluşturulan birleşik fiiller dışında Türkçede kullanılan diğer fiillerle de meydana getirilen birleşik fiiller vardır. Örneklerine metin içerisinde de tesadüf edebileceğimiz bu tür birleşik fiiller, isim ve fiilin anlamca kaynaşıp fiilin gerçek anlamı dışında kullanılmasıyla oluşturulmaktadır. İkiden fazla kelimenin öbekleşmesiyle oluşturulan örnekler de diğer bir kullanımı yansıtmaktadır: cân at-, kadem getür-, râst gel-, mahrûm kal-, kaydına düş-, dâ’ire-i ‘akldan çık-, zahmet-i ‘azîme çek-, ta‘ab u maşakkat çek-, kulak çek-.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn’da yer alan fiillerin bir kolunu da kurallı birleşik fiiller oluşturmaktadır. Metinde örneklerine sıkça rastlanmayan bu fiillerin sadece “-ebilmek, -egelmek, -eyazmak” formları kullanılmakta ve bunlar da genellikle “et-“

fiili üzerinden şekillenmektedir: idegel-, viregel-, olagel-, varagel-, idebil-, diyebil-, virebil-, ideyaz-.

2.6.2. Üslup Özellikleri

Klasik Türk edebiyatında üslup üzerine yapılan çalışmalarda, üslubun tasnifi hususunda birtakım görüş ayrılıklarının bulunduğu görülmektedir. Kimi araştırmacılar "sade" ve "süslü" gibi ikili tasnifi benimserken kimi araştırmacılar ise "sade", "orta" ve "süslü" şeklinde üçlü bir tasnifi esas almaktadır. Bununla birlikte "sade", "orta", "süslü" ve "ağdalı" gibi dörtlü tasniflere uzanan ve herhangi bir görüş birliği bulunmayan bu alanda çalışmamıza kaynaklık etmesi bakımından Recaizade Mahmud Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyyât* adlı eserinde ifade ettiği üçlü tasnifi esas almaktayız.

Recaizade Mahmud Ekrem'e göre üslup, başlıca üç kısma ayrılır. Bunlar "üslûb-ı sâde", "üslûb-ı müzeyyen" ve "üslûb-ı 'âlî"dir. Bu üslup çeşitleri birbirinden kesin çizgilerle ayrılamamakla birlikte eserde ele alınan husus, muhteviyat, eserin sebeb-i telifi, eserde kullanılan kelimelerin ifade ettiği anlam yani kelimelerin gerçek anlamı dışında kullanılıp kullanılmadığı gibi karineler genel ve ağırlıklı olarak tercih edilen üslubun belirlenmesinde rol oynamaktadır.[92]

Bu doğrultuda Recaizade Mahmud Ekrem, yaptığı tasnifteki üç başlığı sırasıyla açıklamaktadır. Ona göre üslûb-ı sâde, uzun ifadelerden, ihtişamlı teşbih ve istiarelerden, şaşaalı hayallerden beridir. Bu üslupta edebî sanatlardan tam anlamıyla imtina edilmese bile itina ve tekellüften kesinlikle uzak durulur. Bu durum çiçekler arasından papatya ve yonca gibi düz ve sade olanların tercih edilmesine benzetilir.[93] Üslûb-ı müzeyyen ise üslûb-ı sâde ile üslûb-ı 'âlînin vasatında olup ziynet ve letafetçe üslûb-ı sâdenin üstünde, şiddet ve ulviyetçe üslûb-ı 'âlînin altındadır. Birinin halavetini, itidalini ve sühuletini; diğerinin ise şaşaasını, ihtişamını ve azametini kullanır. Bu sebeple Recaizade, bu iki üslubun ortasında kalıp doğasında itidal ve halavet bulunan her türlü fikir, hissiyat ve teessüratın tercümanı olan üslûb-ı müzeyyenin aynı zamanda "üslûb-ı mu'tedil" veya "üslûb-ı mutavassıt" şeklinde

[92] Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1299), 190-191.
[93] Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, 192.

isimlendirilebileceğini beyan eder.[94] Son olarak üslûb-ı ‘âlîyi açıklayan Recaizade, bu üsluptaki en büyük özelliğin “…efkâr u hissiyâtın asâlet ü ‘ulviyyetine ta‘bîrâtın ‘azamet ü şiddetini de ‘ilâve ederek nâ-gehânî tehâcümlerle nefs-i nâtıkâyı havâssının fevkine çıkarmak ve hayret ü i‘câz ve ‘aşk u garâm ile meşhûn eylemek”[95] olduğunu söyler. Üslûb-ı ‘âlîye yakışanın “ihtişam u azamet-i ifâde” olduğunu ve bu üslubun fikirlerin şiddeti ile asil hislerin ifratından meydana geldiğini ifade eder.

Tüm bu veriler ışığında *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser Recaizade Mahmud Ekrem’in ifadesiyle üslûb-ı müzeyyen, üslûb-ı mu‘tedil, üslûb-ı mutavassıt gibi çeşitli isimlerle anılan gruba dahil edilebilir. Eserin sebeb-i telifine bakıldığında temelde bir eğitim ve öğretim faaliyetinin hedeflenmesi, makalelere bakıldığında günlük hayatta yaşanabilecek hadiselerin ve problemlerin ele alınması ve kullanılan kelimelerin genellikle bilinen ve/veya ilk anlamıyla kullanılması bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Üslûb-ı müzeyyenin bir özelliği olarak metinde ahenkli ibareler (seci), nükteli sözler, zarif ifadeler kullanılmakta; ancak bu durum ifrat derecesine varmayıp itidal zemininde resmedilmektedir:

> “Hele aga togrısı bu senün ser-güzeştün hikâyet-nâme-i *Ferec Ba‘de’ş-Şidde*’ye dîbâce-i zîbâ ve sebt-i cerâ’id-i vakâyi‘-i *‘İbret-nümâ* olmaga sezâ vü ahrâ bir kıssa-i ra‘nâdur.” {38b-39a}
>
> “Efendim beşeresinde kat‘â bir ‘alâmet-i infi‘âl yog idi. Hemân dârü’s-sa‘âde agasını tevdî‘ ve envâ‘-ı lutfla kadrini terfî‘ eyledükden sonra yine üslûb-ı kadîm üzere selâmlayup agâvât-ı rikâb-ı hümâyûnla pîşgâhlarına düşüp bir mikdâr yer gidildükde “Kalın agalar, kayık semtine varmaga hâcet yok.” diyü bizi ircâ‘ ve selâmlayup vedâ‘ eylediler.” {39a-39b}
>
> “…ammâ sen aslında ‘ırk-ı tâhirü’n-nesebden revnak-ârâ-yı hadîka-i kâm-rânî bir gül-i hande-rîz-i şâd-mânî iken şimdi jâle-i nevâleden müberrâ ve nesâ’im-i hıla‘-ı fâhireden mu‘arrâ kalmak şân-ı gayret-nişân-ı erbâb-ı ma‘ârife şâyân mıdur?” {74a-74b}

Be-Nâm-ı Havâriyyûn’da üslup başlığı altında incelenmesi gereken bir diğer husus anlatım tarzıdır. Yukarıda genel olarak dilin kullanımı, hangi konunun hangi

[94] Recâ’î-zâde Mahmûd Ekrem, *Ta‘lîm-i Edebiyyât*, 198-199.
[95] Recâ’î-zâde Mahmûd Ekrem, *Ta‘lîm-i Edebiyyât*, 203.

amaçlarla ele alındığı üzerinden bir tasnif ve bu tasnif neticesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Burada ise hangi konunun ele alındığından ziyade, ele alınan konunun belirlenen amaçlar doğrultusunda nasıl işlendiği, nasıl anlatıldığı hareket noktamızı oluşturmaktadır.

Eserde tahkiye üslubu, hiciv üslubu, mizahî üslup, konuşma üslubu, hikemî üslup gibi birden fazla anlatım tarzına, üslubuna tesadüf etmek mümkündür. Tahkiye üslubu, eserde konuşan kişinin başından geçen olayları anlatması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta on ikinci makalede bir tüccarın ticarî bir seyahat esnasında yaşadığı olayları muhatabına anlatması bir örnektir. Hoşa gitmeyen durumlar karşısında gösterilen tepkinin tezahürü olarak hiciv üslubuna ise dokuzuncu makalenin sonunda efendilerin akrabalarını istihdam etmeleri, on ikinci makalede ise gümrükçü taifesinin uygunsuz tavırları birer örnektir. Konuşma üslubu, eserde iki veya daha fazla kişinin konuşması şeklinde görülmektedir. Bu noktada eserin tamamen karşılıklı konuşmalardan müteşekkil olması, bu üslubun eser açısından önemini göstermektedir. Hikemî üslup ise doğru yolu gösterme, hatalardan alıkoyma, bir kusuru giderme gibi konularda kendini hissettirmektedir. Bu anlamda "Bir Nasihatnâme Olarak *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*" başlığı altında verilen metin bazlı açıklamalar örnek gösterilebilir.

Mizahî üslup, eser özelinde ayrıca incelenmesi gereken bir husustur. Didaktik bir gayeyle yazılan bu eserde müellifin mizahî üslubunu yansıtması, eseri daha ilgi çekici kılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken makale, on birinci makaledir. Bu makale, Tahtasakal Mehmed Ağa adındaki bir şahsın kendisine söylenen sözlerden ilk bakışta herkesin göremeyeceği derin manalar çıkarması üzerine şekillenmektedir. Makalede Mehmed Ağa, kelimelerin akla gelen ilk anlamı dışında başka bir anlam ifade ettiğini, arkadaşlarıyla arasında geçen olayların ona sorulması üzerine teker teker açıklayarak ortaya koymaktadır. Mehmed Ağa'nın bu ifadeleriyle makale boyunca nüktelerle mizahî bir atmosfer oluşturulmaktadır:

> "Ol yâdigâr bana rumûz ile pây-zen didi. Zîrâ başumda ol gün pek köhne ve terden yaglanmış bir fes var idi…[96] Anun Eyyûb'dan murâdı bardak ve

[96] Söz konusu kişinin konuşmaları arasından konuyla ilgili yerler seçilmiş ve alıntılanmayan kısımlar üç nokta ile gösterilmiştir.

bardakdan murâdı su ve sudan murâdı deryâ ve deryâdan murâdı çekdirme ve çekdirmeden murâdı pây-zen dimek idi.” {70b}

“…lâkin sizün maksûdunuz المفلس فی امان الله dimekle iflâsumı agyâra i‘lâm ve cânum lafzından dahı ‘üryânlıgumı ifhâm idi. Zîrâ rûh-ı insânî libâs-ı bedenden hurûc itdükde ‘üryânen ‘urûc ider.” {71b}

“Beyân: A cânum ‘Abdu’llâh Efendi size “Hele Mehemmed Aga yüzüne dimek olmasun pek bî-vefâsın, bize çagırılmadukca gelmezsin.” dimiş. Yahyâ-zâde dahı “Mehemmed Aga’muz küfrân-ı ni‘me vü bî-vefâlardan degüldür, gâyetle hakîkatlüdür.” dimiş.

C: İşte ben anun bu cevâb-ı hezl-âmîzine darıldum da düşnâm itdüm… A sultânum şimdi mahallenüz sükkânından bir açı ve her vechle muhtâcı sinîn ile it‘âm ve bi-kadri’t-tâka ikrâm itsenüz bi-hasebi’l-beşeriyye bir gün izhâr-ı tûrş-rû eylesenüz hakk-ı nân u nemekünüzi bi’l-külliye ferâmuş idüp bir dahı yüzünüze bakmaz, böyle degül midür?... Yâ bir köpege bir gün kapunuzda bir pâre nân-ı ‘azîz ile it‘âm itsenüz sizi her gördükce tebasbus u iftikâr iderek ‘arz-ı âşinâyî ve izhâr-ı hakîkat ü vefâdârî itmez mi?... Yâ bir vakt de âzâr ile ittirâd itsenüz vakt-i âherde yine temelluk-künân yüzini hâk-pâyunuza sürerek lisân-ı hâl ile edâ-yı şükr ü ni‘met ve izhâr-ı meskenet itmez mi?... Ey sultânum, Mehemmed Aga’muz küfrân-ı ni‘me vü bî-vefâ kabîlinden degüldür; ancak hakîkatlüdür dimek âdeme köpek dimek degüldür de nedür?” {72b-73a}

Eserde dikkat çeken bir diğer husus, atasözleri ve deyimlerin kullanımıdır. Müellif, bu ifadeler ile hem Türkçe öğretimi hem de metne sıcaklık, canlılık ve samimiyet kazandırma açısından bilinçli bir tercih içerisindedir. Atasözleri ve deyimler dışında öbekleşmiş başka ibarelerin de yer aldığı metinde söz konusu ibareler oluşturulurken Türk, Arap ve Fars dillerinin imkânlarından faydalanılmıştır. Ayrıca bu ibarelerin -atasözleri, deyimler veya kalıplaşmış ifadelerin- yer aldığı kısımlarda kullanılan ibarenin tanınırlığını vurgulamak amacıyla “meselince, meselleri mâ-sadakınca, meselini, meseline” gibi “mesel” kelimesi etrafında şekillenen ifadeler kullanılmıştır. Tespit edilen başlıca atasözü, deyim ve kalıplaşmış ifadeler aşağıdaki gibidir:

- Tag yürimezse abdâl yürüsün. {4a}
- İstanbul şehri kazgan ve bendenüz kefce. {5a}
- Tek taş ile dîvâr olmaz. {7b}

- Yalnuz elün sadâsı çıkmaz. {7b}
- Mezâ mâ-mezâ. {9b}
- Göz gördigine meyyâldür. {11a}
- Her şey'ün cehlinden 'ilmi yegdür. {12b}
- Su akdıgı yere yine akar. {24a}
- Su uyur düşman uyumaz. {34b}
- Kurb-ı sultân âteş-i sûzân bûd. {35a}
- Kesemedigin eli öp başuna ko. {40b}
- Ne kara yerde yatmak ve ne kara düş görmekdür. {42b}
- الانسان عبيد الاحسان {42b}
- Devlet, kılıç altındadur. {44 b}
- Meyhâneci gazel almaz. {45a}
- Alıcı kurdun ve çalıcı ve yırtıcı kuşun 'ömri az olur. {49a}
- لا وفاء للملوك {59a}
- İl eliyle yılan tut. {61b}
- Kurd bogazına ciger asma. {61b}
- Hûy, cân altındadur. {69b}
- المعنى فى بطن الشاعر {70b}
- Şeyhün kerâmeti kendüden menkûldür. {71a}
- Fukarânun cümle mâ-melekini bir kedi götürür; lâkin gönlüni taglar götürmez. {73a}
- 'Ârife bir gül yeter. {74a}
- Düş karada, kalk karada. {77a}

Eserinde sözü daha etkileyici kılmak, anlamı pekiştirmek ve söze güzellik katmak isteyen müellif; mısra, beyit ve ayetlerden de yararlanmıştır. Bu doğrultuda eserinde 1'i Farsça, 7'si Türkçe olmak üzere 8 beyite; 1 Türkçe mısraya; Nisâ, Bakara, Tegâbün surelerinden olmak üzere üç ayete yer vermiştir:

Beyit:

- Şol kadar arayayum şâhid-i maksûdumı kim
  Cüst ü cûda talebüm rahşına meydân dükene {6a}
- Şikest olsa sürâhî câm-ı meclis ber-karâr olmaz
  Meseldür sâkiyâ baş gitse ayak pâydâr olmaz {54b}

- محبت مگسل آن جانا که چون بگسسته شد رشت
  شود پیوستنش اما گره اندر میان افتد {9b}

Mısra:

- Ayagı yer mi basar zülfine ber-dâr olanun. {40b}

Ayet:

- ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى﴾
- ﴿اِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾
- ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾

Tüm bu açıklamalar neticesinde müellifin kullandığı kelime ve ibarelerin seçiminde özen gösterdiği, metni daha güçlü kıldığı görülmektedir. Türkçe, Arapça ve Farsçanın imkânlarından -metnin kaleme alınma gayesinin el verdiği ölçüde- yararlanan müellif, farklı anlatım tarzlarıyla da eseri tek bir tür içerisine sıkışmaktan ve tekdüzelikten alıkoymuş; esere canlılık kazandırmıştır. Bununla birlikte bazı ünlem bildiren ifadelerle veya "Ey sonra, ey sultânum sonra, ey sultânum o mahalden" gibi ibarelerle cümlenin uzayacağı kısımlara müdahale ederek -bazen bu durum konuşmacının sözünün yarıda kesilmesi şeklinde de gerçekleşebilir- okuyucunun dikkatini metin üzerinde tutan müellif, esere hareketlilik katmaya özen göstermiştir:

"C: Cibâl-i Yemen ve sevâhil-i bahr-i 'Aden meşhûdumuz olup edâ-yı şükr-i zü'l-minen ke-mâ yenbagî itmâm ve her birimüz müşâhede-i şâhid-i selâmetle be-kâm oldıgumuz hengâmda…

S: Ey sultânum?" {84a}

"C: Hâl ber-în minvâl meşhûdum oldukda nuzzâr-ı gümrüge müteveccih olup "Ey agalar, metâ'umun nümûnesi bi'l-mu'âyene manzûrunuz oldı. Endâze-i insâf-ı mürüvvet-ittisâfunuz ile behâların takdîr buyurun ki ana göre rüsûm-ı gümrüklerin edâ ideyüm." didigümde…

S: Vay sultânum yâ ziyâde behâ takdîr iderlerse mülâhazasın itmedünüz mi?" {87a}

2.7. TESPİT EDİLEN YAZMA NÜSHALAR

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

1. No: 4967

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi

1. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

1. NEKTY 06697

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

1. Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36
2. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871
3. Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 05236

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi

1. Hazine Kitaplığı H.1655
2. Hazine Kitaplığı H.1158

Vatican Apostolic Library

1. Vat. Turco 107

Princeton University Library

1. Islamic Manuscripts Third Series no. 266

Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität

1. Tübingen Ma VII 37

2.8. TESPİT EDİLEN MATBU NÜSHALAR

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi

1. DTC 142420
2. DTC 180294

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

1. ILA14/1213131

Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

1. Seyfettin Özege Koleksiyonu 0107657

Atıf Efendi Kütüphanesi

1.Atıf Efendi Eki Koleksiyonu 01140-001

Bayerische Staatsbibliothek

1. München A.or.2005.1514

Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi

1. No: 021238

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi

1. Rare Collection, General PL243 .A44 1857

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

1. Matbu Koleksiyon 7136

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

1. MC_Osm_K.00416

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

1. Nadir Eserler Koleksiyonu 022237

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

1. EFKDP 068306
2. NEK 72500
3. NEK 84452
4. NEK 89152
5. NEK 89153

Kayseri Yazma Eserler Kütüphanesi

1. Raşid Efendi Koleksiyonu G.3837

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü

1. Bölge Yazma Eserler Basma Koleksiyonu BB0000022506

Millet Yazma Eserler Kütüphanesi

1. A.E. Edebiyat 89
2. A.E. Müteferrik 8665
3. A.E. Müteferrik 9182

Selçuk Üniversitesi Prof. Dr. Erol Güngör Kütüphanesi

1. Nadir Eserler Salonu 7300101545

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

1. Ali Nihat Tarlan Matbu Koleksiyon 00737
2. Sami Benli Koleksiyonu 00925

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi

1. No: 73006165

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

1. A/5118

2.9. YAZMA NÜSHA TAVSİFLERİ

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 4967

Cilt ve Yazı Ebadı: (Dış-İç) 245x170-195x115 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Cilt bilgisi mevcut değildir. Krem renkte aharsız kâğıt kullanılmıştır. Eserin kenarlarında okumaya engel teşkil etmeyecek düzeyde yıpranmalar görülmektedir. Cetvel, mihrabiye vs. mevcut değildir. Başlıklarda sürh mürekkep kullanılmamış, üzeri çizilmek suretiyle belirtilmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 50 varak, satır sayıları varaklarda farklılıklar göstermektedir, rika.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī ʿaṭşān-ı tefsīde-lebān ve beyān-ı nā-dānī sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāh sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿʿum eyledüm.

Temmetü't-tamām veḳaʿa'l-ferāġ bi-sene erbaʿīn ve mi'eteyn ve elf fī-evāḫiri şehri cemāziye'l-evvel fī-medīne İzmir ʿan-yedi'l-faḳīri'l-ḥaḳīri'l-muḫtāc ilā-raḥmeti Rabbihi'l-ḳadīr ʿAlī Rıżā bin Ḥamza Efendi bin İsḥaḳ Efendi bin Muṣṭafā Efendi bin el-Ḥācc İsḥaḳ Efendi bin el-Ḥācc Aḥmed Deryā Efendi Atenevī (?) raḥmetu'llāhi ʿaleyhim ecmaʿīn fī 27 Cemāẕiye'l-evvel sene 1240.

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409

Cilt ve Yazı Ebadı: (Dış-İç) 185x120-145x100 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Çiçek tezyinli kahverengi mukavva cilt içerisinde yer almaktadır. Nohudi renkte aharsız kâğıt kullanılmıştır. Eserin özellikle giriş kısımlarında nemlenmeye bağlı okumayı zorlaştıracak düzeyde lekelenmeler ve mürekkep dağılmaları mevcuttur. Cetvel, mihrabiye vs. mevcut değildir. Başlıklarda sürh mürekkep kullanılmıştır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 64 varak, 12 satır, talik.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān tefsīde-lebān-ı beyābān-ı nā-

dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn [ü] kām-yāb ve nāʾil-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfiʾllāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiyaʾllāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizüʾl-beyānuñuzdan ḥişşe-yāb oldıġum nefāʾis-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetüʾl-menāḳıbātu ʿacīb ve ḥikāyātu ġarībātu ẓarāʾif ḳad veḳaʿa ḫitāmu teʾlīfi hāẕihiʾl-menḳabe fī-yevmiʾl-ʿaşer min-Cemāẕiyeʾl-āḫir sene ṣemāne ve miʾeteyn ve elf.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKTY 06697

Cilt ve Yazı Ebadı: 200x125

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Çarkuşe kırmızı meşin cilt içerisinde yer almaktadır. Krem renkte, aharlı, mıstarlı kâğıt kullanılmıştır. Mihrabiye yer almamaktadır. Varaklarda kırmızı tek çizgi cetvel bulunmaktadır. Başlıklar sürh mürekkep ile belirtilmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 88 varak, 15 satır, nesih.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā şuden ve sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān tefsīde-lebān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn [ü] kām-yāb ve nāʾil-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfiʾllāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiyaʾllāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizüʾl-beyānuñuzdan ḥişşe-yāb oldıġum nefāʾis-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetüʾl-menāḳıbātu ʿacīb ve ḥikāyātu ġarībātu ẓarīf ḳad veḳaʿa ḫitāmu teʾlīfi hāẕihiʾl-menḳabe fī-yevmiʾl-ḫāmis ʿaşer min-şehri Rebīʿüʾl-evvel sene 1186.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36

Cilt ve Yazı Ebadı: (Dış-İç) 215x157-167x120 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Ebruli kâğı kaplı mukavva bir cilt yer almaktadır. Filigranlı ve kirli sarı renkte kâğıt kullanılmıştır. Cetvel, mihrabiye vs. mevcut değildir. Başlıklar sürh mürekkeple belirtilmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 65 varak, 17 satır, nesih kırması.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān tefsīde-lebān ve beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫ̌ān-ı naʿmā-yı ṣadr-ı muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi kendüme vesīle-i teslīm ve vedīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb ḳad veḳaʿa ḫitāmu te'līfi hāẕihi'r-risāle fī-yevmi'l-ḫāmis ʿaşer min-şehri Ṣaferi'l-ḫayr sene erbaʿa ve erbaʿīn ve mi'e ve elf min-hicreti'n-nebī ʿaleyhi's-selām.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871

Cilt ve Yazı Ebadı: (Dış-İç) 225x150-160x100 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Sırtı vişne rengi, meşin, şirazeli, ön ve arka kapları açık mavi, çeharkuşe cilt içerisindedir. Kapak içleri ve yan kâğıtları yeşil renklidir. Nohudî renkli, az aharlı, orta kalınlıkta, tac filigranlı ve cetvelli kâğıt kullanılmıştır. Çiçek motifli basit bir mihrabiye ve kırmızı renkli serlevha mevcuttur.

1b-2a varaklar iki çizgili, diğer varaklar tek çizgili kırmızı cetvel içerisinde yer almaktadır. Söz başları sürh mürekkep ile yazılmıştır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 48 varak, 23 satır, talik.

Nüsha Başı: Der-sipāriş-i bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān nefsīde-leyān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm ve zerīʿa-i tenaʿʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb el-ḥamdu li'llāhi Rabbi'l-ʿālemīn bi-ʿināyeti ḥaḳḳihi ve keremihi fī 14 Muḥarrem sene 1262.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 05236

Cilt ve Yazı Ebadı: (Dış-İç) 165x108-120x60 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Sırtı kahverengi meşin, ön-arka kapları ebruli kâğıt, şirazeli, (sırt kısmı yıpranmış vaziyette) kapak içleri saman renkli bir cilt içerisindedir. Nohudî renkli, az aharlı, ince kağıt, filigransız kâğıt kullanılmıştır. Basit bir mihrabiye yer almakta ve 1b-2a varaklarında siyah renkte özensiz çift çizgi hâlinde bir cetvel bulunurken diğer varaklarda cetvel bulunmamaktadır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 120 varak, 13 satır, nesih.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān nefsīde-

leyān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi ve kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb el-ḥamdu li'llāhi Rabbi'l-ʿālemīn bi-ʿināyeti ḥaḳḳihi ve keremihi sene 1185.

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığı H.1655

Cilt ve Yazı Ebadı: 210x150 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Miklepli kırmızı deri ve mor kâğıt cilt içerisinde yer almaktadır. Aharlı krem rengi kâğıt kullanılmıştır. Mihrabiye ve serlevha mevcut olup müzehhep ve mülevven değildir. 1b ve 2a varaklar çift, diğer varaklar tek kırmızı cetvel arasına alınmıştır. Başlıklar sürh mürekkep ile yazılmış, söz başları sürh ile belirlenmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 34 varak, 29 satır, nesih.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i şenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān nefsīde-leyān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Yā birāder, gümrükci ṭā'ifesinde inṣāf u mürüvvet olsa da daḫı aṣıl gümrük kātibi ḥarīfleri ḥāline ḳoymayup tüccār ṭarafına cevr ü taʿdiyeye terġīb ider. Bu ḥareketüm aña raġmen idi.

Temmetü'l-kitāb ketebehu ʿAlī er-Rıżā bi-ḥāfıẓi'l-Ḳur'ān el-imāmi'l-vekīl imāmi ṯānī bi-Cāmiʿi Ayaṣofya-i Kebīr sene 1247.

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığı H.1158

Cilt ve Yazı Ebadı: 153x102 mm.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Miklepli kahverengi deri ve ebru cilt içerisindedir. Aharlı ince kâğıt kullanılmıştır. Mihrabiye ve serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Söz başları sürh mürekkep ile belirlenmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 94 varak, 17 satır, güzel talik.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgāh ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān nefsīde-leyān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nāʾil-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfiʾllāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiyaʾllāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizüʾl-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefāʾis-i pendi ve kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenāʿum eyledüm. Temmetüʾl-kitāb.

Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107

Cilt ve Yazı Ebadı: Bu bilgiler mevcut değildir.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Kapakların görselleri mevcut olmadığından cilt özellikleri ve nüshalar siyah-beyaz olacak şekilde dijitalleştirildiği için kâğıt ve tezhip özellikleri tespit edilememektedir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 44 varak, 23 satır, nesih.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān tefsīde-lebān ve beyābān-ı nā-

dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi ve kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb ḳad veḳaʿa ḫitāmu te'līfi hāẕihi'r-risāle fī-yevmi'l-ḫāmis ʿaşer min-şehri Ṣaferi'l-ḫayr sene erbaʿa ve erbaʿīn ve mi'e ve elf min-hicreti'n-nebī ʿaleyhi's-selām.

Princeton University Library Islamic Manuscripts Third Series no. 266

Cilt ve Yazı Ebadı: Bu bilgiler mevcut değildir.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Altın yaldız zencirekli, kahverengi deri cilt içerisindedir. Nohudî renkte, mıstarlı kâğıt kullanılmıştır. Mihrabiye, serlevha, cetvel vs. bulunmamaktadır. Başlıklar sürh mürekkep ile belirlenmiştir.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 98 varak, 15 satır, nesih.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i şenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī insān tefsīde-lebān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿān-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāhiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb ḳad veḳaʿa ḫitāmu hāẕihi'r-risāle fī-yevmi'l-iṯneyni ʿaşer min-şehri Cemāziye'l-evvel sene ṯelaṯe ve ʿişrīn ve mi'eteyn ve elf min-hicreti'n-nebī ʿaleyhi's-selām.

Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37

Cilt ve Yazı Ebadı: Bu bilgiler mevcut değildir.

Cilt, Kâğıt ve Tezhip Özellikleri: Altın yaldız zencirekli, kahverengi deri cilt içerisindedir. Nohudî renkte, mıstarlı kâğıt kullanılmıştır. Mihrabiye ve serlevha mülevven ve müzehheptir. 1b-2a varakları altın yaldızlı cetvel, diğer varaklar kırmızı tek çizgili cetvel içerisindedir. Söz başları sürh mürekkep ile yazılmıştır.

Varak Sayısı-Satır Sayısı-Hattı: 100 varak, 17 satır, talik.

Nüsha Başı: Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i ṣenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgāh ihdā şuden aḥrā vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān nefsīde-leyān-ı beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nā'il-i derecāt-ı ʿāliyāt kerde est.

Nüsha Sonu: Bi-luṭfi'llāhi teʿālā sizden daḫı nezāket-i refāhiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiya'llāhu ʿanküm* olup bu ḫˇān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizü'l-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefā'is-i pendi ve kendüme vesīle-i tesellüm ve ẕerīʿa-i tenaʿum eyledüm.

Temmetü'l-kitāb bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb ḳad veḳaʿa ḫitāmu te'līfi hāẕihi'r-risāle fī-yevmi'l-ḫāmis ʿaşer min-şehri Ṣaferi'l-ḫayr sene erbaʿa ve erbaʿīn ve mi'ete ve elf min-hicreti'n-nebī ʿaleyhi's-selām.

2.10. NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ŞECERESİ

Metin neşrinde el yazması nüshaların tespit ve tetkikinde aslî gaye müellif hattı nüshasının tespit ve tayinidir. Bu amaca yönelik saptamalar ilk aşamada neşredilecek

metinle ilgili tüm nüshaların bir araya getirilmesini muhtevidir. Çeşitli sebepler doğrultusunda müellif nüshasının bulunmaması ya da tespit edilmemesi durumunda Ahmet Ateş'in belirttiği üzere: "Okuyucuya mümkün olduğu kadar müellifin kaleminden çıkmış (original) metnin aynı olan bir metin vermek."[97] tenkitli neşrin esaslarındandır. Bu esas doğrultusunda yapılan katalog taramaları neticesinde *Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn*'un yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde kayıtlı çok sayıda nüshası tespit edilmiştir. Yukarıda sıralanan nüshalar içerisinde en fazla sayıya sahip olan matbu nüshalar, el yazması nüshalar ile mukayese edildiğinde tarih bakımından yeni olmaları, naşirin nüshaya yapabileceği müdahale, baskı hataları vb. hususiyetler ile tenkitli metin kurulumunda esas alınmamıştır.

Yazma nüshalar içerisinde yer alan tüm nüshalar bilhassa istinsah tarihleri ışığında değerlendirilerek sıralanmış başlıklar özelinde, akabinde müşterek ve/veya müstakil farklar temelinde tasnife tabi tutulan nüshalar varsa ketebe, ferağ, mütalaa, sahh vb. kayıtlar aracılığıyla değerlendirilerek nüsha şeceresi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Nüshalar arasında başlıklar, müşterek ve/veya müstakil farklar, eksiklikler vb. metne dair hususiyetler incelendiğinde nüshaların iki kolbaşından gelebileceği sonucuna ulaşılmıştır. [98] Birinci kolbaşında yer alan İ 6697 ve SR 409 yazmaları özellikle kelime, cümle farklılıkları ve başlıklar bakımından diğer nüshalardan ayrılmış ve bu silsilede yer alan İ 6697 nüshası, tenkitli metin kurulumuna farklı bir kolbaşını temsil etmesi bakımından dâhil edilmiştir. Bu kolbaşı içerisinde yer alan İ 6697 nüshası diğer nüshaya göre daha eski tarihli ve metin bakımından daha sağlamdır. Bu bakımdan tercih edilmiştir.

Şecerenin ikinci kolbaşısında yer alan nüshalar çoğunluktadır ve yukarıda sıralanan tertip ve tasnife yönelik uygulamalar ile metin tesisinde esas alınan bir hususiyet arz etmektedirler. İstinsah tarihleri esas alındığında en eski nüshalar olması bakımından

[97] Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 7 (Aralık 2010): 255.

[98] Birinci kolbaşında yer alan nüshaların rumuzlandırması şu şekildedir: Nadir Eserler 06697 **(İ 6697)**, Suna ve İnan Kıraç SR_000409 **(SR 409)**.
İkinci kolbaşında yer alan nüshaların rumuzlandırılması şu şekildedir: Bursa İnebey 4967 **(İK 4967)**, Ali Nihat Tarlan 36 **(AN 36)**, Hacı Mahmud 01871 **(HM 1871)**, Hacı Mahmud 05236 **(HM 5236)**, Hazine Kitaplığı 1655 **(HK 1655)**, Hazine Kitaplığı 1158 **(HK 1158)**, Vatican Apostolic Library 107 **(VA 107)**, Princeton University Library 266 **(PU 266)**, Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität 37 **(EK 37)**.

da temel teşkil eden bu nüshalar, kendi içerisinde birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar dikkate alınarak üç ayrı kolbaşından olabilecekleri düşünülmektedir.

Bu kolbaşı arasındaki nüshalardan AN 36, İK 4967 ve VA 107 nüshalarının kayıp bir kolbaşı nüshasından çoğaltılmış olduğu düşünülmektedir. Belirtilen yazmalar bulundukları kolbaşındaki nüshalardan özellikle soru-cevaplar konusunda ayrılmakta -kimi yerlerde soru-cevaplar detaylandırılırken bu üç nüshada sadece soru ve cevabı belirten (س) ve (ج) harfleri yazılmakta- ve diğer nüshalara göre kendi içerisinde daha fazla müşterek özellikler göstermektedirler. Bu alt kolbaşı içerisinden AN 36 nüshası, metin tesisinde kullanılmıştır.

HM 5236, HM 1871, HK 1158, PU 266 nüshaları incelendiğinde benzerlikler ve farklılıklar bakımından EK 37 nüshasından çoğaltılmış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nüshalarda başlıklar tam verilmiş, soru-cevaplar kimi yerlerde detaylandırılmıştır. Kendi içerisinde kimi nüshalarında kelime bazlı farklılıklar bulunduran bu alt kolbaşındaki nüshaların kimi bölümlerinde eksik kelimeler bulunmakla birlikte HM 5236 nüshasında üç yerde sayfa atlanmıştır. HM 5236'da atlanan sayfaların aynısı HM 1871'de de atlanmıştır. HM 1871'de ayrıca atlanan satırlar tespit edilmiştir. En eski tarihli olması ve metin bakımından en muteber görülecek EK 37 nüshası metin tesisinde kullanılan bir diğer nüshayı oluşturmuştur.

Mevcut kolbaşı nüshasından geldiği düşünülen HK 1655 nüshası da tespit edilen bir diğer alt nüsha kolbaşısıdır. Kayıp bir kolbaşı nüshasından çoğaltılmış olduğu düşünülen bu nüsha sıralama, başlıklandırma, benzerlik ve farklılıklar bakımından diğer alt kolbaşları nüshalarından ayrılmaktadır.

İstinsah tarihleri ve ifade edilen hususiyetler doğrultusunda bu gurupta yer alan nüshaların şecere bakımından oluşturdukları ilişkilerin aşağıdaki şekilde olduğu düşünülmektedir:

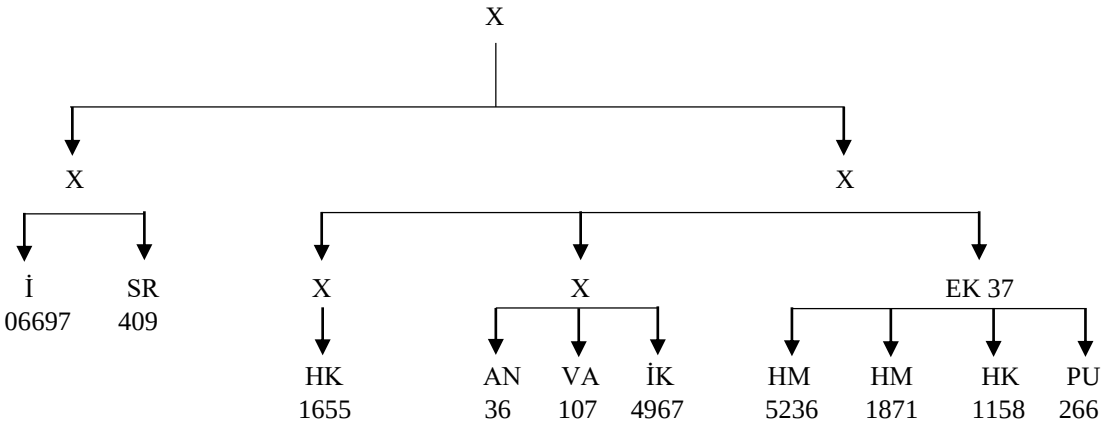

2.11. METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

- Metnin transkripsiyonu yapılırken Arapça-Farsça eklerin ve birleşik kelimelerin yazımında İsmail Ünver tarafından kaleme alınan *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* adlı makale esas alındı.[99]
- Eserde yer alan ayetlerin aslına sadık kalındı ve metin içerisinde Arap harfleriyle gösterildi. Dipnotta da bulundukları surenin adı, sure-ayet numarası ve meali verildi. (Örn: [Metin içerisinde] ﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى﴾ [Dipnotta] Nisâ Sûresi, 4/43, "*Sarhoş iken namaza yaklaşmayın.*")
- Arapça veya Farsça kökenli yer isimlerinde uzun ünlüler gösterildi.
- Nüshalarda başlıkların belirtilmesi için kullanılan sürh/kırmızı mürekkep dikkate alınarak ilgili kısımlar bold/koyu yazıldı.
- Eserde yer alan mensur kısımlarda anlam gözetilerek noktalama işaretleri kullanıldı. Az sayıdaki manzum kısımlarda ise bu işaretlere yer verilmedi.
- Farsça kelimelerdeki vâv-ı ma'dûle " ˇ " işareti ile gösterildi. (Örn: hˇâb, hˇâh, hˇâr, hˇâhiş)
- Nüshalarda ye (ى) harfiyle yazılıp asıllarında hemze (ء) bulunan Arapça kelimeler asıllarına uygun olarak yazıldı. (Örn: râ'iha/râyiha, sefâ'in/sefâyin, dâ'im/dâyim)
- Elif-i maksûre ile biten kelimelerin tamamı "â" şeklinde gösterildi.

[99] İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, 11/1 (Mayıs 1993): 51-89.

- Farsça vasıf terkiplerinde zıt, yakın ve eş anlamlı kelime ve ibareleri birbirine bağlayan vâv (و) harfi, metnin ses akışına uygun olarak "u, ü, vu, vü" şeklinde okundu.
- Hem "d" hem de "z" olarak okunabilen (ض) harfinin yazımında ilgili kelimenin yaygın olarak kullanılan şekli tercih edildi. (Örn: darb-hâne/zarb-hâne, kâdî/kâzî)
- Sonu şedde/çift ünsüz ile biten kelimelere ünsüz harfle başlayan bir ek getirildiğinde ünsüzlerden biri düşürüldü.
- Arapça ve Farsça ibarelerin Türkçe çevirileri dipnotta verildi.
- Metinde soru-cevap içerisinde daha önceden gerçekleşen konuşmaların aktarımı söz konusu olduğunda bu konuşmalar tırnak işareti içerisinde gösterildi. Ayrıca metinde olayların içerisinde yer almayan üçüncü şahıs ağzıyla diğer bir deyişle ilahi bakış açısıyla yer verilen sözlerin ve bu sözlerden önceki ifadelerin birbiriyle karıştırılmaması maksadıyla ilahi bakış açısından önceki kısım tırnak işareti ile belirtildi. (Örn: "Efendim cibâyetün mâni'-i şehâdet olması ancak 'indünüzde midür yoksa sâ'ir mehâfil-i kazâda dahı câî midür?" diyü hezlâne su'âli kâzî-'askere girân gelmekle şütûm-ı galîza ile meclisden tard u redd eyledigi şuhûd-ı sâ'ireye bâdî-i havf u haşyet ve sebeb-i perîşânî-i cem'iyyet olup âhir-i kâr müdde'înün iki yüz elli guruş hakk-ı sarîhi bedîdâr ve mezkûr müzevvir ile çavuş-ı müstehzî şermsâr oldı.)

2.12. TENKİTLİ METNİN TESİSİNE YÖNELİK AÇIKLAMALAR

- Matbu nüshalar, yeni tarihli olması ve müellif nüshasını yansıtmaması gerekçesiyle tenkitli metne dahil edilmedi.
- Tenkitli metnin tesisinde, müellif nüshasını içerik ve dil hususiyetleri bakımından iyi yansıttığı tespit edilen üç nüsha kullanıldı. Bu üç nüshadan hiçbiri esas alınmayıp -anlam, seci, söz dizimi gibi ölçütler göz önünde bulundurularak- müellif nüshasına uygun olduğu düşünülen varyant metne alındı; diğer farklar ise dipnotta gösterildi.
- Nüshalarla ilgili yapılan açıklamalarda ve nüsha farklarında nüshalar için İ (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKTY 06697), EK (Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37) ve

AN (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36) kısaltmaları kullanıldı.

- Nüsha farkları dipnotlarda gösterildi. Farklar gösterilirken önce metne alınan ibare yazılıp iki nokta (:) konuldu; akabinde farklar gösterildi. (Örn: min-ba‘d kendüye: kendüye min-ba‘d İ)
- Nüsha farklarının art arda ikiden fazla kelimeden oluşması durumunda ilk ve son kelime yazılarak arasına “//” işareti konuldu. (Örn: “hâlüm neye varur idi” ibaresinin İ nüshasında “katı müşkil olurdı” şeklinde yer aldığı dipnotta *hâlüm // idi: katı müşkil olurdı İ* şeklinde gösterildi.)
- Nüshalarda yer alan derkenarlar dipnotlarda gösterildi. (Örn: “miss-i kem-‘ıyâr-ı zâtumı mânend” ibaresi dipnotta “miss-i // mânend, derkenar İ” şeklinde gösterildi.)
- Metinde olması gereken ancak kimi nüshalarda yer almayan ibareler için tire (-) işareti kullanıldı. (Örn: “şekküm yokdur” ifadesinin HM nüshasında bulunmadığı *şekküm yokdur - HM* şeklinde gösterildi.
- Tek kelimeden oluşan farklılıklarda metne alınan söz konusu kelime dipnotta gösterilmeyip sadece nüshadaki farklılık gösterildi.
- Metnin akışını ve anlamını etkilemeyen nüanslar nüsha farkı olarak gösterilmedi. (Örn: mertebe/mertebede, başda/başında, avlarsın/avlarsız, olınan/olan, cihetle/cihetden)
- Müstensih kaynaklı yanlış yazımlar dipnotta gösterilmedi. (Örn: Kirdgâr/Kirdgâh, şirzime/sirzime)
- Rabıt vavı ve atıf vavının kullanımındaki eksiklik ve fazlalıklar dipnotta gösterilmedi. (Örn: zekât u sadâkat/ zekât sadâkat)
- Tek heceden oluşan nüsha farkları dipnotta belirtilmedi. (Örn: ben, sen, hey, yâ, ey, bir, her)
- Aynı kelimelerle kimi nüshada Farsça kimi nüshada Arapça tamlama yapılması durumunda nüsha farkı gösterilmedi. (Örn: sâhib-i devlet/ sâhibü’d-devlet, hakîkat-i hâl, hakîkatü’l-hâl)

2.13. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	’	ش	Ş, ş
ا	A, a, E, e	ص	Ṣ, ṣ
آ	Ā, ā	ض	Ż, ż, Ḍ, ḍ
ب	B, b	ط	Ṭ, ṭ
پ	P, p	ظ	Ẓ, ẓ
ت	T, t	ع	‘
ث	Ş, ş	غ	Ġ, ġ
ج	C, c	ف	F, f
چ	Ç, ç	ق	Ḳ, ḳ
ح	Ḥ, ḥ	ك	K, k
خ	Ḫ, ḫ	گ	G, g, ñ
د	D, d	ل	L, l
ذ	Ẕ, ẕ	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v, o, ö, u, ü
ژ	J, j	ه	H, h, a, e
س	S, s	ى	Y, y, ı, i, ī, ā

2.14. METİN

BE-NĀM-I ḤAVĀRİYYŪN BÜRŪC-I FÜNŪN

[EK, İ, AN, 1b] Derārī-i sipās-ı bisyār ve ġarārī-i şenā-yı bī-şumār be-dergāh-ı icābet-penāh-ı cenāb-ı Kirdgār[100] ihdā şuden aḥrā[101] vü sezāvār est ki vücūd-ı benī-Ādem-rā menbaʿ-ı cūybār-ı kelimāt ve maṭlaʿ-ı envār-ı edebiyyāt kerde est ve ez-her yekī īşān tefsīde-lebān-ı[102] beyābān-ı nā-dānī-rā sīr-āb ve be-taḥṣīl-i lemeʿāt-ı ādāb kām-bīn ü kām-yāb ve nāʾil-i derecāt-ı ʿāliyyāt kerde est.[103] Ammā baʿd[104] ḥālā ümerā-yı Naṣārāʾnuñ muʿteber ü nāmveri, şirẕime-i ẓurefānuñ serveri, hünermendān-ı zamānuñ dil-āveri, mültefit-i şāhen-şāh-ı zamān bi-ṣadāḳatihi ve muʿteber-i vükelā-yı ʿiẓām-ı devrān bi-istiḳāmetihi aʿnī bihi ḳıdvetu ümerāʾi'l-milleti'l-Mesīḥiyye, ʿumdetu küberāʾi'ṭ-ṭāʾifeti'l-ʿĪseviyye, voyvoda-i Eflāḳ, emīr-i nīk-aḫlāḳ İskerlet-zāde Ḳosṭantin Beg *dāme iḳbāluhu ve nāle āmāluhu.*[105]

Sebeb-i Teʾlīf[106]

Bir rūz-ı fīrūzda **[EK 2a]** bezm-i nūş-ā-nūş-ı ṣoḥbetlerinden **[İ 2a]** neşʾedār ve envāʿ-ı vaʿd u kerem-i lāzımüʾl-incāzlarıyla kāmkār oldıġumuzda bu faḳīre teveccüh idüp "Ḥālā ḫānedān-ı ṣadāḳat-bünyān-ı İskerletʾden li-eb ḳarındaşum olan Aleksandri Beg-zāde bu āna gelince istiʿdād-ı māder-ẕādı ḥayşiyyeti ile kendüye iktifā idecek mertebede baʿż kütüb-i elsine-i muḫtelifeyi taḥṣīl eyledi. Lākin min-baʿd kendüye[107] baʿż fevāʾid-i ḥikāyāt-ı nādirātı ḥāvī ve neṣāʾiḥ ü nükāt-ı mūriṣüʾl-berekātı muḥtevī līsān-ı Türkīde *Be-Nām-ı Ḥavāriyyūn Bürūc-ı Fünūn* nāmında bir risāle-i düvāzdeh maḳāle taṣnīf ve ḫāme-i meymenet-ḫitāmenüz ile ṣaḥīfe-i ḫāṭırumı teʾlīf eyleseñüz **[AN 2a]** enseb ve maẓhar-ı

---

[100] cenāb-ı Kirdgār - AN
[101] - İ
[102] tefsīde-lebān: nefsīde-leyān EK
[103] En uygun ve münasip olanı sonsuz şükür ışıltılarını ve sayısız övgü parıltılarını yüce yaratıcının tüm dualara cevap veren dergâhına takdim etmektir. Zira insanoğlunun vücudunu kelimeler ırmağının kaynağı ve edebiyyât nurlarının doğduğu ufuk yapmış, cehalet çölünde [susuzluktan] dudağı kurumuşlara o [ırmak]tan içirerek suya doyurmuş ve o [nurlar]la da onları edep aydınlığına kavuşturarak emel ve arzularına ulaştırmış ve yüksek derecelere nail etmiştir."
[104] Ammā baʿd - AN
[105] "Bahtı daim olsun ve isteklerine erişsin."
[106] Sebeb-i Teʾlīf - AN
[107] min-baʿd kendüye: kendüye min-baʿd İ

duʿā-yı telāmīẕ olmañuza sebeb olur idi." diyü terġīb ü teşvīḳ itmeleriyle binā'en-ʿaleyh teʿlīfine ihtimām[108] ve bi-ʿavni'llāhi'l-meliki'l-ʿallām ḫitāmına gūşiş-i tām eyledüm *ve* bi'llāhi't-tevfīḳ. **[EK 2b, İ 2b]**

Maḳāle-i Evvel

Der-beyān-ı āmeden-i āşnā-be-āşnā der-faṣl-ı ḥāṣıl-şuden-i merām ez-cüst-cū-yı tām[109]

Maḳāle-i Ṯānī

Der-beyān-ı muṣādif-şuden-i āşnā-be-āşnā der-faṣl-ı meḥāsin-i nīk-ḫaṣletī ve ilzām-şuden-i bed-ḫilḳatī[110]

Maḳāle-i Ṯāliṯ

Der-beyān-ı āmeden-i nāṣiḥ-i ṣāliḥ be-ḫāne-i ʿayyāş-ı ṭāliḥ der-faṣl-ı teʾṯīr-i naṣīḥat ve tevbe-kerden ez-ʿişret[111]

Maḳāle-i Rābiʿ

Der-beyān-ı āmeden-i ḫaṣmeyn be-ḥużūr-ı ḳāḍī-ʿasker-i Rūm der-faṣl-ı maḳbūlī-i aṣḥāb-ı edeb ve merdūdī-i erbāb-ı ġażab[112]

Maḳāle-i Ḫāmis

Āmeden-i daʿvā be-ḫużūr-ı ḳāḍī-ʿasker der-dīvān-ı ṣadr-ı ʿālī der-faṣl-ı ḫalāṣ-yāften ez-āfāt u beliyyāt be-ītā-yı zekāt u ṣadaḳāt[113] **[İ 3a]**

Maḳāle-i Sādis

Der-beyān-ı muʿāraẓa-i ṭabīb be-ṣayyād-ı ġarīb der-faṣl-ı rubūden-i ḥiṣṣe[114] ez-ḳıṣṣa[115]**[EK 3a]**

---

[108] ihtimām-ı tām İ

[109] "İsteğine kavuşma hususunda tam bir araştırma yapmak için tanıdığın tanıdığa gelmesi hakkındadır."

[110] "İyi huyluluğun güzellikleri ve kötü meşrepliliğin susturulması konusunda tanıdığın tanıdığa tesadüf etmesi hakkındadır."

[111] "İşretten tövbe etmesi ve nasihatin tesiri için yaramaz ve ayyaş birisinin hanesine salih ve nasihat veren birisinin gelmesi hakkındadır."

[112] "Edeplilerin kabul görülmesi ve öfkelilerin reddedilmesi konusunda Rumeli kazaskerinin huzuruna iki hasımın gelmesi beyanındadır."

[113] "Zekât ve sadaka vererek afet ve sıkıntılardan kurtulma hususunda sadrazam divanında kazaskerin huzuruna dava gelmesi."

Maḳāle-i Sābiʿ

Der-beyān-ı āmeden-i muḥtesib be-ṣavmaʿa-i şeyḫ-i murāḳıb be-istidʿā-yı ʿuluvv-i merātib der-faṣl-ı ḥuṣūl-i murādāt be-murāḳabe vü riyāżāt[116]

Maḳāle-i S̱āmin

Der-beyān-ı āmeden-i mīr-āḫūr-ı evvel-i şehriyārī be-ḥużūr-ı muṣāḥib-i ḥażret-i tācdārī der-faṣl-ı ḳadr-āşnāyī-i etbāʿ ve ḳıymet-dānī-i ʿibād-ı metāʿ[117]

Maḳāle-i Tāsiʿ

Der-beyān-ı āmeden-i peder-i ḥarāmī-i üstād ez-şehr-i[118] ʿĀlī-ābād be-tebrīk-i cāh-ı gencūrī-i ḫalīfe-i Baġdād der-faṣl-ı muḥaḳḳar-şuden-i kāfirüʾn-niʿam be-ṭamaʿ-ı ḫām ve muʿteber-şuden-i şākirüʾn-niʿam be-ḳanāʿat-i tām[119]

Maḳāle-i ʿĀşir

Der-beyān-ı āmeden-i yekī ez-aʿyān-ı devlet-i ʿaliyye-i ebediyyüʾd-devām be-ziyāret-i yekī ez-mevālī-i ʿiẓām ve mübāḥaṯe-i işān **[İ 3b]** der-faṣl-ı azmāyiş-i ḫuddām be-diḳḳat-i tām[120]

Maḳāle-i İḥdā ʿAşer

Der-faṣl-ı sū-i ẓan ve bühtān be-mülāḥaẓa-i mefsedet-ʿunvān[121]

Maḳāle-i İṯnā ʿAşer

---

[114] ḳıṣṣa İ

[115] "Kıssadan hisse alma hakkında garip bir avcı ile bir hekimin münakaşa etmesi beyanındadır."

[116] "Nefsi terbiye ve Allah'a yönelme ile isteklere erişilmesi hakkında murakabe eden bir şeyhin dergâhına yüce mertebeler isteğiyle bir muhtesibin gelmesi beyanındadır."

[117] "Eşyaların, kulların kıymetini bilme ve kendisine tabi olanlara değer verme hakkında padişahın musahibinin huzuruna padişahın baş imrahorunun gelmesi beyanındadır."

[118] üstād ez-şehr: üstādān-ı şehr EK, İ, AN. Bu ibare, tenkitli metne alınan nüshalarda ilk olarak yanlış yazılmakla birlikte metnin ilerleyen kısımlarında doğru bir şekilde yazılmıştır. Bu sebeple de doğru hâlinin bu şekilde olması ve aynı ibarenin tekrar ettiği yerlerde doğrusunun yazılmış olması dolayısıyla burada da nüshalardaki yanlışlıklar göz önünde bulundurulmayıp metnin yazımında doğru şekil esas alınmıştır.

[119] "Ham bir açgözlülük ile nimeti inkâr edenin hakir görülmesi ve tam bir kanaat ile nimete şükredenin itibar görmesi konusunda Bağdat halifesinin hazinedarlığı makamını tebrik etmek için usta haraminin babasının Aliabad şehrinden gelmesi hakkındadır."

[120] Maḳāle-i ʿĀşir // be-diḳḳat-i tām, derkenar AN "Ebede kadar devam edecek olan yüce devletin eşrafından birinin tam bir dikkat ile hizmetkârları sınama konusunda büyük âlimlerden birisini ziyaret ederek onunla karşılıklı konuşmak için gelmesi beyanındadır."

[121] "Fasit bir mülahaza ile suizan ve iftiranın [meydana gelmesi] hakkındadır."

[AN 2b] Der-faṣl-ı[122] ketm-i esrār-ı ḫod ez-rüfeḳā[123] vü ḫidmetkār-ı ḫod[124][EK 3b]

MAḲĀLE-İ EVVEL

Der-Beyān-ı Āmeden-i Āşnā-Be-Āşnā Der-Faṣl-ı Ḥāṣıl-Şuden-i Merām Ez-Cüst-Cū-yı Tām[125]

Ṣafā geldüñüz, ḫoş geldüñüz, ḫayr-maḳdem, merḥabā,[126] ne ʿālemdesiz?

Cevāb: ʿÖmrüñüz medīd ve rifʿatüñüz mezīd olsun.

Su'āl: Teşrīfüñüz ne ṭarafdan?

C: Ṭoġrı bende-ḫāneden.

S: Hīçbir ġayrı maḥalle uġramaduñuz mı?[127]

C: Ḫayır hemān seḥerī ḳahve ve ḳahve-altı eşnāsında cenāb-ı şerīfüñüz ḥāṭıruma ḫuṭūr itdigi sāʿat bī-ḳarār ve der-ḥāl atuma süvār olup ziyāretüñüze[128] cān atdum.

S: Ṣafā geldüñüz, ḳadem getürdüñüz. Eyü misiz, ḫoş mısız,[129] ne ʿālemdesiz? [İ 4a]

İstifsāra[130] cevāb: El-ḥamduli'llāhi'l-müteʿāl[131] ʿalā-külli ḥāl eviddā-yı[132] ẕī-şānuñ duʿā-yı ḫayr-ı icābet-eşerleri berekātıyla şimdilik ʿāfiyetdeyüz.

S: Hele ṣafā geldüñüz, ḥaḳ budur ki teşrīfüñüzden memnūn oldum.

C: ʿÖmrüñüz ziyāde ve baḫtuñuz hemīşe güşāde ola.

---

[122] Der-faṣl: Der-beyān-ı faṣl AN
[123] nifāḳ AN
[124] "Kendi arkadaşları ve hizmetkârından kendi sırlarını gizlemesi hakkındadır."
[125] Der-Faṣl-ı // Cüst-Cū-yı Tām - İ
[126] ḫayr-maḳdem merḥabā: mübārek ḥaṭırlar İ; merḥabā - AN
[127] Hiçbir // uġramaduñuz mı? : Bir ġayrı maḥalle uġramamaḳ gereksiz? İ
[128] hemān // ziyāretüñüze: efendim, seḥeri ḳahve-altı eşnāsında cenāb-ı saʿādet ḥāṭır-ı ḥaḳīre ḫuṭūr ve der-ʿaḳab ziyārete İ
[129] ḳadem // ḫoş mısız: alima'llāh bizüm daḫı iştiyāḳumuz kemālde idi, va'llāhi memnūn oldum. Efendim daḫı İ
[130] - AN
[131] El-ḥamduli'llāhi'l-müteʿāl: El-ḥamduli'llāhi'l-melīki'l-müteʿāl AN
[132] dūstān İ; cenāb AN

S: Ammā[133] bu taḳdīrce muḫliṣüñüzde olan ḳuvvet-i cāẕibe **[EK 4a]** ne mertebede oldığını idrāk idebildüñüz mi?

C: Ne cihetden sulṭānum?[134]

S: Derūnuñuzda dā'iye-i da'vet-i keyfi sālib ve sizi bende-ḫāne-i faḳīre[135] cālib oldı.

C: Belī, bu ḥālet ṭarafeynüñ kemāl-i şevḳ ü maḥabbetinden nāşī sābıḳ taḳdīri muḥarrik bir ceẕbe-i ḥaḳīḳīdür. Lākin muḫliṣüñüz "Ṭaġ yürimezse abdāl yürüsün[136]." meṡelince mıṣra'-ı bād-pāy-ı ceẕbeñüze bedreḳa vü pīşvā oldum.

Nükte: Siz bu meṡeli şimdi mi istimā' itdüñüz?

C: Ḫayır sulṭānum, müddet-i medīde ve 'ahd-i ba'īdeden berü ḥıfẓumda olup mūcibince 'amel idegeldigüm emṡāldendür. **[AN 3a]**

S: Yā bu āna degin muḥibbüñüzi niçün āteşgede-i ḥasretde[137] semender-miṡāl bī-per ü bāl bıraġup reşāşe-pāşī-i ḳudūmüñüzle teskīn-i sūz-ı derūnımı bu vaḳte te'ḫīr buyurduñuz?

C: Cenāb-ı cāmi', cemī'-i müşṭāḳīn-i ṣıdḳ-**[İ 4b]**āyīni mevāni'den ḥıfẓ eyleye.

S: Āmīn, nenüñ gibi sulṭānum?

C: Şeref-i mülāḳatuñuza olan iştiyāḳumı dāfi' bir ḳavī **[EK 4b]** māni' ẓuhūr eyledi ki sulṭānuma taḳrīr ve geregi gibi ta'bīr idemem.

S: Bu ne güne māni'dür ki ta'bīrinden bu mertebe[138] iẓhār-ı 'acz idersiz? Luṭf idüñ, olduḳca beyān ve derūn-ı muḫliṣīden def'-i derd-i ḫalecān buyuruñ.

C: Cenāb-ı şerīfüñüz[139] faḳīr-ḫāneden[140] yümn ü iḳbāl ile sa'ādet-ḫāneñüze 'azīmet ve muḫliṣüñüzi kemāl-i[141] melāl ile sipürde-i külbe-i fürḳat buyurdıġuñuz gün[142] elem-i

---

[133] Hele ṣafā // Ammā: Dā'imā ṣıḥḥat ü ṣafāda müstedām olasız. İ
[134] Ne // sulṭānum?: Efendim ne cihetden? İ
[135] bende-ḫāne-i faḳīre: bende-ḫāneye İ
[136] yürür AN
[137] ḥayretde AN
[138] - AN
[139] cenāb-ı şerīfüñüz: geçen gün cenāb-ı şerīfüñüz İ
[140] bende-ḫāneden İ

iftirāḳuñuzdan nāşī pencereden āmed-şud idenlere[143] naẓar-efgende-i temāşā oldıġum ḥālde[144] merdümlerüm liḥāfe-pūş-ı ḫˇāb ve bir vāḳıʿa-i ġarībe irā'etiyle bendeñüzi müstaġraḳ-ı muḥīṭ-i istiġrāb oldı.[145]

S: Ḫayr ola, ne miṣüllü ġarībe vāḳıʿadur?[146]

C: ʿĀlem-i menāmda muḫliṣüñüz daḥı güyā[147] ol temāşāgāhum olan zuḳāḳdan piyādece gelürmişüm. Bir dūsta rāst geldüm. Elinde memlū bir maḳrame var. Bańa ṭoġrı uzatdı, "Şundan biraz aluñ ve tenāvül idüñ." didi. Bendeñüz de münkesirü'l-ḫāṭır olmasun **[İ, EK 5a]** içün[148] elümi maḳramenüñ içine ṣoḳdıġum gibi maḳramede mīve ḫayāl eyledigüm meger biñden mütecāviz biri birine beñzemez ḫurde vü bārīk yılanlar imiş. **[AN 3b]** Bunların mecmūʿı defʿaten elüme ṣarıldıġı gibi feryād-künān bīdār ve dā'ire-i ʿaḳldan çıḳup Mecnūnvār bī-ḳarār oldum. Ḥālā ol günden berü ebvāb-ı muʿabbirīni devr iderüm.

S: Ey sulṭānum, şifā-yı ṣadr olur bir taʿbīr idere[149] muṣādif olabildüñüz mi?

C: Olmasaydum şimdiye dek İstanbul şehri ḳazġan ve bendeñüz kefce olup cüst ü cūda olan ihtimāmum mānīʿ-i şekīb ü ārāmum olmaġla bir[150] laḥẓa ḫˇāb u rāḥatdan ve eviddā-yı[151] kirāmı ziyāretden bi'l-külliye maḥrūm ḳalmam iḳtiżā ider idi.

S: Muʿabbirlerde kimi imtiyāz ve derdüñüze kimüñ dārū-yı taʿbīrini şifā-sāz itdüñüz?[152]

C: Sarāc-ḫāne[153] ḳurbından ʿAbdü'l-ḳādir Efendi nām muʿabbiri imtiyāz eyledüm.

S: **[EK 5b]** Ru'yāñuzı nice taʿbīr eylediler?

---

[141] - AN
[142] buyurdıġuñuz gün: buyurdıġuñuzda İ
[143] - İ
[144] oldıġum ḥālde: üzere iken İ
[145] eyledi AN
[146] ne // vāḳıʿadur: ne ġarīb vāḳıʿa İ; ne ġarīb vāḳıʿa, derkenar İ
[147] - AN
[148] diyü İ
[149] taʿbīr idere: muʿabbire İ
[150] her AN
[151] dūstān İ
[152] Muʿabbirlerde // itdüñüz: Muʿabbirlerden kimi imtiyāz ve derdüñüze kimüñ dārū-yı taʿbīri şifā-sāz oldı? İ
[153] Sarāc-ḫāne: Efendim, Sarāc-ḫāne İ

C: "Sizüñ Mışr-ı Ḳāhire'den gelecek aḳreb-i aḳrabāñuzdan **[İ 5b]** bir kimesneñüz[154] var mıdur?" diyü su'āl eylediler.

S: Ey sulṭānum, ne ġarīb keyfiyyet-i ʿacīb, ṣoñra?

C: Bendeñüz daḫı "Neʿam, vardur." didüm. "Müjde sańa, üç güne dek gelür ve sańa tamām bir sene iktifā idecek ḳadar pirinc ve şaʿriye ve ʿades ve lūbiyā ve sükker ve ḳahve ve daḫı bunuñ emṡāli[155] nice ẕeḫā'ir armaġanı getürür.[156] Bizi daḫı duʿādan unutma. Kāşkī maḳrameye iki elüñi ṣunmış olayduñ." didi.

S: Yā bu taʿbīr size nice şifā-yı ṣadr virdi?

C: Keyfiyyet-i menāmumı bu vechle taʿbīr eyledükleri sāʿat derūnumda olan vehm ü ġam sürūr u neşāṭa taḥvīl ve tamāmī inḳıbāżum infirāḥ u inşirāḥa[157] tebdīl oldıġı[158] maḥż-ı şifā-yı ṣadr degül midür? **[AN 4a]**

S: Yā bu taʿbīrüñ vāḳıʿā bir eṡeri ẓāhir oldı mı?

C: Dünki gün ʿayniyle müstevfī bir senelik envāʿ-ı ẕeḫā'ir armaġan ile gelecek **[EK 6a]** geldi, ẓuhūr eyledi.

Tesliyet: El-ḥamduli'llāhi teʿālā birāder bu derd-i müşkilden kendüñüzi suhūletle ḫalāṣa himmet eylemişsiz.[159]

C: Minnet Allāhu ʿaẓīmü'ş-şāna,[160] ʿaceb sulṭānum **beyt: [İ 6a]**

Şol ḳadar arayayum şāhid-i maḳsūdum kim
Cüst ü cūda ṭalebüm raḫşına meydān dükene[161]

medlūlince pūyān olup ol ʿazīze muṣādefe itmesem ḥālüm neye varur idi.[162]

---

[154] kimesne AN; kimse İ
[155] gibi AN
[156] getürse gerek AN
[157] infirāḥ u inşirāḥa: inşirāḥ u inbisāṭa AN
[158] - AN
[159] buyurmışsız İ
[160] Allāhu ʿaẓīmü'ş-şāna: Ḫudā'ya İ
[161] Filiz Kılıç, Âşık Çelebi-Meşâʿirü'ş-şuʿarâ, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 347; Emine Yeniterzi, "On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî", *Türk Dili*, 591 (Mart 2001): 322.

S: Bu[163] ta'bīrden şifā-yāb olmayup vesveseñüz mütemādī olmaḳ iḳtiżā eylese[164] *ne'ūẕu bi'llāh*[165] ẕātuñuza tedbīr ü tedāvī ḳabūl itmeyecek bir maraż-ı hā'ile īrāṣına bādī olmaġla zaḥmet-i 'aẓīme çekecegüñüz muḳarrer idi.[166]

MAḲĀLE-İ ṢĀNĪ

Der-Beyān-ı Muṣādif-Şuden-i Āşnā-Be-Āşnā Der-Faṣl-ı Meḥāsin-i Nīk-Ḫaṣletī ve İlzām-Şuden-i Bed-Ḫilḳatī[167]

Uġruñuz ḫayr ola sulṭānum.[168]

C: Hay sulṭānum mükerrem oluñ, sizüñ de uġruñuz ve ṣabāḥuñuz ḫayr ola.[169]

S: 'Azīmetüñüz nerecige sulṭānum?

C: Hemān[170] muḳadder olan maḥalle dek.

S: Hele sulṭānum beyān buyuruñ [EK 6b] yoḳsa esāmī oḳunmaz mı?

C: Va'llāhi sulṭānum[171] bir emr-i mühim żımnında degül ṣabāḥ da'vet-i keyf eṣnāsında eczā-yı meclis-i faḳīrüñüz olan peder-mānde ḫānegī aḥbābuñ ḫılṭāt-ı ḳalenderīleri muḫliṣüñüze mūriṣ-i kelāl ve mūcib-i melāl olmaġla hemān eviddā-yı[172] kirāmdan bir dūstı [İ 6b] taḫṣīṣ ü ta'yīn ve bünyān-ı muvālātı terṣīn[173] içün şöylece eşheb-süvār-ı iḳdām oldum.

---

[162] ḥālüm // idi: ḳatı müşkil olurdı İ
[163] Bu: Yā bu İ
[164] eylese: eylese idi İ
[165] "Allah'a sığındık/ Allah korusun."
[166] olmaġla // idi: olacaġına iştibāh yoġidi İ
[167] Der-Faṣl-ı // Bed-Ḫilḳatī - İ
[168] Uġruñuz // sulṭānum: Efendim uġurlar ola İ
[169] sizüñ de // ḫayr ola: ṣabāḥ-ı şerīfüñüz ḫayr ola İ
[170] hemān: Efendim hemān İ; - AN
[171] efendim İ
[172] dūstān İ
[173] terṣīn: te'sīs ü terṣīn AN

S: İṣābet buyurmışsız; lākin **[AN 4b]** saʿādet-ḫāneñüze bende-ḫāneden aḳreb mekān-ı yārān ve mekīni olan muḥibb-i[174] dīrīneñüzden ġayrı muvāneset ü muḫālaṭata şāyān bir muḫliṣ-i ḫāliṣü'l-cenānuñuz olmadığı nümāyān u maʿlūm[175] iken faḳīr-ḫāneye irḫā-yı ʿinān-ı iltifāt itmeden bā-ṣavab geçmek ḥaḳ budur ki istiġrāb olınur; ḫuṣūṣā reh-güẕāruñuz ola.

C: Hay sulṭānumuñ vādī-i vefādārīde yegāne bir muḫliṣ-i bī-behāne oldığını ne ḳadar bilürüm.

S: Çūnki bilürsüñüz a sulṭānum ḥuḳūk-ı **[EK 7a]** dūstı yā niçün[176] mürāʿāt ve icrā-yı merāsim-i muṣāfāt itmedüñüz?

ʿÖẕr: Bu ḫaṭāmı kemāl-i luṭfuñuzdan istiʿfā iderüm.

S: Buña ḫaṭā dimezler. Farażā faḳīrüñüz ḥāżır degülmişüm, mekān u mekīn sizüñ degül midür?

C: Ḫoş mükerrem oluñ, miyānemüzde tekellüf ber-ṭarafdur.

S: Muḫliṣüñüz nice defʿa saʿādet-ḫāneñüze varup sizi ḥāżır bulamadığum **[İ 7a]** ḥālde üçer beşer sāʿat miḳdārı bī-teʾessüf ṭarḥ-efgen-i tekellüf ve murabbaʿ-nişīn-i ṣadr-ı tevaḳḳuf oldığum yoḳ mıdur?

C: Muʿammer oluñ. Bu ḥālet sulṭānuma maḥż-ı ṭabīʿat olmaḳ kemāl-i ḫulūṣuñuzdan nāşīdür.

S: Be ne ġarīb, yā ḫulūṣ didükleri maʿnā sizüñ nüsḫa-i ẕātuñuzdan muʿarrā olmaḳ revā mıdur?

C: Degüldür; lâkin sizüñle bizüm[177] miyānemüzde mebnī olan bünyān-ı muvālāt-ı dīrīn muḥkem ü metīn oldığına bināʾen bi-luṭfi'llāhi'l-meliki'l-ḳadīr ḫalel-peẕīr ve muḥtāc-ı taʿmīr olmadı.

S: Ey şimdi[178], buyuruñ **[EK 7b]** baḳalum raṣāṣ-ı iḫtişāṣ ne ḳālıba ifrāġ olınur?[179]

---

[174] maḥabbet AN
[175] nümāyān u maʿlūm: maʿlūm u nümāyān AN
[176] ḥuḳūk-ı dūstı yā niçün: yā niçün ḥuḳūka İ
[177] - İ

C: Yaʿnī ḥālā ziyāretine ʿazīmet eyledigüm ẕāt-ı penāhet[180]-semīr bir ḫuṣūṣ **[AN 5a]** içün bendeñüzden dil-gīr ve bünyān-ı muṣāfāt muḥtāc-ı taʿmīr olmaġla ṭılā-yı iʿtiẕāruma medār-ı cilā-yı ḳabūl olacaḳ baʿż nuḳūş-ı münāḳaşāt taṣavvurı ḥaḳ budur ki bendeñüzi iġfāl eyledi.

S: Hele sulṭānum[181] inṣāf buyuruñ, bu ʿöẕrüñüz **[İ 7b]** daḫı teġāfül ü tekāsülüñüze delīl-i vāżıḥ degül midür?

C: Ḥāṣā bu bābda muḫliṣüñüzden ẓuhūr iden tekāsül ʿan-ḳaṣd olmayup belki bi-ḥasebi'l-beşeriyye kemāl-i diḳḳat-i endīşeden oldıġına iʿtimād buyuruñ.

S: Ḫoş yerinde teslīm idelüm; çūnki bu ʿazīmetüñüz taʿmīr-i meveddet içün idi. Yalñız miʿmār-ı tabʿuñuza ḥavāleden muḳaddem kendüñüze bir muʿīn tedārüki tedbīrini niçün itmedüñüz? (Meṡel) "Tek ṭaş ile dīvār olmaz.", (Meṡel-i dīger[182]) "Yalñuz elüñ ṣadāsı çıḳmaz." **[EK 8a]** meṡelleri mā-ṣadaḳınca ʿamel buyurmaduñuz?

C: Yā a sulṭānum, bu bir emr-i ʿaẓīm degüldür ki ḥattā bu ḳadar ihtimāma şāyān ola.

S: Be cānum, şu ʿazīmetden maḳṣūduñuz tecdīd-i binā-yı maḥabbet degül midür?

C: Evet sulṭānum, ecell-i maḳāṣıd budur.

S: Ey çūnki öyledür yine esbābına teşebbüṡi terk eylemişsiz.

C: Ne cihetle sulṭānum, beyān idüñ görelüm.

S: Her binānuñ termīm ü teʾsīsi ittifāḳ-ı enīs-i bānīsi oldıġı **[İ 8a]** ḥālde mānend-i tilāl-i hirām metānet ü istiḥkām bulur; ammā bānīsinüñ reʾy-i ḫodıyla olan binā muvāfıḳ-ı ṭabāyiʿ-i eviddā olmadıġından mā-ʿadā ekṡeriyā peẕīrüfte-i fenā[183] olmaḳ melḥūẕdur.

C: Bu mülāḥaẓalar sulṭānuma neden geldi?

S. Bu ḥareketüñüzden müşāhede olınan bünyān-ı muvālātı taʿmīr degül, belki taḫrībdür.

---

[178] şimdi: şimdi çelebi İ
[179] olacaḳ İ
[180] nebāhet İ, AN
[181] kerem idüp İ
[182] - İ; meṡel-i dīger -AN
[183] fetā İ, EK

C: *Ne'ūẕu billāh*[184] **[AN 5b]** bu şā'ibe-i irtiyāb ḫāṭır-ı şerīfe neden ḫuṭūr eyledi?

S: Reh-güẕerüñüzde olan faḳīr-ḫāneye irḥā-yı licām-ı irtikāb ve bir miḳdār iḫtiyār-ı irtiḳāb **[EK 8b]** buyursañuz şimdiye degin bendeñüz daḫı gelüp şeref-i dīdāruñuz ile şeref-yāb olduḳdan ṣoñra 'azīmet buyuracaḳları maḥalle ma'iyyetle varulsa ve termīm-i binā-yı maḥabbetde ittifāḳumuz bulınsa enseb degül miydi?

C: Ne'am,[185] münāsib idi; lākin beynehümāda[186] güẕerān iden bāz-geştī ehven[187] vechle müdāfā'a ḥadd-i imkāndadur mülāḥaẓasıyla mu'āvin ḳaydına düşmedüm.

S: Bāz-geştīnüñ sebebi ve ḫarābī-i bünyān-ı meveddetüñ mūcibi ne idi?

C: **[İ 8b]** Bendeñüzde bir dūst ṭarafından hediyye gelmiş bir at var idi. Anı istediler; lākin iltimāslarına müsā'ade itmeyüp[188] ba'ż 'ilel īrādıyla def' itmiş idüm.

S: Vay yā bu ḥareket ḳā'ide-i ḳadr-āşināyī vü mürüvvetden ḫāric degül midür, nice def' idebildüñüz?

C: Ammā ata ġāyetle 'alāḳam var idi.

S: Yā muḥibb-i ṣādıḳdan i'ṭāsı ḥadd-i imkānda olan şey'i dirīġ itmek erbāb-ı inṣāfa lāyıḳ mıdur?

C: Ne'am,[189] degüldür.

S: Yā niçün **[EK 9a]** i'ṭā itmedüñüz?

C: Maṭlūbı olan atı ta'vīż içün daḫı a'lāsını gönderdüm, ḳabūl itmediler.

S: Be ne ġarīb ḥikāye![190] Be cānum bu at size nereden gelmiş idi ki ḥattā[191] bu mertebelerde[192] 'alāḳā idesiz?[193]

---

[184] "Allah'a sığındık/ Allah korusun."
[185] Belī sulṭānum İ
[186] beynehāda İ
[187] ehven: ehven ü āsān İ
[188] olınmayup İ
[189] Belī İ
[190] aḥvāl İ
[191] - AN
[192] bu // mertebelerde, derkenar AN
[193] nereden // idesiz: kimden geldi, bu mertebe 'alāḳa neden iḳtiżā ider İ

C: Bir dūstuñ ṭarafından gelmiş idi.

S: Yā ol dūstuñuz sizüñ her gün iḳtiżā iden nafaḳañuzın īṣāline mu'īn ü yāver ve hengām-ı mużāyaḳañuzda feryād-**[AN 6a]**res ü mededger[194] olur mı?

C: Ḫayır; ancaḳ şarṭ-ı müvālāta aḥrā olan merāsim-i meveddeti icrā ider.[195]

S: Yā çūnki böyledür, o miṣillü dūstuñ i'ṭāsı yine bunuñ emṣāli bir dūsta fedā olınmaḳ **[İ 9a]** aḥrā[196] idi.

C: Nenüñ żımnında?[197]

S: Anuñçün ki dūst dūstuñ uġrına māl-ı dünyā degül mevhibe-i Perverdigārī olup māye-i ḥayevātı olan gevher-i rūḥ-ı 'azīzini fedā ve taḫtgāh-ı mıṣr-ı vücūdını ifnā ider; ḫuṣūṣā istenen eşyāda ḫayr u beḳā olmadıġı ma'lūm-ı enāmdur. Siz ne 'aceb bir yār-ı vefādāruñuzuñ **[EK 9b]** hediyyesini bir yār-ı vefādāruñuzdan dirīġ ve tekdīr-i ḫāṭırına sa'y-ı belīġ itdüñüz?

C: 'Alāḳa, māni'-i i'ṭāsı olmış idi.

S: Ol atuñ efsār u şikāli rişte-i cāndan olsa daḫı erbāb-ı mürüvvete göre i'ṭāsı evlā idi.

C: Eger bu def'a i'tiẕār-ı tām ile ta'mīri hadd-i imkānda olmadıġı ṣūretde bi'ż-żarūrī virüp taṭyīb-i ḫāṭırında beẕl-i maḳdūr ve sa'y-i mevfūr iderüm.

S: Yā şimden ṣoñra ḳabūl ider mi?

C: Eger ẕātında ḥaḳīḳat var ise iderler.

S: Ḳabūl itdükleri ḥālde cūy-bār-ı meveddetde yine ke'l-evvel ṣafvet bulınup küdūrāt-ı 'ārıżī zā'il ve telāş-ı sāḥileyn-i **[İ 9b]** ḫāṭır mużmeḥil olur mı?

C: Elbette olur, irāde olmış yoġ a!

S: Ḫoş ḫoş olur; ammā muḫliṣüñüze göre evvelki çāşnī-i meveddetden dimāġ-ı dilde eṣer ḳalmaz.

---

[194] - İ

[195] şarṭ-ı // ider: icrā-yı merāsim-i şarṭ-ı meveddeti yerine getürür İ

[196] iḳtiżā ider İ

[197] taḥtında İ

C: Ne sebebden sulṭānum?

S: Ol sebebden kim **[AN 6b]** āmed-şud-i telāṭum-ı nifāḳ-ı erbāb-ı şiḳāḳ ile her bir sāḥil-i **[EK 10a]** ḫāṭır mütekeddir iken ṣafā-peẕīr olmaḳ ʿadīmü'l-iḥtimāldür. Meger ġāyetle ḥalīm ü lā-ubālī-meşreb ola ki *meżā mā-meżā*[198]-gūyān[199] yine şāh-rāh-ı dūstīde şitābān ola. Böyle oldıġı ṣuretde daḫı **beyt-i münāsib**[200]**:**

محبت مگسل آن جانا که چون بگسسته شد رشته
شود پیوستنش اما گره اندر میان افتد[201]

mışdāḳınca ol münʿaḳid olan rişte-i meveddet dest-ḫoş-ı şāhid-i ḫāṭır olduḳca ol ʿuḳde-i dil-gīr yine seni lā-cerem tekdīr ider.

C: "Bāreka'llāh[202] sulṭānum, her bir gevher-i pend-i[203] dil-pesendüñüz pīrāye-i iklīl-i cān olmaġa şāyāndur. Baʿde'l-yevm her birini mengūş-ı hūş ve kālā-yı niyāz-ı eviddāyı[204] berdūş eyleyüp māl-ı dünyā **[İ 10a]** degül istiḥṣāl-i rıżā-yı aṣdiḳā içün naḳd-i cānumı fedā ideyüm; lākin her ne ḳadar zaḥmet ise de refāḳat ve bu ḫuṣūṣda bendeñüze muvāfaḳat u muʿāvenet buyurmañuzı recā iderüm." diyü ḳabūl-i ilzām **[EK 10b]** ve maʿiyyet-i yār-ı nāṣıḥla taḥrīk-i rikāb-ı iḳdām idüp bu vechle tehẕīb-i aḫlāḳ eyledi.

MAḲĀLE-İ ṢĀLİṢ

Der-Beyān-ı Āmeden-i Nāṣiḥ-i Ṣāliḥ Be-Ḫāne-i ʿAyyāş-ı Ṭālih Der-Faṣl-ı Teʾşīr-i Naṣīḥat ve Tevbe-Kerden Ez-ʿİşret[205]

Selāmun ʿaleyküm.

C: Ve ʿaleyküme's-selām sulṭānum.

---

[198] "Olan oldu, geçen geçti."
[199] gūyiyā İ
[200] Böyle // münāsib: beyt AN
[201] "O sevgiliden muhabbetini kesme zira o bağ kopunca / O bağı birleştirmek mümkündür ancak araya düğüm girmiştir."
[202] Mā-şāʾa'llāh İ
[203] tābdārī AN
[204] - İ
[205] Der-Faṣl-ı // Ez-ʿİşret - İ

S. Ṣafā geldüñüz, ne ʿālemdesiz sulṭānum?[206]

C: El-ḥamduli'llāhi'l-meliki'l-mennān[207] mūcib-i ʿāfiyetümüz olan ṭāʿatde ve ol vechle rāḥatdayuz.

S: [AN 7a] Yā ṭāʿatüñ mūcib-i ʿāfiyet oldıġına delīlüñüz nedür?

C: Rıżā-yı veliyyü'n-niʿama muvāfıḳ aʿmāli irtikāb ve ḫilāfından ictināb iden bende lā-cerem cemīʿ āfātdan sālim ve maḳām-ı ʿāfiyetde ḳā'im olur.

S: Yā çünki böyledür, Ḥażret-i Eyyūb ʿaleyhi's-selāmuñ ṭāʿat u ʿibādeti niçün[208] mūcib-i ʿāfiyeti olmayup vücūd-ı mesʿūdı me'kel-i dīdān ve cümle mā-meleki sipürde-i zevīʿa-i **[İ 10b]** ḫüsrān oldı?

C: Neʿam, böyle oldı; lākin yine[209] ṣabūr u şekūr olup zebān-ı muʿcizü'l-beyānı şükr-i naʿmā-yı cenāb-ı **[EK 11a]** Mennān'dan bir ān berī olmadıġı ḥayṣiyetle[210] naḳdīne-i ʿāfiyeti ve tamāmī-i ṣerveti yine ḫızāne-i ġayb-ı Ṣamedānīden iʿāde buyurıldı.

S: Yā Firʿavn ʿaleyhi'l-laʿnenüñ terk-i ṭāʿat ve daʿvā-yı ulūhiyyet eyledigi eyyām-ı şühūr u aʿvāmı ʿāfiyet-i tāmla güẓerān itmedi mi?

C: Neʿam, ṣūret-i ẓāhirde ʿiṣyānı ve cādde-i iṭāʿatden ṭuġyānı ḥadd u ḳıyāsdan bīrūn idi.

S: Böyle iken yine ẓātı āfātdan sālim olmasına bāʿiṣ ne idi?

C: Ġayret-i cāhiliyyesinden nāṣī daʿvāsından geçmeyüp lākin gicelerde rīṣ-i nedāmeti gül-mīḫ-i istiġfāra bend ü rīsmān, istiʿfāyī-kerden-i iʿtiẓārına kemend idüp ḫuṣūʿ u ḫużūʿla dergāh-ı Bārī'den istidʿā-yı icābet-i maʿẓereti bādī-i tamām-ı ʿāfiyeti ve bāʿiṣ-i[211] imtidād-ı salṭanatı oldı.

S: Yā benüm defʿ-i ġam içün şarāb-ı nāba olan raġbetüm mānīʿ-i[212] ṭāʿatüm olmaḳ neden iḳtiżā ider?

---

[206] ne // sulṭānum: ḫoş geldüñüz S. Mübārek ḫāṭırlar İ; sulṭānum - AN
[207] müteʿāl AN
[208] - AN
[209] - AN
[210] cihetle AN
[211] maʿẓereti // bāʿiṣ - AN
[212] bāʿiṣ-i terk-i AN

C: Muḥarremāta raġbet **[İ 11a]** iḫtiyār-ı maʿṣiyet ve terk-i ṭāʿatdür.

S: **[AN 7b]** Yā benüm cemāʿatle **[EK 11b]** olmadığı ḥālde gāh u bī-gāh üftān ü ḫīzān ṣalāta ḳıyāmum kemāl-i ṭāʿatümden degül midür?

C: i -i mesācid-āricḫ ,tarekeḥālif ḫi kerīmesine mu-yetā [213]﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى﴾ ṭāʿatdür.

S: Ammā a sulṭānum içmesem hīç kendümi bulamam. Bu derde ʿilāc nedür?

C: İçmesi bir māye-i ḥayāt degül a!

S: Yā ne mümkin, nice terk olınur?

C: Terki ḥadd-i imkāndadur.

S: Tedbīrüñüz nedür?

Cevāb-ı temṯīl:[214] Eḫass-ı nāsdan bir kimesne çārşū-yı şehrde her dil-ḫˇāhı olan meʾkūlātı iştirā içün çıḳardığı aḳçeyi der-ceyb itmegi iḫtiyār ve ṭut ki yedüm diyerek iddiḫār eyledigi māldan fī-sebīliʾllāh bir cāmiʿ-i şerīf bināsına ṣarf-ı miknet[215] ve taḥṣīl-i ẕuḫr-ı āḫiret eyledigi mesmūʿuñ degül midür?

S: Belī, işitdüm maʿlūmumdur; lākin ol küfte-ḫˇār nefsini kūr eylemiş. Göz be-her-ḫāl[216] gördigine meyyāl olur.[217] Ḥuṣūṣā nefsinüñ meʾlūfı ola nice ṣabr olınur?

C: Hemān sen de **[İ 11b, EK 12a]** meygedede devr-i sāġar-ı leb-rīzi gördükce ṣanki içdüm diyerek mey-fürūşa virecegin aḳçeyi der-ceyb iddiḫār eyle, hemān bu vechle[218] menfūruñ olur gider.

S: Ḫoş; ammā ḥālet-i mül bunuñ gibi degül. Üç gün aç ḳalsam cānum olmaz;[219] lākin bāde-i gül-gūnı bir laḥẓa görmesem gözlerüm dünyāyı görmez.

C: Yat uyu, unudursun.

---

[213] Nisâ Sûresi, 4/43, "*Sarhoş iken namaza yaklaşmayın.*"
[214] Meṯel AN; Cevāb İ
[215] meskenet İ
[216] Göz be-her-ḫāl: Be-her-ḫāl göz İ
[217] meyyāldür İ
[218] eyleye // vechle: eyleyerek İ
[219] cānum olmaz: cānum bir şey istemez İ; ḥācetüm degül AN

S: Vay a sulṭānum, senüñ ḫˇāb u rāḥat didigüñ maʿnā ancaḳ neşʾe-i ṣahbā ile olur. Derd-i ṣudāʿ-ı ḫumār ḫˇāb u ḥużūra nice medār olur?

C: Hemān iki bardaḳ ṣuyı içersin ḳarnın şişer, **[AN 8a]** ḥālet-i sīrī sańa elbette īrāṣ-ı ḫˇāb ider.

S: Yā ṣoñra?

C: Bīdār oldıġuñda vücūduña ʿārıż olan ḫiffet vesīle-i ġayret ve sāʾiḳ-i ṭāʿat olur.

S: Be ne ġarīb keyfiyyet a sulṭānum, iki bardaḳ ṣu beni ṭulum ve daḫı ziyāde maġmūm ider.

C: Sen benüm sözümi pek diñle ve didigüm ʿameli[220] eyle. **[EK 12b]**

S: Ġālibā efendi senüñ bańa bir sū-i ḳaṣduñ var gibi. **[İ 12a]**

C: Ḥāşā! Benüm maḳṣūdum tamġa-yı nedāmetle derūnuña mānend-i ḥabāb-ı ṣahbā fürūzende-i dāġ ve āb-ı ṭahūr-ı istiġfār ile dehen-şūy-ı ferāġ olmańa ihtimāmdur.

S: Bu şehrde benden bedter nice yüz biñ bekrī var. Hemān beni imtiyāz size neden iḳtiżā eyledi?

C: Senüñ meydān-ı heycāda Rüstemāne mübārezetüñi ve ṣavlet-i düşmen-keşīde Nerīmāne ḥareketüñi işitdüm. Bu ibtilā sebebiyle ṣevāb-ı ġazādan ḥırmānuñı ve mālen bedenen ḫüsrānuñı ẕāt-ı celādet-simātuña şāyān görmeyüp seni ḫˇāb-ı ġafletden īḳāẓ ve ʿāḳıbet-i ḥāli iḫtār u ilḥāẓ niyetiyle geldüm.

S: Ey efendi, bādenüñ gördigi işi ṣu nice görür?

C: Evsāḫ-ı[221] cümle-i[222] eşyāyı taṭhīr iden āb ve eşyā-yı ṭāhireyi telvīṯ iden şarābdur.

S: Ḫoş ḫoş yerinde efendi; ammā beni bir rıṭl-ı gīrān-ı ṣahbā şīr-i jiyān[223]-āsā merd-i tüvānā ider. İki bardaḳ **[EK 13a]** āb-ı[224] ṣāfiden ne ḥāṣıl olur?

---

[220] benüm // ʿameli: beni diñle ve sözüm ile ʿāmel AN
[221] - İ
[222] - AN
[223] zebān İ, AN
[224] bardaḳ āb-ı: ṣu-yı AN

C: Seni arslan **[İ 12b]** iden ẕātuñda ʿaṭıyye-i ilāhī olan gevher-i mübārezetdür. Yoḳsa bādenüñ ibtidāsı bār ve intihāsı ḫumār idigi āşikār u bedīdārdur. **[AN 8b]**

S: Belī, bāde-keşān-ı sā'ireye bu iki ḥāletüñ bedīdār olması nedendür bilür misiz?

Emr: Aṣlā bilmem; lākin her şey'üñ cehlinden ʿilmi yegdür, beyān eyle görelüm.

C: Hep mey-ḫāneci kāfirlerüñ ṣafvet virmek içün içine vaż' eyledükleri alçıdandur. Ne ḳadar başa urur; ammā benüm içdigüm bāde-i nābdur.

S: Bāde-i nāb daḫı müskirātdan degül midür?

C: Belī neş'ecigi vardur; ammā ḳaṭʿā ḫumārı yokdur.

S: Bāde-i nāb bir mürebbā nesne midür?

C: Neʿam, mürebbādur.

S: Ne vechle terbiye iderler?

C: Gökṣu nām maḥalle varursın ṭā'ife-i kūze-künāna içi mücevvef, aġzı ẕātında kapalu bir destī yapdurursın.

S: Ey ṣoñra?

C: Ol destīyi ip ile boġazından baġlar **[EK 13b]** ve bir rengīn şarābla memlū fuçınuñ içine bıraġursız. Ol destī leṭāfet-i **[İ 13a]** ṣahbāyı inciẕābla tamām māl-ā-māl olduḳdan ṣoñra aġzını deler, içersiz.

S: Yā bunuñ ḥuṣūli ʿamel-i keşīreye muḥtāc. Senüñ idmānuña göre bu ʿamele nice furṣat-yāb olursın?

C: Yā a sulṭānum, bu her zamān olmaz a! Gāhīce alçılusından da ṣafālanursız.

S: Gerek bāde-i nāb ve gerek alçılu şarāb[225] bunlaruñ idmān-ı şürbinden maḳṣūduñ nedür?

C: Maḳṣūdum mücerred ẕevḳ ü ṣafā taḥṣīlidür.[226]

---

[225] - İ

[226] ṣafā taḥṣīlidür: ṣafādur İ

S: Yā taḥṣīl-i kālā-yı ẕevḳ ü neşāt[227] bu çār-sū-yı ʿālem-i fānīde ser-māye-i ʿaḳl ile olur dirler, gerçek midür?[228]

C: Neʿam[229], ẓāhir her kişi meṭālib ü maḳāṣıdına delālet-i ʿaḳlla [AN 9a] vāṣıl olur.[230]

S: Bu maʿnāyı siz taḥḳīḳ ider misiz?

C: Ẓāhir ser-māye-i ḫırede[231] mālik olmayan tācir-i cāhil[232], gencīne-i Ḳārūn'a nā'il olsa daḫı bir nesne ḥāṣıl idemez.

S: Yā şāh-bāzum, senüñ nūş [EK 14a] eyledigüñ semm-i helāhil zīver-i efser-i iʿtibāruñ olan cevher-i ʿaḳlı zā'il ve ḳuvvet-i ḥavāss-ı ḫamseñi bi'l-külliye ʿāṭıl eyledükden ṣoñra [İ 13b] kālā-yı muṣāmid-i dāreyni nice taḥṣīl idebilürsin?

C: Fi'l-ḥaḳīḳa böyledür, inṣāf eyledüm, getür efendim mübārek elüñi iltiṣām ve tevbe-i naṣūḥla terk-i şürb-i müdām ideyüm. Pend-i dil-pesendüñüz bana mışḳala-i fu'ād ve te'ṯīr-i nefs-i ḳudsiyyeñüz delīl-i reşād oldı. ʿÖmrükumu'llāhu teʿālā.[233]

MAḲĀLE-İ RĀBİʿ

Der-Beyān-ı[234] Ḫaşmeyn Be-Ḥużūr-ı Ḳāḍī-ʿAsker-i Rūm Der-Faṣl-ı Maḳbūlī-i Aṣḥāb-ı Edeb ve Merdūdī-i Erbāb-ı Ġażab[235]

Nedür ādem?

C: Efendim şu Müslimān'a iki yüz elli ġuruş deynüm var idi. Vaḳtiyle edā idemedigüm ecilden on beş gün muḳaddem beni taẕyīḳ ü ḥabs murād itmekle üç yüz ġuruş ḳıymetlü bir mücevher altun[236] ḳuşaḳ ve iki yüz ġuruş [EK 14b] ḳıymetlü bir çift bilezük ve yüz

[227] taḥṣīl-i // neşāt: ẕevḳ ü ṣafā İ
[228] olur // gerçek midür: vāṣıl olur AN
[229] - İ
[230] vāṣıl olur: bulunur AN
[231] ḫurdeye İ
[232] - AN
[233] ʿÖmrükumu'llāhu teʿālā: ʿÖmrükumu'llāhu teʿālā ʿazze şānehu İ
[234] Der-Beyān: Der-Beyān-ı Āmeden İ
[235] Der-Faṣl-ı // Ġażab - İ
[236] - AN

elli ġuruş ḳıymetlü bir ḳıṭʿa altun istīfān[237] irhān ve on güne degin imhāl recā itmiş idüm. Şimdi ḥaḳḳını tedārük eyledüm. Rehīnlerümi bi'l-külliye inkār ider.

S: Ne dersiñ ādem?

C: Efendim emr-i şerʿ-i şerīfüñ.

S: Ḫaṣmuñ ifāde-i ḥāl eyledi, sen de taḳrīr-i mā-fi'l-bāl eyle.

Güstāḫī-i çavuşu'l-me'mūr be-murāfaʿa: **[İ 14a]** Efendim iki yüz elli ġuruş işte ḳoynumda mevcūddur; lākin murādı **[AN 9b]** mücerred[238] rehīnleri ekl ü belʿ itmekdür.

Cevāb-ı[239] ʿitāb: Ṣuṣ çavuş! Sen mübāşirsin, daʿvācı degülsin.

S: Söyle cānum, görelüm sen ne dirsin?

C: Efendim bu ādemde benüm kendü iʿtirāfı üzere ol miḳdār aḳçe alacaġum vardur; lākin şirrete sālik olup lā-ʿan-aṣl benden rehīn daʿvā ider, emr-i şerʿüñ.[240]

S: Bu ādemüñ yedinden rehīn olmaḳ üzere bu eşyāyı almaduñ mı?

C: Efendim görmedüm ve almadum. **[EK 15a]**

S: Ādem, şāhidüñ var mı?

C: Var efendim, cümlesi ḥāżırlardur.

S: Ādem, sen neye şāhidsin?

C: Efendim bu ādemüñ bu ādemde iki yüz elli[241] ġuruş alacaġı var imiş. Vaḳtiyle edā idemediginden kendüyi taẕyīḳ ü ḥabs murād itmekle bu ādem daḫı beyne'l-aḳrān şermsār olmamaḳ içün on güne dek edāsına taʿahhüd idüp bu eşyāyı bizüm muvācehemüzde bu ādeme irhān **[İ 14b]** ve taḫlīṣ-i girībān idüp ve bu ādem daḫı aḫẕ u ḳabż eyledi, buña şāhidüm.

S: Ādem, bu şāhide ne dirsin?

---

[237] istīfān: elmās yüzük İ
[238] - AN
[239] - AN
[240] şerʿ-i şerīfüñ AN
[241] - AN

C: Efendim bu ādemi bir kerre daḫı görsem iki def'a görmiş olurum, şāhid-i zūrdur.

S: Ādem, seni bu kişi şühūd-ı[242] zūrdan 'add idiyor.

C: "Efendim benüm masḳaṭ-ı re'süm Ḳayṣeriyye şehridür.[243] Yevmi yigirmi aḳçe vaẓīfe ile bir dersiyyeye mutaṣarrıf iken āḫirden beri ḫilāf-ı inhā üzerümden ref' itdürmiş. Şimdi anı ibḳā istid'āsıyla **[EK 15b]** gelüp bu ādem ile ḳadīmī mu'ārefemüz olmaġla beni işhād içün bu ādemüñ ḫānesine getürüp[244] eşyā-yı merḳūmeyi vezn ü taḫmīn ve behāların taḳdīr eyledükden ṣoñra bir kīseye vaż' ve iṭmīnān-ı **[AN 10a]** ḳalb içün rehīn ṭarīḳiyle memhūren bu ādem bu ādemüñ eline virüp bizi işhād eyledi. Bu ādem daḫı aḫẕ u ḳabż eyledi. Ben bu ḥālātı[245] bu gözlerümle gördüm ve bu ḳulaḳlarumla işitdüm ve ṭavḳ-ı ḥaḳḳ-ı şehādeti ol vaḳtde gerden-i emānetüme geçürmiş idüm. Şimdi bu meclis-i ḫaṭīrde gerdenümden çıḳarup **[İ 15a]** senüñ gerden-i ḥükūmetüñe geçürdüm." diyü el sīnede teslīm ü tevdī' iderek çekilüp gitdi. Ḳāḍī-'asker kemāl-i ḥayretinden yemīn ü yesārında olan erbāb-ı meclise teveccüh-künān "Ḥaḳ disen de olur, bāṭıl disen de olur, ne dirsiz? Hemān ḥaḳīḳatine ẕāhib ve ṭaraf-ı buṭlānı sālib olup şehādetini ḳabūlden ġayrıya çāre yoḳdur." **[EK 16a]** diyüp cerīdeye ṣebt ü ḳaydını işāret eyledi. Şāhid-i āḫer daḫı minvāl-i muḥarrer üzere edā-yı şehādet eyledükde;

S: Ādem, bu ādemüñ şehādetine cevābuñ nedür?

C: Efendim bu ādemi daḫı henüz gördüm, emr-i şer'üñ.

Su'āl-i ḳāḍī-'asker be-şāhid-i āḫer: Ādem, sen ne işdesin?

C: Efendim vaḳfuñ cibāyeti ve bir vaḳf-ı āḫerüñ daḫı[246] kitābeti ḫidmetiyle meşġūlüm.

S: Kişi, cibāyet mānī'-i şehādetdür.

C: "Efendim cibāyetüñ mānī'-i şehādet olması ancaḳ 'indüñüzde midür yoḳsa sā'ir meḥāfil-i ḳażāda daḫı cārī midür?" diyü hezlāne su'āli ḳāḍī-'askere girān gelmekle şütüm-

[242] şāhid AN
[243] Ḳayṣeriyye şehridür: Ḳayṣeriyye'dür İ
[244] da'vet idüp İ
[245] bu ḥālātı: ḥāli İ
[246] - AN, İ

ı ġılāz[247] ile **[İ 15b]** meclisden ṭard u redd eyledigi şuhūd-ı sā'ireye bādī-i ḫavf u ḫaşyet ve sebeb-i perīşānī-i cem'iyyet olup āḫir-i kār müdde'īnüñ iki yüz elli **[AN 10b]** ġuruş ḥaḳḳ-ı ṣarīḥi bedīdār ve meẕkūr müzevvir ile çavuş-ı müstehzī şermsār oldı.

Ḫātime: Şāhid-i evvel edīb ü māhir, ifāde-i **[EK 16b]** ḥaḳḳ-ı[248] kelāma ḳādir olmaġla müzevvir iken şehādeti maḳbūl ü mebrūr[249] oldı. Şāhid-i ṯānī ṣāḥib-i[250] ġażab u ḥiddet ve ifāde-i merāma 'adem-i miknet olmaġla faḳīh-i dānişver iken merdūd u maḳhūr oldı.

MAḴĀLE-İ ḪĀMİS

Āmeden-i Da'vā Be-Ḫużūr-ı Ḳāḍī-'asker Der-Dīvān-ı Ṣadr-ı 'Ālī Der-Faṣl-ı Ḫalāṣ-Yāften Ez-Āfāt u Beliyyāt Be-Ītā-yı Zekāt u Ṣadaḳāt[251]

Nedür ādemler?

C: Efendim şu bāzergān Ḥācī'de cihet-i ḳarż-ı şer'īden dört biñ iki yüz elli iki[252] ġuruş[253] alacaġumuz var, ṭaleb ü da'vā iderüz.

S: Sen ne dirsin Ḥācī[254]?

C: Ḥāşā ṯümme ḥāşā! El-ḥamduli'llāh müddetü'l-'ömr[255] bir kimesneden istidāne vechiyle aḳçe almadıġum ve iḥtiyācdan berī oldıġum ez-cümle devletlü efendilerümüñ ma'lūm-ı sa'ādetleridür.

S: Orası ma'lūmumuzdur; lākin ḫaşmı iskāta ve bizi iḳnā'a müte'alliḳ **[İ 16a]** cevābuñ nedür?

---

[247] ġalīẓa İ
[248] - İ
[249] meşṯūr AN
[250] - AN
[251] Der-Faṣl-ı // Ṣadaḳāt - İ
[252] - İ
[253] iki // ġuruş: iki yüz elli iki buçuḳ ġuruş on ṭoḳuz bāre iki aḳçe ile AN
[254] Ḥācī: Ḥācī cānum AN
[255] Ḥāşā // müddetü'l-'ömr: Ḥāşā Ḥāşā sulṭānum! Müddet-i 'ömrümde el-ḥamduli'llāhi te'ālā AN; Ḥāşā sulṭānum! El-ḥamduli'llāhi te'ālā müddet-i 'ömrümde İ

C: Efendim benüm[256] bu ādeme bir aḳçe ve bir ḥabbe[257] virecek deynüm yoḳdur. Senedi **[EK 17a]** var ise ibrāz eylesün.

S: Ādem sen bu Ḥācī'ye[258] bu[259] aḳçeyi ne cihetle virdüñ?

C: Efendim biz dört şerīklerüz, bir yerden[260] beş biñ ġuruş aḳçemüz geldi. Bu Ḥācī'nüñ sākin oldıġı ḫānede ḳabż idüp ser-māyemüzden faẕla ẓuhūr iden fā'izümüzi mā-beynümüzde taḳsīm ve her birimüz ḥiṣṣemüze **[AN 11a]** iṣābet ideni der-ceyb idüp[261] bāḳī ḳalan dört biñ iki yüz elli iki ġuruşı[262] götürüp giderken bu Ḥācī'ye muṣādefe eyledük. Su'āline göre keyfiyyet-i ḥāli beyān eyledigümüzde "Bu aḳçenüñ beş on güne degin size lüzūmı yoġ ise benüm bir yerden yigirmi iki kīse aḳçe poliçem ẓuhūr eyledi. Anı tekmīl içün bańa virüñ." didi. Biz daḫı ḫāṭırından çıḳamayup on beş gün vaʿdesiyle ber-vech-i ḳarż-ı şerʿī kendüye teslīm eyledük.

S: Aḳçeñüz ne gūne aḳçe[263] idi?

C: Cümlesi cedīd zoloṭa vü s̱ülüs̱[264] idi.

S: Yedüñüze ḳabżını müşʿir **[İ 16b]** temessük virdi mi?

C: Belī, temessük emri üzere yazıldı ve kendüsi **[EK 17b]** ḳırā'et ü istiḥsān ve ḥāżır olan Müslimeyni işhād eyledigi ḥālde çavuşbaşı aġa ṭarafından kendüye gelen çūḳādāruñ ibrāmı[265] bādī-i iġfāli olmaġla temessük mührlenmeyüp ḳalmış idi.

S: Yā mührsüz temessüke ne ʿamel?

C: Efendim bāzergān miyānelerinde[266] olan muʿāmelāt-ı aḫz̲ u iʿṭā ekṣeriyā mevcūd bulınan ricāli işhād ile olur. Diyār-ı āḫere giden temessüklerinden mā-ʿadāya mühr urmazlar. **[AN 11b]**

---

256 - İ
257 ve bir ḥabbe - AN
258 bu Ḥācī'ye - AN
259 - İ
260 maḥalden AN
261 ve İ
262 iki // ġuruşı: iki yüz iki buçuḳ ġuruş on ṭoḳuz bāre iki aḳçeyi AN
263 - İ, AN
264 - İ
265 - İ

S: Yā mühre niçün iʿtibār[267] itmedüñüz?

C: Efendim çünki Ḥācī Aġa temessüki gördi ve begendi ve ḥużżār-ı meclisi işhād eyledi. Eṣnā-yı telāşında biz daḫı kendüyi işġāl[268] itmegi şāyān[269] görmedük.

S: Ne dirsin Ḥācī, böyle midür?

C: Efendim bendeñüzde şuʿūr ḳalmadı.[270] Ben[271] ḳuluñuz bu ḫuṣūṣuñ ʿārından nāşī[272] dā'ire-i ʿaḳldan çıḳdum. Şāhidlerini göreyüm kimlerdür, istinṭāḳ buyuruñ.

S: Ādemler, şāhidlerüñüz ḥāżır mı?

C: Efendim ḥāżırlar **[EK 18a]** ve mevcūdlardur.

Emr: Ey getürüñ görelüm.

S: Ādem sen neye şāhidsin?[273] **[İ 17a]**

C: Efendim biz yedi[274] sekiz ḳadar ādem bu Ḥācī'nüñ oldıġı ḫānda baʿż eşyā iştirāsıyçün ittifāḳan varup meṣāliḥümüzi tamām gördükden ṣoñra bu dört şerīk ḳadīmī āşināmuzdan olmaġla[275] kendüler ile lāġ u laṭīfe iderek giderken bu Ḥācī Aġa cümleye selām ve ʿarż-ı āşināyī eyledükden ṣoñra yedlerinde olan aḳçenüñ aṣlını su'āl eyledükde anlar daḫı beyān eylediler. Baʿdehu bu Ḥācī Aġa "Şimdilik bu aḳçenüñ size lüzūmı yoġ ise ḥālā[276] yigirmi iki kīse aḳçe[277] poliçe[278] deynüm ẓuhūr eyledi. Bana virüñ, beş on güne degin eṭrāfdan gelecek aḳçelerümden edā iderüm." didi. Bunlar daḫı rāżī olduḳlarında cümlemüzi kendü oṭasına götürüp dört biñ iki yüz elli iki[279] ġuruşı baʿde'l-ʿadd bu Ḥācī bu ādemlerüñ yedlerinden ber-vech-i istiḳrāż aḫẕ u ḳabż **[EK 18b]** eyledi. Baʿdehu

---

[266] mā-beyninde İ
[267] iʿtimād İ
[268] iġfāl İ
[269] münāsib İ
[270] gitti mi AN
[271] - İ
[272] ġayrı İ
[273] Ādem // şāhidsin: Ādemler siz neye şāhidsiz İ
[274] biz yedi: yigirmi AN
[275] āşināmuzdan olmaġla: āşināmuzdur İ
[276] ḥālā: ḥālā benüm AN
[277] - EK
[278] - AN
[279] iki // iki: iki yüz elli iki buçuḳ ġuruş on ṭoḳuz bāre **[AN 12a]** iki aḳçeyi AN

taḥrīr olınan temessüki eline virdiler. Ḥācī Aġa daḫı bizüm muvācehemüzde cehren[280] ḳırā'et u istiḥsān ve bizi işhād idüp mühr uracaḳ maḥalde ḳapu ṭarafından bir **[İ 17b]** çūḳadār gelüp "Buyuruñ Ḥācī Aġa, sizi çavuşbaşı aġa bu sā'at gelsün diyü emr eyledi." diyü eyledigi ibrām-ı[281] tāmı kendüye telāş-ı 'aẓīme virmekle temessük mührlenmeyüp ḳalmış idi.

S: Aḳçe ne cins aḳçe[282] idi?

C: Efendim cümlesi cedīd zoloṭa vü ṣülüṣ[283] idi.

S: Bu aḳçeyi bu ādemler bu Ḥācī'ye ne vaḳtde virdiler?

C: Çehār-şenbe gün ḳuşluḳ vaḳtinde virdiler.

S: Ol gün ḳanḳı ay ve tārīḫüñ ḳaçıncı senesinde idi?

C: Biñ yüz otuz altı[284] senesinde Zi'l-ḥicce'nüñ beşinci güni idi.

S: Ey Ḥācī, bu şāhide ne dirsin?

C: Efendim va'llāhi'l-'aẓīm ne bu ādemler ile āşinālıġum var ve ne kendülerin gördüm[285] ve ne aḳçelerin aldum.

S: Çavuşbaşı aġa!

C: Buyuruñ efendim. **[EK 19a]**

S: Siz bu ādemlerüñ ta'yīn eyledükleri gün bu Ḥācī'yi da'vet eyledüñüz mi?

C: Belī efendim, 'ayniyle yevm-i mezbūrede bir mühim ḫuṣūṣ içün da'vet eylemiş idüm.

S: Gönderdigüñüz çūḳadārı bilür misiz?

C: Belī efendim, bu Ḥācī'yi her bār **[İ 18a]** da'vet iden maḥṣūṣ bir çūḳadārumdur.[286]

Emr: **[AN 12b]** Getürsünler!

---

[280] - İ
[281] - İ
[282] - İ, AN
[283] - İ
[284] - İ
[285] kendülerin gördüm: gördigüm İ
[286] ḳūluñuzdur AN

S: Çūḳadār!

C: Buyur efendim.

S: Sen çavuşbaşı aġa ṭarafından tārīḫ-i merḳūmda bu Ḥācī'yi da'vete me'mūr olduñ mı?

C: Evet efendim.

S: Bu ādemleri bu Ḥācī'nüñ oṭasında gördüñ mi?

C: Efendim vāfir cem'iyyet var idi; lākin mühim idinmedüm.

S: Meydānda aḳçe var mıydı?

C: Belī efendim, vāfir aḳçe var idi.

S: Meydāndan aḳçeyi kim ḳaldurdı?

C: Ḥācī Aġa kendü eliyle kīseleri ṣandūġa ḳoyup mührledi.

S: Ḥācī Aġa, şāhid çoġaldı.

C: Efendim Allāhu 'aẕīmü'ş-şān devletüñüzi mede'z-zamān **[EK 19b]** dā'im ve ḥimāye-i 'aliyyeñüzi 'ibād-ı maġdūrīn üzerinde ḳā'im eyleye. Benüm oṭama hezār ādem gelür gider. Bāzergān oṭaları ma'lūm-ı devletüñüzdür. Farażā çūḳadāruñ vürūdı cem'iyyet-i nāsa ve aḳçenüñ meydānda oldıġı vaḳte teṣādüf eylemiş; lākin ol cem'iyyet bunlar ve ol aḳçe daḫı getürdük didükleri aḳçe degüldür. Vāḳı'ā ol gün benüm yigirmi iki kīse aḳçe poliçe deyni ġā'ilem var idi. Çūḳadāruñ **[İ 18b]** vürūdı bańa īrāṣ-ı telāş idüp 'add ü tekmīline mübāderet eyledigüm aḳçeyi ẓāhirā ṣandūġa ḳoydıġumı bu şerīrler ol gün oṭamuñ öñünde ḥāżır olup[287] bu ḥālete vāḳıf ve taḥṣīl-i **[AN 13a]** ıṭṭılā' içün nāẓır olmışlardur, emr-i şer'üñ.

S: Ādemler daḫı şāhidüñüz var mı?

C: Belī efendim, vardur.

[287] ṣandūġa // olup: bu şerīrler ol gün oṭamuñ öñünde ḥāżır olup ṣandūġa ḳoydıġumı ve İ

Emr: Ne ḳadar şāhidüñüz var ise getürüñ; çünki şāhidünüñ biri istimāʿ olındı. **[EK 20a]** Bunları daḫı istinṭāḳ idelüm. Zīrā bu daʿvādan hem şirret hem ḥaḳīḳat rāʾiḥaları istişmām olınıyor. Kemāl mertebe tefaḫḫuṣ u tefaṭṭuna muḥtāc olduḳ.

S: Ādemler siz neye şāhidlersiz?

C: Efendim biz daḫı şāhid-i evvelüñ edā-yı şehādet-i şerʿiyye eyledigi vech üzere Ḥācī Aġa temessüki muvācehemüzde ḳırāʾet ü iḳrār-ı deyn eyledigine şāhidlerüz ve bu minvāl üzere şehādet iderüz.

S: Bu ādemlerüñ Ḥācīʾye ḳarż olmaḳ üzere virdükleri ecnās-ı derāhimden ne maḳūle aḳçe idi?

C: Efendim ṣāfī cedīd zoloṭa ve muḳaddemā beyneʾn-nās ḳırḳ aḳçeye tedāvüli rāʾic iken ḥālā ḳırḳ beş aḳçeye revācı fermān buyurılan ṣülüṣ[288] idi.

S: Siz bunı bu vech **[İ 19a]** üzere gördüñüz ve böyle şehādet idersiz?

C: Evet efendim, böyle gördük ve böyle şehādet iderüz.

S: Ammā ādemler sizi tekrār-be-tekrār[289] tezkiye iderüm.

C: **[EK 20b]** İdüñ efendim, cenāb-ı Īzid-i müteʿāl şerʿ-i şerīfe zevāl[290] erbāb-ı ḥuḳūḳa[291] zevāl virmesün. Bu Ḥācī Aġa dāʾinlerine virmek içün taḥrīr olınan temessüki bizüm muvācehemüzde cehren ḳırāʾet ü iʿtirāf-ı deyn iderek bizi işhād eyledi. Vaʾllāhiʾl-ʿaẓīm ve biʾllāhiʾl-kerīm[292] şehādetümüzde ṣādıḳlar ve ʿādillerüz, ḫilāfumuz yoḳdur.

S: Ey Ḥācī, bu şāhidlere ne dirsin[293], sözüñ nedür? **[AN 13b]**

C: Efendim ṣabr-ı cemīl ve biʾllāhiʾl-müsteʿān ḳırḳ seneden mütecāvizdür ki bu dāruʾl-ḫilāfetiʾl-ʿaliyyede ticāret[294] ve muʿāmelāt-ı dürüstī ile ḥüsn-i muʿāşeret idüp cümle mālumuñ be-her sene üzerime edāsı lāzıme-i ẕimmet-i diyānetüm olan ḥaḳḳuʾllāhını

[288] cedīd // ṣülüṣ: zoloṭa İ
[289] be-tekrār - AN
[290] zevāl - AN
[291] zevāl erbāb-ı ḥuḳūḳa - İ
[292] vaʾllāhiʾl-ʿaẓīm ve biʾllāhiʾl-kerīm - AN
[293] ne dirsin - AN
[294] - İ

ifrāz ve fuḳarā-yı ṣābirînden olan bī-kesâna taḳsîm ü teslîm ve farîża-i ẕimmetümi tetmîm eyledigüm ḥayṣiyetle ḳaṭʿā elem-keşîde vü ziyân-dîde oldıġum yoḳdur. İn-şāʾallāhu teʿālā devletüñüzde yine **[İ 19b, EK 21a]** żarar görmem; lâkin şunlaruñ efendime irāʾet eyledükleri temessüki bir daḫı göreyüm.

Emr: Virüñ, geregi gibi imʿān-ı naẓar eylesün. Şāyed mülāḥaẓa-i tām ve endîşe-i tamām[295] ile vāḳıf-ı ḥāl olup bizi vebâlden ḫalāṣ eyleye.

Baʿde'n-naẓar cevāb[296]: Efendim Allāh[297] vücūduñuzı ḫaṭāsız eyleye. El-ḥamduli'llāhi'l-müteʿāl[298] vāḳıf-ı ḥāl oldum.

S: Nenüñ gibi Ḥācī?

C: Bu şāhidlerüñ edā-yı şehādetde ḳaṭʿā ḫilāfları yoḳdur. İḳrār-ı deyni ḥāvī mefhūm[299] temessüki vāḳıʿā bu ādemler benüm lisānumdan işitdiler.

S: Yā Ḥācī, bize bu ḳadar zaḥmeti niçün irtikāb eyledüñ? On beş günlük maʿnā bu mertebe[300] nesyen mensiyyen olmaḳ revā-dāşte-i mürüvvet midür?

C: Efendim emrüñüz olursa beyān ideyüm.

Emr: Söyle Ḥācī, görelüm. **[AN 14a]**

C: Bu temessüki bu ādemler yazdurmışlar. Taʿyîn eyledükleri yevm-i mezbûrede dîvândan muḳaddem çavuşbaşı aġaya gelürken Maḥmûd Paşa Cāmiʿi ḳapusı öñünde bu ādemler **[EK 21b]** "Ḥācī Aġa luṭf idüñ, biraz tevaḳḳuf idüñ." didiler. Bendeñüz daḫı ḳaṣr-ı ʿinān idüp "Nedür ādemler?" didüm. **[İ 20a]** "İçimüzde oḳur-yazar ādem yoḳ. Bugün bir ādeme ḳarż-ı şerʿī biraz aḳçe virdük, temessükini şimdi burada yazdurdık. Şunı ḳırāʾet idüñ, yolında mıdur?" didiler. Bendeñüz daḫı gerçek ẓann idüp vāḳıʿā bu temessüki ḳırāʾet ve derûnında muḥarrer olan iḳrār-ı deyn-i ġāʾibi ḥāvī taḳrîrümi bu ādemler işitdiler; lâkin aḳçe aldıġumı görmediler.

---

[295] tām AN
[296] - AN
[297] Allāh: Allāhu ʿaẓīmü'ş-şān AN
[298] El-ḥamduli'llāhi'l-müteʿāl: El-ḥamduli'llāhi teʿālā AN
[299] ḥāvī mefhūm, derkenar AN
[300] bu mertebe - İ

S: Böyle midür ādemler?

C: “Efendim bu Ḥācī ṣabāḥdan berü hezār tezvīr[301] ve dūlāb-ı tezvīr ile hem[302] efendilerümi taṣdīʿ hem erbāb-ı dīvānı taʿcīz eyledi. Mücerred ḥaḳḳumuzı ibṭāl murād ider, emr-i şerʿüñ.” diyü feryād-künān istidʿā-yı merḥamet itdükleri ṣadr-ı ʿālī-ḳadra ve ṣadr-ı Rūm-ı ʿiffet-rüsūma īrāṣ-ı ġażab itmekle tezkiyeleri fermān buyurılup ḳażıyye-i vech-i meşrūḥ üzere oldıġı ẓāhir **[EK 22a]** ve mezbūrlaruñ vāḳıʿā şühūd-ı zūrdan olduḳları bāhir olmaġla bunlardan mā-ʿadā iki yüz ḳadar yalan şāhidleri ve müzevvirler ile bir sefīneye vażʿ ve Cezā’ir’e nefy olındılar. Fi’l-ḥaḳīḳa **[AN 14b]** bir kimesne ki nişābından be-her sene üzerine **[İ 20b]** edāsı farīża-i ẕimmet-i diyāneti olan ḥaḳḳu’llāhı fuḳarādan dirīġ itmeyüp edā eyleye ol ādemüñ mālına ḫasāret ve vücūdına mażarret işābet itmeyecegi emr-i muḳarrerdür.

MAḲĀLE-İ SĀDİS

Der-Beyān-ı Muʿāraẓa-i Ṭabīb Be-Ṣayyād-ı Ġarīb Der-Faṣl-ı Rubūden-i Ḥiṣṣe Ez-Ḳıṣṣa

Kişi ḳolay gele.

C: ʿÖmrüñüz ziyāde[303] ola sulṭānum.

S: Balıḳ mı avlarsın?

C: Belī efendim, infāḳ-ı evlād u ʿıyāl üzerime be-her-ḥāl lāzımdur.

S: Yā bu sāḥil-i baḥrüñ bundan mā-ʿadā ṣaydgāhı yoḳ mıdur?

C: Efendim her ṭarafı cilvegāh-ı māhīdür.

S: Yā sen bu maḥalli niçün iḫtiyār eyledüñ?

C: Faḳīr-ḫāneye ḳarībdür.

S: Bu ṣayd-ı māhī öteden berü **[EK 22b]** muʿtāduñ mıdur?

---

[301] - AN
[302] - AN
[303] mezīd AN

C: Ḫayır efendim, iki üç gündür.

S: Sebebi nedür?

C: Evvel bir miḳdār ser-māye ile ʿaṭṭarlıḳ idüp ḳuvvet-i lā-yemūt-ı ehl ü ʿıyālüm ile geçinür idüm. Şimdi içinde olan metāʿumla dükkānum iḥrāḳ bi'n-nār olmaġla bu kārı kendüme sebeb-i maʿīşet eyledüm.

Tesliyet-i su'āl[304]**:** Ḫoş imdi kişi[305], cenāb-ı Bārī'nüñ bir ism-i şerīfi daḫı kāfidür. **[İ 21a]** İżʿāf u mużāʿaf mükāfāt u mücāzāt iḥsān ider.

C: Cenāb-ı Ḥaḳ'dan ḳaṭʿ-ı ümīd itmem; lākin keṯret-i ʿıyāl u evlād ve şemātet-i ḥussād-ı bed-nihād binā-yı ḥüznüme sebeb-i iştidād oldı.

S: Kişi sen şimdi bir dūstuñdan istidāne vechiyle[306] bir miḳdār re's-i māl tedārük itseñ olmaz mı?

C: Farażā itmişüm ve üzerine inżimāmı iḳtiżā iden murābaḥasını **[AN 15a]** ve ḳuvvet-i yevmiyyemi taḥṣīl itmişüm. Aṣl-ı mālı ʿale'l-ġafle benden ṭaleb itdigi ṣūretde yine dükkānumuñ içinde olan mālı ṣatup virdükde yine böyle ṣıfru'l-yed **[EK 23a]** ḳalacaġum ẓāhir-i ḥāldür.

S: Ḫoş ḫoş yerinde; lākin -Cenāb-ı Ḫudā-yı muʿīn cümlemüzi āfātdan emīn eyleye- ḥālā kendüñe mekseb ittiḫāẕ eyledigüñ ṣayd-ı māhī sebebi ile sen şimdi füc'eten bir maraż-ı hā'ileye giriftār olsañ evlād u ʿıyālüñi infāḳ idecek bir kimesnecigin[307] var mı?

C: Perverdigārumdan ġayrı[308] yoḳdur.

S: **[İ 21b]** Āmennā, cümlemüzi infāḳ u iksāba kefīldür ve lākin sen kendü vücūdıñı niçün ṣıyānet ve mebde'-i cemīʿ-i emrāż olan ʿufūnetden mücānebet itmezsüñ?

C: Ḳādir olabildigüm ḳadar muḥāfaẓa[309] vü ḥirāset iderüm.

---

[304] - AN
[305] - AN
[306] ṭarīḳiyle AN
[307] kimseñ İ, AN
[308] ġayrı: ġayrı kimsem İ
[309] ḳadar muḥāfaẓa: ḥıfẓ AN

S: Yā mücānebet buña mı dirler ki ḥālā hevā-yı lodosuñ cānib-i yemīnüñden işbu kenāra aḳıdup anafor ile getürdigi lāşe-i müteʿaffinüñ rāʾiḥa-i kerīhesi dimāġuña teʾşīr ve bu[310] sebebden vücūduña işābet idecek ʿillet-i nezle seni firāş-ı bīmārīde esīr itmez mi?

C: Yā a sulṭānum, lāşe ḳande ben ḳande. Miyānemüzde on adım ḳadar buʿd-ı mesāfe var. **[EK 23b]**

S: Bu esen hevā nedür bilür misin?

C: Bilürüm efendim, lodosdur.

S: Sen şimdi bu hevānuñ altında mısuñ yoḳsa üstinde misin?

C: Altındayum sulṭānum.

S: Sen rūzgārın ḳuvvet ü ḳudreti ne mertebelerde oldıġın bilür misin?

C: Yā ẓāhir, baḳ bu ḳadar daġlar gibi sefāʾini Mıṣr'dan buraya ve buradan Mıṣr'a götürür.

S: [İ 22a, AN 15b] Yā sefāʾin-i girān-bārı Mıṣr'dan maḥrūse-i İstanbul'a getüren rūzgār, rāʾiḥa-i sebük-bārı on adım yerden senüñ liman-ı meşāmmına getürüp lenger-endāz-ı seḳāmet olmaz mı?

Cevāb-ı taʿrīż:[311] Getüremez.

S: Delīlüñ nedür?

C: Ḥālā menḫareynümüñ meyelānı rūy-ı deryāya iken cānib-i yemīnümden müteneffis olan rāʾiḥa-i kerīheye şımāḫumdan māʿ-adā medḫal yoḳdur. Ol daḫı zīr-i destārumda mesdūd u nihāndur.

S: Ammā a cānum vürūd-ı rāʾiḥa oḳ gibi rāst-rev degüldür ki ḥattā peykān-ı zaḫmeti[312] muḳābelesinde olana **[EK 24a]** teʾşīr idüp ḫilāfında bulınana itmeye. Ġālibā bu iżāʿat-i biżāʿat senüñ ḳuvvet midür ki īrāş-ı melāl itmekle mezāyāya mütefaṭṭın olamıyorsın?

---

[310] - İ
[311] - AN
[312] zaḫmı İ

C: Derk ü tefaṭṭunda ḳuṣūrum yoḳ; lākin ta'bīrüñüzi ṭabī'atüm bir vechle tecvīz itmiyor, tafṣīl buyuruñ.

S: Ey cānum, ḥālā bu müteneffis olan rūzgāruñ adı nedür?

C: Lodosdur.

S: Bundan muḳaddem yigirmi gün miḳdārı 'ale't-tevālī esen **[İ 22b]** rūzgāruñ adı nedür?

C: Poyrazdur.

S: Bu iki rūzgār biri birine muḳābil midür yoḳsa muḫālif midür?[313]

C: Belī, muḳābildür.

S: Bunlaruñ menāfi' ü mażarreti cemī' ervāḥ u eşbāḥa şāmil midür?

C: Ne'am,[314] şāmildür.

S: Çūnki bu mertebelerde oldığını bilürsin niçün mülzem olmazsın?

C: Ammā a sulṭānum ḥālā bendeñüzüñ menḫareyni mevrid-i rā'iḥanuñ semt-i ḫilāfumda iken mu'āvenet-i rūzgār ile nice iṣābet ider?

S: Şimdi ḥālā mā-verāmuzda **[EK 24b]** mebnī olup lodosuñ ḫilāf-ı menfesinde bulınan yalı-ḫānelerüñ birisinde buḫūr yaḳsalar senüñ rūy-ı deryāya mā'il ve ḳıbleye müteveccih olan menḫareynüñe rā'iḥa-i ṭayyibesi te'ṯīr ve meşāmmuñı ta'ṯīr itmez mi? **[AN 16a]**

C: Belī, ider efendim.

S: Yā rūzgāruñ ṭaraf-ı ḫilāfında bulınan rā'iḥa-i buḫūruñ intişār vechiyle vürūdını teslīm idüp rūzgāruñ cānib-i menfesinde bulınan rā'iḥa-i kerīhenüñ vürūdını niçün teslīm eylemezsin?[315]

C: Ammā a sulṭānum bendeñüz ṣabāḥdan berü bu **[İ 23a]** leb-i deryāda ḳā'id ve māhī-i merāmuñ[316] giriftār-ı şest-i ẓuhūr olmasına müteraṣṣıd olup sizüñ īmāñuz ile[317]

---

[313] yoḳsa // midür - AN
[314] Belī İ
[315] idüp // eylemezsin: idersin rā'iha-i kerīhenüñ niçün teslīm eylemezsin AN; eylemezsin: itmezsin İ
[316] - AN
[317] - AN

meşhūdum olan lāşenüñ vücūdından ve rā'iḥa-i kerīhesinüñ vürūdından[318] ḳaṭ'ā ḫaberüm yoġ idi. Ḥālā şimdi daḫı meşāmmumda aṣlā bir eṯeri yoḳdur.

S: İmdi kişi, bu rā'iḥa-i kerīhe senüñ vücūdını ser-tā-pā iḥāṭa ve ḳuvvet-i şāmmeñi bi'l-külliye izāle **[EK 25a]** eylemiş. Ḫuṣūṣā ṣabāḥdan berü leb-i deryāda ḳu'ūdı iltizāmuñ dimāġuña īrāṯ-ı burūdet-i tām ve poyrazdan ṣoñra müteneffis olan hevā-yı lodos seni dārūlanmış māhī gibi ser-sām eylemiş.

C: Kerem buyuruñ efendi, bendeñüzi nevāziş-i ḫāṭır ve tesliyet-i vāfir ile evvelī talṭīf ṣoñra bu mertebelerde taḫvīf buyurmañuzuñ ḥikmeti nedür?

S: Kişi, böyle maḥall-i mühlikede ṣayd-ı māhīye iştiġāl-i[319] żarūretden nāşī infāḳ-ı ehl ü 'ıyāl içün oldıġını ḳuvvet-i feṭānetle bildüm ve ol bī-çārelere teraḥḥumen **[İ 23b]** ṣıyānet-i vücūdını iltizām eyledüm.

Du'ā: 'Ömrüñüz mezīd ola efendim. (İstid'ā)[320] Lākin "Ṭoġdı, boġmaġa yaramaz." **[AN 16b]** meṯelince çūnki bilmezlik ile iḫtiyār eyledigüm 'amel żımnında beni füc'eten bu derde giriftār idecek ḥekīm-i ezelī ẕāt-ı şerīfüñ gibi bir ḫāẕıḳ-ı bī-bedeli şifā-ḫāne-i kereminden ḫalāṣuma sebeb gönderdi. Ḫarekāt-ı nabżumuñ muḳteżāsınca ḥasbeten li'llāhi'l-meliki'l-ḳadīr **[EK 25b]** i'āde-i 'āfiyetüme ḥüsn-i tedbīr buyuruñ.

S: Başında ṣavuḳlıḳ var mıdur?

C: Efendim şimdi hiṣṣ ider oldum.

S: Elüñi vir göreyim. Kişi, ḫarekāt-ı nabżuñdan maḥsūs u mefhūm olan fi'l-ḥaḳīḳa vücūduñı nezle bi'l-külliye ḳaplamış; ammā tedbīri āsāndur, elem çekme.

İfāde-i ḥāl:[321] Sulṭānum elem-i iżā'at-i biżā'at ve ġam-ı mużāyaḳa vü żarūret şimdi teşrīfüñüzden muḳaddemce bendeñüze bir ḫālet virmiş idi ki sulṭānuma ta'bīr idemem.

S: Ḫayr ola, nenüñ gibi?

---

[318] - AN
[319] meşġūl AN
[320] - AN
[321] İfāde-i ḥāl: Cevāb AN

C: Bu nezleden muḳaddem vücūdumı istīlā iden ġumūmdan nāşī rişte-i vesāvise merbūṭ olan olṭa-i vücūdumı ṣayd-ı ḥūt-ı selāmet **[İ 24a]** ḳaṣdıyla endāḫte-i ḳa'r-ı deryā itmek mülāḥaẓası ḫāṭırumdan güẕerān itmiş idi. Ammā çünki māni'-i mu'ṭī cenāb-ı Bārī'dür, himmet-i şerīfüñüzle "Ṣu aḳdığı yere yine aḳar." meŝeli mışdāḳınca[322] **[AN 17a]** naḳd-i ṣabr u taḥammüli ser-māye-i çār-sū-yı tevekkül ve sezā-yı[323] **[EK 26a]** kālā-yı murāda tevessül itmegi kendüme enseb görüp gevher-i cānuñ ḳıymet ü 'izzeti ne mertebelerde oldığını iẕ'ān itmiş iken şimdi işābet-i nezle şāyed ol gevher-i girān-ḳadrüñ bādī-i iżā'ati olur ḫavfı, elem-i iżā'at-i biżā'atı ve ġam-ı teng-destī vü żarūreti bi'l-cümle ḫāṭırumdan iḫrāc ve hedef-i vücūdumı yine sihām-ı vesveseye āmāc eyledi.

Tesliyet: Ḫudā kerīmdür, elem üzere olma. Kişi çünki [324]﴿إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ naṣṣ-ı şerīfine i'timād-ı tām ve ḥabl-i metīn-i tevekküle i'tiṣām eyledüñ. İż'āf-ı mużā'af-ı nuḳūda ve tamām-ı 'āfiyet-i vücūda mālik olursın.

İstid'ā: Efendim şimdiki ḥālde ṣıḥḥat-i vücūdı ḫazā'in-i nuḳūda tercīḥ iderüm.

Ḳabūl-i [İ 24b] niyāz:[325] "Kişi senüñ bu derdüñe şāfī olacaḳ mu'ālecātı ve ma'īşet-i ehl ü 'ıyālüñe vāfī olacaḳ me'kūlātı *ḥasbeten li'llāhi'l-müte'āl*[326] ben saña īṣāl ve biżā'atüñ tedārükinde olan ihtimāmı daḫı ecell-i a'māl ve taḳdīm-i cümle-i āmāl ve du'ā-yı **[EK 26b]** ḫayruñı istiḥṣāl iderüm." diyü ṣayyādı mesrūrü'l-bāl eyledükde;[327] (Ḥişşe)[328] leb-i deryāda olan yalı-ḫānelerüñ birinde bu keyfiyyet-i ḥāle revzene-güşā-yı şımāḫ-ı cān ve çeşm-dūz-ı naẓar-ı im'ān olan bir cevān-ı 'uryān *bāreka'llāh*[329]-gūyān ḥāl-i mā-fi'l-bālini bu vechle beyān eyledi ki;

C: Efendim sulṭānum sizüñ ẕāt-ı kerāmet-simātuñuz yā Ḫıżr 'aleyhi's-selām yā rüfeḳā-yı kerāmetden bir ġavṣ-ı be-nāmdur.

---

[322] meŝeli mışdāḳınca: meŝelince AN
[323] şirā İ; sizi AN
[324] Bakara Sûresi, 2/153, *"Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir."*
[325] Va'd-i 'ināyet AN
[326] "Yüce Allah'ın rızası için."
[327] bāl eyledükde - AN
[328] Ḳıṣṣa İ
[329] "Allah mübarek etsin."

S: Nice ciger-küşem?[330]

C: Bendeñüzüñ ḥālā yevmiyye ḳırḳ beş ġuruş[331] ḥāṣıl olur ʿaḳār u emlākden īrādum var iken müddeḫarum olan nuḳūdum baʿżen ẕimemde ve baʿżen daḫı işbu yalı-ḫānecigüñ behāsına ve[332] iḳtiżā iden taʿmīrātına ve baʿżı[333] mālzemesine [AN 17b] ḫarc u ṣarf idüp ay başında ḥāṣıl olacaḳ icārātı [İ 25a] daḫı māʾil-i viṣālī vü ʿāşıḳ-ı cemālī olup iştirā eyledigüm cāriyenüñ behāsına vü cevāhire[334] müteʿalliḳ zer ü zīverine [EK 27a] ḥavāle eylemiş idüm.[335] Bu ādemüñ dükkānı yandıġı gice benüm[336] daḫı yevmiyye yigirmi beş ġuruş ḥāṣıl olur Yehūd-ḫānelerüm ve nice dekākīn ü mevāżıʿum iḥrāḳ biʾn-nār olmış idi.

S: Başuñuz ṣaġ olsun. Bāḳī ḳalan yevmi yigirmi ġuruş[337] sizi nā-merde muḥtāc ve peykān-ı żarūrete āmāc itmez.

C: Āh efendim, belā bu degül.

S: Nice yoḳsa meṣārifüñüz vāfirce midür?

C: Ḫayır efendim, maṣrafum şeyʾ-i ḳalīldür. İn-şāʾallāhuʾr-raḥmān ʿan-ḳarībiʾz-zamān yine himmet-i şerīfüñüzle cümlesini maʿmūr u ābādān iderüm.

S: Yā şimdi tā bu deñlü mütelāşī vü perīşān ve ser-tā-pā ʿuryān olmañuza sebeb[338] ü bādī nedür?

C: Çünki ʿakārāt muḥteriḳ oldı.[339] Ḥavāle ḳabūl iden esīrci bugün ʿaleʾs-seḥer ḫām emrūd gibi boġazumı alup cāriye behāsı ṭalebiyle eyledigi feryād-ı rüsvāyīden [İ 25b] ʿārıż olan[340] ġalebe-i vesāvis u ʿār bañа itlāf-ı [EK 27b] vücūdumı iḫtiyār itdürdüp kendümi pencereden deryāya atmaḳ ḳaṣdıyla āmāde ve ḳayd-ı ḥayātdan āzāde oldıġum

---

[330] kūşecigüm İ
[331] ḳırḳ beş ġuruş: ḳırḳ beş buçuḳ ġuruş bir rubʿ İ
[332] behāsına ve - İ
[333] - İ
[334] behāsına vü cevāhire: mücevherāta İ
[335] itmiş idüm İ
[336] yandıġı // benüm: muḥteriḳ oldıġı gice bendeñüzüñ İ
[337] Başuñuz // ġuruş: Ḳuzum mübārek başuñ ṣaġ ve var olsun. Bāḳī ḳalan yigirmi buçuḳ ġuruş bir rubʿ yine İ
[338] - AN
[339] ʿakārāt //oldı: ʿakārātumuz muḥteriḳ oldıgından İ
[340] - AN

ḥālde sizüñ[341] bu ādem ile sābıḳ ve ḥaḳīḳat-i ḥāle muṭābıḳ olan su'āl ü cevābuñuz[342] bendeñüze daḫı te'ṯīr ve niyyetümi taġyīr eyledi. *Sellemekumu'llāh*[343] nefes-i ḳudsiyyeñüz çūnki bendeñüze baḫşende-i ḥayāt-ı tāze[344] oldı. Bu bī-çāreye merḥameten mev'ūduñuz olan infāḳ u iksāb-ı ser-māyesi bu bendeñüz ṭarafından edā olınmasını kemāl-i keremüñüzden recā iderüm.[345]

MAḲĀLE-İ SĀBİ'

Der-Beyān-ı Āmeden-i Muḥtesib Be-Ṣavma'a-i Şeyḫ-i Murāḳıb Be-İstid'ā-yı [AN 18a] 'Uluvv-i Merātib Der-Faṣl-ı Ḥuṣūl-i Murādāt Be-Murāḳabe vü Riyāżāt[346]

Selāmu'llāhu[347] 'aleyküm.

C: Ve 'aleykümü's-selām.

S: Ḫoş geldüñ, nedür ḥālüñ?

C: El-ḥamduli'llāh himmetüñüz berekātıyla ṣıḥḥatdeyüm.[348]

S: Çoḳdan[349] görinmedüñüz?

C: Evet sulṭānum, ba'ż eşġāl sebebiyle ma'ẕūr ola, ziyāretüñüze[350] gelemedüm. Ḳuṣūrumı isti'fā ve himmet-i **[EK 28a]** şerīfüñüzi[351] temennā iderüm.

S: Senüñ ḳuṣūr-ı mümteni'ü'l-'afvuñ çoḳdur.

C: **[İ 26a]** Efendim mūy-ı[352] bedenümden efzūndur; lākin 'afvuñuzı recā iderüm.

S: Ḳanḳısınuñ 'afvını recā idersin?

---

[341] cenābuñuzuñ İ
[342] olan // cevābuñuz: su'āl ü cevāb-ı dürer-bāruñuz İ
[343] "Allah sizlere selamet versin."
[344] ḥayāt-ı tāze: ḥayāt-ı tāze ve edā-yı ḥekīmāneleri bi'l-külliye şifā-sāza bādī İ
[345] iderüm: iderüm ve's-selām İ
[346] Der-Faṣl-ı // Riyāżāt -İ
[347] Selāmun AN
[348] El-ḥamduli'llāh // ṣıḥḥatdeyüm: El-ḥamduli'llāhi te'ālā himmetüñüz berekātıyla vücūdumuz ṣıḥḥatde İ
[349] Çoḳdan: Çoḳdan berü AN
[350] ziyāret-i şerīfüñüze İ
[351] 'aliyyeñüz İ
[352] - EK

C: Efendim lücce-i keremüñüze sāḥil ve ʿafv-ı ʿaṭāñuza ḥā'il yoḳdur, cümlesini istiʿfā iderüm.

S: Senüñ ʿafvını recā eyledigüñ ḳuṣūr ḥālā mevāniʿ sebebiyle ziyāretümüzde olan tekāsülüñ midür?

C: Evet efendim, hemān budur.

S: Biz ol ḳuṣūruñı sen istiʿfā itmezden muḳaddem ʿafv eyledük.

C: Mükerrem oluñ efendim. Yā çūnki ḳuṣūrumuñ ʿafvı ḳable'l-istiʿfā mümkin olup imkān-ı imtināʿuñ żıddı iken baʿde'l-ʿafv niçün mümteniʿdür buyurduñuz?

S: Bu nükteden ġarażum benüm ʿindümde bedīdār olup mümkinü'l-ʿafv olan ḳuṣūruñ maʿfuvdur. Yoḳsa mümteniʿü'l-ʿafv olan ḳuṣūruñı cenāb-ı Ġafūr'dan istiʿfā eyle dimek idi.

C: Yā efendim, el-ḥamduli'llāhi teʿālā emr-i maʿrūfa riʿāyet ve nehy-i münkerden mücānebet **[EK 28b]** ile ṭarīḳ-i İslām'a rāḥile-bend-i ʿazīmet olan bendeden bi-ḥasebi'l-beşeriyye ẓuhūr iden ḳuṣūr-ı mümteniʿü'l-ʿafv olmaḳ **[İ 26b]** cenāb-ı ekremü'l-ekremīnüñ şān-ı kibriyāsına şāyān mıdur?

S: Bu meẕhebde olup girān-bār-ı ḥuḳūḳ-ı ʿibādı ḥāmil[353] ve iḥḳāḳ-ı ḥaḳḳ-ı fuḳarāyı **[AN 18b]** ʿāṭıl olmadıġuñ ḥālde beşeriyyet ḥāliyle ʿibādetüñde ẓuhūr iden ḳuṣūruñ ʿinda'llāhi'l-meliki'l-ġafūr maʿfuvv u maġfūrdur.

C: Efendim Allāhu teʿālā sizi muʿammer ü muʿazzez ve ṭırāz-ı saʿādet-i dāreyn ile muṭarraz[354] eyleye. Ẓāhirā eṣnāf üzerine żābıṭ bulınmışum; ammā öteden berü muḳannen olup ḥüsn-i rıżā vü iḫtiyārlarıyla viregeldükleründen[355] ziyāde nesne[356] aldıġum yoḳdur.

S. Bizüm saña ḥaḳḳ-ı ʿabd didigümüz işte ḳānūn üzere aldıġuñdur.

C: Ḥaḳḳ-ı ʿabd ẓulmen alınan degül midür?

---

[353] ḥā'il İ
[354] ile muṭarraz - İ
[355] viregeldükleri şey'den AN
[356] - AN

S: Bu daḫı ẓulmendür.

C: Efendim bu bir resm-i ʿādīdür.

S: Eger ʿādet eger ḳānūn bunuñ emṣāli alınan rüsūm bedāyiʿ-i **[EK 29a]** seyyi'edendür.

C: Efendim bendeñüze virilen rüsūm-ı ʿādī eṣnāfuñ niṣābına göre iḳtiżā iden zekātıdur.

S: Yā eṣnāf mālik oldıġı māluñ **[İ 27a]** zekātını erbāb-ı istiḥḳāḳdan olan fuḳarā-yı ṣābirīne[357] virmezler mi?

C: Elbette virürler.

S: Getürdükleri emtiʿanuñ fi'l-aṣl zekāt bedeli olup beytü'l-mālden maʿdūd olan resm-i gümrügini ṭaraf-ı muḥaṣṣılına virmezler mi?

C: Efendim elbette herkes metāʿına göre lāzım gelen resm-i gümrügini edā ider.

S: Emīn-i gümrük degül muḥtesib iseñ bir metāʿdan iki defʿa gümrük alınmaḳ ḥarām degül midür?

C: Bendeñüze virdükleri gümrük degül ḳānūnī bir resmdür.

S: Şimdi eṣnāf bu resmi saña virdigi ḥīnde lisān-ı cenān ile "Ḥaḳḳ-ı ṣarīḥ midür? Yarın rūz-ı maḥşerde yine senden alırum." didigüni sen hūş-ı cānla işidür misin? **[AN 19a]**

C: Ḫayır efendim, va'llāhi sevini sevini virürler ve güclerine gelmez.

S: Ẓāhirā anlaruñ ibtihācı **[EK 29b]** yedlerinde bulınan emtiʿayı ʿibādu'llāha siʿrinden ziyādeye fürūḫt içün senüñ efʿā vücūduñı tiryāḳ-ı rüşvetle ḫāmūş u bī-mecāl ve nīş-i āzāruñdan kendülerini istiḫlāṣa medār istiḥṣāl itmek içündür.

C: Ḫayır efendim, tevḳīr-i esʿāra **[İ 27b]** müteʿalliḳa recā żımnında[358] hemān herkes metāʿından lāzım gelen resm-i mīrīsini getürür ve rıżālarıyla virürler.

S: Sen aṣlını bilmezsin! Senden muḳaddem bu bidʿatüñ iḥdāṣına bādī olan ẓaleme-i bī-inṣāf bu rüsūmāt-ı nā-meşrūʿı buña binā'en vażʿ itmişdür.

---

[357] ṣābirüñden kimesneye AN

[358] żımnında: żımnında degül AN

C: Yā efendim, bendeñüz bu rüsūmātı cemʿ ü taḥṣīl itmesem ḥālā taḥt-ı iltizāmumda olan girān-bār-ı māl-ı mīrīnüñ altından çıḳamam.

S: Öyle aġır yükün altına girmek saña neden iḳtiżā eyledi?

C: Yā sulṭānum, sebeb-i maʿīşet lāzım degül midür?

S: Senüñ rızḳuñ maḳsūmdur.

C: Āmennā; lākin kār u kesbe ḳudretüm ve mellāḥī **[EK 30a]** vü ḥammāliyyeye ṭāḳatüm yoḳdur.

S: Hevā-yı nefsüñi terk eyle ve cenāb-ı Rezzāḳ'a iʿtiḳāduñı[359] berk eyle, aç ḳalmazsın.

C: Efendim elde ʿaṣā, boyunda ridā cerrārlıḳ idemem.

S: Yā bunı daḫı irtikāb itmek erbāb-ı mürüvvete inṣāf mıdur?

C: Yā ne kāra sülūk ideyüm?

S: Bir maġāre-i cebelde iḫtiyār-ı ʿuzlet ve ʿibādet ü ṭāʿata müdāvemet eyle.

C: Yā ʿibādet ü ṭāʿat ḳarın ṭoyurmaz, **[İ 28a]** ṭaş mı yemelü?

S: Ezel-i āzālde maḳsūm olan rızḳuñla geçinürsin yoḳsa vuṣūlinde şekk ü iştibāhuñ mı vardur?

C: Ḫayır efendim;[360] lākin[361] esbāba merbūṭdur. Zīrā şiʿb-i şāhiḳ-i cebelde olan ecveʿ-i ġamgīne rızḳ-ı maḳsūm-ı pīşīn bilā-sebeb nice vāṣıl olur?

Nükte:[362] Benüm rızḳum **[AN 19b]** beni ne sebeble bulursa senüñki daḫı öylece bulur.

S: Yā efendim, sizüñ[363] rızḳuñuz sizi ne vesīle ile bulur?

C: Mürāḳabe-i tām ve riyāżet-i tamām ile.

S: Yā efendim, riyāżet-i tām yine açlıḳdan **[EK 30b]** ʿibāret degül midür?

---

[359] iʿtimāduñı İ
[360] efendim: efendim şekküm yoḳdur İ
[361] şekküm // lākin - AN
[362] cevāb AN
[363] senüñ AN

C: Senüñ ṣıġır ḳadar yimeñ lāzım degül. Kīlār-ı Perverdigār'dan rūz-merre muʿayyen olan rızḳuñla ḳanāʿati iḫtiyār ve vaḳt-i ʿişāda imsāk ve ḥīn-i ġurūbda ifṭār ve evḳāt-ı[364] sā'irede ḫuşūʿ u ḫużūʿla taḥṣīl-i rıżā-yı Bārī'ye beẕl-i iḳtidār eyle.

S: ʿİbādete iştiġāl yerinde; lākin vuṣūl-i rūzī bilā-sebeb nice mümkindür?

C: A cānum, sende bayġuş ḳadar iʿtimād ve gürbe ḳadar iʿtiḳād yoḳ mıdur?

S: Nice efendim, **[İ 28b]** beyān buyuruñ.

C: Yā bunlar rızḳ-ı maḳsūmına senüñ gibi ehl-i sevḳ vesāṭetiyle vāṣıl olmazlar.[365]

S: Yā ne vechle vāṣıl olurlar?

C: Gürbe vü būm[366] benüm gibi vesāṭet-i riyāżetle vāṣıl-ı rızḳ-ı maḳsūm olurlar.

S: Yā efendim, bunlarda o ḳadar ḳuvvet var mıdur ki taḥṣīl-i erzāḳda bu mertebe ihtimām ideler?

C: Belī, gürbe-i nizār[367] sūrāḫ-ı mūṣa dīde-dūz-ı intiẓār ve būm-ı riyāżet-şiʿār der-kemīn-şikāf-ı ġār müteraḳḳıb u ber-ḳarār olmaġla vāṣıl-ı **[EK 31a]** rızḳ-ı maḳsūm olduḳları meşhūduñ degül midür?

S: Belī, kirāren ve mirāren manẓūr u meşhūdumdur.

C: Yā gördükden ṣoñra yā bu ʿibretden ne ʿaceb ḥiṣṣe-rübā[368] ve tārik-i ālāyiş-i dünyā olup loḳma-i ġaṣbdan dehen-şūy-ı ferāġ ve nefs-i emmāreñi demmāġ olmaduñ?[369]

S: Ḫoş yerinde efendim bunlar taʿalluḳdan müberrādur; ammā benī-Ādem taḥṣīl-i nafaḳa ġā'ilesinden **[AN 20a]** mā-ʿadā nice mālzemeye muḥtāc. Bunlaruñ ise sihām-ı enẓārına ancaḳ[370] maḳsūm olan cirme loḳma-i āmācdur. Bunlar **[İ 29a]** içün bundan ġayrı eşġāl muḥāldür.

C: Mālzeme didigüñ nedür?

---

[364] vaḳt AN
[365] vāṣıl olmazlar: mi vāṣıl olur AN
[366] Gürbe vü būm - İ
[367] zār AN
[368] ḥiṣṣedār İ
[369] itmedüñ İ
[370] - AN

S: Efendim bunlaruñ cāmeleri ġaslden müberrā ve köhne kebeden muʿarrā oldıġından mā-ʿadā nafaḳa içün ṣayd eyledükleri murġ u mūş mühimmāt-ı ṭabbāḫe olan baṣal u ḫumuṣ u fülfül ve tābe vü tencere vü ṣaḥan u seh-pāye vü hīzem ve sā'ir edevāta muḥtāc degüllerdür.

C: Şimdi sen żiyāfet-ḫāne-i Kibriyā'dan maḳsūm rızḳuñ ḳanāʿati iʿtiyād **[EK 31b]** ve ʿinda'llāhi'l-meliki'l-cevād müsteʿid oldıġuñ nefā'is-i yevm-i mīʿāda iʿtiḳād ile saña bu ālātuñ ve bu tekellüfāt-ı levāzımātuñ ḳaṭʿā lüzūmı yoḳdur.

S: Yā efendim, farażā etmek maṭbūḫdur. Aña tūşe olacaḳ me'kūlāt esbāb-ı ṭabḫa muḥtāc degül midür?

C: Yā a cānum, rızḳ-ı maḳsūmuñ maṭbūḫ eger ġayr-ı maṭbūḫdur seni bulur. Ammā hüner benüm gibi iḫtiyār-ı ḳanāʿat ve irtikāb-ı zāviye-i ʿuzlet itmekdür.

S: Siz nefsüñüzi ihlāk ve ferīd-i vücūduñuzı silk-i melekiyyeye insilāk buyurmışsız, size āsāndur.

C: **[İ 29b]** Baña āsān olan beşeriyyet cihetiyle saña daḫı esheldür.

S: A sulṭānum, ne mümkin siz ḳande biz ḳande.

C: Behey cānum, sen benī-Ādem degül misin?

S: Evet benī-Ādemüm; lākin sizüñ çilleñüzi çekmege bende tāb u tüvān ve vaḳti mürūrından ṣoñra tevḳīf-i ṭaʿāma imkān yoḳdur.

C: Hīç aç ḳalma ġalebe-i cūʿda **[AN 20b]** yine tenāvül eyle.

S: Yā efendim, rızḳ-ı muʿayyene-i yevmiyye me'kūl iken rızḳ-ı yevm-i **[EK 32a]** ātiyyeye vuṣūl nice ḳābildür?

C: Her ne gūne me'kele iştihāñ ġālib olursa vārid olur.

S: Yā rızḳ-ı maḳsūm-ı yevmiyyede teraḳḳī mümkin midür?

C: Belī, mümkindür.

S: Nice mümkindür?

C: Hemān her ne zamān ki bir şey'i nefsüñ müştehī ve fikr-i mā-sivādan derūnuñ tehī olur maḳṣūduñ olan me'kel her ne ise murāḳabe-i tāmla nigerān ve ẕikr-i vāhibü'l-ʿaṭāyā ile leb-cünbān olursın, bi-eyyi ḥāl maṭlūbuñ seni ʿāşıḳ maʿşūḳını arayup buldığı gibi gelür seni bulır.

C: Bendeñüz bu maʿnāyı teslīm idemem.

S: Niçün teslīm idemezsin?[371]

C: Yā efendim, bu ḥālet ancaḳ **[İ 30a]** cennet-i aʿlāda olur[372] dünyāda muḥāldür.

S: Yā a cānum, biz senüñle şimdi dār-ı fenāda mıyuz yoḳsa serāy-ı beḳāda mıyuz?

C: Ḫayır, ḥālā[373] ʿālem-i fānīdeyüz.

S: Defʿ-i irtiyāb içün imtiḥān murād ider misin?

C: Ümīdüm efendime her vechle istinādum vardur.

S: Evvelā teẕhīb-i aḫlāḳ içün benden inābet **[EK 32b]** ve bugün aḫşama dek benüm ṣavmaʿamda iḫtiyār-ı iḳāmet eyle.

C: Ben efendimüñ öteden berü **[AN 21a]** cān u dilden münībi ve kendü ġarībiyüm.

S: Ey çünki öyledür, iʿtiḳāduñı pāk ve rūy-ı teveccühüñi bi-ḫāk idüp vaḳt-i ʿaṣra dek murāḳabe-i tāmla [375]i kerīmesine müdāvemet eyle.-āyet [374]﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾

C: Efendim cümle emrüñüzi ṣafā-yı ḳalb ile hep[376] yerine getürdüm.

S: Müştehī misin?

C: Efendim iştihāmuñ ġalebesi kemālindedür.[377]

S: Eṭʿime-i nefā'isden ṭabīʿatüñde ḫˇāhiş ü iḳbāl ḳanḳı ṭaʿāmadur?

---

[371] olmazsın AN
[372] olur: olur yoḳsa İ
[373] efendim İ
[374] Tegâbün Sûresi, 64/18, *"O, gaybı da görünen âlemi de bilendir"*
[375] ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ // eyle, derkenar AN
[376] - İ
[377] yerindedür İ

C: Efendim ḥīn-i murāḳabeden berü ḳabūnī pelāv ḫāṭırumda cāy-gīr olmaġla rā'iḥa-i ṭayyibesi ḥālā meşāmmumı ta'ṭīr ve nev'ummā bendeñüzi sīr eyledi. **[İ 30b]**

Keşf:[378] "İşte cānum, evvel-i murāḳabeden berü[379] senüñ meşāmmuñı ta'ṭīr iden bu pelāv degül midür?" diyü ser-pūş-ı ḫˇānçe-i kerāmeti ḳaldurup irā'et eylediginde muḥtesib bu ḥālete müte'accib **[EK 33a]** olup ḫidmet-i şeyḫ-i murāḳıbı mürtekib ve 'alā'iḳ-i dünyāyı bi'l-külliye sālib oldı. Ya'nī her ṭālib murāḳabe-i tām ve ḫulūṣ-ı tamām[380] ile rāġıb oldıġı maṭlūbına vāṣıl olmaḳ ḥadd-i imkāndadur. Lākin meslekünde bir mürşid-i kāmile ve bir rehber-i ḥaḳīḳat-eşere muḳārin olmaġa muḥtācdur.

MAḲĀLE-İ ŞĀMİN

Der-Beyān-ı Āmeden-i Mīr-Āḫūr-ı Evvel-i Şehriyārī Be-Ḥużūr-ı Muṣāḥib-i Ḥażret-i Tācdārī [AN 21b] Der-Faṣl-ı Ḳadr-āşnāyī-i Etbā' ve Ḳıymet-dānī-i 'İbād-ı Metā'[381]

Ṣafā geldüñüz.

C: Cenāb-ı Ḫudā-yı bī-çūn devletlü efendimüñ evḳāt-ı eyyāmını hemīşe ṣafā-yı ḫāṭıra maḳrūn ve 'ömr ü devletini efzūn eyleye.

S: Teşrīfüñüz rikāb-ı hümāyūndan mıdur?

C: Evet, efendimüñ nice demler dīde-i ḥasret-dīdeme tūtyā olan ḫāk-pāy-ı kīmyāsālarına nāṣiye-sālıḳ arzūmı def'e güçle furṣat-yāb oldum.

S: Yā öyle mi?

C: Evet efendim.

S: Ne taḳrīb ile muraḫḫaṣ olabildüñüz? **[EK 33b]**

---

[378] Cevāb AN
[379] - AN
[380] tām AN
[381] Der-Faṣl-ı // Metā' - İ

C: Şevketlü ḫünkārumuz **[İ 31a]** bugün ṣalāt-ı ẓuhrı ba'de'l-edā yümn ü iḳbāl ile ḥareket ve ḥarem-serāy-ı hümāyūna eşheb-süvār-ı 'azīmet buyurup bāb-ı ḥarem-i hümāyūna ḳarīb mevḳīf-i selāma vuṣūlümüzden muḳaddem "Aġalar! Ḳaluñ, varuñ siz de bugün kesb-i ẕevḳ-i ṣafā idüñ." diyü fermān buyurduḳlarında ḫāṭıruma ibtidā'en ārzū-yı dāmen-būs-ı devlet-me'nūsları ḫuṭūr eyledi.

S: İṣābet eyledüñüz. Ḥaḳ budur ki ḳudūmuñuzdan memnūn oldum.

C: Ḥażret-i Īzid-i vedūd vücūd-ı mes'ūduñuzı ḫaṭāsız eyleye. Devletlü efendime olan ḫulūṣ-ı 'ubūdiyyetüm ṣā'ibe-i riyādan mu'arrādur.

S: Öyledür bilirüm, ta'rīfe ḥācet yoḳdur. Bā-ḫuṣūṣ ḳalbden ḳalbe **[AN 22a]** olan sebīl bu ma'nāyı taḥḳīḳe vāżıḥ delīldür.[382]

C: Efendimüñ kendü ḳulı ve kendü kölesiyüm.[383]

S: Estaġfiru'llāh, hālā ẕātuñuz maḫrec-i vezāretde oldıġından mā'-adā bu dīn[384] ü devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'd-devāma ve ḫidmet-i binā-yı Beytü'l-ḥarām'a **[EK 34a]** sebḳ iden ḫidemāt-ı mebrūre ve mesā'ī-i meşkūreñüz **[İ 31b]** żımnında maẓhar-ı iltifāt-ı şāhen-şāh-ı cihān ve müsteclib-i da'avāt-ı 'ālemiyān oldıġuñuz ḥayṣiyetle siz bizüm gūyā 'azīz ḳarındaşumuz ve ḳapu yoldaşumuzsız.

C: Efendim, *Ḥaḳ subḥānehu ve te'ālā*[385] devletüñüzi dā'im eyleye. Ḳuluñuzuñ efendime bir kemterīn çāker olmaġa istiḥḳāḳum yoġiken miss-i kem-'ıyār-ı ẕātumı mānend-i[386] zer-i sārā bu pereseye getürüp rā'ic-i bāzār-ı i'tibār eyleyen hep devletlü efendimüñ naẓar-ı kīmyā-eṣeridür.

C: Ḫoş ḫoş; ammā ḥadd-i ẕātında sizde olan ḫiṣāl-i ḥamīde nāsuñ sā'irinde nā-dīdedür.

S:[387] Ne vech ile efendim?

C: Her vechle maḥbūbü'l-ḳulūb ve ḫalḳ içinde merġūbsız.

---

[382] ma'nāyı // delīldür: ma'nāya delīl ü vāżıḥdur İ
[383] kendü kölesiyüm: bendesiyüm İ
[384] - İ
[385] te'ālā: te'ālā ḥażretleri yevmen fe-yevmen İ
[386] miss-i // mānend, derkenar İ
[387] S: S Allāh 'ömr virsün İ

S: Amān efendim, ʿazīz şerīf başuñuz içün ḳuluñuzı bu mertebelerde uçurmañ,[388] iḥsān buyuruñ.

C: Yoḳ müdāhene degül, bi'llāhi'l-ʿaliyyi'l-ʿallām[389] ḥaḳ kelām[390] budur. Siz kendüñüzi pek sevdürürsiz. Ḥattā şevketlü ḫünkārumuzla kirāren ve mirāren sebḳ iden müẕākereñüz ekṣeriyyā **[EK 34b]** evṣāf-ı ḥamīdeñüzi muḥtevī olmaġla size olan **[İ 32a]** ʿalāḳa-i hümāyūna ṭoġrısı ben daḫı hem ġıbṭa ve hem inṣāf iderüm; lākin ḥasūduñuz çoḳdur.

Taʿvīẕ: Efendim Allāhu ʿaẓīmü'ş-şāna ittikā ve sāye-i ḥimāye-i ʿaliyyeñüze iltiCā iderüm.[391] Efendim bu daḫı ḫulūṣ-ı ʿubūdiyyetümüñ muḳteżāsınca müsteḥaḳ oldıġum ʿavāṭıf-ı ʿaliyye-i **[AN 22b]** tācdārīnüñ te'ṯīrindendür.[392]

S: Ne maʿnāya?

C: Yā efendim, Allāh muʿammer eyleye ḫudāvend-i ḳadr-āşinānuñ ʿibād-ı ṣadāḳat-iʿtibārına olan duʿā-yı ḫayrı maḥsūd-ı ʿālem ve maġbūṭ-ı cümle-i benī-Ādem olmaḳ üzeredür.

S: Belī, ḥaḳ budur ki bu duʿāyı ben sizüñ ḥaḳḳuñuzda bi'd-defeʿāt lisān-ı hümāyūn-ı icābet-maḳrūndan gūş ve ḫılaʿ-ı müfāḫareti size vekāleten ber-dūş eyledüm.

C: Ḥażret-i Īzid-i şekūr devletlü efendimüñ dāreyni maʿmūr ve ḫılaʿ-ı müfāḫareti dil-ḫᵛāhlarıyla memnūn u mesrūr eyleye. Bu ʿabd-i aḥḳaruñ bu mertebe maḥsūd-ı ʿālem olacaḳ iltifāt-ı **[EK 35a]** şehr-yārīye lāyıḳ ḫidemāt-ı pesendīde iẓhārında yine devletlü efendimüñ **[İ 32b]** meyāmin-i teveccüh-i āṣafāneleri bādī ve ḥaḳḳumda ibẕāli şāyān buyurılan merāḥim-i ʿaliyyeleri māye-i istiʿdādı olmışdur. Yoḫsa bu ḳuluñuz mūrdan aḥḳar ve baʿūżadan kemter ḥaddini bilür ʿabd-i ṣadāḳat-güsterüñüzüm.

---

[388] uçurmañ: uçurmañ luṭf u İ
[389] bi'llāhi'l-ʿallām: bi'llāhi'l-ʿaẓīm İ; bi'llāhi'l-ʿaliyyü'l-ʿallām AN
[390] - AN
[391] Taʿvīẕ // iderüm -AN
[392] te'ṯīr ü ḫulūṣumdandur AN

S: Āh işte[393] bendeye hüner hemān kendü ḥaddini ve rıżā-yı yümn-iḳtiżā-yı veliyyü'n-niʿamını gözetmek ve ḥaddini tecāvüz idüp maẓhar oldıġı iltifāta maġrūren aḳrān u emṣālini terẕīl ü taḥḳīr itmemekdür.

Duʿā:[394] Cenāb-ı Īzid-i bī-çūn ʿömr ü devletüñüzi efzūn eyleye. İşte ḳuluñuz kendü ḥaddümi fehm eyledigümden aḳrān u emṣālümüñ ṣervet ü rifʿatini kendü ṣervet ü rifʿatüme tercīḥ ü tafżīl itmegi **[AN 23a]** iʿtiyād u iḥtiyārum bādī-i efzāyiş-i iʿtibārum olmışdur.

C: Belī, bu ʿādet size maḥż-i ṭabīʿat idigi meşhūdum ve maʿlūmum olmışdur. Birḳaç defʿa ḳarīḥa-i ṣabīḥa-i hümāyūndan iḥsān **[EK 35b]** buyurılan rütbe-i vālā-yı vezāret[395] ve nice ʿaṭāyā-yı mūriṣü'l-behceti ḳabūl itmeyüp "Ḫünkārum fülān ḳuluñuz benden emekdār ve ʿavāṭıf-ı **[İ 33a]** ʿaliyyeñe müsteḥaḳ u sezāvārdur." diyü redd eyledigüñüzi görmişümdür.

S: Yā efendim ʿavāṭıf-ı ʿaliyye-i cihāndārīye taḥṣīl-i istiʿdād idenler maḥzūn, benüm anlardan muḳaddem mesrūr u memnūn olmam rıżā-yı Bārī'ye muvāfiḳ ve erbāb-ı inṣāf u mürüvvete[396] muṭābıḳ mıdur?

C: Āferīn birāder aġa,[397] gerçegi budur ki her vechle münṣif ve ṣıfāt-ı ḥamīde ile muttaṣıf bir aġa-yı ʿārifsiz; ammā bilmem ne ḥāldür.

S: Nice efendim?

Emr-i müdāfaʿa: Varuñ aġalar, biraz defʿ-i ṣıḳlet idüñ.

Cevāb-ı[398] **ḫalvet-i ḫāṣ:**[399] Geçende ṣāḥibü'd-devlet ḥażretleri sizden baña vāfir şikāyet ve iẓhār-ı buġż-ı ʿadāvet eylediler. Her çend ki taʿmīr ḳaydına düşdüm bir vechle mülzem olmayup "'Āḳıbetü'l-emr ben anı ḳatl iderüm." diyü yemīn **[EK 36a]** ve beni bu bābda ziyādesiyle ḥazīn ü ġamgīn eyledi.

---

393 - İ
394 İddiʿā İ; Cevāb AN
395 - AN
396 inṣāf u mürüvvete: inṣāfa AN
397 - İ
398 - AN
399 ḫavāṣ İ

S: Efendim Allāh vücūd-ı şerīfüñüzi ḫaṭāsız eyleye. Bu meclis bu yaḳın zamānda mı vuḳū‘ buldı?

C: Yoḳ, taḫmīnen bir aydan **[İ 33b]** ziyādece oldı.

S: Amān efendim böyle buyuruñ; zīrā bu īmāñuz ḳuluñuzı dā’ire-i ‘aḳldan çıḳardı.

Su’āl-i[400] Ta‘accüb:[401] Ne vechle? **[AN 23b]**

S: Yā efendim, mesmū‘-ı sa‘ādetüñüz olmadı mı?

C: Ḫayır, va’llāhi işitmedüm.

Tebşīr:[402] Barışduḳ, miyānemüzde şimdi şu şızmaz.

S: Ne zamān ‘aḳd-i muṣāfāt itdüñüz?

C: İki hefte vardur.

S: Yā öyle mi, el-ḥamduli’llāh maḥẓūẓ oldum.

C: Allāhu ‘aẓīmü’ş-şān devletlü efendimi hemīşe ḫandān u şādān[403] eyleye.

S: Ey Allāh’ı severseñüz ṣadedi tafṣīl idüñ, muvālāta vesīle kim oldı?

C: Allāhu te‘ālā vücūd-ı hümāyūnların ḫaṭālardan[404] me’mūn eyleye, mücerred şevketlü pādişāhumuz oldı.

S: Be ne söylersüñüz?

C: Belī efendim, ḥużūr-ı sa‘ādetüñüzde **[EK 36b]** lāf-ı kiẕb ü ḫilāf[405] olmaz; çünki ṣāḥib-i devletüñ bu ḳuluñuz ḥaḳḳında derūnında mużmer olan kīn ü ḥased meczūmum ve icrāsına beẕl-i miknet idecegi ma‘lūmum olmaġla ṭaraflarından ġāfil bulınmayup āgāh olmaḳ içün esbābına teşebbüṣ itmiş idüm.

---

[400] - İ

[401] Su‘āl-i Ta‘accüb: Cevāb AN

[402] Su‘āl AN

[403] devletlü // şādān: hemīşe devletlü efendimi ḫandān u ḥürrem İ

[404] ḫaṭā vü ḫatarlardan İ

[405] lāf // ḫilāf: lāf u kiẕb İ, AN

S: Sen[406] ne yüzden tedārük görmiş idüñüz?[407]

C: Efendimüñ himmet-i ʿaliyyesiyle gördigüm tedārük ġāyetle muḫayyel ü muṣannaʿdur.

S:[408] Cānum Allāh'ı severseñ vuḳūʿı üzere beyān idin.

C: Öteden berü kendü terbiyet-kerdelerümden aḫlāḳı müheẕẕeb ve eṭvārı mücerreb ʿārif ü dānā vü meʾāl-āşinā sekiz nefer-i emred ḳullaruñuzı intiḫāb ve bu **[AN 24a]** bābda ẕüll ü hevāyı irtikāb idüp bunlaruñ her birini Enderūn-ı ḥażret-i ṣadr-ı aʿẓamīye rikāb-ı hümāyūn aġaları ve sāʾir nāfiẕüʾl-kelim dūstān ṭaraflarından intisāb itdürdüm.

S: Vaʾllāhi güzel reʾy-i ṣavāb, ey ṣoñra?

C: Bu sekiz **[EK 37a]** nefer-i çāker ʿalā-ṭarīḳiʾl-münāvebe her biri şeb ü rūz ḥużūr-ı ṣadr-ı ʿālīden bir ān münfek olmayup ḳuluñuza müteʿalliḳ ḫayr u şer her ḫaberi[409] ṣıḥḥati üzere ḳuluñuza taḥrīr iderler idi. Vaḳtā bir gün erbāb-ı nifāḳdan biri yine bu ḳuluñuzuñ lisānından olmaḳ üzere nice ḫalṭ-ı nā-ber-cā ile iġżāb ve nāʾire-i **[İ 34b]** ġażabını ilhāb eyledüklerinde…

S: Hay yaramazlar hay "Ṣu uyur düşman uyumaz." didükleri gerçekdür, ey ṣoñra?

C: "Hemān[410] ʿalenence olmaz, bu yaramazuñ ben on altı defʿa ḳatli iltimāsını ḥāvī telḫīṣ eyledüm. Recām ḳarīn-i ḳabūl ve ḥużūr-ı pādişāhīde murādum peẕīrüfte-i ḥuṣūl olmadı. Şimdi biʾẕ-ẕāt varup ḥużūr-ı hümāyūnda lisānen temennā vü istidʿā itmek[411] iḳtiżā eyledi." diyü tehevvür-künān eyledigi cevābını maʿhūdlardan biri ʿicāleten taḥrīr ü iʿlām eylemiş.

S: Be ne ġarīb keyfiyyet, bu mertebe ḥiddet ü şiddete mūcib nedür?

---

[406] - AN
[407] Sen ne yüzden: Ey ṣoñra ne İ
[408] **S:** S Mā-şāʾallāh İ
[409] her ḫaberi - AN
[410] - AN
[411] eylemek AN

C: Bendeñüz daḫı bu peyām-ı ḫᵛābgāhdan āgāh oldıġum **[EK 37b]** sā'at[412] ḥużūr-ı hümāyūna[413] varup görindüm. Şevketlü ḫünkārumuz **[AN 24b]** gördigi gibi "Nedür Ṣarı, yoḳsa bir sözüñ mi var?" buyurdılar.

C: "Cenāb-ı Ḫudā-yı bī-çūn vücūd-ı hümāyūnını ḫaṭā vü ḫaṭarlardan me'mūn eyleye. Ṣarı ḳuluñ ḫünkārumı vedā'a ve du'ā-yı ḫayruñı isticlāba geldüm."

S: "Yā nereye[414] me'mūr olduñ?" **[İ 35a]**

C: "Āḫirete ḳılıç ve ḳaftānla."

S: "Seni āḫirete gönderecek kimdür?"

C: "Ḫünkārum paşa ḳuluñuz şimdi gelüp şevketlü ḫünkārumdan ḳatlümi temennā idecekdür."

S: "Gerçek mi söylersin?[415]"

C: "Evet ḫünkārum, ḫaberüm ṣiḳātdandur."

Emr: "Yā benüm vezīr-i aʿẓamum ve vekīl-i muṭlaḳum senüñ gibi bir ṣarı köpegüñ temennā-yı ḳatlini muḥtevī on altı ḳıṭ'a telḫīṣ eyledi, recāsını redd eyledüm. Şimdi bi'd-defe'āt[416] gelüp lisānen iltimās itmek iḳtiżā iderse ben anı senüñ ḳatlüñden mā-'adā ile[417] taṭyīb idemem.[418] Var ḫayde[419] tedārüküñi gör ve vaṣiyyetüñ var ise eyle." diyü fermān **[EK 38a]** buyurdılar.

İstiġrāb:[420] Vay yā bu ḫālet me'mūlüñ ḫilāfı ya!

C: Evet efendim, "Ḳurb-ı sulṭān āteş-i sūzān buved."[421] meṡeli ancaḳ bu ḳuluñuzuñ cāme-i irtiyābına şerer-endāz-ı[422] imtihān oldı.

---

[412] gibi AN
[413] hümāyūn-ı şevket-maḳrūna AN
[414] Yā nereye: Bir yere mi AN
[415] dirsin AN
[416] bi'd-defe'āt: bi'ẕ-ẕāt AN
[417] ben // ile: ben senüñ ḳatlüñden mā-'adā ile anı İ
[418] -İ
[419] ḫayde: ḫayde sen de AN
[420] Cevāb AN
[421] "Sultana yakın olan, yakıcı ateşe de yakın olur."

S: Yā miyānede şefā'at ü isti'fāya cesāret ider kimse bulınmadı mı?

C: Efendim şevketlü ḫünkārumuz bir mertebe iẓhār-ı celāl eylediler ki **[İ 35b]** ḥāżırūn olan 'arż aġaları daḫı ḳuluñuzdan **[AN 25a]** ziyāde müteḥayyir ü dil-ḫırāş ve mübtelā-yı maraż-ı irti'āş ve deryā-yı ḥayretde ke'l-ḥūt-ı ṣamūt u ḫamūş[423] bīm ü telāş oldılar.

S: Va'llāhi müşkil, ey ṣoñra?

C: Efendim çünki cenāb-ı Perverdigār'dan mā-'adādan[424] ḳaṭ'-ı ümīd idüp gerçi ḥayātumdan me'yūs oldum; lākin derūnumda ḳaṭ'ā bir eṯer-i ḫavf u ḫaṭar yoḳ.

S: Ṭoġrısı eyü metānet ve eyü cesāret.

C: Yā efendim, tevekkül-i tāmdan ġayrı elden ne gelür.

S: Ḫoş ḫoş; ammā her ādem buña taḥammül idemez, ey ṣoñra?

C: Eyüliklerde oluñ efendim, şu ḳadara **[EK 38b]** ḳādir olabildüm ki silaḥdār aġaya uṣūliyle işāret ve "Paşa geldükde beni bir taḳrīb ile verā-yı ṣaff-ı aġavāt-ı[425] Enderūn'da pinhān idüñ, göreyim beni ne cürmle ittihām ve temennā-yı ḳatlümde ne güne ibrām-ı tām ider?" diyü recā vü minnet eyledüm. Anlar daḫı iltimāsuma müsā'ade ve çavuşān-ı Enderūn'a ḥāli ifāde vü tenbīh-i mü'ekked buyurdılar.

İstiḥsān:[426] Silaḥdār aġa **[İ 36a]** birāderümüzüñ merḥameti ṭarafı ġālibdür, ber-ḫūrdār olsun.

C: Evet efendim, yā anlar ḳuluñuzdan füzünter maḥzūn u mükedder[427] oldılar. Lākin çünki fermān-ı ḳażā-cereyān-ı cihāndārī böyle 'unvān-ı 'unfla cārī oldı, isti'fāya cesāret idemediler.

Su'āl-i istidlāl:[428] Muḳteżā-yı şarṭ-ı bendegī böyledür. Evvel tehevvür-i veliyyü'n-ni'amīde mutāba'at ve leheb-i nā'ire-i ġażabı **[AN 25b]** teskīn olduḳdan ṣoñra beyān-ı

---

[422] şerer-endāz: şerāretden İ
[423] ḫapūş İ, EK
[424] ġayrı AN
[425] - İ
[426] Cevāb AN
[427] - AN
[428] Su'āl-i istidlāl: İstidlāl-i su'āl İ; Cevāb AN

baʿż hücnet-i recā ile şefāʿat ü istiʿfāya ictirā itmekdür. **[EK 39a]** Ey gelelüm yine[429] ṣadede, buyuruñ.

C: Efendim muḥtażır ḫaste ve kebş-i pā-beste ʿalā'iḳ-i cihānı derūndan sālib[430] ve muḳaddem peyk-i ecele müteraḳḳıb iken ṣandal-ı bī-bedel-i ḥażret-i ṣadr-ı ʿālī nā-gāh Beşiktaş İskelesi'nden serāy-ı hümāyūna ṭoġrı bedīdār ve eczā-yı aʿżā-yı vücūdum mānend-i mevc-i deryā tārmār oldı.

S: Va'llāhi birāder aġa pek büyük ḫaṭā ṣavmışsız.

C: Efendim ḫaṭā dimek ne dimekdür! Hemān bir ḳażā-yı nā-gehānī **[İ 36b]** idi.

S: Gerçek ey birāder, mevḳif-i[431] istiḳbālde size muʿāmelesi nice idi?

C: Efendim çūnki aġavāt-ı rikāb-ı hümāyūn ile ʿalā-merātibihim maḥall-i istiḳbālde selāmlayup ḳuluñuz pīşgāhında şitābla māşī ve keyfiyyet-i müstaḳbelden mütelāşī vü müteḥāşī oldıġumdan nāşī luṭf u ḳahrını ḳaṭʿā idrāk idemedüm.

S: Ey birāder, ḥikāyete netīce virüñ; zīrā ḫaḳ budur ki ben daḫı mütelāşī oldum.

C: Şevketlü ḫünkārumuz **[EK 39b]** Çīnīli Köşk'de cālis-i taḫt-ı ʿālī-baḫt olmaġla ṣāḥib-i devlet ḥażretleri muʿtād-ı ḳadīm üzere dārü's-saʿādeti'ş-şerīfe aġası delāletiyle merāsim-i tebcīl-i zemīn-būsı tekmīl ü edā ve muḳaddemāt-ı emr-i ḳudūm-ı ʿazīmet-mersūmı ʿarż u inhā idüp ifāde-i merāma şürūʿ idecek maḥalde…

İcābet:[432] **[AN 26a]** "Ey pek maʿḳūl. Paşa sāña çoḳdan bir su'ālim var; lākin unutmış idüm, şimdi ḫāṭıruma geldi."

C: "Buyuruñ pādişāhum." **[İ 37a]**

S: "Senüñ bir tiryākī enīs ü celīsüñ ve nedīm-i ḳadīmüñ var mıdur?"

C: "Evet ḫünkārum, vardur."

S: "Yā ben anı görmedüm, niçün bu āna dek bāña getürmedüñ?"

---

[429] - İ
[430] sālim İ
[431] muvaffaḳ İ
[432] Cevāb AN

C: “Yā ḫünkārum Allāhu teʿālā vücūd-ı hümāyūnuñuzı ḫaṭāsız eyleye. Öyle edānīden bir şaḫṣ-ı mechūlüñ ḥużūr-ı hümāyūnla münāsebeti nedür?”

S: “Bre hey ādem! Ol şaḫṣa senüñ ʿalāḳa-i maḥabbetüñ ve ṣoḥbetine raġbetüñ yoḳ mıdur, bańa beyān eyle.”

C: [EK 40a] “Ḫünkārum şaḫṣ-ı merḳūm ḥadd-i ẕātında edīb ü fāżıl ve her fende māhir ü kāmil olmaġla kendüye olan ʿalāḳa-i maḥabbetüm rişte-i cānumla mücaʿʿad ve sevdā-yı şevḳi mānend mü’ebbeden ḫāne-i dilde muḫalleddür.”

S: “Yā çūnki böyledür, niçün yanuñdan[433] ayırursın?”

C: “Baʿż eyyām-ı taʿṭīl-i benşlerinde her gitdigüm teferrücgāha götürürüm ḫünkārum.”

S: “Be ne ġarīb, yā buraya niçün getürmezsin?”

C: “Yā ḫünkārum, anuñ buraya gelmek ne ḥaddidür?”[434]

İbhām-ı berāy-ı müdāfaʿa:[435] “Ey imdi[436] paşa, sende ẕerre ḳadar **[İ 37b]** inṣāf u mürüvvet ve ḳaṭrece vefā vü ḥaḳīḳat yoġ imiş. Eger sende şīme-i vefādārī ve mihrbānī-i ṣadāḳat-şiʿārī olsa ol şaḫṣı bir ān yanuñdan ayırmaz idüñ.”

C: “Yā ḫünkārum, ne mümkin?”

S: “Mümkindür; lākin[437] senüñ ṭıynetüñde māye-i vefādārī olmadıġından sańa mümteniʿ görinür. (İbhām-ı berāy-ı iskāt[438]) **[EK 40b]** Hele ben kendü meşrebüme muvāfiḳ[439] ve ḥarekāt u sekenātı tabʿuma muṭābıḳ[440] ve enīs-i ġam-güsārına ʿāşıḳ bir kimesne görmedüm. İşte ʿalāḳa-i maḥabbetüm ve her laḥża ṣoḥbetine raġbetüm olanlardan biri ez-cümle bizüm Ṣarı **[AN 26b]** Mīr-āḫūr’dur. Eger ḥadd-i imkānda olsa ḳaṭʿā yanumdan ayırmayup ḥarem-i hümāyūnuma daḫı götürürdüm. Anuñ ḥaḳḳında buġż u ḥasedden nāşī ḥużūr-ı hümāyūnumda bir taḳrīb ile redd ü ṭardını ḥāvī ġamza cesāret

---

[433] niçün yanuñdan: yanuñdan niçün İ
[434] Yā // ḥaddidür, derkenar AN
[435] İbhām // müdāfaʿa: Cevāb AN
[436] Ey imdi, derkenar AN
[437] senüñ AN
[438] İbhām-ı // iskāt - AN
[439] muṭābıḳ İ
[440] muvāfıḳ İ

ider her kim olursa olsun *bi'llāhi'l-'aliyyi'l-a'lā*[441] ecdād-ı 'iẓāmumuñ ervāḥ-ı pākleriçün ḳatliyle iktifā itmem, tā o ḳadar severüm." diyü mehbiṭ-i ḳaṭarāt-ı nīsān-ı ilhām olan ṣadef-i ṭab'-ı **[İ 38a]** 'ālem-ārā-yı mülūkānelerinden kefçe-i gūş-ı hūş-ı ṣadr-ı 'ālīye ilḳā buyurduḳları le'ālī-i ibhām u nükāt zebān-ı iltimāsını iskāt ve bu ḳuluñuza tāb-āver-i necāt oldı. Allāhu 'aẓīmü'ş-şān maḥż-ı ḫayr-ı 'ālemeyn olan vücūd-ı hümāyūnların[442] **[EK 41a]** hemīşe āfāt-ı kevniyyeden emīn eyleye.

Cevāb-dāden-i muṣāḥib paşa der-medḥ-i ḫaṣā'il-i ḥażret-i ḫudāvendgār:[443] Āmīn aġa cānum, işte efendi böyle[444] vefādār u emekdār-ı ṣadāḳatkārına böylece[445] nigehdār-ı i'tibār ister. Zīrā erbāb-ı nifāḳa meyelān ḫudāvend-i ḫıredmendān işi degüldür. Evvel niẓām-ı dergāh-ı mülūk ve erbāb-ı[446] vüzerā vü ümerā kendülerin dā'ire-i ḫidmetlerine intisābı mevhibe-i ilāhī olan ḫademe-i ṣadāḳat-şi'ārı meḫālib-i 'uḳāb-ı[447] ḥased-şi'ārāndan taḫlīṣe himmet itmekdür.[448] Çūnki bu taḳrīb ile ḳapuları ḫalḳı muntaẓam olur. Zīr-i taṣarruflarında olan memāliküñ daḫı niẓām u intiẓāmı ḫalel-peẕīr olmaḳ 'adīmü'l-iḫtimāldür.

C: Fī-nefsi'l-emr[449] böyledür. Ḳapusı ḫalḳına niẓām viremeyen **[İ 38b]** ādem[450] ṭaġ cānavarı maḳūlesi re'āyāyı nice **[AN 27a]** żabṭ idebilür?

Teşekkür:[451] Birāder aġa, ṭoġrısı[452] budur. Cenāb-ı Īzid-i mennān bize **[EK 41b]** bir efendi iḥsān itmişdür ki ne mülūk-i eslāfda 'adīli sābıḳ ve ne selāṭīn-i aḫlāfda naẓīri lāḥiḳ ola.

C: Efendim ḥaḳ kelām ki budur, şevketlü ḫünkārumuzuñ 'adīli mün'adimdür.

---

[441] "Yücelerin yücesi Allah'a yemin olsun ki."
[442] hümāyūn-ı sa'ādet-maḳrūnlaruñ AN
[443] Cevāb // ḫudāvendgār: Cevāb-ı müşārun-ileyh der-medḥ-i ḫaṣā'il-i ḥażret-i şehr-yārī İ; Su'āl AN
[444] efendi böyle: böylece AN
[445] - AN
[446] - AN
[447] 'aḳḳād İ, EK
[448] itmek revādur İ
[449] Fī-nefsi'l-emr: Fī-nefsi'l-emr efendim İ
[450] - İ
[451] Teşekkür: Su'āl AN; Teşekkür: Teşekkür gerçek İ
[452] ṭoġrı söz İ

İẓhār-ı ʿacz:[453] Aġa aġa! Biz bu niʿam-ı kerem-i ṣamedānīnüñ ʿalā-ḥaḳḳihi şükrine bir vechle[454] ḳādir degülüz.

Teslīm:[455] Efendim ne mümkin. Cānib-i[456] Ḥaḳ'dan her birimüz tamāmī-i ʿömr-i Nūḥ'la mübeşşer olsaḳ daḫı ḥālā[457] müstaġraḳ oldıġumuz emvāc-ı ṭūfānuñ iḥsānına ḳaṭrece edā-yı şükri ʿuhdesinden gelmege ḳudretümüz yoḳdur.

Duʿā:[458] Gerçegi budur. Hemān cenāb-ı Perverdigār vücūd-ı hümāyūn-ı merḥamet-şiʿārların āfāt-ı rūzgārdan estār ve ʿömr ü devletlerin taḫt-ı ʿālī-baḫt-ı cihāndārīde ber-ḳarār ve ẓıll-ı ẓalīl-i ʿināyetlerin müfārıḳ-ı enāmda pāydār eyleye, āmīn.

Ḫātime:[459] Hele aġa ṭoġrısı bu senüñ ser-güẕeştüñ ḥikāyet-nāme-i *Ferec Baʿde'ş-Şidde*'ye **[İ 39a, EK 42a]** dībāce-i zībā ve ṣebt-i cerā'id-i vaḳāyiʿ-i *ʿİbret-nümā* olmaġa sezā vü aḥrā bir ḳıṣṣa-i raʿnādur.

C: Gerçegi budur efendim. Allāhu teʿālā devletüñüzi[460] dā'im ve ḥimāye-i ʿaliyyeñüzi üzerümde ḳā'im eyleye. Himmet-i ʿaliyyeñüz berekātıyla pek büyük dāhiye-i[461] ʿażīme ṣavdum. Bu niʿam-ı celīle-i ṣamedānīnüñ daḫı şükrine ḳādir degülüm.

S: Ey ṣoñra vezīr-i aʿẓam ḥużūr-ı hümāyūndan ricʿat ve me'yūsen ʿazīmet buyurduḳlarında verā-yı ṣaff-ı aġāvātda sizi görmediler mi?

C: Ḫayır efendim, vezīr-i aʿẓam ḥażretleri bir üslūb-ı ḳahḳarī zemīn-būsa mübāderet **[AN 27b]** buyurduḳları gibi bendeñüz mevḳif-i selāma cān atdum.

S: Ey Allāh'ı severseñ söyleñ bundan ṣoñra size ne güne muʿāmele buyurdılar?

C: Efendim beşeresinde ḳaṭʿā bir ʿalāmet-i infiʿāl yoġ idi. Hemān dārü's-saʿāde aġasını tevdīʿ ve envāʿ-ı luṭfla ḳadrini terfīʿ eyledükden ṣoñra yine üslūb-ı **[EK 42b]** ḳadīm üzere selāmlayup aġavāt-ı rikāb-ı hümāyūnla pīşgāhlarına düşüp bir miḳdār yer gidildükde

[453] İẓhār-ı ʿacz: Su'āl AN
[454] bir vechle - İ
[455] Cevāb AN
[456] Cenāb İ
[457] daḫı ḥālā - AN
[458] Su'āl AN
[459] - AN
[460] dirligüñüzi İ
[461] evhibe İ, EK

“Ḳalın **[İ 39b]** aġalar, ḳayıḳ semtine varmaġa ḥācet yoḳ.” diyü[462] bizi ircāʿ ve selāmlayup vedāʿ eylediler.

S: Ey ṣoñra yine ḥużūr-ı hümāyūna geldigüñüzde şevketlü ḫünkārumuz buña dāʾir size bir ṣaded açdılar mı?

C: Efendim varmaġa tereddüd iderken nā-gāh ḳudretlü efendimüz revzene-i ḳaṣrdan mübārek eliyle “Gel bre Ṣarı!” diyü cehren fermān buyurdılar.

S: Ey öyle ise[463] müjde, aşaġısı keremdür.

C: Efendim kerem dimek ne dimek! Hemān sürūr-ı dāreyn ile[464] ḳuluñuzı mesrūr buyurdılar.

S: El-ḥamduliʾllāh, ne vechle birāder?

C: Hemān pencereden ʿaleʾl-ḳıyām işāret-i benān-ı muʿcizüʾl-beyānlarıyla “Diñle Ṣarı, ḥālā ḥużūrumdan meʾyūsen çıḳup ṣandal-süvār-ı ḥüzn ü efkār olan yādigārı bilür misin?”

C: “Evet ḫünkārum, **[EK 43a]** vezīr-i aʿẓamuñdur bilürüm.”

Emr:[465] “Hem vezīr-i aʿẓamum hem vekīl-i muṭlaḳumdur. Anuñ maḳbūli benüm maḳbūlüm, anuñ merdūdı benüm merdūdumdur. Ben anuñ inhāsına ve iltimāsına **[AN 28a]** müsāʿade itmedigüm ḥālde devlet-i ʿaliyyemüñ **[İ 40a]** niẓām u intiẓāmı peẕīrüfte-i iḫtilāl-i tām olmaḳ iḳtiżā ider. İşte saña tenbīh-i tamām.[466]”

C: “Fermān ḳudretlü ḫünkārumuñ.”

Emr:[467] “Şimdi bir ān ve bir sāʿat tevaḳḳuf itmeyüp serāyına varur ve vezīr-i āʿẓamuñ pāy-būs merāsimini ve duʿā-yı beḳā-yı ʿömr ü saʿādetini ber-vech-i tebcīl edā vü tekmīl eyledükden ṣoñra ʿEfendim ben senüñ direm-ḫarīde meṣābesinde ḳuluñum. Benüm istinād u iʿtimādum ancaḳ[468] ḥimāye-i ʿaliyyeñedür. Ḥālā bāb-ı devlet-meʾābuñdan mā-

[462] - İ
[463] olduḳda AN
[464] - İ
[465] Cevāb AN
[466] tām AN
[467] Cevān AN
[468] - AN

ʿadā meʿāẕ ittiḫāẕ idecek meʾvām var ise işte yine[469] bu kehf-i emān-ı ʿālemiyān olan dāmenüñdür.' diyü etegini iki elüñle ḳaldurur ve başuñı altına ṣoḳar istiʿfā-yı cürm iderek birḳaç defʿa ayaġını öpersin. **[EK 43b]** Bundan ṣoñra anuñ derūnında mużmer olan nāʾire-i ḥased munṭafī olmayup yine[470] girībān-ı ġayẓında lemeʿān ve üzerine şerer-efşān-ı ifk ü bühtān olursa çāh-ı dūlāb-ı tedbīrden āb-yārī-i tevfīḳ-i ilāhī ile iṭfāsına başḳa bir reʾy-i rezīn-i[471] reşāşe-**[İ 40b]**pāşı daḫı mümkindür." diyü ḫāme-i zebān-ı muʿciz-beyān-ı şāhānelerinden ṣafḥa-i derūn-ı ṣafvet-maḳrūnuma şeref-rīz-i ṣudūr olan fermān-ı ʿālīlerine imtiṣālen…

İstiḥsān:[472] Be vaʾllāhi reʾy-i ṣavāb, ey ṣoñra varduñuz?

C: "Ayaġı yer mi baṣar zülfine ber-dār olanuñ."[473] mıṣrāʿı mıṣdāḳınca der-ḥāl varup ḫāk-pāy-ı kīmyāsālarına rūy-māl itdüm.

S: Ey birāder muʿāmele-i ḫoş-āmedī ʿunfla mı?

C: Ḫayır efendim, vardıġumdan **[AN 28b]** bir mertebe maḥẓūẓiyyet iẓhār eyledi ki efendime taḳrīr idemem. Ẓāhirā aḫẕ-ı intiḳāmda ʿaczini müşāhede itmekle…

Meṣel:[474] "Kesemedigin eli öp başuña ḳo." **[EK 44a]** meṣelince ʿamel itmişler. Ey birāder vaʾllāhi buraları nebāt-ı Ḥamevīden ve ḥalāvī-i Ḳonevīden aḥlā.

C: Efendim şevketlü pādişāhumuzuñ dībāce-i metn-i naṣāʾiḥini nice kelimāt-ı ciger-sūz ve nice nükāt u rumūz ile teşrīḥ iderek kitāb-ı muṣāfāt-ı dīrīn yine[475] ṭarafeynden peẕīrüfte-i tedvīn olmaḳ muḳadder oldı.

S: Sizüñ aḥvālüñüz maʿlūm kelāmı mevḳiʿinde bulur, **[İ 41a]** maḥalline ṣarf idersiz; lākin ṣāḥib-i devletüñ size muʿāmele-i muvālātı ne güne oldı?

C: Efendim içerü girdigüm gibi ḫalvet fermān buyurdılar. Edā-yı merāsim-i pāy-būsīden ṣoñra "Buyuruñ, yanuma oturuñ." didiler. Ḳuluñuz yine ayaġına ṣarılup murād üzere

---

[469] gene AN
[470] gene AN
[471] zerrīn İ
[472] Suʿāl AN
[473] Ali Nihat Tarlan, Necati Beg Divanı, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 433.
[474] - AN
[475] gene AN

ifāde-i merām ve istiʿfā-yı cerāʾimi ḥāvī derūnumda mużmer olan kelimāt-ı muḥarrikü'l-merāḥimi itmām itmedükce ayaġını elden bıraḳmadum.

S: Ey ṣoñra ʿafv itdüm didiler mi?

C: Ser-menzil-i ʿafvı daḫı hezār merḥale **[EK 44b]** öteye geçdi.

S: Nenüñ gibi?

C: Mānend-i cām-ı ṣahbā ayaġı destümde iken ẕāhid-i müteʿaṣṣıb gibi bi'd-defeʿāt "Bıraḳ bu dāʿiyeden fāriġ ol!" didükce bendeñüz daḫı ziyāde neşve-yāb-ı iltifāt olup dem-be-dem çeker idüm. ʿĀḳıbetü'l-emr ṣadr-ı vālādan baña ṭoġrı tenezzül ü iẓhār-ı rūy-ı temāyül idüp üç defʿa başumı **[AN 29a]** ve üç defʿa daḫı ṣırtumı dest-i nevāziş-i raḥīmāneleriyle oḫşayup "Var imdi aġa şimden ṣoñra vücūhla benden **[İ 41b]** emīn ol. Baʿde'l-yevm[476] sen benümsin ben senüñ. Her vechle ḫāṭıruñı ḫoş ṭut ve ṭarafumuza tereddüdi ve iẓhār-ı teveddüdi kendüñe[477] iʿtiyād[478] ve ancaḳ benüm devḥa-i ḥimāyetüme istinād eyle." diyü taṭyīb-i ḫāṭırumda ifrāṭ eyledüklerinden ṣoñra ḥīn-i vedāʿda bir ṣevb-i ṣammūr-ı girān-behā ve biñ ʿaded sikke-i ḥaseneyi maṣḥūb bir ṣurrecik iʿṭā buyurdılar.

S: Āferīn birāder aġa, bu şiddet-i **[EK 45a]** ḳalīle ʿaḳībinde bu feraḥ-ı ʿaẓīmeye taḥṣīl-i istiḥḳāḳ-ı ḥaḳ budur ki ẕātuñda mużmer olan gevher-i ḫilḳat-i ḥamīdenüñ teʾsīri idigi verā-yı perde-i iştibāh degüldür.

C: Efendim cenāb-ı Kibriyā cümlemüzi eyüliklerden ayırmaya.

S: Vaʾllāhi birāder aġa, bu ser-güẕeştüñüzde mesmūʿum olan şiddetüñüzüñ ḫavf u bīmi ve encāmında meşhūduñuz[479] olan feraḥ-ı ʿaẓīmi ʿayniyle muḫliṣüñüze sārī olmaġla şiddetüñüzden maḥẓūn ve feraḥuñuzdan memnūn oldum.

C: Cenāb-ı Īzid-i bī-çūn devletlü efendimi şedāʾid-i rūzgārdan meʾmūn ve ʿömr-i devletlerin[480] hemīşe feraḥ-ı tām ve ḥuṣūl-i merām ile **[İ 42a]** efzūn[481] eyleye.

---

[476] Baʿde'l-yevm - İ
[477] kendüñe: kendüñe kemāl İ
[478] iʿtimād İ
[479] şühūduñuz İ

S: Ey bu ṣadedi ẓāhirā ḥużūr-ı hümāyūnda naḳl bi'l-mıṣṭar beyān buyurmışsızdur?

C: Efendim *ʿalā-ṣıḥḥati vuḳūʿihi.*

S: [AN 29b] Ḫünkārumuz ne buyurdılar?

C: Efendim ṣadedi tamām itdigüm gibi "Var imdi Ṣarı Köpek şimden ṣoñra benden daḫı emīn **[EK 45b]** ol. Çūnki vezīr-i aʿẓamum ḳarīḥa-i ṣabīḥasından senüñ cürmüñi ʿafv eylemiş, ben de ʿafv eyledüm." diyü buyurdılar.

S: İkrām ḥuṣūṣını su'āl buyurmadılar mı?

C: Evet efendim, istiḳṣā buyurdılar. Bendeñüz daḫı ḫāk-pāy-ı kīmyāsālarına ʿarż u irā'et eyledigümde "Kürki ṣaġlıcaḳlarla giy ve ṣurreyi başuña ṣadaḳa olmaḳ üzere ancaḳ şimdi senüñle meʿan varup gelen çuḳadārān u ḳayıḳcıyāna baḫş eyle. Benüm naẓarum ve vekīl-i muṭlaḳumuñ teveccüh-i tāmmı sańa ser-māye yeter." diyü buyurdılar.

S: Baḫş itdüñüz mi?

C: Efendim bilā-tevaḳḳuf zīr-i manẓara-i ḳaṣra cümlesini cemʿ idüp ṣurreyi silkerek ve "Yaġmādur!" diyü nidā iderek fermān-ı hümāyūnların yerine getürdüm.

S: [İ 42b] El-ḥamduli'llāhi'l-meliki'l-mennān muṣāfātuñuzdan memnūnü'l-cenān oldum.

C: Gerçek efendim, bu maḳūle ḥālāt ḳorḳulu **[EK 46a]** düşe beñzer. Evvelīsi ne ḳara yerde[482] yatmaḳ ve ne ḳara düş görmekdür.[483]

Vāḳıʿu'l-ḥāl: Diñle aġa cānum! Efendilere lāyıḳ olan işine yarar ḫademe-i ṣadāḳatkārı envāʿ-ı kerem ü iḥsānla şermende, medlūlince kendüye bende idüp الانسان عبيد الاحسان[484] her vechle me'mūnü'l-ġā'ile itmekdür. Bu maḳūle **[AN 30a]** bende-i iḥsān-dīdeye daḫı lāyıḳ olan ḫidmetinde bulındıġı veliyyü'n-niʿam-ı ḳadr-āşinānuñ vücūdını kendü vücūdına ve ʿırż u mālını kendü ʿırż u mālına ve umūrını kendü umūrına tercīḥ ve ẕātını

---

[480] devletlerin: devletlerin efzūn ve AN
[481] merām // efzūn: merāma maḳrūn AN
[482] - EK
[483] ne ḳara // görmekdür: ne ḳara yerde yat ve ne ḳara düş gör dimekdür İ
[484] "İnsan, iyiliğin kölesidir."

elbise-i mefāḫir-i iltifātıyla tevşīḥ idüp işte sizüñ gibi ibtihāc-ı iltifātı sālib ve aḳrān-ı emṯālinüñ terfī‘-i ḳadrine rāġıb ve ḳulūb-ı eviddāsını cālib olmaludur. Bu meşrebde olan efendi, aṣdiḳā-yı ḫademeye muḥtāc ve bu meẕhebde[485] olan bende daḫı sihām-ı [EK 46b] ṣā‘iḳa-i peykān-ı ẕüll ü hevāna āmāc olmaz. [İ 43a]

MAḲĀLE-İ TĀSİ‘

Der-beyān-ı Āmeden-i Peder-i Ḥarāmī-i Üstād Ez-Şehr-i ‘Ālī-ābād Be-Tebrīk-i Cāh-ı Gencūrī-i Ḫalīfe-i Baġdād Der-Faṣl-ı Muḥaḳḳar-şuden-i Kāfirü’n-Ni‘am Be-Ṭama‘-ı Ḫām ve Mu‘teber-Şuden-i Şākirü’n-Ni‘am Be-Ḳanā‘at-i Tām[486]

Hay peder-i vālā-güherüm, sulṭānum ṣafā geldüñüz, ḳadem getürdüñüz.

Du‘ā: Ber-ḫūrdār ol ciger-kūşem.

S: Daḫı ne ‘ālemdesiz?

C: El-ḥamduli’llāhi’l-vedūd el-yevm[487] dā’ire-i ṣıḥḥatde mevcūdum.

S: Vaḳt-i pīrīde iḫtiyār-ı meşāḳḳ-ı sefer ẓāhirā bu müştāḳ-ı cemāl-i bā-kemālüñüzi mücerred ziyāret içündür.

C: Ẓāhirā nūr-ı dīdem Baġdād’da senden mā-‘adā daḫı[488] kimüm var?

S: Mu‘ammer oluñ, şeref-i pāy-būsuñuz ile bu oġluñuzı müşerref itdüñüz.

C: El-ḥamduli’llāhi te‘ālā nümūne-i gül-i Ken‘ān olan cemāl-i ṣabāḥat-me‘ālüñi görmek dīde-i Ya‘ḳūb-nümūnuma muḳadder oldı.

S: Yollarda hele bir ta‘ab u meşaḳḳat [AN 30b] çekmedüñüz ola?

C: İżā‘at-i biżā‘atle [EK 47a] reh-rev-i Mıṣr-ı ġarām olan sevdā-zedeye meşaḳḳat-i sefer sükkerī şerbet içmek ḳadar gelmez.

S: Ḫoş; ammā bu ḥālet ‘ālem-i şeybīde olmaḳ güçcedür.

---

[485] i‘tiḳādda İ
[486] Kāfirü’n // Tām - İ
[487] - AN
[488] - AN

C: Her çend ki **[İ 43b]** baʿż ṣaʿbü'l-mürūr-ı şevāhiḳ-i cibālde merkebümden nüzūl idüp piyāde-rev olsam naṭʿ-ı ḫayālde merdüm-i dīdeme münʿakis olan iki ruḫlaruñ bańa maʿcūn-ı müferriḥ-i yāḳūt ḳadar ḳuvvet ü fer virüp nişīb ü firāz-ı şāh-rāh-ı cibālde ata binmek ḫāṭıruma gelmez idi.

S: Cenāb-ı Īzid-i bī-çūn ḥüsn-i teveccühüñüzi efzūn eyleye. Vāḳıʿā arzū-mendān her vechle pūyān olur; ammā taʿabān olmaz.

C: Öyledür nūr-ı dīdem. Ẓāhirā sevdā didükleri maʿnā şevḳ-i maḥabbetden ʿibāretdür. Şevḳ-i maḥabbet daḫı hevādan kināyetdür. Bu taḳdīrce bir ādemüñ ki merkebi hevāsı ve maṭlabı dil-rübāsı ola anuñ içün yorılmaḳ neden ḫāṭıra gelür.

S: Hele ṣafā geldüñüz. Ḥaḳ budur ki **[EK 47b]** ḳudūmuñuz ibtihācı ve müşāhede-i dīdāruñuzuñ mübāhātı bu ġam-dīde vü ḥasret-keşīde oġluñuzuñ mūcib-i efzāyiş-i ḳadr-i ḥayātı oldı.

C: Cenāb-ı Īzid-i ḳadīr seni yavrum kemāl-i pīr ḳadr ü rifʿatüñi yevmen-fe-yevmen tekṯīr ve ser-i iftiḫāruñı ber-ā-ber-i felek-i eṯīr eyleye.

S: Sulṭānumuñ duʿā-yı **[İ 44a]** ḫayr-ı icābet-teʾṯīri berekātıyla bi-ḥamdi'llāhi'l-meliki'l-vedūd bu rütbe-i **[AN 31a]** vālāya ṣuʿūd ve kūşe-i rāḥatda ḳuʿūd muḳadder oldı.

C: Ḫ̆ān-ı naʿmā-yı cenāb-ı Kibriyā'dan pīşgāh-ı iʿtibāruña keşīde olan bu niʿmet-i ġayr-ı müteraḳḳıbenüñ bir vechle şükrine ḳādir degülüm.

Teḥammüd:[489] El-ḥamduli'llāh babacıġum, duʿā-yı ḫayruñ benümle bile imiş.

C: Ẓāhirā yavrum senüñ fāre-i āvārevār sūrāḫ-ı zāviye-i ḳanāʿatden ḫurūcuñ ve ġaṣb-ı loḳma-i gülū-gīr-i cān ḳaṣdıyla ḳabbān-ı mühlike-i düzdīye vülūcuñ mesmūʿum olduḳca bu ḳubbe-i vesīʿ-i cihān başuma teng **[EK 48a]** ve żarb-ı ṭaʿne-i aġyārdan vücūdum hem-reng-i pūst-ı peleng olur idi.

S: Yā sulṭānum, bendeñüzüñ meslek-i düzdīye sülūki şüyūʿ buldı mı?

[489] Su'āl AN

C: Hay hay, yā ṣadr-ı vālā-yı gencūrīye ṣuʿūduñuz sāmiʿa-pīrāy-ı cümle-i ehālī-i diyār olmaḳ şüyūʿı dört ay müddetde mümkin olup kār-ı düzdīye sülūkuñuzuñ dört seneden berü şüyūʿı[490] verā-yı perde-i **[İ 44b]** imtināʿ olmaḳ müteṣavver midür?

S: ʿAcebā kimden şüyūʿ bulmışdur?

C: Kimden olursa olsun minnet Allāhu ʿaẓīmüʾş-şāna ki seni delālet-i Ḫıżr-ı tevfīḳi laġım-ı tārīk-i taḫteʾş-şerā-yı mühlikden evc-i aʿlā-yı şüreyyā-yı necāta terfīʿ ve şāḫsār-ı iʿtibāruñı saʿādet ü iḳbāl ile tefrīʿ eyledi.

S: El-ḥamduliʾllāh, bu luṭf-ı nā-mütenāhīnüñ ʿalā-ḥaḳḳihi şükrine ḳudretümüz yoḳdur.

C: Bu şāhid-i müfāḫaretüñ secencel-i taḳdīrden ṣūret-nümā-yı ẓuhūr[491] olması egerçi benüm ṣubḥ u mesā eşk-efşān-ı **[AN 31b]** vāveylā[492] olaraḳ eyledigüm duʿā-yı bī-riyānuñ teʾşīrinden ve senüñ ḫamīr-i māye-i cibiliyyetinde mużmer olan gevher-i istiʿdād-ı māder-zāduñ ḫāṣiyyetindendür.

Duʾā:[493] Hemān[494] himmet-i şerīfüñüzüñ delāletidür.

S: Ḫoş yerinde; lākin birden bire bu rütbe-i vālāya ṣuʿūduña bādī kimdür?

C: Hemān himmetüñüzle yine bādī vü bāʿiṯ[495] bendeñüzüm.

S: Yā bu bir emr-i ʿaẓīm yalñız senüñ reʾyüñle nice peẕīrüfte-i ḥuṣūl oldı?

C: Sulṭānum "Devlet, ḳılıç altındadur." meṯelini hemān kendüme delīl **[İ 45a]** eyledüm.

S: Yā a yavrum "Mey-ḫāneci ġazel almaz." mefhūmınca naḳd-i nāsere-i meṯel nice rāʾic-i bāzār-ı merām ve vesīle-i şirā-yı kālā-yı emel-i tām oldı?

---

[490] dört // şüyūʿı - AN
[491] ẓuhūr: ẓuhūr-nümā-yı ẓuhūr EK
[492] - AN
[493] Suʾāl AN
[494] Hemān: Hemān hemīşe AN
[495] bāʿiṯ: bāʿiṯ yine EK

C: Çūnki kār-ı düzdī, bir kār-ı münticü'd-demār ve re's-i ʿayn-ı eşrār bir emr-i düşvārdur. Bendeñüze her vechle īrāṣ-ı **[EK 49a]** fütūr itmişdi. Hemān bir taḳrīb ile muḳābele-i şemşīr-i ḳażāya atıldum ve ol cesāret ile kendümi nā'il-i merām eyledüm.

S: Ne taḳrīb ile tafṣīl idüñ ve bu ḫuṣūṣda tābīde vü jūlīde olan gīsū-yı şāhid-i müşkilümi şāne-i zebān-ı beyān[496] ile[497] taḥlīl idüñ.

C: Benüm kerāmetlü peder-i vālā-güherüm, bundan aḳdemce zīr-i destümde maḥkūmum olan ḳırḳ nefer-i luṣūṣ-ı bī-emān ki her biri gāh mānend-i[498] mār-ı merdüm-ḫˇār zīr-i zemīnden ʿankebūtvār bālā-yı çerḫ-i berīne ʿurūc ve gāh miṣāl-i seyhūc der-beste meḫāzin-i metīne **[AN 32a]** velūc iderler idi.

S: Yā bunları ne vechle tedārük idebildüñüz?

C: Hemān aḳreb-i ezmīnede iki iken beş ve beş iken on ve yigirmi **[İ 45b]** olaraḳ çoġaldı.

S: Yā a yavrum, bunlaruñ saña iṭāʿatleri ve ḫuşūnet ü ruʿūnetleri nice idi?

C: Va'llāhi sulṭānum içlerinde nice **[EK 49b]** dīv ü 'ifrīte ḳarşu hücūma ḳādir bālā vü tüvānāları daḫı bir vaḳt-i tehevvürümde benden mānend-i berg-i bīd-i[499] sefīd lerzān ve bir ḫuṣūṣda düşnām u āzār eylesem girīzān[500] u perīşān olurlar idi.

S: Yā bi'l-ittifāḳ elüñüze[501] māl-ı maġṣūbı nice taḳsīm iderdüñ?

C: Hemāñ ḳırḳ pāy ider, anlara işābet iden ḥiṣṣelerin teslīm ider, baʿdehu kendü ḥiṣṣemi daḫı cümlenüñ infāḳına[502] taʿyīn eyledigüm ḫarāmīye virür idüm.

S: Yā bunların meṣārif-i yevmiyyeleri ḫarcını ortadan çıḳarmaz mı idüñüz?

C: Ḫayır sulṭānum, cümlenüñ ḫarc-ı me'kūlātı hep benüm ḥiṣṣemden görilür idi.

S: Yā anlar kendü ḥiṣṣelerinden ḥüsn-i rıżālarıyla imdād itmezler mi idi?

---

[496] - AN
[497] - İ
[498] - İ
[499] dīv İ, EK
[500] ser-be-girībān AN
[501] elüñüze: elüñüze giren AN
[502] ittifāḳına AN

C: Evā'il-i ḥālde murād eylemişler idi; lākin ben[503] rıżā virmedüm.

S: İşte ciger-kūşem, anları saña zebūn ve seni anlaruñ şerlerinden me'mūn iden **[EK 50a]** bu seḫāvetüñdür.

C: **[İ 46a]** Ẓāhirā sulṭānum maḫdūm-ı mebẕūlü'n-ni'am,[504] ḫādim ü perestārını aġlāl-i āhenīn-i iḥsān ile baġlar.

S: Öyledür yavrum, ey ṣoñra?

C: İşte sulṭānum bu gürūhuñ imdād u i'ānetleri ile derūn-ı rāḥat-bünyād-ı şehr-i Baġdād'da **[AN 32b]** maẓınne-i nuḳūd-ı mevcūd olan her ne ḳadar meḫāzin ü dekākīn ü emākin var ise cümlesine vuṣūl ü duḫūl 'alā-vefḳi'l-me'mūl maḥṣūl oldı.

S: Yā her ṭarafdan bu mertebe atılan tüfeng-i dem-ā-dem bir ṭarafdan falya virmedi mi?

C: Yā eşyā vü elbise maḳūlesi metā' u evānīye ḳaṭ'ā raġbet itmez idüm.

S: Ne ma'nāya?

C: Anuñ içün kim ḥıfẓı güçdür.

S: Yā size ḥaṣr-ı maṭlab ne idi?

C: Hemān nuḳūd u cevāhir.

S: Nuḳūd, miṡliyyātdan olmaġla iḫtirāz olınmasa yerinde; lākin cevāhiri nice ider idüñüz?

C: Dāne cevāhir ise fe-bi-hā, muraṣṣa' ḫançer ü şemşīr ü niṭāḳ ve ġayruhu maḳūlesi ise cevāhirini alur **[EK 50b]** ve altunını ẕevb idüp ḥıfẓ iderdük.

S: Yā ṣoñra **[İ 46b]** müẕāben maḥfūẓuñuz olan külçe-i zeri neyler idüñüz?

C: Ḍarb-ḫāne-i 'Āmire'ye götürüp ḥāṣıl olan zer-i meskūkı setr-i 'uyūb içün nīm 'aẓīm şehrde īcār ve medār-ı kesb ü kār eyledigümüz dūlāblarumuzda iḳtiżāsına göre ṣarf ider idük.

---

[503] bendeñüz AN
[504] - AN

S: Yā mālik oldıġuñuz bu deñlü emvāl-i sirḳat ve ḫayr u berekātdan ʿārī biżāʿat iken istiʿmālinden ne taḥṣīl idebilür idüñüz?

C: Her birimüz ṣalāt-ı ṣubḥı cāmiʿde edādan ṣoñra *yā müfettiḥu fettiḥ*-gūyān dükkānumuzı açup pister-efgen-i rāḥat ve müteṣaddır-ı visāde-i ticāret **[AN 33a]** oldıġumuz gibi zihām-ı ḫarīdārdan ve nuḳūd-ı dād u sitedi şumārdan tā vaḳt-i ʿaṣra dek bir dem teneffüse ḳudretümüz ve bir loḳma-i ṣafrā-küşī tenāvüline vaḳtümüz yoġ idi.

S: Dād u dihiş yerinde; lākin intifāʿuñuz ne idi?

C: Her yüz altun biżāʿamuzda **[EK 51a]** yigirmi altun fāʾize ḳanāʿat itmiş idük.

S: Yā ḳanāʿat itmeseñüz ḫalḳ degerinden ziyādeye alurlar mı idi?

C: Bizüm metāʿumuzuñ envāʿı emtiʿa-i ḫˇācegān-ı sāʾireden **[İ 47a]** güzīde ve her vechle merġūb u pesendīde olup ḳıymeti daḫı anlaruñ aḳmişe-i nā-maṭbūʿlarından erḫaṣ olmaġla raġabāt-ı ḫarīdār-ı zamān bizden ġayrıya meyelān itmedigi bādī-i zihām olmış idi.

S: Yā ḥāṣıl olan fāʾiz-i mālı neyler idüñüz?

C: İbtidāʾen ḫumsını ifrāz idüp maḥallemüzde mütemekkin olan fuḳarā vü mesākīne baḫş u inʿam ve mā-ʿadāsını daḫı her gice ḳonaġumuza medʿuv olan kibār-ı hem-civārı iṭʿām u ikrām meṣārifine ḫarc ider idük.

S: Ey imdi yavrum, maʿlūm oldı ki bu sizüñ meḫāzin-i erbāb-ı iddiḫārdan aldıġuñuz māl fiʾl-aṣl aṣḥābına ḥelāl olmayup size ve medʿuvvüñüz olan ṣıġār u kibāra ve sāʾir fuḳarā-yı muḥtācīne maḥż-ı erzāḳ-ı maḳsūm olmaġla bu māl-i maḥbūs u mevḳūfı siz gūyā mürteziḳa-i **[AN 33b]** muʿayyenesine teblīġ ü īṣāle mütevellī olmışsız.

C: Mükerrem oluñ sulṭānum. Bendeñüzi bu tevcīh-i tevliyetle mütesellī buyurduñuz.

S: Yā nūr-ı dīdem, bu keyfiyyet-i ḫayret-engīze bundan mā-ʿadā **[İ 47b]** ne maʿnā virilür?

C: Nice sulṭānum, taḥayyüre[505] mūcib ne?

[505] taḥrīre AN

S: Yā a yavrum bu maḳūle luṣūṣ-ı şehrüñ irtikāb itdigi aʿmāl kendülere bādī-i ḫiẕlān ve riḳāb-ı istiḥḳāḳlarına aġlāl-i ḫüsrān olmaġla *bi-eyyi vechin kān*[506] giriftār-ı pençe-i ʿasesān ve ṭuʿme-i şemşīr-i şāhān olageldigi meşhūd-ı ʿālemiyāndur.

C: Belī sulṭānum,[507] bu maḳūle mübtelā-yı maraż-ı fuḳarā olan luṣūṣ heves-i zer ü sīm ile be-her ḫuṣūṣ ḫavātim-i istiḥḳāḳa kendülerin fuṣūṣ-ı mücāz-ı aḥkām-ı nuṣūṣ iderler.

S: Yā siz **[EK 52a]** zīr-i destānuñuz olan ḳırḳ nefer ḥarāmī ile dört seneden berü bu şehrde niçün sezāñuz olan cezāñuz ile mücāzāt olmayup bī-pāk ü bī-pervā kām-rev ve taḥṣīl-i emvāl-i lā-yuḥṣā eyledüñüz?

C: Benüm zīr-i destānum olan yādigārān ṣanāyiʿ-i düzdīde māhir ü kār-dān ve envāʿ-ı ḥiyel ü ḫudʿada ʿayyār-ı cihān bir alay merdān olmaġla işte bu ṭarz ve bu ḥareket kendülere mūcib-i selāmet ü emniyyet oldı.

S: Yā cilvegāh-ı **[İ 48a]** düzdān olan şeb-i deycūrda çūn mevżūʿ-ı nuḳūda vāṣıl ve müşāhede-i ʿarūs-ı merāma nāʾil oldıġuñūzda ṣāḥib-i maḫzen-i emvālüñ sizüñle muḳāvemete mecāli olmadıġı ḥālde feryād-**[AN 34a]**künān ehālī-i maḥallātı başuñuza cemʿ ve sizi kibrīt-i deste-çūb-ı ḫızy ile yaḳaraḳ pīşgāh-ı ser-ʿasesāna şemʿ idecekleri fikri hīç ḫāṭıruñuza gelmez mi idi?

C: Ḫayır, **[EK 52b]** bu maḳūle ḫayāl-i muḥāl ʿaynumuza gelmez idi.

S: Niçün gelmez idi?

C: Yā maḳūle-i ḫayālāt merdi muḫanneṯ ve müẕekkeri müʾenneṯ ider.

S: Ne maʿnāya?

C: Yā bu maḳūle muḫayyelāt kemāl-i vesveseden gelecekdür. Vesvese ise mebdeʾ-i cünündur. Cinnet daḫı mānīʿ-i cesāret olmaġla ṣāḥibini Sām iken ser-sām, Rüstem iken bed-nām idecegi emr-i muḳarrerdür.

---

[506] "Her ne şekilde olursa/herhangi bir şekilde."
[507] sulṭānum: sulṭānum benüm İ, AN

S: Yā sizden mā-ʿadā hengām-ı ṣubḥ u mesāda giriftār-ı pençe-i ʿasesān olup töhmetleri şerʿan ẓāhir ü nümāyān ve āvīze-i ḫapenk-i dükkān olanlar niçün iẓhār-ı cünūn idüp kendülerin ḥükm-i **[İ 48b]** ḳużāt ve siyāset-i vülātdan ḫalāṣa himmet itmediler?

C: Anlaruñ baʿżı ḫavf-ı pāspānān ve ḫaşyet-i ʿasesāndan nāşī kendülere ʿārıż olan vesāvis-i tāmla sū-be-sū pūyān ve ṭaraf ṭaraf girīzān olaraḳ yā ṣāḥib-i māl-i mesrūḳa veyā ser-ʿasesān-ı dāʾiretüʾs-sūḳa **[EK 53a]** teslīm-i girībān ve baʿżı daḫı[508] yedlerinde bulınup żarūret ü iḫtiyāclarından nāşī dūnuʾn-nuḳūd bāzāra çıḳarduḳları metāʿ-ı mümkinüʾl-beyān sebebiyle kendülerin efgende-i cāh-ı müfācān iderler.

S: Yā bunlar aḳreb-i ezmine ve nezdīk-i āvenede girībān-ı ḥayātı çengāl-i ʿuḳāb-ı siyāsete **[AN 34b]** teslīm[509] ider de senüñ zīr-i destüñde olanlar müddet-i medīde ve ʿahd-i baʿīdeden berü sālim olmaḳ neden iḳtiżā ider?

C: A sulṭānum, bālāda beyān olındığı vech üzere benī-Ādemʾe īrāṯ-ı ḥayret ü cinnet iden mücerred ġam u żarūret ve ḫavf u ḫaşyetdür. Benüm ṭāʾifem bu iki ḥāletden müberrā cesūr u tüvānā ve hünerver ü dānā **[İ 49a]** bir alay ḥarāmī-i meʾāl-āşinādur.

S: Be cānum isterse olsun "Alıcı ḳurduñ ve çalıcı ve yırtıcı ḳuşuñ ʿömri az olur." meṯeline söz nedür?

C: Bu leccüñüz muḳaddemā ḳarīḥa-i ṣabīḥañuzdan ṣudūr iden tesliyet-i tevliyete beñzemedi. **[EK 53b]**

S: Nenüñ gibi yavrum?

C: Ḳurduñ ṭanası yoḳ, ḳuşuñ dānesi yoḳ. Luṭf-ı Perverdigārʾa göre ne ḳurd ṭanasuz ḳalur ve ne ḳuş dānesüz.

S: Ḫoş yerinde; lākin ḳurduñ ṭanası ve ḳuşuñ dānesi rıżḳ-ı maḳsūmlarıdur.

C: Yā ḳurduñ ve ḳuşuñ erzāḳı maḳsūm olur da bizüm olmaz mı?

S: Anlar kār u kesbe ḳādir degüllerdür; lākin siz bunuñla taḥṣīl-i taʿayyüşe meʾmūrlarsız, māl-i maġṣūb size ḥarāmdur.

---

[508] - İ

[509] giriftār AN

C: Yā sulṭānum, ḳurduñ ṭanası anası ininden, ḳuşuñ dānesi babası çiftliginden mevrūṣ mālı degül a.

S: Ḫoş yerinde; ammā bunda ḥikmet vardur. Biz anı ḥiss-i ḫamse ile idrāk idemezüz. Ṭananuñ ve dānenüñ telef **[İ 49b]** ü iżāʿati ṣāḥiblerinüñ belki iṭʿam-ı **[AN 35a]** żayfda ẓuhūr iden ḳuṣūrları żımnındadur.

C: Yā sulṭānum, işte bizüm ġaṣb eyledigümüz māl daḫı böyledür.

S: Nice ciger-kūşem? **[EK 54a]**

C: Cenāb-ı Īzid-i bī-çūn bir alay müddeḫar-ı melʿūna māl-ı Ḳārūn iḥsān ve ītā-yı zekātı fermān eylemiş. Anlar ise cādde-i iṭāʿatden ṭuġyān ve cümle-i emvālini iddiḫār u pinhān idüp ne kendülerin ve ne fuḳarā-yı muḥtācīni iṭʿām ve ne bir ḥabbe inʿām iderler ve ne ẓuḫr-ı āḫiretleriçün vücūh-ı ḫayrāta ṣarf ile taḥṣīl-i rıżā-yı cenāb-ı Muḥsine cehd-i tām[510] iderler.

S: Yā sizüñ aldıġuñuz māl hep bu maḳūleden midür?

C: Evet sulṭānum, hep varyemez mālıdur.

S: Yā bunlaruñ aḥvālini ne bilürsiz? Şāyet mālik olduḳları niṣāba göre üzerlerine edāsı lāzım gelen zekātlarını fuḳarāya maḫfīce virürler.

C: Zekātı virilen envāʿ-ı güher, ḫapenk-i teng-i ṣayyād-ı ḳażāya laḫt-ı ciger olup gürgān-ı gürisne-i beyābānı ḳapar ve ḥaḳḳu'llāhı **[İ 50a]** virilen nuḳūd-ı müddeḫar, dām-ı mekr-irtisām-ı belāya dāne-i ṣanavber olup murġān-ı **[EK 54b]** cevʿānı ṭutar.

S: Belī ciger-kūşem, böyle māluñ ḥāfiẓı cenāb-ı Ẕü'l-celāldür.

C: Āmennā; lākin biz beyābān-ı düzdīde gerek jiyānvār tevsen-i ḫār-ı bī-şumār ve gülistān-ı maḫzen-i künbede mānend-i hezār dāne-çīn-i hezār olduḳ. Fi'l-ḥaḳīḳa zekātı virilmiş emvālden olsa **[AN 35b]** biz daḫı şimdiye degin bir ḫapenge veyā bir dām-ı tenge giriftār olurduḳ.

---

[510] - İ

S: Ey neʿam,[511] gerçegi de budur; lākin bu maḳūleleri ne ṭarīḳ ile temeyyüz ü tefrīḳ ve zekāt-ı māl virmedüklerini ne delīl ile taṣdīḳ ü taḥḳīḳ iderdüñüz?

C: Bunuñ emṡāli müddeḫarı imtiḥān içün ḫānesinden bizüm şāh-bāzuñ biri bir nesne ḳapar getürür idi. Ol şeyʾ bańa fürūḫt ider ve lāzım gelen ṡemeni ile bir ṣūfra taʿām düzüp ṣāḥib-i māl olan müddeḫarı menziline daʿvet ider idi. Eger ol ṭaʿāmı suhūlet ile **[EK 55a]** ekl idebilürse ḥelāl mālı oldıġına ḥükm iderdük. Eger[512] her[513] loḳma-i ṭaʿām **[İ 50b]** gülū-gīr-i iştihā-yı tāmı olursa ḳaṭʿā direng ü teʾḫīr itmeyüp nuḳūd u cevāhire müteʿalliḳa müddeḫarını bir gicenüñ içinde alur ve muʿtādumuz üzere ser-māye idinüp fāʾizinden iḳtiżā iden ḫumsını fuḳarāya baḫş u inʿām ve mā-ʿadāsını kibār-ı hem-civārumuzı her gice ber-vech-i münāvebe iṭʿām içün ṣarf ve ḫarc-ı[514] mālzeme-i ṭaʿām iderdük.

S: Yā aṣl-ı mālı ne eyler idüñüz?

C: Anı hemān istiʿmāl idüp içinden bir aḳçe ḫarc itmez idük.

S: Yā ne içün, ictināburuz ne idi?

C: Bu ḫuṣūṣda daḫı başḳa bir mülāḥaẓamuz var idi.

S: Nenüñ gibi mülāḥaẓa iderdüñüz?

C: Zīr-i destümde **[AN 36a]** olan enfār-ı ḫudʿa-kirdāruñ biri veḳāyiʿ-i māżī vü müstaḳbeli istiḫrāca ḳādir müneccim-i māhirdür.

S: Ey ẓāhir **[EK 55b]** her ḫuṣūṣ u umūruñuz anuñ delāletine vā-bestedür?

C: Ḫayır, bu taṣavvuruñuz daḫı mevḳiʿindedür; lākin daḫı var.

S: Daḫı varagelmeze teveccüh eyledigüñüz meḫāzine vuṣūl ve murādumuz peẕīrüfte-i ḥuṣūl olur mı diyü istiḫrāc u istikşāf **[İ 51a]** idersiz.

C: Bu ḫayālüñüz daḫı yolındadur; lākin reʾs-i mālumuzuñ aṣıl ṣāḥiblerünüñ cümlesiyle ʿaḳd-i teḥabbub ve rabṭ-ı teveddüd ve birbirlerümüz ile levāzım-ı tereddüd-i mürāʿātı

[511] belī İ
[512] - AN
[513] - İ
[514] - AN

miyānemüzde çünki cārīdür. Bunlardan biri bańa bir gün "Āh birāder, ʿaceb benüm mālımı sirḳat iden düzdi bulup yine genc-i güm-şüde mālik olabilür miyüm?" diyü bir āh-ı sūznākla cigerümi kebāb ve beni ḫarāb itmiş idi.

S: Vay ḥarīf ḳorḳarum sizden[515] bilmişdür.[516]

C: Be ḫayır a sulṭānum, ne iḥtimāl?

S: Ey ṣoñra ne cevāb ile defʿ idebildüñüz?

C: "Bizüm masḳaṭ-ı reʾsümüz olan ʿĀlī-ābādʾda **[EK 56a]** vāfir müneccim-i māhir[517] bulınur. Ḥattā bir kimesne iżāʿat-i māldan ḥākime varup şikāyet eylese 'Ey kişi, ārām ile bu gice istiḫāre ideyüm. Yarın gel, māluñı ve sārīḳini benden al.' diyü **[AN 36b]** şākīyi defʿ ve bu müneccimleri mānend-i pervāne şemʿ bezmine cemʿ idüp vāḳıʿā anlaruñ muʿāvenetleriyle sārīḳ ü mesrūḳ dīvān-ḫāne-i ḥākime lüḥūḳ müyesser olmaġla 'Vālīmüz keşf ü kerāmete ḳādir ḥākim-i māhirdür.' mülāḥaẓasıyla şehrümüzüñ **[İ 51b]** ḥişārı eşrārdan ʿārīdür. Bunlaruñ biri aḳreb-i aḳrabāmdan olmaġla mektūbumla pederümi tevsīṭ ider, buraya getürdürüm. İn-şāʾaʾllāhu teʿālā[518] geldükde her rāzuñuzı bańa ifāde idüñ. Zīrā müneccim-i merḳūm şöhreti sevmez ve ecānibe görinmez perī-meşreb ve ḫalveti müẕehhebdür." diyü tebşīr eylemişdüm.

S: Ey ṣoñra hīn-i suʿālde ne cevāb virecek idüñüz?

C: "'An-ḳarībüʾz-zamān ʿazīmet idecegüni taḥrīr ü beyān **[EK 56b]** itmişler.[519]" diyü cevāb ider idüm.

S: Yā defʿa-i ṣānīde ne cevāb ḥāżırlamış idüñüz?

C: "Geldi." diyü tebşīr ve kendü vesāṭetümle tefeʾüle taḳrīr idecek idüm.

S: Yā tefeʾüli nice ifāde idecek idüñüz?

---

[515] ḳorḳarum sizden: sizden ḳorḳarum AN; sizden: siz bizden EK
[516] sizden bilmişdür: siz bizden bildüñüz İ
[517] - İ
[518] - İ
[519] eylemişler İ

C: "Müneccim-i māhir 'Merkez-i[520] ġā'ibi istiḫrācla buldum; lākin mertebe-i ḫumsını sāriḳi olan vāsıṭiyyü'l-aṣl Murtażā nām şaḫṣ bir kār u kesbe ḳādir faḳīr ü ṣābir olmaġla diyār-ı Baṣra'da kendüye biżā'a idinmiş.' didi." diyü ḫaber virecek idüm.

S: Yā ṣoñra?

C: Encāmında bu ḳadar māl-i güm-şüdesine mālik olmaḳ zu'mıyla be-her-ḥāl ṣaḳal başa ḳurbān-güyān ḫumsına degül belki nıṣfınuñ iżā'atine **[İ 52a]** rıżā-dāde olur idi.

S: Ey iżā'at-i ḫumsına rāżī **[AN 37a]** oldıġı ḥālde tedbīrüñüz ne idi?

C: Ḥavālī-i Selmān-ı Pāklara ḫumsından mā-'adāsını bir ġār-ı teng ü tārda muḳaddemce defn idüp **[EK 57a]** ṣāḥib-i māl ve neferātumdan birḳaç 'ummāl ve kifāyet mikdārı biġāl ile varup müneccim didigümüz yādigāra daḫı tebdīl-i câme ile muḳaddem maḥall-i merḳūmede pinhān olmaġla merḳūmuñ işāreti üzere ḫumsı sāriḳi olan kimesneye cān u dilden istiḥlāl himmeti daḫı ber-vefḳ-i merām ḥuṣūl-peẕīr olduḳdan ṣoñra māl-ı meẕkūrı[521] maḳṣūdumuz ṣāḥibine teslīm itmek idi.

S: Ey ṣoñra yalñız bunı irżā idüp ḳuṣūrını me'yūs ider mi idüñüz?

C: Ḫayır, aṣḥāb-ı māl-ı sā'iri daḫı bu minvāl üzere iżā'atine vuṣūl ile muṭayyebü'l-ḫāṭır itmek tedbīrinde müttefiḳ ve cümlemüz müteḥammid idük.

S: Yā bundan maḳṣūduñuz ne idi?

C: Ḥisāb u 'iḳāb-ı āḫiretden hemān kendümüzi taḫlīṣ idi.

S: Yā niçün ta'vīḳ itdüñüz? Yoḳsa muvaffaḳ **[İ 52b]** olamaduñuz mı?

C: Ḫayır, bir başḳa iş ẓuhūr eyledi.

S: Ḫayr ola **[EK 57b]** yavrum, nenüñ gibi?

C: Ḥālā ḫalīfenüñ[522] serāy-ı ḫāṣṣında olan ḫazīnesi ṭarīḳ-i 'āma[523] mülāṣıḳ olup dīvārı muḳābelesinde olan serāyuñ ṣāḥibi manṣıb-ı Düceyl-ābād ile ber-murād ve der-i

[520] Merkez: Merkez-i māl İ
[521] merkūzı İ; mezbūrı AN
[522] ḫalīfenüñ: ḫalīfe-i vaḳtüñ dāḫil İ; ḫalīfe EK
[523] 'avāma İ, AN

pūlādı[524] bevvāb u muḥāfıẓından ḫālī der-taḥt-ı miḳlād **[AN 37b]** oldıġını neferātum bendeñüze iḫbār ve derūnlarında mużmer olan esrārı iẓhār ve meşveretlerinüñ netīcesi olan ḫuṣūṣda bendeñüzi tevfīḳe ısrār itmeleriyle "Vāḳı'ā şehr-i Baġdād'da her ne ḳadar meẓānn-ı nuḳūd u cevāhir var ise cümlesine ehven vechle vuṣūl ve 'arūs-ı maṭlūb cilveger-i ḥaclegāh-ı ḥuṣūl olup gencīne-i ḫalīfe-i zamān zūr-ı bāzū-yı ḳahramān-iḳtidārumuzdan bikr-i muṭlaḳ ḳalmaḳ şān-ı ġayret-nişānuñuza şāyān degüldür." diyü iġvā-künān bendeñüzi terġīb ü teşvīḳ ve ḫāne-i merḳūmeye tesvīḳ eylediler.

S: Hay ḫabīṣler **[EK 58a]** hay, ey yavrum ṣoñra?

C: Bendeñüz daḫı vardum ki bunlar laġıma mübāşeret ve ittifāḳ-ı müşāberet **[İ 53a]** ve niṭāḳ-ı ihtimāmı der-miyān-ı ġayret ve ḫitāmına 'azīmet eylemişler.[525]

S: Be ne ġarīb keyfiyyet! Yā bunlar laġımdan çıḳan ṭopraġı neylerler?

C: Serāyuñ meydānı vāsi', bir maḥalline yıġarlar.

S: Ey yavrum ṣoñra?

C: Ve'l-ḫāṣıl benüm peder-i vālā-ḳadrüm, üç giceden ṣoñra ḫazīne-i ḫalīfeye duḫūl ve bānū-yı merām zīver-i āġūş-ı ḥuṣūl olmaḳ müyesser oldı.

S: Yā bu ḫazīnenüñ muḥāfaẓasına me'mūr olanlar uyurlar mı idi?

C: Yā a sulṭānum, bir ḳubbenüñ içindeyüz, bāb-ı āhenīni mesdūddur. Ḫāricdeki **[AN 38a]** bekçinüñ müteyaḳḳıẓı daḫı derūn-ı ḳubbede olan keyfiyyete nice taḥṣīl-i ıṭṭılā' ider?

S: Ey yavrum, içinde olan māluñ vefreti ḥadd ü şumārı tecāvüz itmek gerek.

C: Belī sulṭānum, ḳıyāsdan bīrūn; lākin laġımuñ açıldıġı maḥalde olan **[EK 58b]** ṣanādīḳ-i memlū bütün altun olmaḳ ḫayāliyle neferātumuñ her birine birer ṣandūḳ virüp ve benüm içün daḫı ṭāli'ü'n-naṣīb bir[526] ṣandūḳ aluñ diyü emr eyledigüm ḥālde…

S: Vay ḳorḳarum ṭaraḳa ḳopdı?

---

[524] pūlād-nijādı AN
[525] itmişler AN
[526] ṣandūḳ // bir - İ

C: Ḫayır, Allāh ḥıfẓ eyleye. Çūnki bu çār erkān üzere mebnī bir ḳubbe-i **[İ 53b]** ʿālī olup eṭrāfı ser-te-ser menāẓır olmaġla şuʿle-i ḳamer-ṭāḳçe-i manẓaranuñ birinden güẕer ve derūn-ı ḫazīneyi münevver eylemiş. Ben daḫı eṭrāf-ı cevānibe naẓar-endāz-ı imʿān olaraḳ gördüm ki vasaṭ-ı ḳubbede silsile-i zerrīn ile āvīze-i şeb-çerāġvār bir gevher-i pākīze var ki her ḳīrāṭı bir Mıṣr ḫazīnesi deger. Ṭā'ifeme didüm ki "Şu āvīze olan ṭaşı gördüñüz mi?" Anlar daḫı "Belī, gördük." didiler. "Eger bu ṭaş benüm didigüm ṭaş ise bī-maʿnā[527] zaḥmet çeküp bu ṣandūḳları götürmeyelüm."

S: "Ḫoş, emr sizüñdür; lākin ol **[EK 59a]** ṭaş ḳorḳaruz emegümüzi hebā ider." didiler.

C: "Ḫayır, bu ṭaş bizüm cümlemüzi aġnā ider." didüm.

S: "Siz aʿlemsiz, hemān emrüñüze müteraḳḳıbuz." didiler. **[AN 38b]**

C: Bendeñüz daḫı "Hele şu ṣandūḳları biribiri üzerine ḳoyuñ, hele şu āvīze ne maḳūledür[528] göreyüm." didüm.

İmtiṣāl:[529] "Baş üzerine." diyerek muʿāvenet eylediler.

Ṣaded:[530] Ḳaçan kim ṭaşı elime aldum ḥüsn-i ẓann eyledigüm gevher-i tābdār ammā bir miḳdār yapışḳanlıḳ **[İ 54a]** var.

S: Yā a yavrum boyatma imiş?

C: Bendeñüz daḫı bu ḫayāl ile yaladum, meger Ḥacībektaş ṭuzı imiş. Çūnki ṭuz ḥavṣala-sūz-ı dil-i ḥikmet-āmūzum oldı. Her birinüñ istiṣḥāb u intiḫāb eyledigi ṣandūḳları yine alduḳları maḥallere[531] vaż' itmeleriçün emr eyledüm.

S: Ḳaṣr-ı yed itmeñüze sebeb ü bādī ne idi?[532]

C: Neferātum çūnki bu genc-i ʿaẓīmeye duḫūl ḳaṣdıyla birḳaç gice terk-i ḫˇāb u rāḥat ve ṣarf-ı tāb **[EK 59b]** u miknet idüp deryādan ḳaṭreye ḳanāʿat eylemişler iken ḳaṭreden dest-şūy-ı ferāġat olmaları güçlerine gelüp iẓhār-ı ḥüzn ü melāl ve sebeb-i nehyümden

[527] bī-maʿnā: bī-maʿnā yere İ
[528] maḳūle gevherdür İ
[529] - AN
[530] - AN
[531] yere AN
[532] oldı İ

su'āl eyledüklerinde "Şimdi bir ādem bir ḫānedānuñ żayfı olup ni'metini tenāvül eyledükden ṣoñra ol ādeme kāfir-i ni'meligi ḳabūl itmeyüp ṭuz etmek ḥaḳḳını gözedür ve ḳādir oldıġı ḳadr-i ṣıyāneti ṭarafında bulınur; çünki ṭuz etmege taḳdīm olınmış. Bundan ṣoñra ben bu ṣandūḳları ṭaşra çıḳardıġuñuza rıżā virmem ve sizi daḫı men' iderüm." **[İ 54b]** didüm.

S: Yā niçün ṭuzı siz yalñız yaladuñuz, anlara żarar iṣābeti **[AN 39a]** neden īktiżā ider?

C: Belī, benden mā-'adāsı çāşnī-i nemekden ḥāliyyü'd-dimāġdur; lākin **beyt:**

Şikest olsa ṣürāḫī cām-ı meclis ber-ḳarār olmaz
Meşeldür sāḳiyā baş gitse[533] ayaḳ pāydār olmaz[534]

mışdāḳınca ol ḥaḳḳ-ı nemek mānende-i ka'k **[EK 60a]** gülū-gīr ü 'ak ve bāña sedd-i meslek olacaġı bī-reyb ü şekdür. Bu taḳdīrce benüm ḥayātum anlaruñ ḥayātı, benüm memātum anlaruñ memātı olmaġla cümlesini bu pend-i dil-pesend ile ilzām ve ittifāḳen def'-i ṭama'-ı ḫām ve yine ṭarīḳ-i laġım-ı vesī'den tehī-dest ü nā-kām oṭamuza ric'at ü iḳdām eyledük.

Taḥsīn:[535] Hele bu fikr-i 'amīḳ laġım-ı[536] teng ü tār ve rāh-ı[537] mażīḳden size refīḳ ve semt-i necāta bedreḳa-i şefīḳ oldıġında ḥaḳ budur ki benüm daḫı ḳaṭ'ā şübhem yoḳdur.

S: Nice sulṭānum, ne vechle taḥḳīḳ buyurduñuz?

Nükte:[538] Lafẓ-ı eṣnāf taḫrīb olınsa şeklinden inṣāf ṣūreti **[İ 55a]** bedīdār olur.[539] Bir ṣınıf ki ṣıfat-ı inṣāfla muttaṣıf ve ġażab-ı Bārī'den ḫā'if ola ol gürūhuñ āfāt-ı kevniyyeden lā-cerem me'mūn u müsellem olması muḳarrerdür. Ey yavrum, gelelüm ṣadede.

C: Çünki biz ṣülüṣ-i aḫīr-i leylde oṭamuza dāḫil ve ġıdā-yı rūḥ olan loḳma-i **[EK 60b]** ḫ̬āb-ı şīrīn-i selāmete nā'il olduḳ.

---

[533] gidince İ
[534] Bahri Yağmur, *Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Soyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 106.
[535] Su'āl AN
[536] ni'am AN
[537] bā AN
[538] Su'āl AN
[539] - AN

S: Ey ciger-pārem, gelelüm ḫazīne mā-cerāsına.

C: Ser-ḫāzin-i ḫalīfe [AN 39b] muʿtād-ı ḳadīm üzere feṯḥ-i bāb ve derūn-ı gence yegāne girüp vāḳıf-ı ḥāl olduḳda taġlīḳ-i bāb ve derūn-ı laġıma şitāb idüp nihāyeti ḫāne-i ḥākim-i Düceyl'de müntehī ve derūn-ı ḫānenüñ aġyārdan tehī oldığına maġrūren ber-vech-i müsāraʿat ricʿat ve eşheb-süvār-ı ʿazīmet olup menzil-i muʿayyenesinde olan ḫavāṣṣ-ı ḫuddāmından beş altı nefer ādemi intiḫāb ve anlaruñ muʿāvenetleriyle irtesi gice ḫazīneye şitāb idüp bizüm imtiyāz eyledigümüz ḳırḳ ṣandūġı ṭarīḳ-i laġımdan ḥāne-i merḳūmeye ve andan daḫı kendü ḫānesine naḳl [İ 55b] ü der-maḫzen eylemiş.

S: Vay baḳ imdi ḥaḳḳ-ı nemek başına neler getürecekdür?

C: Daḫı irtesi ʿale's-seḥer serāy-ı ḫalīfeye vāṣıl ve muʿtādı üzere [EK 61a] ḫazīneye dāḫil oldığı sāʿat feryād-künān ricʿat ve ḫużūr-ı ḫalīfeye sürʿat ve ḳıṣṣa-i naḳb-ı laġımı ve iżāʿat-i ṣanādīḳ-i nuḳūd u tuḥefi ḥikāyet ve ʿasesbaşıdan şikāyet eylemiş.

S: Hay ḫā'in kāfir hay! Ey yavrum ṣoñra?

C: Ḫalīfemüz daḫı girye vü feryādına iʿtimāden ser-ʿasesāna "Yā bu ḥarāmīleri ele getürür ve ṣanādīḳ-i mesrūḳı teslīm-i ḫazīne idersin yāḫūd seni ḳatl iderüm!" diyü fermān buyurmışlar.

S: Ey nūr-ı dīdem!

C: Ser-ʿasesān-ı bī-emān daḫı bu ḥāletden bī-ḫaber ü āgāh[540] ve bu [AN 40a] töhmetden ʿārī vü bī-günāh nice āzādeyi esīr-i bend ü eẕā ve pençe-i şikence-i ḳahr ile cefā eyledigi mesmūʿum olduḳda…

S: Vāh yazuḳ, bu ḳadar cānuñ müte'eẕẕī olmasını ḫā'in nice lāyıḳ gördi! Ey yavrum baʿdehu?

C: Eẕā-keşān-ı şikence-i [İ 56a] ʿasesān olan bir alay derdmendānuñ[541] [EK 61b] rehā-yāb olmalarıçün kendümi fedā idüp beyān-ı vāḳıʿ-ı ḥāle ictirā eyledüm.

S: Āferīn ciger-kūşem, ne vechle beyān eyledüñüz?

---

[540] bī-günāh AN

[541] derdmend-i bī-günāhānuñ AN

C: Hemān lā-ubālī dergāh-ı ʿadālet-destgāh-ı ḥażret-i ḫalīfe-i āgāha varup erbāb-ı dīvāndan "Nedür maṣlaḥatuñuz?" diyü istiʿlām u istinṭāḳa ibrām idenleri "Ben ḥużūr-ı ḫalīfe-i ʿādile varmaduḳca rāz-ı derūnumı bir ferde ifşā itmem." diyü defʿ iderken nā-gāh bir bevvāb gelüp "Buyuruñ pāye-i taḫtgāh-ı ḫalīfede maṣlaḥatuñuzı ʿarż u inhā idüñ." diyü īmā eyledi.

S: Hezār taḥsīn cesāret ki ancaḳ olur. Ey yavrum baʿdehu?[542]

C: Bendeñüz daḫı varup edā-yı merāsim-i zemīn-būsīden ṣoñra duʿā-yı devām-ı devlet-i ḫilāfeti tekmīl ve kümm-i aʿlā-yı çārġab-ı siyāhı taḳbīl idüp istidʿā-yı ḫalvet eyledüm.

S: Yā ışġā buyurdılar mı?

C: Bir mertebe buyurdılar ki **[EK 62a]** taʿbīr idemem.

S: Ey hengām-ı taḫliyede nice ifāde-i merām idebildüñüz?

C: Mehābet-i ḫilāfet evvel duḫūlümde beni lāl ü ḥayrān itmiş idi. Lākin **[İ 56b, AN 40b]** taḫliye fermān buyurduḳları ḥīnde [543]"قل يا روحي ما في بالك!" ḫiṭābında meşhūd-ı bāṣıra-i īḳānum olan tekellüm-i tebessüm-āmīz ve ʿāṭıfet-i teraḥḥum-engīz-i mülūkāneleri tāb-āver-i nāṭıḳam olmaġla benden perde-i ḥayā[544] merfūʿ ve meded-res-i tedārük-i kelām maṭbūʿ oldı.

S: Muḳaddemāt-ı ṣaded ne oldı ve ifāde-i ḥāle ne güne şürūʿ olındı?

C: Muḳaddime-i ʿarż-ı mā-cerā ʿuluvv-i şānına aḥrā duʿā vü ṣenā, baʿdehu yab yab fuṣūl-i veḳāyiʿ-i lāzımü'l-inhā, ḫātimesi istiʿfā-yı cerā'im-i erbāb-ı ez̤ā ve istiʿṭāf u istidʿā.

S: Mefhūm-ı maʿlūm; lākin şerḥ ü beyān idüñ.

C: Hemān duʿā-yı devām-ı ʿömr ü devlet-i ḫilāfet[545] ḫitāmında "Ḥālā zindānda iki biñden mütecāviz ehl-i İslām **[EK 62b]** esīr-i bend-i ittihām ve bī-günāh müte'ez̤z̤ī-i şikence-i ālām olmaḳ revā-dāşte-i şān-ı ḫulefā-yı ʿiẓām ise fermān efendimüñdür." didüm.

---

[542] ṣoñra AN, İ
[543] "Ey canım! Gönlünden geçenleri söyle."
[544] ḥicāb İ
[545] - İ

S: Vay ṭoġrısı eyü cesāret! Ne buyurdılar?

C: "Ser-ʿasesāna ben fermān eyledüm."

S: "Eẕā-yı aṣḥāb-ı ḳabāḥati mi fermān buyurduñuz yoḳsa bī-günāhı mı?"

C: "Meẕāndan olan **[İ 57a]** eşḳiyā-yı düzdāndan mā-ʿadāya eẕā[546] vü cezā olındıġına ḳaṭʿā rıżām yoḳdur."

S: "Yā ʿasesbaşı ḳuluñuz ḫilāf-ı fermān bu ḳadar bī-günāha niçün şikence vü eẕiyet ider?"

C: "Ser-ḫāzinümüz ser-ʿasesāndan şikāyet itmekle ʿSāriḳler bulınmadıġı **[AN 41a]** ḥālde seni ḳatl iderüm.' diyü emr itmiş idüm. Ẓāhirā kendüyi taḫlīṣ içün tecessüs ü tefaḥḥuṣda ihtimām eylemişdür."

S: "Yā ser-ḫāzin olan ḫā'in ṣubaşı, ʿasesbaşı gibi nā'imīnden şikāyet itmesi hengām-ı şebde ḳırḳ ṣandūḳ nuḳūd u tuḥef-i mesrūḳ ḫazīne-i **[EK 63a]** hümāyūndan kendü maḫzenine naḳl olındıġını niçün görmedüñüz diyü istiḳāmetinden nāşī kendülerin īḳāẓ içün midür yoḫsa kendü ḳabāḥatini aġyārdan iḫfāẓ içün midür?"

Teslīm:[547] "Bu iki vech daḫı āyīne-i imkānda bedīdār olmaḳ mutaṣavverdür."

S: "Senden bana bu ġonçe-i gülşen-i rāzuñ rā'iḥa-i netīcesi vürūd idiyor. Ġālibā sen bu ḥālden ḫabīr bir beşīr[548] bu[549] ʿalī-**[İ 57b]**naẓīrsin."

C: "Ey neʿam, yā ḫalīfe-i ṣāḥibü'l-kerem!"

S: "Ey bu sırr-ı nihāndan beni niçün āgāh itmezsin?"

C: "Ey ḫudāvendgār-ı ʿālī-tebār, ḥużūr-ı fā'izü'n-nūr-ı mülūk-ı mekremet-düṣūra maḫzūnen dāḫil olan sā'il, maṭlūbına vāṣıl olmaḳ ʿādet-i seniyyelerindendür."

S: "Ey maṭlūbuñ nedür? Ecdād-ı ʿiẓāmumuñ ervāḥ-ı ṭāhireleri içün seni buradan me'yūs çıḳarmam."

---

[546] mā-ʿadāya eẕā: mā-ʿadāsına eẕiyyet AN
[547] Cevāb AN
[548] bir beşīr - AN
[549] ḫabīr // bu: ḫabīr ü beşīr bir İ

C: "Maṭlūbum ancaḳ ḥużūr-ı maʿdelet-düṣūruñdan ḫilʿat-i fāḫire-i ʿafv-ı cürmümle taḥṣīl-i mübāhāt ve tecdīd-i câme-i ḥayātdur."

S: [EK 63b] "Ey imdi cūybār-ı kirdāruñ her ne ḳadar yaḫ-beste-i cerāʾim ise daḫı tābiş-i āftāb-ı ʿafvum ile maḥv u ṣaḥv eyledüm."

C: "Ḥālā ḫazīne-i hümāyūnuñdan naḳl olınan ṣanādīḳ-i nuḳūd u tuḥef ser-ḫāzin olan küfrān-ı niʿme ḫāʾinüñ zīr-i zemīn-i ḫānesinde olan maḫzen-i serdābdadur."

S: [AN 41b] "Delīlüñ nedür? Zīrā taḳrīr-i müddeʿīyi taṣdīḳ, bürhānla olur."

C: "Efendim ḳavlüm müberhen ve naḳlüm müdelleldür."

S: "Ey bu bābda bürhānuñı ibrāz eyle."

C: "Şimdi bāb-ı devlet-meʾābuñda **[İ 58a]** muʿtemedüñüz olan ḳullaruñuzdan beş on bendeñüzi ḳuluñuz[550] ile meʿan taʿyīn buyurursız ṣanādīḳ-i mesrūḳaları maḫzen-i ḫāzin-i ḫāʾinden[551] iḫrāc ve maʿiyyetümüzde[552] olan ḥammāle taḥmīl idüp dīvān-ḫāne-i maʿdelet-āṣiyānuña naḳl ve irāʾet eyledigüm ḳavlüme delīl ve iṣbāt-ı müddeʿāma bürhān olur mı?"

Teslīm:[553] "Hay hay bir delīl-i ḳavīdür ki derūn-ı ḫākimden ṣāʾibe-i irtiyābı biʾl-külliye **[EK 64a]** zāʾil ve ḥüsn-i ẓannı ṭaraf-ı müddeʿīye māʾil eyler."

C: "Ey ḳarīḥa-i ṣabīḥa-i ḫilāfetden bu ḳuluñuza taʿyīn olınması mutaṣavver ü melḥūẓ olan ʿibād-ı ṣadāḳat-muʿtāduñuza fermān buyuruñ.

Emr:[554] [555]"يا ابن حالي انت نروح مع هذا لرجل اين ما يروح" güyān emr u fermān buyurdılar.

C: Mūmā-ileyh ile ḫāne-i ḫāzine varup ṣanādīḳ-i mesrūḳayı maḫzeninden iḫrāc ve serāy-ı hümāyūna naḳl ü iḥżār eyledük. Ḫalīfe dayı-zādesinden keyfiyyet-i ḥāli istiḳṣāyı maʿnen taṣdīḳ-i müddeʿāma bürhān ve ser-ḫāzinüñ lāyıḳ-ı şān-ı ḫıyānet-nişānı olan cezāsı **[İ 58b]** tertībini fermān buyurmalarıyla zehr-çeş-i nīş-i ḳahrı olan ser-ʿasesān

[550] bendeñüzi ḳuluñuz: ḳuluñuzı bendeñüz AN
[551] ḫāzin-i ḫāʾinden: ḫāʾin-i ḫāzinden AN
[552] maʿiyyet-i ḳullarında İ
[553] Cevāb AN
[554] Cevāb AN
[555] "Ey hâlâ oğlu! Bu adam nereye giderse sen de onunla beraber git."

ṣanādīḳi naḳl iden ḳaṭırlardan bir ḳaṭıruñ ḳuyruġına muḥkem bend idüp cümle-i esvāḳ u zuḳāḳ-ı şehr-i Baġdād'ı devr itdürerek tiryāḳ-ı intiḳāmını kendüye maḥż-ı şifā eyledi.

S: Ber-ḫūrdār ol **[EK 64b]** yavrum; lākin **[AN 42a]** zindānda cem' ve pervāne-i şikence-künāna şem' olan suḫtegān-ı bī-töhmetānuñ[556] ıṭlāḳ u āzād olmalarına himmet olındı mı?

C: Ser-ḫāzinüñ ḫānesine ḥīñ-i teveccühümüzde ṭaraf-ı ḫalīfeden bize ta'ḳīb olan müsri'-i ṣabā-reftār, ġonçe-i nā-şüküfte-i nihāl-i rāz olan ṣanādīḳi re'ye'l-'ayn müşāhede itdigini iḫbār eyledigi ān ibtidā'-ı emrde mānend-i būy-ı gül-i nev-şüküfte ol maḥbūslaruñ ıṭlāḳı fermān buyurılmaġla velvele-i hezārvār āvāze-i "*Ṣāneka'llāh*[557] yā ḫalīfe-i āgāh!" ile derūn-ı şehr ü ḥiṣār nümūne-i gülşen-serāy-ı ḳarār olmış.

S: Bāreka'llāh ciger-kūşem, re'y-i rezīnüñe hezār taḥsīn. 'İnda'llāhi'l-meliki'ş-şekūr müşāb-ı me'cūr olmışsız. Ey ṣoñra?

C: **[İ 59a]** Ol vaḳtde ser-ḫāzinüñ tertīb-i cezāsını fermān buyurduḳdan ṣoñra ḫalīfe-i āgāh-ı dil benüm ṭarafuma mütemā'il olup "Sen benüm ḫāzinüñ bu ḫıyānetine ne vechle mütefaṭṭın **[EK 65a]** olduñ?" diyü isti'lām buyurdılar. Bendeñüz daḫı ḥużūr-ı hümāyūnında olan[558] erbāb-ı dīvāndan ictināb[559] ve mürā'āt-ı merāsim-i[560] ādāb idüp bir miḳdār tevaḳḳuf[561] ve ba'dehu isti'fā-yı cürmümi tekrār i'tiẕāra ictisār eyledüm.

Taḥsīn:[562] Va'llāhi ciger-kūşem bu cesāretüñe Rüstem daḫı hezār taḥsīn ü āferīn eyler. Bir mertebe serdengeçdilik ki ancaḳ olur.

S: Nice sulṭānum? **[AN 42b]**

C: Yā a yavrum,[563] evvelki isti'fāñuzda olan 'afv, iḳrār-ı cürm itmezden muḳaddem idi. Emniyyet-i ḫāṭır, iḳrār-ı cürmden ṣoñra şifā-yı ṣadr olacaḳ 'afvdan gelecekdür.

---

[556] bī-günāhuñ İ
[557] "Allah seni korusun."
[558] - AN
[559] ḥicāb İ
[560] olan // merāsim: ictināb ve erbāb-ı dīvāndan AN
[561] tevaḳḳuf: tevaḳḳuf idüp İ
[562] Su'āl AN
[563] sulṭānum AN

Taʿrīż:[564] Yā a sulṭānum, ḫalīfenüñ ḥalefe biʾllāh ile itdigi vaʿde iʿtimād olınmaz mı?

C: Olınmaz.

S: Yā niçün olınmaz? Bu bābda mülāḥaẓañuz nedür?

C: Yā a yavrum adā bir ʿ-ndan māġışāmil oldıama ẓaḥeli bu mülāşme [565]لا وفاء للملوك sulṭān-ı vaʿīd vaʿd-i[566] kerīmesini her ne ḳadar **[EK 65b]** eymān-ı ġulāẓ ile teʾkīd itse **[İ 59b]** daḫı iḥḳāḳ-ı ḥaḳ üzerine çünki lāzımdur. Işlāḥ-ı ʿālem içün muʿterif cürmi yine sezāsı olan cezāsıyla mücāz ve ḥaḳḳı iḥḳāḳ ve kendüyi taḥnīşden ḫalāṣ içün ʿibād-ı[567] memlūkinden birini iʿtāḳ ider.

S: Beyt:

Cürmine muʿterif olan miskīn
Yegdür andan kim ola ṭāʿat-bīn[568]

Beyti medlūlince li-maṣlaḥatin iḳrār-ı cürmi iʿtiyād iden ḳula tertīb-i cezā sezā mıdur? Ḫuṣūṣā bu ḳadar maḥbūs u mescūn-ı bī-günāhı taḫlīṣe müteʿalliḳ saʿy ü cehdüm lillāhi ḥışn-ı iʿtirāf-ı mücrimīne[569] penāh ola.

C: Ḫoş a yavrum, muʿterifüñ cürmini cenāb-ı Kibriyā ʿafv ider mülūk nerede ḳaldı? Lākin bu maḳūle cesāret mehālikden ʿibāretdür. Hemān ḥażret-i Īzid-i mennān seni bu ḳadar ʿibād-ı bī-günāhı taḫlīṣ içün[570] bu iḳrār-ı cürmi ilhām ile rehber-i semt-i emān ve meded-res-i ehl-i zindān **[EK 66a]** ve bu taḳrīb ile ẕātuñı fāʾiḳüʾl-**[AN 43a]**aḳrān ve müşārün biʾl-benān eylemiş, ḥamden fe-ḥamden.

S: Bu bābda benüm ṭaraf-ı mülhim-i kerīmden mülhem ü meʾmūr oldıġumı neden idrāk eyledüñüz?

---

[564] Cevāb AN
[565] "Meliklerde vefa yoktur."
[566] - AN
[567] ʿibādet AN
[568] Hatice Oruç, "Târîh-i Varadin Der Zemân-ı Sultân Ahmed Bin İbrahim", *Belgeler*, 36/40, (Aralık 2021): 73; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-Fu'âd-Gönül Meyveleri*, çev. Yakup Kenan Necefzade, (İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, 1967), 237.
[569] cürmine AN
[570] - AN

C: Mücerred bu cesāretüñüzden **[İ 60a]** ḥiss ü derk[571] eyledüm.

S: Ne maʿnāya?

C: Yā a nūr-ı dīdem, ṣābit olması emr-i muḥāl olan mevādd-ı cerā'imi inkār, muḫlişeden ve iḳrār, mühlikeden oldığı ẓāhir-i ḥāldür. ʿUḳalādan[572] olan günahkār, ṣübūtı mümteniʿ olan cürmini inkār ile taḫlīṣ-i girībān ider. Senüñ Ḥaḳḳ'a minnet ʿaḳlında ḫiffet yoḳdur ki mücerred ẕātuñda mużmer olan gevher-i tābdār-ı ictisāra ḥaml idem. Buña cesāretüñ hemān ilhām-ı ṣamedānī te'sīrinden oldığını taṣdīḳ eyledüm.[573]

Taṣdīḳ:[574] Hemān mülāḥaẓañuz gibidür.

S: Ey yavrum, gelelüm ṣadede. Ḫalīfeye ne güne iḳrār-ı cürm eyledüñüz?

C: Ḫīn-i istiʿfāda bilā-tereddüd cürmümi ʿafv ve ʿöẕrümi ḳabūl ve tekrār istifsār buyurdılar. Bendeñüz daḫı min-evvel ilā-āḫirihi keyfiyyet-i **[EK 66b]** mā-cerāyı cenābuñuza naḳl u beyān eyledigüm vech üzere tafṣīl ve ṭuz ṣadedinde tekmīl eyledigümde "İşte yā erbāb-ı dīvān, ṭuz ḥaḳḳını bu mertebede gözeden kimesne veliyyü'n-niʿamunuñ mālını daḫı gözedür ve merdümān-ı çeşmi gibi ḥıfẓ ider." diyü ḫiṭāb ve bendeñüze ilbās-ı ḫilʿat-i fāḫire idüp ser-ḫāzini ḫidmetiyle **[İ 60b]** kām-yāb eylediler.[575] El-ḥamduli'llāhi'l-meliki'l-vehhāb nīsān-ı duʿā-yı ḫayruñuz berekātıyla ḳaṭre iken mānend-i dürr-i ḫoş-āb deryā-yı bī-kenār-ı iʿtibāra müstaġraḳ ve teşne iken cūybār-ı iftiḫāra sīr-āb oldum.

Duʿā:[576] Minnet Allāhu ʿaẓīmü'ş-şāna ki senüñ ẕātuñı gevher-i ʿaḳl u feṭānet ile pīrāste ve cevher-i ṣabr u ḳanāʿat ile ārāste eylemiş. Sizüñ bu ḥareketüñüz ve bu ṭarẓa istiḳāmetüñüz nādirātdan olmaġla ṣebt-i **[AN 43b]** cerā'id-i rūzgār olmaġa sezāvārdur.

S: Nice sulṭānum?

---

[571] idrāk AN
[572] ve iḳrār // ʿUḳalādan - AN
[573] taṣdīḳ eyledüm: taḥḳīḳ itdüm AN
[574] Cevāb AN
[575] kām-yāb eylediler - AN
[576] Suʿāl AN

C: Yā a yavrum, zamāne ḥarāmīlerinüñ ḳabża-i taṣarruflarına giren māl, ẕerre miṣḳāl semm-i helāhil-miṣāl kendülerin **[EK 67a]** ḳattāl olacaġın bilseler daḫı andan dehen-şūy-ı ferāġ olmaḳ emr-i muḥāldür.

S: Yā hīç fikr-i[577] aḥvāl-i ʿāḳıbet ve ẕikr-i ehvāl-i[578] ḳıyāmet itmezler mi?

C: Hey seni yavrum hey! Ümerā-yı zamānemüzde nice ser-i kāra gelmiş muʿtemedün ʿaleyhim ḫademe-i ḫıyānet-iʿtiyād vardur ki ṭaraf-ı veliyyüʾn-niʿamından meʾmūr u manṣūb oldıġı cāh-ı vālādan iżʿāf-ı mużāʿaf intifāʿı var iken ḳanāʿat itmeyüp hevāsına tābiʿ efendisine ṣadāḳatkār ve maḥrem-i esrār olan birḳaç yaramazuñ muʿāvenetiyle aṣl-ı māl-ı mīrīnüñ daḫı mertebe-i nıṣfını **[İ 61a]** ketm ü iḫfā eyledüklerinden mā-ʿadā veliyyüʾn-niʿamına ihdā içün resīde-i dest-i ṭamaʿı olan beyża-i tamāmuñ daḫı mānend-i mār içinden[579] muḫḫını maṣṣ itmedükce ḳışr u māḥı alınmaḳ mutaṣavver degüldür.

C: İşte bu ḥālet benüm pederüm[580] sulṭānum tevābiʿ-i ümerā-yı küremādan ṣudūr itmez.

S: Nice yavrum?

C: Yā sulṭānum, ümerānuñ keremi mebẕūl ve recā-yı **[EK 67b]** bendegān ʿindinde maḳbūl ve merāmı ʿalā-vechiʾl-meʾmūl maḥṣūl oldıġı ṣūretde ser-i kārda olan ḫāʾinüñ vaʿd-i vaʿīdine raġbet itmeyüp ṭarīḳ-i ḥaḳdan ẕerre ḳadar inḥirāf **[AN 44a]** itmez. Ammā ser-i kārda olan ḫāʾinden meʾmūli olandan[581] veliyyüʾn-niʿamından ẓuhūr idecek eḳall-i ḳalīl oldıġı ṣūretde ḫademe-i zamāneden ḫıyānet mutaṣavverdür.

S: Yā a yavrum, bu maḳūle ser-i kārda olan ḫāʾin aḳrabā-yı ümerādan nāfiẕüʾl-kelim bir şaḫṣ-ı ẓālim oldıġı ḥālde hevāsına tebeʿiyyetden imtināʿ iden bī-günāhı ednā töhmet isnādıyla redd ü ṭard itdürmege ḳādir olamaz mı?

C: Belī, ümerā-yı zamānenüñ ekẕeri istiḫdām-ı aḳrabāya mübtelā olmaġla ḫademe-i ṣadāḳat-şiʿāra mālik olmaḳ müteʿassirdür. **[İ 61b]**

---

[577] ẕikr İ
[578] aḳvāl İ
[579] - AN
[580] - AN
[581] olandan: olandan ṭaraf İ

MAḴĀLE-İ ʿĀŞİR

Der-Beyān-ı Āmeden-i Yekī Ez-Aʿyān-ı Devlet-i ʿAliyye-i Ebediyyü'd-Devām Be-Ziyāret-i Yekī Ez-Mevālī-i ʿİẓām ve Mübāḥaṣe-i Īşān Der-Faṣl-ı Azmāyiş-i [EK 68a] Ḫuddām Be-Diḳḳat-i Tām

Teslīm:[582] Selāmun ʿaleyküm sulṭānum.

S: Ve ʿaleykümü's-selām aġa-yı ẕī-şānum. Ṣafā geldüñüz, ḳadem getürdüñüz.

C: ʿÖmrler görüñ efendim.

S: Ne ʿālemdesiz, eyü misiz, ḫoş mısız?

C: El-ḥamduli'llāhi teʿālā vācibe-i ẕimmetümüz ve medār-ı rāḥatumuz olan duʿā-yı ḫayruñuza müdāvemetümüz dem-be-dem mūcib-i ʿāfiyetümüz olmaġla bugün ṣıḥḥatdeyüz.

S: Çoḳdan görinmedüñüz?

C: Evet efendim, faḳīr-ḫānenüñ baʿż taʿmīrāt **[AN 44b]** u termīmātı sebebiyle birḳaç gün ziyāret-i ʿaliyyeñüzde ḳuṣūr eyledüm,[583] istiʿfā iderüm.

S: Yā öyle ise ʿöẕrüñüz maḳbūldür.

C: Mükerrem oluñ efendim.

S: Ṭoġrısı erbāb-ı ṭabāyiʿe göre yapu aḥvāli ancaḳ muʿtemede tavṣiye ile olmaḳ güçcedür.

C: Belī efendim, ḥaḳ budur ki ṭabīʿat ilk gördigi işi begenmez.

S: Yā ẓāhir "İl eliyle yılan ṭut." dimişler.

C: Gerçek efendim böyledür.[584]

S: Yā a cānum ḳurd boġazına ciger aṣmanuñ **[EK 68b]** maʿnāsı nedür?[585]

C: Evet efendim, gerçegi bu ya.

---

[582] - AN
[583] ʿaliyyeñüzde // eyledüm: ʿaliyyeñüze gelemedüm ḳuṣūrum AN
[584] öyledür İ
[585] aṣmanuñ // nedür: aṣmaya beñzer İ

S: Yā a cānum bir ādemüñi muʿtemed ʿadd iderseñ **[İ 62a]** yaramaz hem işüñi murāduñ üzere görmez ve hem māluñı taṣarruf ḳaydına düşmez.

C: Belī efendim, zamāne ḫademesinden bu iki ḥālet mutaṣavverdür.

S: Ey şimdi yümn ü iḳbāl ile ʿazīmetüñüz nerecikdendür?

C: Efendim hemān faḳīr-ḫāneden nüdemānuñ ser-bülendi İsḥaḳ Efendi dāʿīñüze, baʿdehu ziyāret-i ʿaliyyeñüze iḳdām eyledüm.

S: İsḥaḳ Efendi ṭoġrısı nemek-i nefāʾis-i mecālis bir ẕāt-ı ʿadīmüʾl-mücānisdür, leẕẕet-i ṣoḥbetine doyılmaz.

C: Evet[586] efendim, vākıʿā ẕāt-ı neẓāfet-simātında cevher-i istiʿdād-ı kiyāset olmasa pesendīde-i şāhen-şāh-ı cihān ve maḳbūle-i cümle-i ʿālemiyān olmaz idi.

El-iʿtirāż:[587] Anuñ ḥaḳḳında ḫünkār begendi sözini istemem.

S: Nice efendim?

C: Yā ekṣer mülūk ṣabī-meşreb olup nīk ü bedi farḳ idemez. İşte Ṣāliḥ Çavuş **[EK 69a]** daḫı nüdemā-yı ḫāṣṣından maʿdūd bir şaḫṣ-ı merdūddur ki Vānī Efendi **[AN 45a]** gibi bir ʿallāme-i Nuʿmān-ʿadīli ḥużūr-ı hümāyūnda taḳlīd ider. Belki naẓar-ı hümāyūnında İsḥaḳ Efendiʾden daḫı muʿteberdür.

El-iʿtirāż:[588] Efendim ḥālā şevketlü efendimüz mülūk-ı sāʾire nisbet ile ḳadr-āşinā **[İ 62b]** bir şehriyār-ı cihān-ārādur ki ke-ẕālik ser-tīz-i naẓarı ḫāme-i müje-i şāhid-i müşkili ḳırḳ yarar ve şemşīr-i ẕihn-i feṭānet-i cevheri fürūʿı uṣūlden ve fużūli fuḥūlden tefrīḳ ü temyīz eyler.

C: Yerinde yerinde; lākin ẕekāvet ü feṭānet aḥvāli başḳa, maḥabbet ü ünsiyyet aḥvāli başḳa. **Beyt:**

Bir dil-bere dil vir ki belādur dimesünler

---

[586] - AN
[587] Cevāb AN
[588] Suʿāl AN

Bir bādeyi nūş it ki ḫaṭādur dimesünler[589]

Neşr:[590] Medlūlince kişi lāyıḳ-ı şānı olan nedīmi imtiyāz ve ẕātına maḥrem ü dem-sāz itmelüdür ki maḥsūd-ı cümle-i ʿirfān ve meʾmūn-ı ṭaʿne vü bühtān ola.

S: Yā efendim, İsḥaḳ Efendi bu maḳūlelerden **[EK 69b]** degül midür?

C: Āmennā, nedīm-i şehriyārī olmaġa aḥrā bir ẕāt-ı bī-hem-tādur; lākin ber-dūş-ı iʿtibār eyledigi ḫilʿat-i muṣāḥabetüñ ṭırāz-ı ṣervet ile muṭarraz oldıġı henūz meşhūdumuz olmadı.

S: Yā efendim, her gün ḥużūr-ı hümāyūna dāḫil ve envāʿ-ı iltifāt-ı ḫāḳānīye nāʾil olan meʾmūnüʾl-ġavāʾil[591] olmaz mı?

C: Olmaz; zīrā ḳurı iltifāt işe yaramaz ve ḳarın ṭoyırmaz.

S: Efendim ṭaraf-ı mīrīden müstevfā **[İ 63a]** taʿyīnātı oldıġı maʿlūm-ı saʿādetüñüz degül midür?

C: Bilürüm bilürüm; lākin taʿyīn ile iş tamām olmaz.

S: Nice efendim? **[AN 45b]**

C: Yā ol ẕātın ʿuluvv-i cenābına göre yalñız ḫademe vü civārīsini ilbāsa senede yigirmi biñ ġuruş iktifā itmez ve aḥyānen dāḫil-i ceyb-i mübāhātı olan ʿaṭiyye-i hümāyūn anuñ bu meṣārifini muḥīṭ olmaḳ iḳtiżā itmez. Belki anı daḫı aldıġı gibi[592] yine erbāb-ı iḥtiyāca baḫş u iʿṭā ider.

Teslīm:[593] Evet efendim, **[EK 70a]** ṭoġrısı seḫāvet ü cevdeti kemālindedür.

C: Cānum aġa, işte bu maḳūleler pesende oldıġı ḥālde yā bir īrādı çoḳ manṣıb veyā bir ḫāṣṣ-ı münāsib iḥsān buyurılmaġa muḥtācdur ki mültefet-i şehriyārī oldıġı nümāyān ve meşhūd-ı ʿālemiyān[594] ola.

---

[589] Ali Fuat Bilkan, Nabi Divanı, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 1: 631.
[590] - AN
[591] ġāʾile AN
[592] daḫı İ
[593] Suʿāl AN
[594] ʿālem AN

S: Efendim buyurdıġuñuz kerem mülūk-ı ʿiẓāma göre şey'-i ḳalīldür.

C: Söz yoḳ, murād itseler olur; ammā itdürmezler.

S: Efendim ḥikmeti bir kimesne menʿ idemez.

C: A cānum muḳarrebāndan nice[595] ḥussād necl-i iʿtiyād-ı mülūk-i kerem-muʿtāduñ serzede-i nihāl-i nihādı olan gül-ġonçe-i keremi germī-i[596] enfās-ı buḫl-istīnāsıyla ifsād itmekle **[İ 63b]** meşāmm-ı erbāb-ı istiḥḳāḳı būy-ı ʿanber-bīz-i merāmından maḥrūm u nā-murād iderler.

S: Yā efendim, şevketlü efendimüzüñ ḳarīḥa-i ṣabīḥa-i ʿaliyyelerinden ṣudūr iden keremi menʿ ü defʿe kimüñ zehresi vardur?

C: Ḳarīḥadan biʾl-bedāhe ẓuhūr iden keremi menʿe **[EK 70b]** ḳādir olamazlar; lākin istiḫrāc-ı ṭarīḳi ile lisāna gelen keremi menʿ iderler.

El-iʿtirāż:[597] Hele efendim meşreb-i hümāyūna göre bu tevcīhüñüzi teslīm idemem.

S: Yā a cānum ben sizi bir nükte-dān aġa ve rumūz-āşinā fehm ider idüm. Mezāyāya **[AN 46a]** varamaduñuz.

C: Ne maʿnāya efendim?

S: Yā a cānum, farażā pādişāhumuz "Fülān ḳuluma şöyle bir şeyʿ yāḫūd bir manṣıb iʿṭā itmek murād-ı hümāyūnumdur." diyü idecegi keremi ẕikr ü beyān buyursalar muḳarrebānuñ cümlesi daḫı ṣūret-i muʿāmele "Fermān şevketlü ḫünkārumuñdur."[598] dirler; ammā tenhāsında derūnında olan buġż u ḥasedi icrā içün meşreb-i hümāyūnı tebrīd idecek kelimāt-ı nifāḳ-āmīz ile menʿini iltizām ve ol şaḫṣ-ı vācibüʾl-ikrāmuñ yeʾs ü ḥırmānına ihtimām iderler.

C: Evet efendim, **[İ 64a]** bu ḥālet ṣāḥib-i ḥiddet olan mülūkdan mutaṣavverdür ki ḥiddet, mūriṯ-i infiʿāl ve infiʿāl, mānīʿ-i fikr ü ḫayāldür. **[EK 71a]** Ammā ḥālā şevketlü efendimüz her ḥālden āgāh ve mümeyyiz-i ḫayr-ḫˇāh u bed-ḫˇāh bir pādişāh-ı maʿārif-

[595] - AN
[596] - AN
[597] Suʿāl AN
[598] muḳarrebānuñ // ḫünkārumuñdur: muḳarrebān biʾl-cümle ṣūret "Fermān şevketlü efendimüñdür." AN

destgāhdur. Ḥattā İsḥaḳ Efendi dā'īñüzüñ şimdi münāsebetle īrād eyledigi ṣaded bu ḳuluñuzı taṣdīḳe bürhān-ı ḳavīdür.

S: Nenüñ gibi ṣaded?

C: Naḳl iderüm; ammā[599] belki ser-i sa'ādet-efserlerin taṣdī' iderüm.

Nehy:[600] Ne māni', ḥaẕ iderüm.

C: Ḥālā ḫazīnedārları olan Arabacı-zāde bendeñüzi beşeriyyet ḥasebiyle ẓuhūr iden ednā[601] ḳuṣūrı içün ta'zīr-i şedīde ibtidā idüp tamām idinceye dek ṭaraf-ı bāhirü'ş-şeref-i şehriyārīden biribirin müte'āḳıb dört def'a vārid olan ḥācib, keyfiyyet-i ḥālini ketḫudā-yı bevvābīne inhā ve ol daḫı naḳl bi'l-mıṣṭar sem'-i hümāyūna ilḳā eylemiş.

S: Nice nice gerçekden dögmiş mi?

C: Evet efendim, lā'in şey' **[AN 46b]** kendüye 'ārıż olan ḥiddet-i ġażab öyle bir vücūd-ı ma'ārif-endūduñ kesr-i 'ırżına sebeb olmış. **[İ 64b]**

Te'essüf:[602] **[EK 71b]** Vāh acıdum Ḥüseyn'e, yazık ḥayf eylemiş.[603]

Teraḥḥum:[604] Efendim ḥaḳ budur ki yüregüm pāre pāre oldı, bir vücūd-ı mükerremdür.

S: Yā a cānum, anı ḫünkārumuz daḫı severler. Ḥattā ba'ż lüġaz u mu'ammeyāt-ı naẓmını fermān iderler. Ey ṣoñra?

C: Efendime kendü taḳrīri gibi beyān ideyüm.

İstiḥsān:[605] Pek ma'ḳūl, buyuruñ.

S: Ḳaçan kim ḥużūr-ı hümāyūna varup merāsim-i zemīn-būsīyi edā eyledigümde "İsḥaḳ bugün ṭaraf-ı hümāyūnumdan[606] seni da'vete me'mūr olanlar senden ikişer sā'at muḳaddem geldiler. Sen niçün te'ḫīr eyledüñ?"

---

[599] - AN
[600] Cevāb AN
[601] edānī AN
[602] Cevāb AN
[603] olmış İ
[604] Su'āl AN
[605] Cevāb AN

C: “Ḫünkārum cenāb-ı Īzid-i bī-çūn ʿömr ü devletüñüzi efzūn eyleye. Şitābuma bir māniʿ-i ḳavī[607] ẓuhūr eyledi.”

S: “Ḥüseyn’i niçün dögdüñ?”

C: “Ḫünkārum ḳabāḥati bedīdār oldı.”

S: “Yā ṣāḥib-i[608] ṣabāḥatden ḳabāḥat ṣudūrı mutaṣavver midür?”

C: “Degüldür ḫünkārum; lākin ẓāhir oldı.”

S: “Şimdiye degin ḳaç defʿa ḳabāḥati ẓuhūr eyledi?”

C: “Ḫünkārum ʿālem-i **[EK 72a]** ṣabāvetinden berü elimde büyüdi. Bundan mā-ʿadā ḳabāḥati meşhūdum olmamış idi.”

S: “Yā bir sürçen atuñ başı kesilür mi?” **[İ 65a]**

C: “Ḫünkārum cenāb-ı Ḫudā-yı muʿīn vücūd-ı hümāyūnuñı āfāt-ı kevniyyeden emīn ve sipihr-i hümā-yı ḥimāyetüñi sāye-baḫş-ı müfārıḳ-ı ʿālemeyn[609] eyleye. Bi-ḥasebi’l-beşeriyye ẓuhūr iden ḫaṭāma ḳuluñuz daḫı nādim oldum, istiʿfā iderüm.”

Taʿyīb:[610] “Ḫoş, ḫidmetkār senüñ; ammā bu ḥareket-i nā-hencār senüñ kemāl-i ʿirfānuña sezāvār degüldür. Çūnki aṣlında terbiyyet-kerdeñ olup cümle tevābiʿüñe **[AN 47a]** tercīh ve ẕātını envāʿ-ı ḫılaʿ-ı iltifātla tevşīḫ eyledükden ṣoñra ednā ḳuṣūrı sebebiyle ithām ve miyān-ı zīr-i destānında bed-nām eylemek iḳtiżā itmez idi.”

C: “Evet ḫünkārum, öyle gerekmez idi; lākin taʿzīrden ġarażum ıṣlāḥ-ı nefs[611] eylesün[612] içün idi.”

S: “Yā aṣlında bunuñ ḥüsn-i eṭvārı mücerrebüñ degül miydi?”

C: “Evet ḫünkārum, **[EK 72b]** mücerrebüm idi.”

---

[606] ṭaraf-ı hümāyūnumdan - AN
[607] - AN
[608] - AN
[609] müfārıḳ-ı ʿālemeyn: maṭlūbeyn AN
[610] Suʿāl AN, İ
[611] - İ
[612] olsun AN, İ

S: "Yā mücerrebi tekrār tecrübe erbāb-ı feṭānete sezā mıdur? Çūnki muḳaddemā ḥüsn-i ḫulḳı mücerrebüñ olmaġla rıżāña muvāfıḳ ḫidemāt-ı pesendīde iẓhārı me'mūliyle ser-i kāra getürdüñ. Ḥālā ki bu āna gelince ḫilāf-ı merżā bir ḥareket-i nā-ber-cā ṣudūrı meşhūduñ **[İ 65b]** olmamış. Bu def'a ẓuhūr iden ḳuṣūrı daḫı mücerred tekāsülinden olmayup belki bi-irādeti'llāhi te'ālā evḳātına merhūn olan umūrdan oldıġına binā'en bi'l-iḳtiżā eyledigi imhāl sańa ihmāl görinmişdür."

C: "Mülāḥaża-i 'aliyyeñüz yerinde ḫünkārum; lākin bu bābda ḳaṣd-ı tehāvün ü ḳuṣūr eyledigi bī-iştibāhdur."

S: "Yā ḫādim-i[613] bī-ḳuṣūr bulınur mı?"

C: "Elbette ḫünkārum, dünyāda neler var; lākin ben ḳuluñ muvaffaḳ olamadum."

S: "Yā sen dünyāda şimdiye dek ne ḳadar ḫidmetkāra mālik olduñ ki meşrebüñe muvāfıḳ ḫademe-i ṣādıḳ imtiyāzı ḳaydında olasın?"

C: "Cenāb-ı Īzid-i vedūd **[EK 73a]** 'ömr ü devletüñi ḥudūd-ı aḥḳābla maḥdūd ve ẓıll-ı 'ināyet-i ṣamedānīsi olan nihāl-i müṣmirü'l-āmāl sidre-miṣāl ẕāt-ı meymenet-iştimālüñi mufārıḳ-ı enāma memdūd,[614] baḫşende-i **[AN 47b]** ṣemerāt-ı sūd-ı nā-ma'dūd[615] eyleye. Ben ḳuluñ müddetü'l-'ömr dā'ire-i devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'd-devāmuñda mālik oldıġum perestār, şumār-ı heftādı güẕār itmez."

S: "Yā ben şimdi ne ḳadar ḫidmetkāra māliküm?"

C: "Yā ḫünkārum, (du'ā)[616] cenāb-ı Īzid-i pāk[617] āsmān-ı **[İ 66a]** ḳadrüñi hemīşe ber-ā-ber-i felekü'l-eflāk eyleye. Ta'dād-ı nücūm-ı āsmān raḳam-peẕīr-i defātir-i muḥāsibān olmaḳ mutaṣavver midür? Şāhān-ı heft-kişver daḫı şevketlü ḫünkāruma mānend-i direm-ḫarīde çāker ü 'ibād-ı fermān-berdür."

Redd:[618] "Ḫoş; ammā 'umūmı istemem, ḫuṣūṣı görelüm."

---

[613] a cānum AN
[614] mümedded İ
[615] mu'added İ, EK
[616] - AN, EK
[617] pāk: pāk du'ā EK
[618] Cevāb AN

C: “Ḫavāṣṣ u muḳarrebān daḫı bī-ḥadd ü bī-pāyāndur.”

S: “Hele olduḳca bir taḫmīn eyle. Dā’ire-i hümāyūnumuñ dāḫiliyye vü ḫāriciyyesinde olan ḫademe vü cevārī **[EK 73b]** vü muḳarrebāndan mā-‘adā ṭaraf-ı bāhirü’ş-şerefüme ḳulluḳ intiṣabıyla iftiḫār iden ne miḳdār cāndur?”

C: “Ḫünkārum ber-vech-i taḫmīn bunlaruñ mecmū‘ı iki yüz biñden mütecāvizdür.”

Beyān-ı ḥāl:[619] “İşte İsḥaḳ, ḳırḳ seneye ḳarībdür ki taḫt-ı ‘ālī-baḫt-ı ‘Oṯmānī üzere ṭarīḳ-i ḥaḳḳ u ‘adle sālik ve bu ḳadar ḫidmetkāra mālik oldum. Bu cümlenüñ miyānelerinde ṭab‘-ı hümāyūnuma muvāfıḳ ve ẕāt-ı penāhet-simātuma ‘āşıḳ ve fedā-yı naḳd-i cān itmeye lāyıḳ ancaḳ dört buçuḳ şaḫṣ-ı muḫliṣ imtiyāz idebildüm.” diyü ṣadedi tekmīl ve bu īhām-ı techīl ile beni taḫcīl eylediler. Lākin bu dört buçuḳ şaḫs-ı münteḫab āyā kimlerdür? İstifsāra ne vechle **[İ 66b, AN 48a]** ictisār idebilirüm fikriyle derūnuma ‘ārıż olan pīç ü tāb u ıżṭırāb vücūdumı mānend-i sīḫ-i kebāb bī-ḳarār u bī-tāb itmiş idi. Ba‘de zamānin bir gün yine[620] ḥużūr-ı hümāyūn-ı meymenet-düṯūrında sāmi‘a[621]-pīrāy-ı mülūkāneleri olmayan **[EK 74a]** bir ḥikāyet-i müntecü’l-behcetüñ tamām aḳçe düşirecek maḥall-i eleẕẕine gelüp iẓhār-ı ḥüzn ü infi‘āl eyledigümde buyurdılar:

S: “İsḥaḳ n’olduñ?”

C: “Ḫünkārum cenāb-ı Ḫudā-yı müte‘āl şevketlü efendime melāl göstermesün.”

S: “Melāletüñe sebeb nedür?”[622]

C: “Ḫünkārum bundan aḳdem lisān-ı mu‘cizü’l-beyān-ı şāhānelerinden dört buçuḳ şaḫs-ı mümtāz ṣadedi ḥalāvet-baḫṣ-ı dil ü cān ve belki sā‘mi‘īnine ḥayāt-ı cāvidān olmış idi. Lākin esāmī oḳınmayup mektūm ḳaldıġı ‘alima’llāhi’l-müte‘āl ol günden berü ḳuluñuzı esīr-i nemaṭ-ı melāl ve liḥāfe-pūş-ı kelāl itmiş idi. Şimdi yine[623] ol zaḫm-ı elīmüñ veca‘-ı cān-sitānı kuluñuza bādī-i perīşānī olmaġla bi’l-ıżṭırār ḳaṭ‘-ı ṣadede ictisār eyledüm. Fermān şevketlü ḫünkārumuñdur.”

---

[619] Beyān-ı ḥāl: Cevāb AN
[620] gene AN
[621] mesāmi‘a İ
[622] S: “Melāletüñe sebeb nedür?”, derkenar AN
[623] gene AN

Vaʿd:[624] "Gel imdi İṣḥaḳ, senüñ bu müşkilüñi ḥal **[İ 67a]** ve derdüñi ʿāfiyete mübeddel ideyüm."

Duʿā:[625] "Cenāb-ı Īzid-i ʿallām ʿömr ü devletüñi mede'l-eyyām müstedām eyleye. Ḫünkārum ḳuluñuzı müceddeden iḥyā **[EK 74b]** idersiz."

C: "İşte **[AN 48b]** İsḥaḳ, ol dört buçuḳ şaḫs-ı mümtāzuñ evvelkisi ḥālā vezīr-i aʿẓamum ve vekīl-i muṭlaḳ-ı efḫamum Fāżıl Aḥmed Paşa'dur ve ikincisi ṣihr-i[626] ḫāṣum ve muṣāḥib-i celīlü'l-iʿtibārum, sābıḳan silaḥdārum Ḳuloġlı Muṣṭafā Paşa'dur ve üçüncisi ḥālā aġa-yı Dārü'ṣ-ṣaʿādem olan[627] ʿazīz-i Mıṣr-ı istiġnā muʿteber ü mültefetüm Yūsuf Aġa'dur ve dördüncisi ḥālā mīr-āḫūr-ı evvelüm maḥsūd-ı[628] Belḳīs-ı cihān-bezm Ṣarı Süleymān'dur."

S: "Yā ḫünkārum ol buçuḳ taʿbīr buyurdıġuñuz kimdür?"

C: "Ol daḫı ḥālā gül-bün-i gülşen-i iḳbālüm olan efendilerüñ vālide-i mācideleri Gülnūş Ḫāṣekī *dāmet ʿismetuhā*[629]dur."

S: "Ḥażret-i Perverdigār ʿömr ü devletüñi ilā-ġāyeti'l-ʿuhūd ve'l-aʿṣār ber-ḳarār ve meṣāmid-i ʿaliyyeleriyle kāmkār eyleye. Şevketlü efendim bunları ne vechle imtiḥān ve ʿavāṭıf-ı ḫüsrevānīsine şāyān buyurdılar?"

C: "Ben öteden berü rüşd ü ẕekā ḥayāl eyledigüm kimesne **[İ 67b]** her kim olursa olsun **[EK 75a]** ibtidā'en birḳaç gün iʿṭāf u iʿṭā ve baʿdehu iẓhār-ı ġażab-ı nā-ber-cā iderüm. Luṭfuma maġrūr u memnūn ve ḳahruma maḥzūn u maġbūn olmadıġı ḥālde baʿde zamānin istiʿdād-ı ẕātiyyesine göre ḥāline münāsib bir ḫidmetde istiḫdām ve ḥarekāt-ı sekenātını ġıyābında tecessüs-i tām iderüm. Me'mūr oldıġı ḫidmetüñ murād-ı hümāyūnum üzere **[AN 49a]** ḥuṣūline beẕl-i iḳtidār-ı tām ve taḥṣīl-i iʿtibārunuñ nāma ihtimām ile iẓhār-ı ġayret ve terk-i ḫˇāb u rāḥat iderse gitdükce nihāl-i ḳadrini terfīʿ ve aġṣān-ı iʿtibārını terfīʿ iderüm. Ammā ẕātında rüşd ü feṭānet olmayanları iltifātuma

[624] Cevāb AN
[625] Su'āl AN
[626] mihr AN
[627] - AN
[628] - AN
[629] "Temizliği daim olsun."

maġrūr iken ber-vech-i imtiḥān kendüye eyledigüm ġażabdan bī-ḥużūr olup ḥużūr-ı hümāyūnuma çaġırılmaduḳca gelmez. Ben daḫı bu maḳūleleri ḫidmetümden dūr ve niʿam-ı iltifātumdan mehcūr iderüm. Ammā bu dört buçuḳ şaḫṣ-ı mümtāza ben her ne ḳadar luṭf itdümse aṣlā mübtehic ü müfteḫir ve her ne ḳadar **[İ 68a, EK 75b]** ḳahr itdümse ḳaṭʿā müteʾellim ü mütekeddir olmadılar ve muḳteżā-yı vaḳt u ḥāle göre ġamumla maġmūm u maḥzūn ve sürūrumla mesrūr u memnūn[630] görinüp mirʾat-i ṭabʿ-ı hümāyūnumı ışābet-i ġubār-ı ekdārdan gözleri gibi ṣıyānet ve ḫidemāt-ı meʾmūrelerinde her vechle iẓhār-ı ṣadāḳat u istiḳāmet itmeleriyle[631] ben daḫı her birini müjgān-ı çeşmüm gibi naẓar-ı iʿtibārumdan bir ān dūr ve ḥudūdına göre iltifātumdan mehcūr itmedüm ve ḳariḥa-i ṣabīḥa-i hümāyūnumdan ḥaḳlarında aḫyānen cilveger-i minaṣṣa-i ṣudūr olan ʿaṭıyye-i hümāyūnumuñ daḫı erbāb-ı istiḥḳāḳdan olanlarına iʿṭāsını istidʿā ve żarūret-i aḥvālini ʿarż u inhā iderler. (Beyān-ı ḥāl)[632] İşte İsḥaḳ, redd-i[633] iʿtāḳ ve ḳabūl-i **[AN 49b]** istirḳāḳ iden ḫademe-i nīk-aḫlāḳ ser-i iʿtibārını ber-ā-ber-i āfāḳ itmekde bu ḫiṣāli kendüye medār-ı taḥṣīl-i istiḥḳāḳ ider." diyü ḫatm-ı kelām ve şarṭ-ı imtiḥān-ı ṭabāyiʿ-i ḫuddāmı **[EK 76a]** ifhām eyledüklerini iʿlām eyledi.

ʿÖẕr:[634] İmdi aġa cānum, siz beni sīne-i ġafletden īkāẓ ve bu ḥikāyeti baña vesīle-i[635] ilmāẓ itdüñüz, muʿammer olasız. **[İ 68b]**

S: Ne cihetden efendim?

C: Yā ẓāhir ṭabāyiʿ-i mülūk-i ʿiẓāmı geregi gibi fehm itmeyen nā-dān ol ṭarafa iṭāle-i zebān-ı ṭaʿne vü bühtān itmek şāyān degüldür.

Beyān:[636] Efendim Allāh mükerrem eyleye. Şevketlü efendimüz şāhān-ı cihān içre ʿadīli maʿdūm keʾş-şemsi fiʾn-nücūm bir şehriyār-ı maʿdelet-rüsūmdur ki maḥrem-i esrārı olmayan meşreb-i hümāyūnını ḥavāss-ı ḫamse ile iẕhān ve muḳteżā-yı ḫareket ü sükūneti ʿuḳul-i ʿaşere ile iẕʿān idemez.

---

630 - İ
631 itmeleri ḥasebiyle AN
632 Beyān-ı ḥāl - AN
633 - AN
634 Cevāb AN
635 - AN
636 Suʿāl AN

Taḥsīn:[637] Ṭoġrısı aġa ben ḫünkārumuzuñ bu mertebelerde kiyāset ü feṭānetini bilmez idüm. Beni[638] irşād itdüñüz, muʿammer ü muḥterem[639] olasız.

MAḲĀLE-İ İḤDĀ ʿAŞER

Der-Beyān-ı Āmeden Yekī Ez-Yār-ı Ḳadīm Be-Ḫāne-i Yekī Dūst-ı Müstedīm ve Mübāḥaṣe-Kerden-i Īşān Der-Faṣl-ı Sū-i Ẓan ve Bühtān Be-Mülāḥaẓa-i [EK 76b] Mefsedet-ʿUnvān ve Müteneffir-Şuden-i Yārān Ez-Yekī Zübde-i ʿİrfān ve İlzām-Şuden-i Bā-Pend-i Dil-Pesend-i Yekī Ez-[AN 50a]İḫvān

Selāmun ʿaleyküm.

C: Ve ʿaleyküm̈üʾs-selām.

S: Ṣafā geldüñüz.[640]

Duʿā:[641] Muʿammer olasız sulṭānum.

S: Çoḳdan görinmedüñüz.[642]

C: Evet; çūnki hengām-ı[643] gül ü gül-nār ve eyyām-ı faṣl-ı ḥiṣārdur. Birḳaç gün boġaz içinde geşt ü güẕār eyledük.

S: Yā öyle mi! Ḫoş imdi **[İ 69a]** cenāb-ı Īzid-i cevvād şevḳ ü ẕevḳüñüzi[644] dem-be-dem müzdād eyleye.

C: Müstedām-ı ʿömr olasız sulṭānum.

S: Yārāndan kimi[645] intiḫāb itdüñüz?

---

[637] Cevāb AN
[638] - İ
[639] - AN, İ
[640] geldüñüz: geldüñüz ḫoş geldüñüz İ
[641] Cevāb AN
[642] görinmedüñüz: görinmedüñüz sulṭānum AN
[643] - AN
[644] şevḳ ü ẕevḳüñüzi: ẕevḳ ü şevḳüñüzi EK
[645] kimi: kimi kimi EK

C: Va'llāhi sulṭānum hemān yine öteden berü me'lūf oldığumuz me'āl-āşinā yārān ile gitdük.

S: Yā Gedik Paşa ḫaṭībi Sā'atī Ḥüseyn Efendi-zāde Ḳabaṣaḳal Taḫtaṣaḳal Meḥemmed Aġa'yı[646] niçün götürmedüñüz?

C: Ol yādigār bendeñüze bir seneden berü gelmez.

S: Yā niçün gelmez, sebeb nedür?

C: Çelebi bu yā kim bilür yine neye küsdi?[647]

S: **[EK 77a]** Yā küsdürmeñüz lāyıḳ mıdur?

C: Aṣlını bilsem ve kendü baña bir kerre gelse ḥāli istifsār u i'tiẕār mümkin idi; lākin hümā gibi bālā-pervāz ne recā bilür ve ne niyāz.

S: Yā hīç da'vet itmedüñüz mi?

C: Her bār ādem gönderür hezārān[648] niyāz ile da'vet iderüm, gelmez.

S: Dün bunda idi. Sizi su'āl eyledüm "Çoḳdan varmadum." didi. Aṣlını tefaḳḳud idecegümi ḳuvvet-i firāsetle iẕ'ān idüp ẓālim varaḳ-ı dīgerde bir ṣaded īrād eyledi ki ḥaḳ budur ki beni **[AN 50b]** mebhūt u medhūş eyledi.

C: Ey sulṭānum, bir 'āleme bir bendeñüzi **[İ 69b]** gönderüñ da'vet eylesün; ammā benüm bunda oldığumı ḫaber virmesün.

Ḳabūl:[649] Pek ma'ḳūl hem münāsib.

Emr:[650] Gel oġlan, var Taḫtaṣaḳal Meḥemmed Aġa'yı[651] ṭarafumuzdan da'vet eyle; lākin efendinüñ bizde oldığını ḫaber virme.

C: Fermān efendimüñ.

İḥżār:[652] Gitdi, getürdi.

---

[646] Efendi'yi İ
[647] - AN
[648] hezār İ, AN
[649] Su'āl AN
[650] - AN
[651] Efendi'yi İ

Teslīm:[653] Selāmun ʿaleyküm.

C: Hay Meḥemmed Aġa'muz ʿazīzümüz[654] ṣafā geldüñüz. Nedür aṣlı birāder hīç necātiye ṣūret **[EK 77b]** ve muḫliṣ-i dīrīneñüze iẓhār-ı meveddet yoġ a!

C: Böyle iḳtiżā eyledi.[655]

S: Yā sizüñ bu ḥareketüñüz ʿinde'ẕ-ẕurefā muʿteber midür?

C: Meşreb-i ḥāli bu ya.

S: Ḫoş yerinde birāder;[656] ammā siz bu ḫūydan şimden ṣoñra geçin.

C: Yā a sulṭānum olmıyor, geçemiyorum.

S: Yā niçün?

C: Ḫūy, cān altındadur.

S: Ḫoş; ammā siz evvel bāde-nūş idüñüz ve ʿaraḳ-keşān gürūhını meẕemmet ider idüñüz. Şimdi menzil-i ḫarābāt-ı ʿaraḳ-keşānīde[657] ṭaş dikdüñüz, ḥālā o meşrebden geçdüñüz de bu meşrebden niçün geçmezsiz?[658]

C:[659] İşte idemiyorum.

S: Kişi kendüye münāsib, yolında beẕl-i māl **[İ 70a]** u cān ider bir yār-ı ṣadāḳat-şiʿārı kendüye teshīr idince ifnā-yı ʿömr ider. Erbāb-ı ṭabāyiʿüñ ekẕeri sizüñ ḫoş-ṣoḥbet ve nükte-dān oldıġuñuzdan nāşī evżāʿ-ı girānuñuzdan teḥāşī itmeyüp ʿalā-meḳādir hem uġruñuzda beẕl-i māl u cān iderler, siz silker **[AN 51a]** atar ve kendüñüzden **[EK 78a]** ḫalḳı[660] müteneffir idersüñüz.

C: Yā ben kime eẕā itdüm ki ḫalḳ benden müte'eẕẕī vü müteneffir olalar?

---

[652] - AN
[653] Su'āl AN
[654] Meḥemmed // ʿazīzümüz: ʿazīzüm efendim İ
[655] itdi İ
[656] Ḫoş // birāder: Ḫoş ḫoş birāder yerinde İ
[657] menzil-i // ʿaraḳ-keşānīde: meydān-ı ʿaraḳ-keşānda AN
[658] geçdüñüz // geçmezsiz: vazgeçdüñüz āyā bu meşrebden geçmemeñüze sebeb ne İ
[659] C: C A cānum İ
[660] silker // ḫalḳı: ḫalḳı kendüñüzden İ

S: Yā paşam, Yaġlıḳçı-zāde Çelebi daḫı aramaġile bulınmayacaḳ bir yār-ı ṣādıḳuñuz iken niçün küsdürdüñüz?

C: Geçende ben ḫaste ve mizācum şikeste olup vücūdumı ser-tā-pā çıbanlar istīlā eylediginde yādigār ta'ziye ḳaṣdıyla kenār-ı firāşumda olan bālişe tevessüd ve ḫāṭırumı tefaḳḳud eṣnāsında "Birāder bu ḳadar çıbanuñ evcā'-ı cān-ḫırāşına taḥammülüñüze[661] göre eger dīdān-ı beden-ḫorānīde olaydı vücūduñuzı cism-i Ḥażret-i Eyyūb 'aleyhi's-selāma teşbīh iderdüm." didi.

S: Va'llāhi ḳatı ġarīb, yā bu cevāb sizüñ i'āde-i 'āfiyetüñüzi tebşīr **[İ 70b]** ve ṣabr u şekībüñüzi tekṣīr içün maḥż-ı tesliyet oldıġı ẓāhir iken niçün tehevvür-künān öyle bir muḫliṣ-i dīrīneñüzüñ āzār-ı nā-şāyān ile 'ırżını sengsār ve beyne'l-aġyār şermsār eyledüñüz?

C: Öyle degül, siz meżāyāya varamaduñuz. **[EK 78b]**

S: Yā buña daḫı ne ma'nā virilür?

C: Ol yādigār baña rumūz ile pāy-zen didi. Zīrā başumda ol gün pek köhne ve terden[662] yaġlanmış bir fes var idi.

El-i'tirāż:[663] Yā işte المعنى فى بطن الشاعر[664] medlūlince ma'ẕūr ola. Bu remzi fehm idemedüm, beyān buyuruñ.

C: A sulṭānum, ol Çelebi beni o gün ol ḳıyāfetle gördükde mücerred istihzā içün bu īhāmı beyān eyledi.

S: Yā bu īhāmdan **[AN 51b]** pāy-zen lafẓını ne vechle istiḫrāc eyledüñüz?

C: Anuñ Eyyūb'dan murādı bardaḳ ve bardaḳdan murādı ṣu ve ṣudan murādı deryā ve deryādan murādı çekdirme[665] ve çekdirmeden[666] murādı pāy-zen dimek idi.

---

[661] - AN
[662] derūnı AN
[663] Su'āl AN
[664] "Mana şairin karnındadır."
[665] çekdiri İ
[666] çekdiriden İ

S: Ne ġarīb ḫayāl-i bī-meʾāl! Ey yā bu ḳadar zamān benden niçün rū-gerdān olup biʾd-defeʿāt daʿvetümüze icābet **[İ 71a]** itmedüñüz?

C: Size daḫı pek ḫāṭırum ḳaldı.

S: Ne sebebden, beyān-ı mādde eyle. Aġa ḥażretlerini ḥākim idelüm, bizi mürāfaʿa eylesünler. **[EK 79a]** Zīrā ben seni bir vechle tekdīr ve ṭabʿını taġyīr itmedüm. Bu mertebe burūdetüñüze bādī nedür buyuruñ.

C: Āh a sulṭānum, bu tecāhüli istemem pek aʿlā bilürsiz.

S: Ben cürmümi bilmem, şeyḫüñ kerāmeti kendüden menḳūldür, beyān idüñ.

C: Geçen sene mesīregāh-ı Sulṭāniyeʾden hengām-ı muʿāvededе sizden maḫfice iki altun istedüm. Virdüñüz; lākin bu sırruñ aġyāra iʿlān u işāʿati[667] iḳtiżā itmez iken nā-gāh ibhāmla cümleyi āgāh itdüñüz.

S: Vaʾllāhiʾl-ʿaẓīm ḳaṭʿā ḫāṭırumda degüldür, ne didüm?[668]

C: Altunı uṣūliyle sizden alup vedāʿ eyledigümde[669] “Selāmetle birāder.” dimeyüp “Fī-emāniʾllāh cānum.” didüñüz.

S: Ey yā bu sözden[670] sizüñle bizüm beynümüzde[671] mektūm olan rāzuñ şuyūʿı neden iḳtiżā itdi?

C: Luṭf idüñ, bendeñüze bu teġāfüli göstermeñ; zīrā faḳīrüñüzüñ ne **[AN 52a]** mertebede żamīr-āşinā oldıġumı bilürsiz.

S: Ḫoş yerinde a paşam; **[İ 71b]** ammā **[EK 79b]** bu sözden keşf-i rāza ḳaṭʿā bir münāsebet bulamıyorum. Siz tefhīm idüñ.[672]

C: Pek açıḳdur, hele bir mülāḥaẓa buyuruñ.

S: Maʿẕūr ola, varamadum.

---

[667] şuyūʿı İ
[668] degüldür // didüm: degül yā ne didüm idi İ
[669] vedāʿ eyledigümde: vedāʿumda İ
[670] - AN
[671] sizüñle // beynümüzde: beyne-hümāda İ
[672] idüñ: idüñ buyuruñ baḳalum İ

C: Yā a sulṭānum, fī-emāni'llāh kelimesinüñ evveli nedür?

S: Ṣafā geldüñüz fī-emāni'llāhdur.[673]

C: Yerinde egerçi aṣl-ı vaż'ı böyledür; lākin sizüñ maḳṣūduñuz المفلس فى امان الله[674] dimekle iflāsumı aġyāra i'lām ve cānum lafẓından daḫı 'üryānlıġumı ifhām idi. Zīrā rūḥ-ı insānī libās-ı bedenden ḫurūc itdükde 'üryānen 'urūc ider.

Sevkend:[675] Allāh cezāñı virsün, va'llāhi'l-'aẓīm bunda[676] ẕerre ḳadar ibhām ḳaṣdı ḫāṭıruma ḫuṭūr itmemişdür; lākin siz böyle ḫayāl idersiz.[677]

S: Ey[678] yā ḫᵛācegān-ı Dīvān-ı Hümāyūn'uñ kibārı[679] Ḳadrī Efendi gibi bir ḳadr-āşinā-yı celīlü'l-i'tibārı Dīvān yolında 'alā-melā'i'n-nāsi'l-keṣīr niçün bed-nām u teşhīr[680] itdüñüz?

C: Ol benüm ḥālā silsile-i **[EK 80a]** Eşref-zādegāndan oldıġumı bilür iken bāña "çıfıt"[681] didi. Ben daḫı taḥammül idemeyüp dilüme geleni söyledüm.

S: Yoḳ,[682] ḫilāfdur. Ḳadrī Efendi senüñ pederüñe **[İ 72a]** peder ve sāña birāder dimiş iken nice çıfıt[683] diyebilür?

C: Va'llāhi ibhām ḳaṣdıyla didi.

S: Bu ṣūret mir'āt-i ibhāma 'aks-endāz olmaz. Ol size yolda rāst gelmiş, at başın **[AN 52b]** çeküp merāsim-i merḥabāyı edādan ṣoñra "Çelebi bize niçün gelmiyorsın?" dimiş.

C: İşte ben de bu söze darıldım a!

S: Ne ġarīb keyfiyyet? **Beyt:**

Çelebilikde şehā medḫali yoḳdur nesebüñ
'İlm ile muttaṣıf olan kişi olur çelebi[684]

---

[673] dimekdür İ
[674] "Müflis, Allah'ın koruması altındadır."
[675] Su'āl İ, AN
[676] bunda: bunda daḫı İ
[677] ḫayāl idersiz: bilüñ İ
[678] Ey: Ey bu böyle yā İ
[679] küberāsından İ
[680] teşyīr İ
[681] çaput İ
[682] Yoḳ: Yoḳ yoḳ İ
[683] çaput İ

manṭūḳınca sizüñ ʿuluvv-i nesebüñüzden mā-ʿadā pīrāye-i ẕāt-ı şehāmet-simātuñuz olan maʿārife iʿtibāren çelebi dimesün de yā ne disün?

C: Ḫoş yerinde; ammā lafẓ-ı çelebi fī-zamānināā benüm be-ġāyet menfūrumdur.

S: Ne maʿnāya, nefretüñüze sebeb-i bāʿiṣ **[EK 80b]** nedür?

C: Yā ḥālā Ḳoca Yaḳo[685] Yehūdīʾnüñ oġlı Mūsā Yehūdīʾye daḫı kibār u ṣıġār Yehūd u Naṣārāʾdan ġayrı[686] aʿyān-ı devlet-i ʿaliyyenüñ ekṣerīsi çelebi diyorlar. Bināʾen-ʿaleyh ol yādigāruñ bundan maḳṣūdı beni tevḳīr degül taḥḳīr idi.

Ṣaded-i dīger:[687] Ey Ḳadrī Efendi birāderi ʿAbduʾllāh Efendiʾnüñ **[İ 72b]** meclisinde Yaḥyā-zāde gibi pederüñüz maḳāmında bir yār-ı ʿiṣmet-şiʿāra niçün iṭāle-i zebān-ı şütūm ve aña ʿārıż olan ḥüzn ü infiʿāl ile erbāb-ı meclisi maġmūm itdüñüz?

C: Yā o baña niçün köpek didi?

Redd:[688] Ḥāşā bunuñ aṣlı yoḳdur.

Iṣrār:[689] Vaʾllāhi böyle didi.[690]

Beyān:[691] A cānum ʿAbduʾllāh Efendi size[692] "Hele Meḥemmed Aġa yüzüñe dimek olmasun pek bī-vefāsın, bize çaġırılmaduḳca gelmezsin." dimiş. Yaḥyā-zāde daḫı "Meḥemmed Aġaʾmuz küfrān-ı niʿme vü bī-vefālardan degüldür, ġāyetle ḥaḳīḳatlüdür." dimiş.

C: İşte ben anuñ bu cevāb-ı hezl-āmīzine darıldum da **[EK 81a]** düşnām itdüm.

S: Yā bu sözüñ **[AN 53a]** ḫaṭā neresindedür?

---

[684] Nevin Gümüş, "İsmâʿil Hakkı Bursevîʾnin Vasiyet-nâmeʾsi" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009): 64.
[685] - AN
[686] Yehūd // ġayrı - AN
[687] Ṣaded-i dīger: Cevāb AN
[688] Cevāb AN
[689] Suʿāl AN
[690] böyle didi: böyledür AN
[691] - AN
[692] - AN

C: Be āferīn sulṭānum,[693] bizi siz daḫı uṣūl ile mezāḳ idiyorsız.

S: Va'llāhi birāder[694] mülāḥaẓañuz gibi degül. Ġarażum hemān[695] bu ḫuṣūṣda tehevvürüñüze sebeb ne idi vāḳıf olmaḳdur.

C: Be[696] cānum, yā bu āşikāre söz iken fehm itmedüm dimek sizüñ feṭānetüñüze lāyıḳ mıdur?

C: Hele paşam luṭf idüñ bu remzi siz ne maʿnāya alduñuz?

S: A sulṭānum **[İ 73a]** şimdi maḥalleñüz sükkānından bir açı ve her vechle muḥtācı sinīn ile iṭʿām ve bi-ḳadri'ṭ-ṭāḳa ikrām itseñüz bi-ḥasebi'l-beşeriyye bir gün iẓhār-ı ṭūrş-rū eyleseñüz ḥaḳḳ-ı nān u nemeküñüzi bi'l-külliye ferāmuş idüp bir daḫı yüzüñüze baḳmaz, böyle degül midür?

C: Evet, "Fuḳarānuñ cümle mā-melekini bir kedi götürür; lākin göñlüni ṭaġlar götürmez." dirler.

S: Ey Allāh sizden rāżī olsun, yā bir köpege bir gün ḳapuñuzda bir pāre[697] nān-ı ʿazīz ile iṭʿām itseñüz sizi her gördükce tebaşbuş u iftiḫār iderek **[EK 81b]** ʿarż-ı āşināyī ve iẓhār-ı ḥaḳīḳat ü vefādārī itmez mi?

C: Belī ider, bu ḥālet ḥaḳīḳat-i kilābuñ muḳteżā-yı ḫilḳatindendür.

S: Yā bir vaḳt de āzār ile iṭṭirād itseñüz vaḳt-i āḫerde yine temelluḳ-künān yüzini ḫāk-pāyuñuza sürerek lisān-ı ḥāl ile edā-yı şükr ü niʿmet ve iẓhār-ı meskenet itmez mi?

Teslīm:[698] İder.

C: Ey sulṭānum, Meḥemmed Aġa'muz küfrān-ı niʿme vü bī-vefā ḳabīlinden degüldür,[699] ḥaḳīḳatlüdür dimek ādeme köpek dimek degüldür de nedür?

---

[693] - AN
[694] - AN
[695] Ġarażum hemān: Hemān ġarażum AN
[696] Be: be hey AN
[697] bir pāre - AN
[698] Cevāb AN
[699] degüldür: degüldür ancaḳ AN

S: Ey sābıḳan **[İ 73b]** kātib-i aġa-yı dārü'ş-saʿāde[700] Şeyṭān ʿAbdu'llāh Efendi dāmādı rūz-nāmçe-i kūçek ḫˇācesi Ḥasan Efendi'ye niçün düşnām ve miyāne-i aḳrānında bed-nām itdüñüz?

C: Yā ol yādigār **[AN 53b]** benüm maḫrec-i ḥurūfāt-ı Ḳurʿān-ı celīl ve menbaʿ-ı neyl-i tertīl[701] olan dehān-ı dür-efşānumı niçün keçi büzigine teşbīh eyledi?

S: Yā ne sebebden?

C: Hīç hemān ol yādigār-ı rūzgār daḫı bizi remz ile taḥḳīr ḳaydına düşdi.

S: **[EK 82a]** Ḫoş a paşam; ammā[702] ne didi?

C: Geçende ʿAbdī Paşa ḫazīnedārı el-Ḥāc ʿAlī Aġa ve Meḥemmed ʿAlī[703] Çelebi ve Ḳırımī Muṣṭafā Aġa, Fetḥī Efendi'nüñ meclisinde iken baʿż lāġ u laṭīfe eşnāsında mezbūr Ḥasan Efendi, Fetḥī Efendi semtine teveccüh idüp "Hele sulṭānum Meḥemmed Aġa'muzuñ lisānından her ṣudūr iden kelām-ı dānedār gūyā ḳālıb-ı vāḥidden rīḫte ḥabbe-i yāḳūtvār mevzūn u maṭbūʿ oldığına ḥaḳ budur ki ġıbṭa iderüm." didi.

S: Ey yā bu fenā degül a!

C: Be āferīn, siz de aña mutābaʿaten bizi techīl içün tecāhüle çekdüñüz.

S: Ḫayır, bi'llāhi ḳaṣdum yoḳdur; ammā Ḥasan Efendi'ye şimdi **[İ 74a]** siz[704] rumūz nedür, nükte nedür diseñüz bilmez ḥāl ber-īn minvāl iken öyle bir[705] oġuz-ı ḥamāḳat-endūza darılmañuzı istiġrāb iderüm.

C: Āh a sulṭānum, anı bu mertebelerde ṣallayup ṣırtuñuza alup bizi[706] sāye-miṣāl pā-māl itmeñüz istiʿcāb olınmaz mı?

İʿtirāż:[707] Yoḳ, olınmaz. **[EK 82b]**

---

[700] kātib-i // dārü'ş-saʿāde: dārü'ş-saʿāde aġası kātibi AN
[701] - AN
[702] ammā: ammā yā İ
[703] - İ
[704] şimdi siz - AN
[705] ḥāl-i // bir: iken böyle oldıġı ḥālde İ
[706] bizi: bizi çāḳ bu mertebe İ
[707] Cevāb AN

S: Yā niçün sulṭānum?

C: Yā ol sizüñ feṣāḥat ü belāġatüñüze reşk eylemiş.

S: Ḫayır sulṭānum, öyle degül. Hemān benüm kelāmumı ters-i dānedār-ı maʿza ve dehānumı ol kālbüd-i ḥabbe-rīze teşbīh eyledi.

C: İşte cānum Meḥemmed Aġa sizi ṣadr-ı vālā-yı[708] ġınādan[709] rütbe-i süfelā-yı iflāsa getüren hep bu efkār-ı fāside ve kālā-yı ẕātuñuzı bāzār-ı meveddetde **[AN 54a]** bī-ḳıymet iden[710] bu aḫlāḳ-ı kāsidedür.

Tevbīḫ:[711] Yā a sulṭānum, geçen sene ḥaḳḳumuzda [712]المفلس فی امان الله didüñüz a. "ʿĀrife bir gül yeter."[713] meşāmm-ı ḫāṭır bunuñla muʿaṭṭar ve taḥṣīl-i rūzī her rūze ʿalā-māḳasemi'llāh müyesserdür.

S: Yerinde a paşam yerinde; ammā sen aṣlında ʿırḳ-ı ṭāhirü'n-nesebden revnaḳ-ārā-yı ḥadīḳa-i kām-rānī **[İ 74b]** bir gül-i ḫande-rīz-i şād-mānī iken şimdi jāle-i nevāleden müberrā ve nesā'im-i ḫılaʿ-ı fāḫireden muʿarrā ḳalmaḳ şān-ı ġayret-nişān-ı erbāb-ı maʿārife şāyān mıdur?

C: Yā muḳadder böyle imiş.

S: Ḫoş a birāder; ammā **[EK 83a] beyt:**[714]

ʿĀḳil iseñ reʾy-i tedbīrüñde noḳṣān eyleme
Çūnki noḳṣān eyledüñ taḳdīre bühtān eyleme[715]

Neṣr Cevāb:[716] Tedbīr evvel gerek idi, şimden ṣoñra fā'idesi nedür?

S: Bu ne dimekdür?

---

[708] bālā İ
[709] vālā-yı ġınādan: ġınā-yı vālādan AN
[710] iden: iden hep İ
[711] Suʿāl AN; Mā-cerā İ
[712] "Müflis, Allah'ın koruması altındadır."
[713] yeter: yeter meṣelince İ
[714] Su'āl AN
[715] N. Ahmet Özalp, *Bilgelikler Divanı*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 75.
[716] Neṣr Cevāb: Su'āl AN

C: Evvel emrde bu ḫalḳuñ yaḫşı gün dūstı olup yaman günde rū-gerdān olacaġını bileydüm taḥt-ı taṣarrufumda olan emlāk ü ʿaḳārātı gidermez idüm. Şimdi ser-māyesiz bāzergāna tedbīr nice müfīd olur?

S: Yā birāder, emlāk ü ʿaḳārātuñuzı itlāfdan ṣoñra saʿādet-ḫāneñüz üç defʿa iḥrāḳ bi'n-nār ve ekṣer āṣāruñuz yaġmā vü tārmār olmadı mı?

C: Belī, öylece oldı.

S: Ṣoñra[717] ḫāneñüzi üç defʿa müceddeden ābād ve mühimmāt-ı lāzımeñüzi müzdād itmedüñüz mi?

C: Evet, evvelkiden ziyāde.

S: Ẓāhir ol vaḳtlerde elüñüzde **[AN 54b]** on beş yigirmi kīse aḳçe ser-māyeñüz var mı idi?

C: Ḫayır, va'llāhi **[İ 75a]** kīsenüñ biri daḫı yoġ idi.

S: Yā ne taḳrīb ile yapdurdabildüñüz?

C: Eşüñ **[EK 83b]** ve dūstuñ himmet ü muʿāvenetiyle[718] yapdurdum.

S: Gerçek böyle mi yapdurduñuz?

C: Evet, taḥḳīḳi budur.

S: Yā cenāb-ı Ḫudā-yı vehhāb ve müsebbibü'l-esbāb ervāḥ-ı leṭā'if-i ecdād-ı ʿiẓāmuña ḥürmeten sizüñ niẓām-ı ḥālüñüze dā'ir sebeb ḫalḳ eyledigi aṣdiḳā-yı merḥamet-vāye size[719] maḫż-ı ser-māye olup üç defʿa muḫteriḳ olan ḫāneñüzi maʿmūr ve defʿ-i[720] żarūretüñüze beẕl-i maḳdūr eyledükleri meşhūduñ iken yine elümde ser-māye yoḳdur diyü ḥuḳūḳ-ı dūstānı inkār ve küfrān-ı niʿmeligi iẓhār degül de nedür?

---

[717] - İ
[718] muʿāvenet-i ʿaliyyeleriyle AN
[719] - AN
[720] - AN

C: Cenāb-ı Īzid-i celīl cümle dūstāna ʿömr-i ṭavīl ve ecr-i cezīl iḥsān eyleye. Memnūn-ı keremleri ve şākir-i iḥsānlarıyum; lākin baʿżıları beni bī-hūde iġżāb ve nā'ire-i derūnumı ilhāb ile meẕāḳ iderler.

S: Anlar sizi minfaḫa-i leṭā'ifle ilhāb eyledüklerinden ṣoñra her biri yine tekrār-be-tekrār üzerüñüze reşāşe-pāş-ı iʿtiẕār olup teskīn-i nā'ire-i ġażabuñuza beẕl-i iḳtidār **[EK 84a]** iderler mi **[İ 75b]** yoḳsa Ḫanṭal Ḫaffāf gibi meclislerinden iṭṭirād[721] iderler mi?

C: Ḫayır, ḥīn-i tehevvürümde gideyüm disem her biri mānend-i ḥamā'il boynuma ṣarılup gül-i ḫamrā-miṣāl ġāje-i infiʿāl ile pīrāye olan ruḫsārumdan būse-çīn-i iʿtiẕār ve hezārvār üstüme devvār ve istiʿfā-yı **[AN 55a]** cerā'im-i güzeştelerinde kerrār olurlar.

İlzām:[722] Yā siz ḫˇān-ı dūstānda bunuñ emṣāli ʿale't-tevālī mütena"im oldıġuñuz naʿmā-yı ġayr-ı müteraḳḳıbeyi niçün silker atar ve her bir ṭabaḳçe-i vācibü'ş-şükrini ser-pūş-ı küfrānī ile örtersiz.

C: ʿÖmrler görüñ ey sulṭānum, baʿde'l-yevm siz daḫı şāhid oluñ ki dūstān-ı ḳadīmemüñ aṣḥāb-ı merātib-i vālā olanlardan başḳa pes-pāye olanlarından daḫı biri ʿalā-ṭarīki'l-laṭīfe başuma ursa bile itmeyeyüm. [724]nigāh-kec yüzine degül ābeleḳmu [723]تبت و رجعت الی الله

Taḥsīn:[725] Āferīn Meḥemmed Aġa, Allāhu teʿālā seni mükerrem ve tevbeñüz üstinde ṯābit-ḳadem eyleye. **[EK 84b]** Bu bābda bizi ve ṣıyānetüñüz ṭarafında olan eḥibbāyı[726] memnūn itdüñüz.

C: Ḥālā ḳaʿr-ı ʿummān-ı neṣā'iḥden kefçe-i nāṭıḳa-i ḳudsī-te'ṯīrüñüz[727] ile zīver-i ʿarṣa-i ilzām olan le'ālī-i nā-yāb-ı ḥaḳīḳat-tāb bendeñüze **[İ 76a]** bi-ilhāmi'llāhi'l-meliki'l-vehhāb mengūş-ı iḫtiyār[728] ve ḳılāde-i gerden-i irtikāb oldı. ʿÖmrüñüz medīd ve rifʿatüñüz mezīd ola.

---

[721] ṭard AN
[722] Cevāb AN
[723] "Tövbe eder ve Allah'a yönelir[im]."
[724] nihān İ
[725] - AN
[726] aḥbābı AN
[727] **C:** Ḥālā // ḳudsī-te'ṯīrüñüz - AN
[728] iʿtibār AN; ḫoş-iḫtiyār İ

MAḲĀLE-İ İṢNĀ ʿAŞER

Der-Beyān-ı Āmeden-i Bāzergān-zāde Be-Cidde-i Maʿmūre Bā-Çendīn Erbāb-ı Ticāret Be-Keştī-i Muḥīṭ Ez-Bender Ṣūret Der-Faṣl-ı Fevā'id-i Ketm-i Esrār-ı Ḫod Ez-Rüfeḳā vü Ḫidmetkār-ı Ḫod

Hay çelebi sulṭānum ṣafā geldüñüz, ḫoş geldüñüz.

C: Hay sulṭānum ṣafā bulduḳ, ḫoş bulduḳ.

S: Ne ʿālemdesiz?

C: El-ḥamduli'llāhi'l-meliki'l-**[AN 55b]**mucīb ḫāk-pāyuñ sāḥil-i muḥīṭi tūtyā-yı dīde itmege ḳābil iken dīdār-ı eḥibbāyı daḫı görmek naṣīb[729] oldı.

S: Ġālibā muḫālefet-i ehviyeden nāşī deryāda zaḥmet çekdüñüz?

C: Behey birāder ne şekl **[EK 85a]** zaḥmet ki ʿalima'llāhu teʿālā dīk-i pür-ḫurūş-ı deryāda rākib oldıġumuz sefīne-i āvāre mānend-i nemek-pāre hemān ḳaynayup maḥv-ı vücūd ideyazdı.

S: Vāh vāh! Günāhuñuza kefāret ola. Vāḳıʿā sefer-i deryāda çekilen taʿab u meşaḳḳat maḥż-ı muṣībetdür.

C: Eger birāder sefīnemüzde zekātı virilmiş māl bize fülk-i necāḥ[730] u emān ve üzerimüzde olan duʿā-yı ʿıyāl bād-bān ve debūr-ı tevfiḳ-i cenāb-ı Yezdān meded-resān **[İ 76b]** olmasa vuṣūl-i sāḥil-i ümīd bizden baʿīd idi.

S: Nenüñ gibi sulṭānum?

C: İki ay rūz u leyāl muḫālefet-i şimāl ve emvāc-ı cibāl-miṣāl mānend-i ḥabāb-ı cām-ı ser-şār ġırābumuzı ve bizi bir derecede mużṭaribü'l-ḥāl itmişdür[731] ki taʿbīri ḫāric-i sevāḥil-i imkāndur.

S: Yā sulṭānum, ārzū-yı kenār ile sefīneñüzi bir ṭarafa ḳullanmaḳ mümkin olmadı mı?

---

[729] müyesser İ
[730] necāt AN
[731] eylemişdür İ

C: Be ne şekl kenār hey birāder, vasaṭ-ı muḥīṭde olan yādigār ārzū-yı kenār itmegi nice **[EK 85b]** iḫṭār idebilür?

S: Ḫoş imdi el-ḥamduli'llāhi's-settār selāmetle gelüp şeref-i muvāṣaletüñüz ile[732] bizi ve sā'ir aḥbābuñuzı ḫuṣūṣā bī-çāre lālāñuzı müşerref **[AN 56a]** ü kām-kār eyledüñüz.

C: Elḥaduli'llāh *bi-'adedi emvāci'l-biḥār*[733] müsā'ade-i tevfīḳ-i Ḫıżr 'ināyetiyle sāḥil-i maḳṣūda vuṣūlümüz müyesser ve şeref-i müşāhede-i muvāṣalat-ı[734] eviddā ile müşerref olmaḳ muḳadder oldı.

S: Ey birāder, siz ne 'ālemdesiz?

C: El-ḥamduli'llāhi'l-meliki'l-müte'āl 'alā-külli ḥāl dūstān-ı ẕī-şānuñ du'ā-yı ḫayrları berekātıyla vücūdumuz ṣıḥḥatdedür.

S: Yemen'de ne miḳdār eyyām mekṯ ü ārām[735] itdüñüz?

C: Yemen'üñ āb u hevāsı mizācuma yaramadıġından nāşī **[İ 77a]** imtidād-ı zamāndan teḥāşī ile 'icāleten el-vaḳt ḫarīd eyledigüm ḳahve ferdelerin bir sefīneye taḥmīl idüp bendeñüz daḫı sebük-bārca ḳaradan ḥareket ve bu ṭarafa Ṭā'if üzerinden ber-vech-i müsāra'at 'azīmet eyledüm.

S: Ṣafā geldüñüz, ḫoş **[EK 86a]** geldüñüz.[736]

C: Mu'ammer oluñ sulṭānum.

S: Ḳahveyi ne behāya alabildüñüz?

C: Va'llāhi sulṭānum çūnki bendeñüzüñ "Düş ḳarada, ḳalḳ ḳarada." meṯelince ẕehāben 'azīmetümüz daḫı berren olup sefā'ine süvār olan erbāb-ı ticāretden vuṣūlümüz ḳırḳ gün muḳaddemce oldıġına binā'en bendeñüz münāsib behā ile ḫarīd eyledüm.

S: Ferdesini ḳaçar riyale alduñuz?

---

[732] selāmetle // ile: selāmetle şeref-i vuṣūl İ
[733] "Denizlerin dalgalarının adedince."
[734] - AN
[735] - İ
[736] ḫoş geldüñüz: ḫoş geldüñüz, va'llāhi iṣābet İ

C: Beyt-i faḳīhī taʿbīr olınan ḳahvenüñ ferdesini elli ikişer riyale ve ṣaʿlebī taʿbīr olınur ḳahvenüñ ferdesini[737] ḳırḳ beşer riyale aldum.

S: Yā sizden ṣoñra vāṣıl olanlar ne behāya dek aldılar?

C: Beyt-i faḳīhīyi altmışara[738] ve ṣaʿlebīyi elli beşere dek aldılar.[739]

S: Bāzergān aña dirler ki fā'ideyi **[AN 56b]** metāʿı alurken eyleye.

C: Evet sulṭānum, işte benüm ḳaradan gitdigüm bu fikr ile idi.

S: Ḫoş imdi **[İ 77b]** cenāb-ı ḳāḍi'l-ḥācāt metāʿuñuza ḫayr u berekāt iḥsān idüp sıḥḥat ü selāmetle vaṭanuñuza vuṣūl ve[740] ʿıyālüñüz ile mülāḳāt muḳadder eyleye.

C: Allāhu ʿaẓīmü'ş-şān sulṭānuma **[EK 86b]** daḫı menāfiʿ-i ʿaẓīmeye vesīle olur revāc iḥsān ve beyne't-tüccār müşārün bi'l-benān ve maḥsūdü'l-aḳrān eyleye.

S: Muʿammer oluñ sulṭānum.

C: Muḫliṣüñüz bu deryā seferümüzde menfaʿatden degül a ticāretden bile dest-şūy-ı ferāġ olmaḳ rütbesine vāṣıl olmış iken bi-ḥamdi'llāhi'l-meliki'ṣ-ṣamed zīver-i efser-i ḫilḳatüm olan cevher-i[741] girān-ḳadr-i ḫıred[742] ifṣā-yı rāz-ı iżāʿat-i biżāʿatüme bir sedd olmaġla vāṣıl-ı ḳaʿr-ı muḥīṭ olan biżāʿatüm ẕerīʿa-i menāfiʿ-i ṣervetüm ve vesīle-i mübāhī vü müfāḫaretüm oldı.

S: Yā sulṭānum, ḳaʿr-ı deryāya vāṣıl olan biżāʿate vuṣūl ḥadd-i imkānda degül iken ne ṭarīḳ ile mālik[743] olabildüñüz?

C: Yā ḥālā bu meşhūduñ olan envāʿ-ı ṣuver-i eşyā merāyā-yı[744] ketm-i ʿademden hüveydā degül midür?

S: Āmennā öyledür; lākin bu ḥālet irāde-i ʿaliyye-i Ḫālıḳ'a[745] vā-beste bir maʿnādur.

---

[737] ḳahvenüñ ferdesini: ḳahvenüñ ferdenüñ be-herini EK
[738] altmışa dek AN
[739] Beyt-i // aldılar, derkenar AN
[740] ve: ve ehl İ
[741] cevāhir AN
[742] ḫıred: ḫıred ʿadem AN
[743] - AN
[744] mir'āt AN

C: Bu daḫı böyledür.

S: **[İ 78a]** Yā bu ḥālet ḫāriḳ-i ʿāde ḳabīlinden degül mi?

C: Belī, bu ḳabīledendür; lākin eşyā-yı meşhūduñ **[EK 87a]** ketm-i ʿademden mevcūd oldığı gibi benüm daḫı aġyārdan mektūmum olan rāz-ı derūnum vesāṭet-i gevher-i ḫıred ile beni vāṣıl-ı biżāʿa-i iżāʿa eyledi.

S: Ne vechle sulṭānum beyān **[AN 57a]** buyuruñ, bendeñüz[746] ḥiṣṣedār olayum.

C: Ḫoş; ammā evvel ṣadedi cenābuñuza īrāddan maḳṣūdum hemān *Ferec Baʿde'ş-Şidde* meṣābesinde maẓhar-ı elṭāf-ı ḫafiyye-i cenāb-ı[747] Mennān oldığumı ibhām ile beyān idi yoḳsa rāz-ı mektūmı ifşā vü iʿlān degül idi.

S: Yā a sulṭānum, bendeñüzüñ öteden berü ketm-i esrārda metānetüm ne mertebelerde idigi mücerreb-i eb ü ceddüñüz degül mi?

C: Neʿam, bu ḫuṣūṣda maḥremiyyete şāyān oldığuñuz bi'l-imtiḥān maʿlūmum olmasa ben de bu ḳadarca işrāb itmez idüm.

S: Muʿammer olasız. Yā mürūr-ı ezmān ile ceddüñüz ve peder-i büzürgvāruñuzuñ[748] ve cenābuñuzuñ iḥsān-dīde bendelerinden maʿdūd olan şākir-i niʿmet beynehümāda mestūr olan esrārı āḫere iʿlāna nice **[İ 78b]** cesāret ider?

C: Belī, işāʿat-i **[EK 87b]** esrār-ı mektūm sizden mutaṣavver degüldür; lākin bu sırruñ ifşāsı bābında metānet-i tām lāzıme-i ḥāldendür.

S: Yerinde a sulṭānum; ammā bu sırruñ ifşāsından iktāmı size enseb ise pīrāhenüñüzi daḫı maḥrem itmeñ. Eger ifşāsında māl ü cān u ʿırżuñuza kesr ü gezend[749] işābeti yoġise taḳrīrüñüzden behre-yāb olacaḳ aṣdiḳā-yı aḥbābdan niçün ketm idersiz?

C: Bu sırrı ḥālā pederüm maḳāmında lālāma daḫı tafṣīlen beyān itmeyüp bi-ḥasebi'l-iḳtiżā icmālen iʿlān itmiş idüm. Ḫoş ol vaḳtüñ muḳteżāsı ketm-i rāzda ihtimām idi;

---

[745] ʿaliyye-i Ḫālıḳ'a: ʿaliyyeye AN
[746] bendeñüz: bendeñüz daḫı AN
[747] - AN
[748] peder-i büzürgvāruñuzuñ: pederüñüz AN
[749] - AN

lākin çünki rüfeḳāmuz vaṭan-ı aṣliyyeleri olan **[AN 57b]** İstanbul'a ʿazīmet ve miyānemüzde vuḳūʿ bulan aḫẕ u iʿṭāyı dā'ir-i ḳıbel-i şerʿ-i muṭahharadan[750] ḥüccet itdiler ve mā-beynlerümüzde teslīm ü tesellüm bulındı. Bundan ṣoñra mektūmuñ şuyūʿı ṣā'ibe-i ye'sden egerçi ʿārīdür ve lākin yine mefhūm miyānemüzde mektūm ḳalmaḳ vücūh ile ehvendür.

S: Ne ān ki **[EK 88a]** sulṭānumuñ **[İ 79a]** beni maḥrem eyledigi rāz-ı nihān *ke'n-nakşi fi'l-ḥacer*[751] dil-i sengīnümden ḥarf-endāz-ı beyān ola.

C: Bu sırr-ı vācibü's-setrüñ meşrebüme göre işāʿati iḳtiżā itmez idi; lākin sizi müdāhene degül[752] cānum gibi severüm ve ṣāḥib-i ṣervet olmañuzı dilerüm.

Duʿā:[753] Allāhu ʿaẓīmü'ş-şān himmet-i ʿaliyyeñüz ile ḥuṣūl-i murādātumı ber-vech-i āsān iḥsān eyleye.

C: Kim bilür bu dünyā ḥālidür; şāyed bu sehv ü ḫaṭā gibi size daḫı bir ḥālet-i ġarībe ẓuhūr iderse müteyaḳḳıẓ u āgāh olup iḳtiżāsına göre ḥareket ve bu naṣīḥat-i mūriṣü's-selāmeti kendüñüze vesīle-i ṣervet idersiz.

Duʿā:[754] Cenāb-ı Īzid-i bī-çūn ʿömr ü saʿādetüñüzi efzūn eyleye.

Ṣaded:[755] Maʿlūmuñuzdur ki bu ṭarafdan ḥareket ve Bender Ṣūret'e bād-bān-güşā-yı ʿazīmet oldıġumuzda mevcūdumuz olan nuḳūddan ḫarīd-i emtiʿa-i Hindistān zuʿmıyla yanumuza ancaḳ yedi yüz elli kīselik ecnās-ı naḳdiyye alup mā-ʿadāsını lālāmuñ ḥıfżına vedīʿa ve anuñla daḫı **[EK 88b]** ḳahve mübāyaʿa olınmasını **[AN 58a]** tavṣiye itmiş idüm.

S: Belī sulṭānum, böylece olmış idi.

C: Ṣıḥḥat ü ʿāfiyet **[İ 79b]** ü muvāfaḳat-ı hevā ve selāmetle vāṣıl-ı Bender Ṣūret oldıġumda mevcūd bulınan emtiʿa-i denk-ā-denk ve aḳmişe-i reng-ā-reng endāze-i

---

[750] şerʿ-i muṭahharadan: şerʿden İ
[751] "Taşa işlenmiş nakış gibi."
[752] sizi müdāhene degül - AN
[753] Cevāb AN
[754] - AN
[755] Cevāb AN

iʿtibārumdan yek-ser birer birer güẕer eyledi. Egerçi her birinüñ ṭarz-ı nuḳūş-ı maṭbūʿı nigār-ḫāne-i Çīn'den ḫāric ve bāzār-ı iʿtibārda rā'ic idi; lākin bu tuḥef-i nā-dīdenüñ bir ḳıṭʿası daḫı ṣandūḳa-i ʿayn-ı iʿtibāruma girmeyüp nice müddet ser-be-zānū-yı ḥayret oldum.

S: Ey sulṭānum ṣoñra?

C: Rüfeḳāmuz olan ḫˇācegān, rūzān u şebān beni īḳāẓa ṣarf-ı tüvān iderler idi.

S: Ey ne ġarīb ḥālet! Yā bunlara bu taʿcīl neden gelmiş?

C: Āḫir-i kār bir gün ʿale'l-ʿumūm ittiḥāden üzerüme hücūm idüp "Bizüm her birimüzüñ yedümüzde mevcūd olan ser-māyemüzi onı on iki ḥisābı üzere İstanbul'da tedāvül itsek şimdiye degin **[EK 89a]** biżāʿamuzuñ mertebe-i żiʿfini müşāhede, belki daḫı ezyed fā'ide iderdük." didiler.

S: Yā bunlaruñ ġarażları ne idi?

Beyān-ı ḳıṣṣa[756] **ez-elsine-i tüccār**[757] **(Cevāb):** "Çūnki siz kendüñüzi[758] bu ṭarafa tesvīḳ ve bizüm her birimüzi teşvīḳ eyledigüñüzden mā-ʿadā ḫarīd idecegümüz tuḥef ü emtiʿayı siz bāzār **[İ 80a]** idüp bizüm içün iştirā idecek idüñüz. Şimdi ne siz alursız ve ne bize aldurursız."

Be-suʿāl-i īşān[759] **cevāb:** "Ḫıredmend olan tüccār bāyiʿüñ metāʿına naẓar-ı iʿtibār itdigi **[AN 58b]** ḥālde irḫaṣ-ı bāzār idemez."

S: "Yā biz sizüñ bu ṭutumuñuz ile Hindistān'dan tehī-dest mi gidelüm?"

C: "Ḫayır yoḳ, memnūnü'l-ḫavāṭır cümleñüz[760] metāʿ-ı vāfir ile gidersiz."

S: "Yā vaḳt-i ḫarīd güẕerān idiyor."

C: "Bir hefte daḫı ārām bu bābda emr-i mehāmdandur ve ṣabr-ı selāmetdür." diyü her birini ilzām u iskāt eyledüm.

---

[756] ḳażiyye İ
[757] Beyān-ı // tüccār - AN
[758] Çūnki // kendüñüzi, derkenar AN
[759] Be-suʿāl-i īşān - AN
[760] Ḫayır // cümleñüz: Ḫayır, cümleñüz memnūnü'l-ḫavāṭır AN

S: Ey ṣoñra?

C: Vaḳt-i maʿhūda duḫūl ve her biri rāġıb oldıġı metāʿ **[EK 89b]** u tuḥefe benüm vesāṭetümle vuṣūl müyesser oldı.

S: Yā a sulṭānum, siz ne alduñuz?

C: Benüm ibtidā-yı vuṣūlümde emtiʿa vü aḳmişe ḫarīdi dest-i iʿtibārumdan sāḳıṭ olmaġla cümle tuḥef ü aḳmişeyi hep rüfeḳāma aldurdum.

S: Yā siz bir nesne ḫarīd itmedüñüz mi?

C: Ben daḫı cümle ser-māyemi hep cevāhir-i girān-ḳadre ve elmās-ı muʿtebere virdüm ki her birinden żiʿf-i biżāʿa, ġāje-i şāhid-i nümāyişleri olan āb u tābvār meşhūd u bedīdār idi.

S: Vaʾllāhi güzel, indürmekde **[İ 80b]** yüklenmekde zaḥmeti yoḳ ve hem menāfiʿi çoḳ, iṣābet buyurmışsız. Ey sulṭānum ṣoñra?

C: Herkes yedinde olan emtiʿayı denk-ā-denk[761] şerīdleyüp emr-i ḥıfẓ u ʿaḳdini tekmīl ve süvār oldıġumuz ġırāba taḥmīl eylediler.

S: Siz bu ġāʾileden berīsiz.

C: Belī, biz daḫı ḫarīd eyledigümüz envāʿ-ı cevāhiri bir aṭlas kīse ile[762] der-ceyb-i girībān ve refāḳat-i yārān ile vedāʿ-ı Hindistān **[EK 90a]** idüp ġırāb-ı meẕkūra süvār ve biʿavniʾllāhiʾl-melikiʾs-settār muvāfaḳat-ı hevā ile **[AN 59a]** ʿāzim-i semt-i diyār olduḳ.

Duʿā:[763] Peh el-ḥamduliʾllāh.

C: Ḫoş; ammā iki günden ṣoñra muḫālefet-i rīḥ-i ʿāṣıf ʿinān-ı merkebümüzi semt-i muḫālife munṣarif idüp on gün on gice aleʾt-tevālī ġırābumuz ḳabaḳ-miṣāl rūy-ı deryāda ġalṭān ve içinde olan bu ḳadar cān sille-i ḳahr-ı emvāc ile gāh hem-ser-i ḳubbe-i semā ve gāh ceẕbe-i seyl-āb-ı ṣeccāc ile ber-ā-ber-i ʿarṣa-i ṣerā olaraḳ güẕārende-i evān idi.

---

[761] denk-ā-denk - AN
[762] bir // ile - AN
[763] Suʾāl AN

İsti'āẕe:[764] *Allāhumme aḥfaẓ*[765], ḥaḳ budur ki siz naḳl-i mā-cerā itdükce bendeñüz kendümi ol ġırābda ḥayāl idüp keştī-i bedenüm muẓṭarib **[İ 81a]** ve dil ü cānum mürte'iş olıyor.

C: Ḥaḳ te'ālā bu berzaḫı[766] düşmenümüze göstermesün birāder.

S: Ey sulṭānum hele ṣoñra biraz sükūn buldı mı?

C: Ne'am, on birinci gün bi-mennihi subḥānehu maṭlūb-ı cümle-i muẓṭaribü'l-ḳulūb olan bād-ı cenūb **[EK 90b]** verā-yı merkebümüzden hübūb itmekle on beş gün muvāfaḳat u sükūn-ı hevā ile āb u hevāsı laṭīf bir cezīre-i mesīreye yanaşup birḳaç eyyām[767] lenger-endāz-ı ārām olduḳ.

S: Cezīrenüñ sükkānı var mı?

C: Var; lākin mānend-i vaḥşī bizden mütecānib ü müteḥāşī olmalarıyla ḳaṭ'ā iltifāt olınmadı.

S: Yā me'kūlāta müte'alliḳa iḥtiyācuñuz yoḳ mı idi?

C: Ḫayır, ṣudan ġayrı bir şey'e iḥtiyācumuz yoġ idi.

S: Ey sulṭānum o maḥalden?

C: [AN 59b] Bir vaḳt-i eymende oradan[768] ṭayy-ı mersā-yı iḳāmet ve sāḥil-i maḳṣūda bād-bān-güşāy-ı 'azīmet olınup mülāyemet-i hevā ile on yedi gün müsterīḥü'l-bāl ḳaṭ'-ı emyāl-i semt-i āmāl iderken yine bā-ḥikmet-i Ḫudā bir muḫālif hevā ile ārāmgāhumuz olan cezīrenüñ bi'l-mu'āyene müşāhede olınacaḳ maḥalline dek **[İ 81b]** ric'at-i ḳahḳarī vuḳū' buldı.

S: Vāh a sulṭānum, ne güne zaḥmetler çekmişsiz!

---

[764] Su'āl AN
[765] "Allah'ım muhafaza et."
[766] bu berzaḫı: bunı bir daḫı AN
[767] eyyām: eyyām anda İ
[768] - AN

C: Yine cezīre-i merḳūmeye vuṣūl **[EK 91a]** ḳaṣdında iken müteneffis olan bād-ı[769] muḫālif hemān birden münḳaṭı‘ ve taḥrīk-i bād-bān ider eṣer-i rīḥ mündefi‘ olmaġla nā-çār birḳaç gün sefīnemüz ser-gerdān ve biz daḫı ıżṭırāb-ı tām ile derūn-ı du‘ā-meşḥūnında el-amān-gūyān ġalṭān olduḳ.

S: Yā ṣoñra sulṭānum?

C: İşte oradan yine teneffüs-i muvāfaḳāt-ı hevā ile bi-luṭfi’llāhi’l-meliki’l-vedūd[770] vāṣıl-ı sāḥil-i maḳṣūd olıncaya degin çekilen ta‘ab u meşaḳḳat ü bīm ḫāric-i ḥavāṣıl-ı tefhīmdür; lākin biz lübb-i ṣaded-i ketm-i esrārı beyān idelüm.

S: Ḥaḳīḳat-i ḥāl ḳışr-ı[771] maḳālden murād olınan[772] lübb-i me’āldür, buyuruñ.

C: Çūnki biz rüfeḳāmuzuñ re’īsi bulındıġumuzdan sefīnede olduḳca ṭa‘ām-ı evḳātı bizüm ṭabbāḫ u tevābi‘ümüz ve ḫuddāmumuz[773] tedārük ü iḥżār ve anlara[774] maḫṣūṣ olan **[AN 60a]** ḳamara-i kebīrde ferş-i ḫˇān ve her ne ise ḳısmet-i Perverdigār bedīdār olduḳda bizi daḫı ḳamara-i maḫṣūṣamuzdan tenāvül-i ṭa‘āma[775] da‘vet iderler. **[EK 91b]** Bu ‘ādet miyānemüzde mu‘tād idi.

S: Vāḳı‘ā ṭa‘ām-ı ḫuṣūṣī böyledür, yalñız tenāvülinde ḥalāvet **[İ 82a]** bulınmaz.[776] Cem‘iyyet-i enīs ü celīse muḥtācdur.

C: Ve ḫarīdār olup cānum gibi estār eyledigüm envā‘-ı cevāhir-i girān-ḳadri daḫı her iki üç günde bir tebāşīr-i kirpās ile cilā-sāzī bańa maḥż-ı ṭabī‘at olmış idi ve her birinüñ ṣa‘ṣa‘a-i berrāḳı gevher-i ḫāṭırda olan jeng-i vesāvis-i ḫaṭar-ı deryāyı mışḳala-i tevekkül-i tām ile izāle iderler idi.

S: Yā sulṭānum,[777] cevherde bu ḫāṣiyyet muḳarrerdür; elbette ṣāḥibine her ḥālde[778] mu‘īn olur. Ey sulṭānum ṣoñra?

---

[769] bād: bād-ı hevā AN
[770] bi-luṭfi’llāhi’l-meliki’lvedūd: bi-luṭfi’llāhi te‘ālā İ
[771] - İ
[772] - AN
[773] - İ, AN
[774] anda İ
[775] ṭa‘ām içün İ
[776] bulınmaz: bulınmaz be-her-ḥāl İ

C: Bir gün yine muʿtādum üzere ṭaşları bir pākca mütellā[779] Mışr maḳramesini açup ḫidmet-i cilā-sāzīye[780] mübāderet idecek vaḳtde "Buyuruñ, ṭaʿām döşendi. Ḫˇācegān cenābuñuza muntaẓırlardur." didükde ben daḫı maḳramenüñ dört kūşesini ṭaşların üzerine örtüp gitdüm. Bāb-ı ḳamara sedd ü bend itmek ḳaṭʿā ḫāṭıruma daḫı **[EK 92a]** gelmedi.

S: Vay sulṭānum, ḳorḳarum ḳażāya uġrayacaḳdur!

C:[781] Biz ṭaʿām tenāvülinde iken ḳamarama[782] ibtidā dāḫil olan[783] ġulām-ı ser-sām ʿādetā beni ṭırnaḳ kesmişdür ḫayāliyle maḳrameyi dürümi ile alup ḳamara penceresinden deryāya dökmiş.

S: [İ 82b, AN 60b] Vāh[784] yazuḳ! Yā bu ser-sām rīze-i nāḫunuñ ḫiffeti cevāhirüñ ṣıḳleti her keffe-i mīzān-ı kefde maḥsūs iken iẕʿān idememiş mi?

C: Cenāb-ı ẕü'l-celāl anı daḫı benüm gibi iġfāl eylemiş, ne çāre.

S: Ey[785] sulṭānum[786] ṣoñra?

C: Ben de[787] tenāvül-i ṭaʿāmdan ṣoñra ḳamaradan içerü girdigümde maḳrame-i maʿhūdı ipde aṣılmış gördigüm gibi sebebi ne oldıġını iẕʿān ve bu[788] ġarībü'l-vuḳūʿı mānend-i süveydā dilden ketm ü pinhān eyledüm.

Ġıbṭa:[789] Ṭoġrısı sulṭānum bu gevher-i ṣabruñuza ḳulaḳ çekilür, zehī taḥammül!

C: Yā birāder, taḥammül itmez de ne eylersin? Ḳażāya rıżādan ġayrı çāre nedür?

---

[777] Yā sulṭānum: Gerçek a sulṭānum vāḳıʿ-ı ḥāl İ
[778] her ḥālde - AN
[779] -İ, AN
[780] ḫidmet-i cilā-sāzīye: kār-ı ḳadīmemüze İ
[781] C: C Meger İ
[782] ḳamara-i mezbūreye İ
[783] dāḫil olan: duḫūl iden İ
[784] Vāh: vāh sulṭānum İ; Vāh vāh AN
[785] Yā a AN
[786] - İ
[787] Ben de: Bendeñüz İ
[788] bu: bu ḥālet AN
[789] Su'āl AN

S: Ḫoş; ammā bu ṣabr-ı taḥammüle Eyyūb-ḫiṣāl olan ʿuḳḳāl daḫı ġıbṭa vü taḥsīn[790] ü āferīn eyler. **[EK 92b]** Ey sulṭānum,[791] bu miṣillü aḥvāl beşere-i vaḳʿa-zedegāna müriṣ-i infiʿāl ve bāʿiṣ-i melāl olmaḳ mücerrebdür. Siz bu ġāje-i rengīn-i infiʿāli ruḫsār-ı ṭābdāruñuzdan nice defʿ idebildüñüz?

C: Hemān cevher-i ḫıredümde olan ḫavāṣṣ-ı ṣābūniyyet ve çeşme-i nihādumda olan āb-ı ṭahūr-ı firāset jeng-şūy-ı melālet ve baḫşende-i ibtihāc u meserret oldı.

S: Bāreka'llāh sulṭānum, bu ḥālet ketm-i rāz-ı vücūh ile ṭāḳat-güdāz iken **[İ 83a]** taṣavvur-ı ʿāḳıbet-endīşī ile ṣabr u şekībi iḫtiyār[792] ve kendüñüzi mālik-i māl-i bī-şumār itdüñüz, muʿammer olasız. Lākin ḫuddām-ı maʿhūd ṭaşları elüñüzde cilā virmeñüzi bir daḫı göremedükleri vesīle-i beyān-ı iżāʿati[793] olmadı mı?

C: Ḫayır, hemān cümle-i ḫuddām tenāvül-i ṭaʿāmı itmām idüp **[AN 61a]** içerü girdüklerinde[794] "Şunda maḳrame var idi, kim ḳaldurdı?" diyü su'āl eyledüm. İçlerinden biri[795] "Ṭırnaġuñuzı kesmişsiz, içinde olan rīze-i eẓfārı pencereden atup ḳamarayı süpürdüm." diyü cevāb **[EK 93a]** eyledi.[796] Baʿde zamānin yine ol ġulām-ı ser-sām "Sulṭānum siz cevāhirleri çoḳdan silmedüñüz?" diyü eyledigi su'āl-i ḫayāl-iştimāline[797] daḫı "Şimden ṣoñra iḳtiżā itmez, der-ṣandūḳ eyledüm." cevābını virdüm.[798]

S: ʿAcebā ṭaşları göremediginden derūnına bir şübhe mi ʿārıż olmışdur?

C: Belī, benüm daḫı maẓnūnum bu idi; lākin defʿ eyledüm.

S: Ey sulṭānum, baḳalum efgende-i deryā-yı iżāʿat olan cevāhiri[799] miġrāf-ı fikr-i ṣavāb-ittiṣāf ile nice istiḫrāc idebildüñüz?

---

[790] - İ
[791] Ey sulṭānum: Ḳaldı ki AN
[792] - İ
[793] imtināʿı AN
[794] geldüklerinde AN
[795] biri: biri efendim İ
[796] cevāb eyledi: bize pāk cevāb virdi İ
[797] su'āl-i ḫayāl-iştimāline: ḫayāl-i su'āl-iştimāline AN
[798] cevābını virdüm: diyü cevāb eyledüm AN
[799] - İ

C:[800] Bender Ṣūret'den muvāfaḳat-ı hevā ile bu ṭarafa teveccüh-i tām ve ṭayy-ı lenger-i iḳdām itdigümüz günden iżā'a-i biżā'amuz vaḳtine[801] **[İ 83b]** gelince rüfeḳāmuz olan ḫ̬ācegān vesāṭetümüz ile ḫ̬arīd eyledükleri envā'-ı tuḥef-i nā-dīde[802] ve emti'a-i pesendīdeden naḳṣ-ı ḫ̬ayāl-i ziyān itmeleriyle bizi her bār tevbīḫ̬-güne[803] kelimāt-ı sitem-āmīz ile bīzār iderler idi.

S: Yā niçün sulṭānum, ser-zenişden ġarażları ne idi?

C: Ben[804] çünki **[EK 93b]** emti'a ḳısmına raġbet itmeyüp ancaḳ cevāhir iştirā eyledigümden "Çelebi[805] emti'a-i müfīdi kendü alup ġayrı müfīdi bize aldurdı. Fevā'idinden geçdük hemān Cidde-i ma'mūreye vuṣūlümüzde çünki siz alıvirdüñüz, onı on bir ḥisābına ḳabūl ider bir müşterī bulursañuz cānumuza minnet hemān virüñ rāżīyuz." diyü ma'nen üzerime taḫ̬mīl ideceklerini **[AN 61b]** ibhāmla i'lām iderler idi.

S: Yā anlar cenābuñuza böyle tevbīḫ̬[806] eyledükce siz ne cevāb ile ilzām[807] iderdüñüz?

C: Beyt li-mü'ellifihi:

"Her hevādan mużṭarib olma ḥabāb-ı bādeveş[808]
Baḥr-i istiġnāda mānend-i cezīre aġır ol

medlūlince hemān gāh sükūt ve gāh elem üzere olmañ. Ḫ̬udā kerīmdür, ḥālā ḫ̬arīd eyledigüñüz emti'a her ne ḳadar rā'ic-i bāzār-ı i'tibār olmasa da daḫ̬ı onı on iki ḥisābı üzere[809] vaḳtiyle ben **[İ 84a]** ṣatıvireyüm.[810]" diyü iskāt ider idüm.

S: Siz böyle cevāb eyledükce anlar ne güne cevāb ider idi?

---

[800] C: C Vaḳtā ki İ
[801] iżā'a-i biżā'amuz vaḳtine: bu vaḳte İ
[802] vesāṭetümüz // nā-dīde: ḫ̬arīdār olduḳları vesāṭetümüz ile ba'ż tuḥef-i nā-dīde İ
[803] tevbīḫ̬-güne - İ
[804] Bendeñüz İ
[805] emti'a // Çelebi - AN; Çelebi: Çelebi baḳ İ
[806] kelimāt İ
[807] iltizām AN
[808] ḥabābāsā göñül İ
[809] ḥisābı üzere: ḥisābına AN
[810] fürūḫ̬t idivireyüm AN

C: "Eger **[EK 94a]** siz bu vaʿd-i kerīmeñüzüñ incāzıyla bizi behre-yāb iderseñüz ʿömrümüz olduḳca duʿā-yı devāmuñuzı żamīme-i evrād-ı ṣubḥ u şām ve mecālis-i ḫavāṣṣ u ʿavāmda medḥ ü ṣenāñuzı iltizām iderüz." dirler idi.

S: Ey sulṭānum, ṣoñra mübāḥaṣeñüz neyi müntec ve anlar ne güne keremüñüz ile müfteḫir[811] ü mübtehic olup ser-i kiyāset-efserüñüz eyādī-i tevbīḫ-i ġınā-tevşīḫlerinden nice rehā-yāb oldı?

C: Cibāl-i Yemen ve sevāḥil-i baḥr-i ʿAden meşhūdumuz olup edā-yı şükr-i *ẕü'l-minen ke-mā yenbaġī*[812] itmām ve her birimüz müşāhede-i şāhid-i selāmetle be-kām oldıġumuz hengāmda…

S: Ey sulṭānum?

C: İçlerinden biri "Ey çelebi efendi sulṭānum, rā'iḥa-i ḫāk-i pāk-i iḳlīm-i Ḥicāz'ı himmetüñüz bereḳātıyla istişmām muḳadder oldı. ʿAcebā vaʿd-i kerīme-i ʿıṭrnāküñüzüñ būy-ı ʿanberīn-incāzı daḫı bendegāneñüzi taʿṭīr-i meşām ve nā'il-i merām ider mi?" didi.

S: Ne ġarīb keyfiyyet, yā bu taʿcīl ne içün?

C: Ben de cümleye **[AN 62a]** müteveccih **[İ 84b]** olup tamāmī ʿunf ile **[EK 94b]** "A ḫˇācegān-ı ẕī-şānān, ḥālā benüm size taʿyīn eyledigüm maḥall-i Cidde-i maʿmūredür. Henüz vuṣūl ve yedümüzde olan emtiʿamuz ile Bender-i merḳūma duḫūl müyesser degül iken bizden[813] bu mertebe teḳāżā-yı incāz mücerred taʿcīz degül midür?" didüm.

S: Pek aʿlā güzel cevāb-ı şāfī, ey sulṭānum?

Be-cevāb-ı ḫˇācegān redd-i kelām:[814] "Eger yedüñüzde olan emtiʿa-i girān-bārdan vāḳıʿā ʿaczüñüz var ise ben bu ḳavlümde rāsiḫ-dem ve vaʿdümde ṣābit-ḳademüm. İsterseñüz şimdi teslīm idüñ. Siz onı on bire mūm iken sizüñ teḳāżā-yı pervāne-ṣavletüñüze raġmen onı on iki ḥisābı üzere ḳabūl iderüm. Āteş-i ziyāna yanarsam ben yanayum tek, hemān siz sālim oluñ."

---

[811] münteḫir İ
[812] "İyilikler sahibi Allah'ın uygun gördüğü üzere."
[813] - AN
[814] Be-cevāb // kelām: Cevāb AN

Ez-elsine-i ḫˇācegān cevāb:[815] "Hay Allāhu teʿālā sizi muʿammer ve bed-ḫˇāhuñuzı müdemmer[816] eyleye. Ḥālā biz sizden bu keremi meʾmūl iderdük."

S: "Ey birāderler, sizüñle muʿāmeleyi ve ḳavl-i mubāyaʿayı müʾekked ü müşeyyed idelüm."

C: "Muʿammer oluñ sulṭānum, buyuruñ emrüñüze muṭīʿüz."

S: "Sizüñ her biriñüzüñ reʾs-i mālı ʿindümde **[EK 95a]** maʿlūm u maẓbūṭumdur." **[İ 85a]**

C: "Evet sulṭānum, hep bilürsiz."

S: "Şimdi her biriñüz bańa beyʿ-i bāt-ı ṣaḥīḥa ile beyʿ idecegüñüz emtiʿanuñ birer birer denklerini yeden-bi-yedin bańa teslīm idersiz. Beynümüzde teslīm ü taḳbīż bulınduḳdan ṣoñra her bir denk-i emtiʿa-i reng-ā-rengüñ iḳtiżā iden aṣl-ı mālı ve onı on iki ḥisābınca lāzım gelen fāʾiżi vācibüʾl-edā ve lāzımüʾl-ḳażā deynüm olmaḳ üzere size **[AN 62b]** ʿalā-ḥaddetin birer temessük virürüm. Siz daḫı bańa başḳa başḳa birer sened-i şerʿī virüñ ve sefīnede olan aḥrār-ı Müslim-i tücārrātı[817] işhād idersiz."

C: "Baş üzerine, hemān şimdi bu sāʿat-i fīrūzda teslīm ü tesellüme[818] ve taḥrīr-i temessüke mübāderet idelüm."

Teslīm:[819] "Pek maʿḳūl." didüm. Anlar daḫı minvāl-i meşrūḥ üzere emtiʿa-i mütenevviʿaları denklerin anbārdan iḫrāc ve beyʿ ü teslīm idüp ṭarafeynden teslīm ü tesellüm emri itmām ve cānibeynde taḥrīr olan temessükāt peẕīrüfte-i ḫitām oldı.

Duʿā:[820] El-ḥamduliʾllāhiʾl-melikiʾl-vehhāb bu reʾy-i **[EK 95b]** ṣavāb ile endāḫte-i ḳaʿr-ı deryā olan cevāhir-i nā-yāb resīde-i **[İ 85b]** dest-i iktisābuñuz olmış.

---

[815] Ez-elsine // cevāb: Suʾāl AN
[816] bed-ḫˇāhuñuzı müdemmer - İ
[817] Müslim-i tücārrātı: Müslimīni AN; tücārrātı: tüccāreyni EK
[818] - İ
[819] Suʾāl AN
[820] Cevāb AN

Taḥmīd:[821] Şükr-i bī-ḫisāb cenāb-ı Rabbü'l-erbāba ki iżā'at-i biżā'atle maḥzūn olan dil-i pür-ıżṭırābumı mecbūr[822] u şād-āb[823] ve re's-i māl-i güm-şüdemüñ i'ṭā-yı żi'fiyle[824] kām-yāb eyledi.

S: Ey sulṭānum, bu ṭarafa vuṣūlüñüzde her birine birer miḳdār aḳçe peşīn virebilüp temessüklerine ẓahriyye idebildüñüz mi?

C: Hay hay, ibtidā-yı vuṣūlümde cümle-i emti'ayı der-maḫzen eyledükden ṣoñra cemī'-i a'māle taḳdīmi mużmer-i derūnum olan bu emr-i mühim idi. Bi-mennihi ṣubḥānehu[825] anı daḫı suhūletle def' muḳadder oldı.

S: Yā aḳçeyi nereden tedārük idebildüñüz?

C: Bizüm lālānuñ ḥıfẓında olan baḳıyye-i re's-i māl Yemen'den ḳahve mubāya'asına taḫṣīṣ **[AN 63a]** olınmış idi.

S: Ey sulṭānum ne'am, ẕikri muḳaddemā beyān buyurılmış idi.

C: Lākin lālāmuzuñ sāġar-ı ṣahbā gibi ṭutar eli olan Çolaḳ 'Alī ve şem'-i şeb-ārā gibi görür gözi olan **[EK 96a]** Kel Velī biz 'āzim-i semt-i Hindistān[826] oldıġumuzdan ḳırḳ gün ṣoñra bi-emr-i Ḫudā-yı celīl her biri birer maraż-ı hā'ileye mübtelā vü 'alīl **[İ 86a]** olmalarıyla göndermeyüp bu def'a Moḫa'dan[827] gelen sefīneden ancaḳ beş yüz ferde ḳahve ḫarīd idebilmiş.

S: Ey sulṭānum, bārī o ḳadarca olsun.[828]

C: Ẕikr olınan ḳahveden her birine ellişer ferde ḳahve ve on beşer kīse naḳdiyye virüp temessükāta ẓahriyye ve bey' ü şirāmuzda vuḳū' bulan mu'āmelātı ḥüccet-i şer'iyye itdürdüm.

---

[821] Su'āl AN
[822] memnūn AN
[823] şādān İ
[824] ża'īfiyle İ
[825] ve keremihi İ
[826] Hind AN
[827] - İ
[828] olsun: olsun ṣoñra İ

S: Ey sulṭānum, bu urbūn-ı tām ile[829] teslīmüñüzi anlar mı ṭaleb[830] itdiler[831] yoḳsa siz mücerred derūnuñuzda mużmer olan taṣmīmi icrā içün mi virdüñüz?

C: Belī, hemān bünyān-ı muʿāmelāt beyʿ ü şirāyı istiḥkām ve derūnumda olan şāʾibe-i irtiyābı defʿe ihtimām eyledüm.

S:[832] Bu ġāʾileyi bu vechle defʿ buyurduñuz; lākin rāhiye-i ʿaẓīme-i tüccār olan rüsūmāt-ı gümrük ġāʾilesini ne yapduñuz?

C: Ol daḫı bi-luṭfi'llāhi'l-meliki'l-kerīm ehven[833] vechle **[EK 96b]** dünki gün defʿ[834] ü teslīm olındı.

S: Yā sulṭānum, nuḳūd-ı mevcūduñuz iktifā itdi mi?

C: Nuḳūda ḥācet ḳalmadı.

S: Ne ġarīb, **[AN 63b]** yā sulṭānum anı ne taḳrīb ile yapduñuz? **[İ 86b]**

C: Cidde-i maʿmūre[835] muḥāfıẓı Ḳalaylıḳoz Aḥmed Paşa ve şerīf-i Mekke-i Mükerreme[836] Şerīf Yaḥyā ṭaraflarından vekīl-i müstaḳbel taʿyīn olınan vezīri, metāʿumuzı açmaḳ murād eylediler. Sāʾir Hind bāzergānları muḫālefet ve iẓhār-ı rūy-ı ruʿūnet[837] eyledüklerinde ben cümleye delālet ve güşāyiş-i ḥubūl-i her denge mübāderet eyledüm.

S:[838] Yā sulṭānum, cümleye muḫālefet ḳuvvet-i ḫaṭādan iken nice cesāret idebildüñüz?[839]

C: Anlar bu ṭarīḳ-i dekküñ piyāde-revānı olmaġla muḫālefeti iḫtiyār itdiler.[840]

---

[829] urbūn-ı tām ile - AN
[830] murād AN
[831] ṭaleb itdiler: ṭālib oldılar İ
[832] S: S Hele İ
[833] bi-luṭfi'llāhi'l // ehven: bi-luṭfi'llāh eshel İ
[834] - İ
[835] - İ
[836] -İ, AN
[837] ḫuşūnet İ
[838] S: S ʿAcebā İ
[839] itdiler EK
[840] iḫtiyār itdiler: irtikāb itdüm AN

S: Yā gümrük ṭarafına mülāyemet ü mütābaʿatuñuzda mużmer-i derūnuñuz olan tedbīr ne idi?

C: Mütābaʿatdan ġarażum ḥīn-i vuṣūlümde Hindīlerden vaṣf-ı tuḥef-i nā-dīdeme ve medḥ-i emtiʿa-i pesendīdeme taʿyīn eyledigüm ṣaḫṣ-ı meʾāl-āşinā her birinüñ aṣl-ı **[EK 97a]** mālına taḥmīl ü teraḳḳī iderek ḫafiyyeten söyledigi[841] maʿlūmum iken mutābaʿat itmemek ne mümkin.

S: Mā-şāʾaʾllāh sulṭānum,[842] bu tedārük-i maṣlaḥat-sāzīde gördüñüz mi?

C: Yā birāder, tedbīr-i dil-peẕīr ʿāḳil ü dānāya vaḳtinde böyle ẓahīr olmaludur.

S: **[İ 87a]** Ey sulṭānum[843] ṣoñra?

C: Vaḳtā ki emtiʿamuzdan mesmūʿları olmaġla maṭlūb olan denklerden üç denk emtiʿa-i reng-ā-reng-i pür-nuḳūş sāḥa-i eyvān-serāy-ı[844] gümrüge mefrūş olduḳda fiʾl-ḥaḳīḳa her birinüñ ṭarz-ı **[AN 64a]** dil-pesendi [845]لاعين رأت ولا اذن سمعت ḳabīlinden nev-ẓuhūr tuḥef-i ḥayret-düşūr olmaġın keşret-i imʿān-ı enẓār ile nāẓır olanlar dāʾire-i ḫıredden[846] medhūş ve kālā-yı sevdā-yı ḫāmını her temāşā iden ber-dūş eyledi.

S: Ey sulṭānum ṣoñra?

C: Ḥāl ber-īn minvāl meşhūdum olduḳda nuẓẓār-ı gümrüge müteveccih olup "Ey aġalar, metāʿumuñ nümūnesi biʾl-muʿāyene manẓūruñuz oldı. Endāze-i inṣāf-ı mürüvvet-ittiṣāfuñuz ile[847] **[EK 97b]** behāların taḳdīr buyuruñ ki aña göre rüsūm-ı gümrüklerin edā ideyüm." didigümde…

S: Vay a sulṭānum yā ziyāde behā taḳdīr iderlerse mülāḥaẓasın itmedüñüz mi?

C: Ben anlaruñ ḳırḳ altuna işterā olınan her metāʿuma altmışar altun behā taḳdīr ideceklerin bilür idüm.

---

[841] buyurdığı AN
[842] - AN
[843] birāder İ
[844] - AN
[845] "Hiçbir göz görmedi ve hiçbir kulak duymadı."
[846] ḫurdeden İ, EK
[847] mürüvvet-ittiṣāfuñuz ile: mürüvvet-ittiṣāfuñuza ḳāʾilüm AN

S: Yā ṣoñra böyle mi taḳdīr eylediler?

C: Belī, her pārçenüñ aṣl-ı mālından **[İ 87b]** yigirmişer[848] otuzar altun ziyāde behā[849] taḳdīr eylediler.

S: Ey sulṭānum, ġālibā bunlar mücerred Hindīnüñ vaṣfına ḳapılmışlar.

C: Yā ẓāhir.

S: Ey sulṭānum, muḳadder olan ḳıymetlerine rıżā virseñüz ḥāl-i müşkil olur, mülāḥaẓa itmedüñüz mi?

C: Ḳıymetleri ḥisābınca murādları aḳçe olmayup mücerred ḳumāş oldığı maʿlūmum idi.

S: Ey sulṭānum, baḳalum bundan ṣoñra **[AN 64b]** minvāl-i meʾmūl ne güne[850] ḳumāş-ı būḳalemūn ile cilveger-i kārgāh-ı ḥuṣūl oldı.

C: Çünki bunlar imtiyāz eyledükleri her ḳumāşa ki yigirmişer[851] **[EK 98a]** otuzar altun behā taḳdīr eylediler. Ben daḫı bunların taḥmīn eyledükleri ḳıymetlerinden biraz noḳṣāna ḥisāb olınmasını recā eyledükce anlar ışrār eylediler. Āḫir-i kār ẕimmetümden cümle-i emtiʿa iḳtiżā iden rüsūm-ı gümrüge iktifā idecek miḳdār metāʿı üç[852] denküñ içinden intiḫāb u istiḫṣāb eyledüklerinde "Ḫayır sulṭānum, hemān siz benden aḳçeñüzi alursız yoḳsa ben metāʿumı Cidde'de fürūḫt içün ḫarīd itmedüm." diyü feryād-künān perīşān **[İ 88a]** ve zīver-i meydān olan pārçeleri düşürmege başladum.

S: Ey sulṭānum[853] ṣoñra?

C: Ben emre meşġūl iken şerīfüñ vezīri "Ḥālā[854] bu aḳmişe-i münteḫab paşa ṭarafından dārü's-saʿādeti'ş-şerīfe aġasına ihdā içün sizden iştirā olınması maṭlūbdur." diyü ḳulaġuma işrāb eylediginde "Paşa ḥażretlerine bunlardan yigirmi pārçe emtiʿa-i zer-tār ihdā ideyüm, tek hemān aḳçe alsunlar." didüm.

---

[848] yigirmi beşer AN
[849] - AN
[850] ne güne - AN
[851] yigirmi beşer AN
[852] on AN
[853] birāder İ
[854] - AN

S: Vay sulṭānum,[855] iş murād üzere yetmiş iken bu mertebede ışrārı[856] **[EK 98b]** ne maṣlaḥat içün itdüñüz?

C: Benüm bu cevābumı paşaya ʿarż itdüklerinde[857] "Bizüm içün ihdā idecegi[858] yigirmi ḳıṭʿa ḳumāş-ı zer-tārı[859] kendüye ṭarafumuzdan hediyye[860] olmaḳ üzere virüp ḳuṣūrını gümrük rüsūmātı bedeli alıḳoyasız." diyü emr vārid olmaġla emtiʿa-i münteḫabuñ içinden yigirmi pārçesini ifrāz idüp mā-ʿadāsını bedel-i[861] resm-i[862] gümrük olmaḳ üzere kendülere teslīm, anlar daḫı aḫẕ[863] u ḳabżı ḥāvī temessük edā-yı[864] terḳīm ve her murādumuzı dil-ḫᵛāhumuz üzere **[AN 65a]** tetmīm itdiler.

S: Mā-şāʾallāh sulṭānum[865] kiyāsetüñüze ve her ḥālde ṣāʾibāne ḥareketüñüze reşk **[İ 88b]** ü ḥased olınur.

C: Yā birāder, gümrükci ṭāʾifesinde inṣāf u mürüvvet olsa daḫı aṣıl gümrük kātibi ḥarīfleri ḥāline ḳoymayup tüccār ṭarafına cevr ü taʿdiye terġīb ider. Bu ḥareketüm mücerred aña raġmen idi.

S: Allāh muʿammer eyleye sulṭānum. Ceddüñüzden ve peder-i büzürgvāruñuzdan ṣanāyiʿ-i ticāreti taʿallüm[866] itmiş idüm. Bi-luṭfiʾllāhi teʿālā **[EK 99a]** sizden daḫı nezāket-i refāḥiyyeti tefennünde pīşgāh-ı feṭānet-destgāhuñuzda zānū-zede-i *raḍiyaʾllāhu ʿanküm*[867] olup bu ḫᵛān-ı naʿmā-yı ṣaded-i muʿcizüʾl-beyānuñuzdan ḥiṣṣe-yāb oldıġum nefāʾis-i pendi kendüme vesīle-i tesellüm[868] ve ẕerīʿa-i[869] tenaʿʿum eyledüm.

---

[855] a cānum İ
[856] ıżṭırārı İ
[857] ve İ
[858] olınacaḳ İ
[859] - İ
[860] iʿṭā İ
[861] - İ
[862] rüsūm AN
[863] - İ
[864] - İ
[865] bu rütbe İ
[866] - AN
[867] "Allah sizlerden razı olsun."
[868] teslīm AN
[869] vedīʿa AN

3. SONUÇLAR

Kim olduğu tam olarak bilinemeyen; ancak isminin Yüsrî olabileceği kanısına varılan bir şahsın kaleminden çıkan *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adlı eser, taşıdığı hususiyetler ile klasik edebiyat içerisinde benzerine sıkça rastlanmayan bir görünüm arz etmektedir. İlk olarak Farsça bir başlıkla söz konusu olan eser, havariler namına yazılmış olmasıyla dikkat çekmektedir. Böyle bir başlığın tercih edilmesinde ise eserin ithaf edildiği kişinin dinî eğiliminin yazar tarafından göz önünde bulundurulduğu düşünülmektedir.

Sebeb-i telif bölümünde Eflak Voyvodası Konstantin Bey'in isteği üzerine Konstantin Bey'in kardeşi Aleksander'e Türk dilini öğrenmede yardımcı olabilmesi için eserini yazdığını belirtilen müellif, eserine bu amaç doğrultusunda daha başka perspektifler de kazandırmıştır. Türk dilinin öğrenimini Türk yaşantısının öğrenimiyle bağdaştıran müellif, eserini bir yandan dinî motifler ve dinî şahsiyetler ile bir yandan da halka mal olmuşluk açısından atasözleri, deyimler ve mahallî unsurlar ile bezeyerek dil öğreniminin kolektif bir zeminde gerçekleşmesine olanak tanımıştır. Bunu yaparken de anlamca birbirine yakın kelimeleri kullanarak dil öğrenimini kolaylaştıran müellif, ticaretten rüya yorumlamaya, insanlar arası ilişkilerden mahkeme ortamına, kanaat ve uzletten efendi-bende ilişkisine kadar birçok konuya değindiği eserinde ahlakî meseleler üzerinde özenle durarak eserin bir nasihat kitabı olması yolunda da adım atmıştır.

On iki makaleden müteşekkil olan eserin klasik tertip usulüne göre düzenlendiği görülmektedir. Eser, kısa bir mukaddime ve sebeb-i telif ile başlamakta, eseri oluşturan on iki makalenin başlıklarının sıralanmasıyla devam etmektedir. Ardından her makalenin metni sırasıyla verilmektedir. Bu metinler, benzerine sıkça tesadüf edemediğimiz bir biçimde karşılıklı konuşmalar olarak tasarlanmıştır. İki veya daha fazla kişi arasında geçen bu konuşmalar, soru-sevap şeklinde oluşturulmuştur.

Ebûbekir Kânî tarafından kaleme alındığı söylenen bu eserin Kânî'ye aidiyeti, birtakım şüphelerin tetkik edilmesi sonucunda mümkün görünmemektedir. Kânî'nin hayatı hakkında bilgiler barındıran en eski kaynaklarda onun *Dîvân*'ı ve *Münşe'ât*'i dışında *Be-nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn* adında bir eseri olduğu belirtilmemesine rağmen ölümünü müteakiben ilk olarak kim tarafından ve hangi

sebeple öne sürüldüğü bilinmemekle birlikte bu eser Kânî'ye isnat edilmiştir. Eserin yazma nüshaları üzerine yapılan incelemeler sonucunda üç yazma nüshada yer alan H. 1144/M.1731-1732 tarihinin Kânî'nin daha çocukluk yıllarına tesadüf ettiği ve Kânî'nin o dönemlerde daha Eflak beyleriyle herhangi bir iletişim kurmamış olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ile birlikte eserde yer alan sekizinci makalenin daha önceden bir mükâleme kaydı olarak yayınlanmış olduğu ve bu kaydı tutan kişi ile en eski tarihli nüshalardan birinde yazan müellif ismi göz önünde bulundurulduğunda eserin Kânî'ye ait olmadığı sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmet Cevdet Paşa. *Târîh-i Cevdet*. 5. Cilt. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniyye, 1309.

AKINCI, S. "Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi". *Hayat Tarih Mecmuası*. 2/9 (1971): 14-19.

AKTEPE, M. M. "Hekimoğlu Ali Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17: 166-168. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

AKÜN, Ö. F. "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mîrâhur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı". *Türkiyat Mecmuası*, 19/7, (Aralık 1977): 7-64.

ALP, G. "İntihal Mi Yoksa Gelenek Mi: Muahhar Kaynaklar Işığında Bir Biyografinin İnşası -Ebûbekir Kânî Et-Tokadî-" *6. Intenational Social Sciences and Innovation Congress*. ed. Assoc. Prof. Dr. Gökçe Cerev. 944-953. İksad Publishing House, 2023.

ALP, G. "Kânî'yi Kendi Mektubu ve Şerhi İle Anlamak: "Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb-ı Letâ'if-Üslûb". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 6/1 (Mart 2023): 72-94.

ALP, G. "Kurgudan Gerçekliğe: Edebiyatımızda ve Bir Numune Olarak İnşa Mecmualarında Sebeb-i Teliflere Dair". *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (Mart 2023): 72-89.

ARAÇ, G. "Tokatlı Kânî'nin Münşeâtı ve İncelemesi". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

ARSLAN, M. "Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi.* 9/2 (2012): 167-188.

ATEŞ, A. "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 7 (Aralık 2010): 253-267.

BANARLI, N. S. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2. Cilt. İstanbul: 1983.

BAYRAKTAR, N. "Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi". *Dil Dergisi*. 119 (2003): 58-71.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi DTC 142420.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi DTC 180294.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ILA14/1213131.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane Seyfettin Özege Koleksiyonu 0107657.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Atıf Efendi Kütüphanesi Atıf Efendi Eki Koleksiyonu 01140-001.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Bayerische Staatsbibliothek München A.or.2005.1514.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Bilim ve Sanat Vakfı Kütüphanesi 021238.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Boğaziçi Üniversitesi Rare Collection, General PL243 .A44 1857.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 4967.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Bursa İnebey Matbu Koleksiyon 7136.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İBB Atatürk Kitaplığı MC_Osm_K.00416.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu SR_000409.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Koleksiyonu 022237.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKTY 06697.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi EFKDP 068306.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEK 72500.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEK 84452.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEK 89152.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEK 89153.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Kayseri Kütüphanesi Raşid Efendi Koleksiyonu G.3837.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Bölge Yazma Eserler Basma Koleksiyonu BB0000022506.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Millet Kütüphanesi A.E. Edebiyat 89.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Millet Kütüphanesi A.E. Müteferrik 9182.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Millet Kütüphanesi A.E. Müteferrik 8665.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Princeton University Library Islamic Manuscripts Third Series no. 266.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Selçuk Üniversitesi Prof. Dr. Erol Güngör Kütüphanesi Nadir Eserler Salonu 7300101545.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu 34 Sü-Tarlan 36.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Matbu Koleksiyon 00737.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 01871.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 05236.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Sami Benli Koleksiyonu 00925.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. TBMM Kütüphanesi Depo 73006165.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığı H.1655.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi Hazine Kitaplığı H.1158.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi A/5118.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Universitätsbibliothek Der Eberhard Karls Universität Tübingen Ma VII 37.

Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn. Vatican Apostolic Library Vat. Turco 107.

BİÇER, N. "Hunlardan Günümüze Yabancılara Türkçe Öğretimi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 1/4 (2012): 107-133.

BİLKAN, A. F. Nabi Divanı. 1. Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri.* 2. Cilt. haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.

CANIM, R. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

ÇINAR, A. O. "Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Doktor Hüseyin Remzî. Lügat-i Remzî. 2. Cilt. haz. Ali Birinci. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

Ebûbekir Kânî Efendi. *Münşeât-ı Kânî*. haz. Gökhan Alp. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2024.

Ebûbekir Kânî et-Tokadî. *Dîvân u Münşe'ât-ı Kânî*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. NEK TY 09797/02.

Ebüzziya Tevfik. *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*. haz. Furkan Öztürk. İstanbul: DBY Yayınları, 2015.

ELBİR, B. "Kânî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

ELİAÇIK, M. "Tokatlı Kânî Divanı'nın Tenkitli Metni (Hayatı, Kişiliği, Vazifeleri, Eserleri, Dili, Sanatı ve Üslubu)". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

ENSAR, F. "Türkçe Eğitiminde Bir Öğretim Yönteminin Geliştirilmesine Kaynaklık Etmesi Bakımından Soru". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 13 (2003): 268.

ERGİN, M. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2009.

Esrâr Dede. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*. haz. İlhan Genç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018.

Fatîn Davud. *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. haz. Ömer Çiftçi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2017.

GİBB, E. J. W. *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*. terc. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Akçağ Yayınevi, 1999.

GÖÇMEN, Ç. "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Çeviri Kullanımı Üzerine Öğrenici Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

GÜMÜŞ, N. "İsmâ'il Hakkı Bursevî'nin Vasiyet-nâme'si" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009): 18-71.

HORATA, O. *Has Bahçede Hazan Vakti*. 3. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.

İPŞİRLİ, M. "Hâcegân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14: 430-431. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

İstanbul Kütüphanelerinde Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu. (İstanbul, 1965). 3: 862.

KATIRCI, M. T. "Advices to A Phanariot Candidate for the Grand Dragomanate and Voivodaship of the Danubian Principalities in The Eighteenth Century: Be-Nâm-i Havâriyyûn-i Bürûc-i Fünûn of Ebûbekir Kânî Efendi". Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

KILIÇ, F. *Âşık Çelebi-Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

KINAY, D. E. "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Metin Uyarlama", *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yöntemler, Beceriler, Uygulamalar*, ed. Burak Tüfekçioğlu vd. 57-91. Ankara: Pegem Akademi, 2015.

KORKMAZ, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. 5. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

Muallim Nâci. *Osmanlı Şâirleri*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınevi, 2000.

ORUÇ, H. "Târîh-i Varadin Der Zemân-ı Sultân Ahmed Bin İbrahim". *Belgeler*. 36/40, (Aralık 2021): 51-190.

ÖNAL, S. Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/35 (2007): 105-123.

ÖZALP, N. A. *Bilgelikler Divanı*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

ÖZER, Z. "Divan Şiirinde Burçlar". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

ÖZKIRIMLI, A. "Kâni". *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. 3: 715-716. Cem Yayınevi, 1987.

PAKALIN, M. Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1: 693, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

PALA, İ. "Nasihatnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32: 409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Recâ'î-zâde Mahmûd Ekrem. *Ta'lîm-i Edebiyyât*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1299.

Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-Fu'âd-Gönül Meyveleri*. çev. Yakup Kenan Necefzade. İstanbul: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, 1967.

Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. haz. Furkan Öztürk. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2018.

Şefkat. *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî*. haz. Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), 2017.

Şehabettin Süleyman. *Târîh-i Edebiyyât-ı 'Osmâniyye.* İstanbul: Sancakcıyan Matbaası, 1328.

Şemseddîn Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317.

Şemseddîn Sâmî. *Kâmûsü'l A'lâm*. 3. Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1307.

ŞEVİK, M. "Yabancı Dil Öğretiminde Soru Sorma Teknikleri ve Önemi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5/8 (2004): 130-149.

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. haz. Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap), 2019.

TARLAN, A. N. *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

UZUNÇARŞILI, İ. H. *Osmanlı Tarihi*. 6. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1988.

ÜNVER, İ. "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi*. 11/1 (Mayıs 1993): 51-89.

YAĞMUR, B. "Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Soyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

YAŞAR, F. T. "Âdâb-ı Muâşeret". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. EK-1: 34-36. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

YAZAR, İ. "Benâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn Örneğinden Hareketle Soru Cevap Yöntemiyle Dil Öğretimi". *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (10-12 Mayıs 2012) Bildiri Kitabı*. 451-465. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 2013.

YAZAR, İ. "Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)". Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

YENİTERZİ, E. "On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî". *Türk Dili*. 591 (Mart 2001): 317-328.

ÖZEL İSİMLER DİZİNİ

A

Ādem, 84, 102, 103, 105, 106, 122, 123, 127, 148
Aleksandri Beg-zāde, 84
Allāh, 110, 126, 127, 129, 130, 136, 154, 174, 179, 182, 205
Arabacı-zāde, 168

B

Baġdād, 86, 141, 145, 153, 160
Bārī, 97, 112, 116, 122, 128, 155
Baṣra, 152
Belḳīs, 172
Be-Nām-ı Ḥavāriyyūn Bürūc-ı Fünūn, 84
Bender, 186, 191, 197, 199
Bender Ṣūret, 186, 191, 197
Beşiktāş İskelesi, 133
Beytü'l-ḥarām, 126

C

Cezā'ir, 111
Cibāl-i Yemen, 198
Cidde, 186, 197, 198, 201, 204

Ç

Çīn, 191
Çīnīli Köşk, 133
Çolaḳ ʿAlī, 200

Ḍ

Ḍarb-ḫāne-i ʿĀmire, 145

D

Dārü'ṣ-ṣaʿāde, 172
Dīvān-ı Hümāyūn, 179
Düceyl, 152, 156

E

Eflāḳ, 84
Ekremü'l-ekremīn, 119
el-Ḥāc ʿAlī Aġa, 182
Enderūn, 130, 132
Eşref-zāde, 180
Eyyūb, 178, 196

F

Fāżıl Aḥmed Paşa, 172
Ferec Baʿde'ş-Şidde, 136, 189
Fetḥī Efendi, 182
Firʿavn, 97

G

Ġafūr, 119
Gedik Paşa, 175
Gökṣu, 100
Gülnūş Ḫāṣekī, 172

Ḥ

Ḥācī, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111
Ḥācī Aġa, 106, 108, 109, 110
Ḥacībektāş, 154
Ḥaḳ, 103, 112, 126, 136, 142, 193

Ḫ

Ḫālıḳ, 189
Ḫanṭal Ḫaffāf, 185

Ḥ

Ḥasan Efendi, 182, 183
Ḥażret-i Eyyūb, 97, 177

Ḫ

Ḫıżr, 116, 143, 187

Ḥ

Ḥicāz, 198

H

Hind, 200, 202
Hindistān, 191, 192, 193, 200

Ḫ

Ḫudā, 90, 112, 116, 125, 131, 169, 171, 185, 194, 198, 201

Ḥ

Ḥüseyn, 168, 169

İ

İsḥaḳ, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 173
İsḥaḳ Efendi, 165, 166
İskerlet, 84
İskerlet-zāde Ḳosṭantin Beg, 84
İstanbul, 89, 113, 138, 161, 184, 190, 191, 208, 209, 210, 211, 212

I

Īzid, 109, 126, 127, 128, 135, 139, 142, 149, 161, 169, 170, 171, 172, 175, 185, 191

Ḳ

Ḳadrī Efendi, 179, 180
Ḳāhire, 90
Ḳalaylıḳoz Aḥmed Paşa, 201
Ḳārūn, 101, 149
Ḳayṣeriyye, 103

K

Kel Velī, 200
Ken'ān, 141

Ḳ

Ḳırımī Muṣṭafā Aġa, 182

K

Kibriyā, 123, 139, 142, 161
Kirdgār, 84

Ḳ

Ḳuloġlı Muṣṭafā Paşa, 172
Ḳur'ān, 182

M

Maḥmūd Paşa Cāmi', 110
Meḥemmed Aġa, 176, 181, 182, 183, 186
Mekke, 201
Mennān, 97, 189
Mesīḥiyye, 84
Mıṣr, 90, 95, 113, 141, 154, 172, 195
Moḫa, 201
Murtażā, 152
Mūsā Yehūdī, 180

N

Naṣārā, 180
Nūḥ, 136
Nu'mān, 165

P

Perverdgār, 122, 132, 136, 148, 173, 195

R

Rezzāḳ, 121
Rūm, 85, 101, 111
Rüstem, 147, 160

Ṣ

Ṣāliḥ Çavuş, 165

S

Sām, 147
Sarāc-ḫāne, 89

Ṣ

Ṣarı, 131, 134, 137, 140, 172
Ṣarı Köpek, 140
Ṣarı Süleymān, 172

S

Sā'atī Ḥüseyn Efendi-zāde Ḳabaṣaḳal Taḫtaṣaḳal Meḥemmed Aġa, 175
Selmān-ı Pāk, 152
Sulṭāniye, 178

Ş

Şerīf Yaḥyā, 201

Ṭ

Ṭā'if, 154, 188

V

Vānī Efendi, 165

Y

Yaġlıḳçı-zāde Çelebi, 177
Yaḥyā-zāde, 180, 181
Ya'ḳūb, 141
Yehūd, 117, 180
Yemen, 187, 188, 200
Yūsuf Aġa, 172